

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАҲБАР КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ
БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ
ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ

Педагогика ва психология йўналиши
“КРЕАТИВ ПЕДАГОГИКА АСОСЛАРИ”
модули бўйича

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Тошкент - 2016

**Мазкур ўқув-услубий мажмua Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг
2016 йил 6 апрелидаги 137-сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа
ва дастур асосида тайёрланди.**

Тузувчилар: Низомий номли ТДПУ хузуридаги тармоқ
маркази доценти, п.ф.н., М.Усмонбоева, катта
ўқитувчи А.Тўраев

Такризчи: Сеул педагогика университети (Жанубий Корея),
профессор. Lee Yu Mi

**Ўқув-услубий мажмua ТДПУ Кенгашининг 2016 йил 29 августдаги
1/3.8. - сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.**

МУНДАРИЖА

I. ИШЧИ ДАСТУР	4
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТРЕФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ	13
III. НАЗАРИЙ МАШГУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ	18
IV. АМАЛИЙ МАШГУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ	155
V. КЕЙСЛАР БАНКИ	170
VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ	186
VII. ГЛОССАРИЙ.....	187
АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	192

I. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Креативлик (лот., инг. “create” – яратиш, “creative” яратувчи, ижодкор) – индивиднинг янги ғояларни ишлаб чиқаришга тайёрликни тавсифловчи ҳамда мустақил омил сифатида иқтидорлиликнинг таркибига кирувчи ижодий қобилияти маъносини ифодалайди. Шахснинг креативлиги унинг тафаккурида, мулоқотида, ҳис-туйғуларида, муайян фаолият турларида намоён бўлади. Креативлик шахсни яхлит ҳолда ёки унинг муайян хусусиятларини, зехни ўткирликни тавсифлайди. Шунингдек, креативлик иқтидорнинг муҳим омили сифатида акс этади.

Америкалик психолог П.Торренс фикрича, креативлик муаммо ёки илмий фаразларни илгари суриш; фаразни текшириш ва ўзгартириш; қарор натижаларини шакллантириш асосида муаммони аниқлаш; муаммо ечимини топишда билим ва амалий ҳаракатларнинг ўзаро қарама-қаршилигига нисбатан таъсиранликни ифодалайди.

Бошқа ҳар қандай сифат (фазилат) каби креативлик ҳам бирданига шаклланмайди. Креативлик муайян босқичларда изчил шакллантириб ва ривожлантирилиб борилади.

Педагогнинг креативлик сифатларига эга бўлиши унинг шахсий қобилиятлари, табиий ва ижтимоий кувватини касбий фаолиятни сифатли, самарали ташкил этишга йўналтиради. Олий таълим тизимида фаолият юритаётган педагогларнинг креативлик сифатларига эга бўлишлари уларда ўқув ва тарбия жараёнларини ташкил этишга анъанавий ёндашишдан фарқли янги ғояларни яратиш, бир қолипда фикрламаслик, ўзига хослик, ташаббускорлик, ноаниқликка тоқат қиласликка ёрдам беради. Бинобарин, креативлик сифатларига эга педагог касбий фаолиятин ташкил этишда ижодий ёндашиш, янги, илғор, талабаларнинг ўқув фаолиятини, шахсий сифатларини ривожлантиришга хизмат қиласликка ғояларни яратишда фаоллик кўрсатиш, илғор педагогик ютуқ ва тажрибаларни мустақил ўрганиш, шунингдек, ҳамкаслар билан педагогик ютуқлар хусусида доимий, изчил фикр алмашиш тажрибасига эга бўлишга эътибор қаратади.

Одатда педагогларнинг креативлик қобилиятига эга бўлишлари педагогик муаммоларни ҳал қилишга интилиш, илмий-тадқиқот ишлари ёки илмий лойиҳаларни амалга ошириш ва ўзаро ижодий ҳамкорликка эришишлари орқали таъминланади.

Педагог ўз-ўзидан ижодкор бўлиб қолмайди. Унинг ижодкорлик қобилияти маълум вакт ичida изчил ўқиб-ўрганиш, ўз устида ишлаш орқали

шакллантирилади ва у аста-секин такомиллашиб, ривожланиб боради. Ҳар қандай мутахассисда бўлгани каби бўлажак педагогларнинг креативлик қобилиятига эга бўлишлари учун талабалик йилларида пойдевор қўйилади ва қасбий фаолиятни ташкил этишда изчил ривожлантириб борилади. Бунда педагогнинг ўзини ўзи ижодий фаолиятга йўналтириши ва бу фаолиятни самарали ташкил эта олиши муҳим аҳамиятга эга. Педагог ижодий фаолиятни ташкил этишда муаммоли масалаларни ечиш, муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш, шунингдек, педагогик характердаги ижод маҳсулотларини яратишга алоҳида эътибор қаратиши зарур.

Муаммоли масала ва вазиятларни ҳал қилар экан, педагогнинг масала ечимини топишга ижодий ёндашиши унда ҳиссий-иродавий сифатларнинг ривожланишига ёрдам беради. Педагог ўз олдига муаммоли масалаларни қўйиши орқали мавжуд билимлари ва ҳаётий тажрибаларига зид бўлган далиллар билан тўқнаш келади. Бунинг натижасида ўз устида ишлаш, мустақил ўқиб ўрганишга нисбатан эҳтиёж сезади. Педагогнинг илмий-тадқиқот ишлари ва илмий ёки ижодий лойиҳаларни амалга ошириши унда креативлик потенциалини янада ривожлантиради.

Замонавий таълим барча турдаги таълим муассасаларида фаолият юритаётган ўқитувчи, педагогларнинг ижодкор бўлишларини тақозо этмоқда. “Креатив педагогика асослари” модули педагогнинг анъанавий педагогик фикрлашдан фарқли равишда таълим ва тарбия жараёнини самарадорлиги таъминлашга хизмат қилувчи янги ғояларни яратиш, шунингдек, мавжуд педагогик муаммоларни ижобий ҳал қилишга бўлган қобилиятини ривожлантиришга хизмат қиласи.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Креатив педагогика асослари” модулининг мақсади: педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малака ошириш курс тингловчиларини креатив педагогиканинг умумий асослари, тамойиллари, педагогларда креативлик сифатларини ривожлантирувчи метод, восита ва технологиялар билан таништириш орқали уларда ўкув ва маънавий-маърифий ишлар жараёнини, талабаларнинг илмий-тадқиқот фаолиятларини самарали ташкил этишга нисбатан креатив ёндашиш малакаларни ривожлантириш.

“Креатив педагогика асослари” модулининг вазифалари:

- тингловчиларни креатив педагогиканинг умумий асослари, тамойиллари, педагогларда креативлик сифатларини ривожлантирувчи метод, восита ва технологиялар билан таништириш;

- тингловчиларда ўкув дастурларини яратиш; назарий ва амалий машғулотлар учун материалларни тўплаш ва уларни саралаш; ўкув ахборот (маълумот)ларини самарали излаш; назарий ва амалий машғулотлар учун дидактик ишланмалар тайёрлаш; назарий ва амалий машғулотлар учун ўкув топшириқлари турларини белгилаш; ўкув топшириқларини ишлаб чиқиш; ўкув топшириқлари учун иш қоғозларини ҳама ўкув фанлари бўйича жорий, оралиқ ва якуний назоратлар учун синов топшириқларини тайёрлашга креатив ёндашиш қўникмаларини шакллантириш;

- тингловчиларнинг мавзу моҳиятидан келиб чиққан ҳолда тўлиқ, ғоявий мазмун ва илмий асосларга эга, амалий қийматга эга ўкув материалини тайёрлай олиш, маъруза машғулоти учун мўлжалланган матннинг визуал хусусият касб этиши (ўкув ахборотининг график (схема, жадвал, диаграмма, тасвир, гиперболик ва б.) кўринишда бўлиши)га эришиш, маъруза ва амалий машғулотлар, шунингдек, рейтинг назорати учун кейслар ва даражали тестлар тўпламини шакллантириш борасидаги қўникмаларининг малакага айланишини таъминлашдан иборат.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, қўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Креатив педагогика асослари” модулинни ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида **tinglovchi:**

- “креативлик” ва “Креатив педагогика” тушунчаларининг моҳияти;
- креатив педагогиканинг мақсади, вазифалари, обьекти ва предмети;
- креатив педагогиканинг таркибий тузилмаси ва муҳим категориялари;
- креатив педагогиканинг илмий тадқиқот методлари;
- педагогларнинг креативлик сифатлари, креативлик имкониятлари ва малакалари;
- педагоглар креатив имкониятининг муҳим даражалари ва уларни аниқловчи мезонлар;
- педагогларда креативлик сифатларини ривожлантиришнинг самарали йўллари ва шартлари;
- педагогларда креативликни ривожлантиришга тўсқинлик қилувчи омиллар;
- педагогларнинг креативлик сифатларига эгаликларини аниқлаш шакллари, метод ва воситалари;
- педагогларда креативлик сифатларини ривожлантириш босқичлари, метод ва воситалари тўғрисидаги **билимларга эга бўлиши;**
- ўкув дастурларини яратиш; назарий ва амалий машғулотлар учун материалларни тўплаш ва уларни саралаш; ўкув ахборот (маълумот)ларини

самарали излаш; назарий ва амалий машғулотлар учун дидактик ишланмалар тайёрлаш; назарий ва амалий машғулотлар учун ўкув топшириқлари турларини белгилаш; ўкув топшириқларини ишлаб чиқиш; ўкув топшириқлари учун иш қоғозларини ҳама ўкув фанлари бўйича жорий, оралиқ ва якуний назоратлар учун синов топшириқларини тайёрлашга креатив ёндашиш;

- мавзуу моҳиятидан келиб чиқсан ҳолда тўлик, ғоявий мазмун ва илмий асосларга эга, амалий қийматга эга ўкув материалини тайёрлай олиш;
- маъруза машғулоти учун мўлжалланган матнинг визуал хусусият касб этиши (ўкув ахборотининг график (схема, жадвал, диаграмма, тасвир, гиперболик ва б.) кўринишида бўлиши)га эришиш **кўникмаларини эгаллаши**;
- маъруза ва амалий машғулотлар, шунингдек, рейтинг назорати учун кейслар ва даражали тестлар тўпламини шакллантириш;
- маънавий-маърифий тадбирларни ташкил этишда креативлик сифатларини тўлақонли намойиш этиш;
- мавзуу моҳияти ва ўкув материалининг характеристидан келиб чиқсан ҳолда аудитория (жой)ни жиҳозлаш;
- маънавий-маърифий тадбир мавзуси, йўналиши ва характеристидан келиб чиқсан ҳолда у ўтказиладиган жой (хона, зал)ни жиҳозлашга креатив ёндашиш **малакаларини эгаллаши**;
- креатив ёндашув асосида ўкув ва маънавий-маърифий ишлар жараёни муваффақиятли ташкил этиш;
- талабаларнинг илмий-тадқиқот фаолиятини самарали йўлга қўйишида педагогик креативлик сифатларини эгаллаши лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Креатив педагогика асослари” модулини ўқитиши жараёнида:

- маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан;
- ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, кичик гурухларда ишлаш, интерактив таълим методларини кўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўкув режадаги бошқа модуллар

билин боғлиқлиги ва узвийлиги

“Креатив педагогик асослари” модули бўйича машғулотлар ўкув режасидаги “Олий таълим жараёнини бошқаришда тизимли таҳлил ва бошқарув қарорларини қабул қилиш”, “Фанларни ўқитишида илфор хорижий

тажрибалар”, “Олий таълим дидактикаси” ва “Педагогик квалиметрия” субмодуллари билан узвий алоқадорликда олиб борилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар педагогик фаолиятни самарали, муваффақиятли ташкил этишда креативлик сифатлари ва имкониятларидан тўлақонли фойдалана олишга оид билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиради.

Модул бўйича соатлар тақсимоти

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкламаси, соат					
		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юкламаси				Мустақил таълим
			Жами	Назарий	Амалий машгулот	Кўчма машгулот	
1.	Креатив педагогиканинг умумий асослари	2	2	2	-	-	-
2.	ОТМ педагогларида креативлик сифатларини ривожлантириш йўллари ва шакллари	6	6	2	4	-	-
3.	ОТМ педагогларида креативлик сифатлари ва ижодий тафаккурни ривожлантирувчи метод, восита ва технологиялар	4	2	2	-	-	2
4.	Дидактик таъминотни яратишга креатив ёндашиш	12	12	2	6	-	2
5.	Амалий педагогик фаолиятни ташкил этишга креатив ёндашиш	6	2	2	6	-	-
Жами:		30	26	10	16	-	4

НАЗАРИЙ МАШФУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Креатив педагогиканинг умумий асослари.

“Креативлик” ва “Креатив педагогика” тушунчаларининг моҳияти. Креативлик – яратиш, ижод қилиш эканлиги.

Креатив педагогиканинг мақсади, вазифалари, обьекти ва предмети. Креатив педагогиканинг таркибий тузилмаси. Креатив педагогиканинг муҳим категориялари. Креатив педагогиканинг бошқа фанлар билан алоқадорлиги. Креатив педагогиканинг илмий тадқиқот методлари.

2-мавзу: ОТМ педагогларида креативлик сифатларини ривожлантириш йўллари.

Педагогларнинг креативлик сифатлари. Педагогларда креативлик сифатларини ривожлантиришнинг самарали йўллари ва шартлари. Педагогларда креативликни ривожлантиришга тўсқинлик қилувчи омиллар. Педагогларнинг креативлигини ифодаловчи белгилар.

Педагогларнинг креативлик имкониятлари. Педагоглар креатив имкониятининг таркибий асослари. Педагоглар креатив имкониятини ифодаловчи тамойиллар. Креативлик имкониятига эга педагогларда намоён бўладиган малакалар. Педагоглар креатив имкониятининг муҳим даражалари. Педагогларнинг креативлик имконияти даражасини аниқловчи мезонлар.

3-мавзу: ОТМ педагогларида креативлик сифатлари ва ижодий тафаккурни ривожлантирувчи метод, восита ва технологиялар.

Педагогларнинг креативлик сифатларига эгаликларини аниқлаш. Педагогларнинг креативлик сифатларига эгаликларини аниқлаш йўл ва шакллари. Педагогларнинг креативлик сифатларига эгаликларини аниқлаш метод ва воситалари.

Педагогларда креативлик сифатларини ривожлантириш моҳияти. Педагогларда креативлик сифатларини ривожлантириш босқичлари.

Педагогларда креативлик сифатларини ривожлантирувчи методлар. Педагогнинг креативлик сифатларини аниқловчи психологик тестлар.

Педагогларда креативлик сифатларини самарали ривожлантиришга хизмат киладиган восита ва технологиялар. Ахборот технологиялари – педагог

томониан касбий фаолиятни креатив ёндашув асосида ташкил этилишини таъминловчи инновацион характердаги воситалар.

4-мавзу: Дидактик таъминотни яратишга креатив ёндашиш.

Ўқув дастурларини яратишга креатив ёндашиш. Креатив ёндашув – ўқув манбалари (маъруза матни, ўқув дарслиги, ўқув ва методик қўлланма ҳамда ўқув методик мажмуалар)ни самарали яратишнинг муҳим омили.

Назарий ва амалий машғулотлар учун материалларни тўплаш ва уларни саралашда креатив ёндашувнинг аҳамияти. Ўқув ахборот (маълумот)ларини самарали излаш – педагогнинг креативлик сифатларига эгалигини кўрсатувчи муҳим ҳолат эканлиги. Мавзу моҳиятидан келиб чиқсан ҳолда тўлиқ, ғоявий мазмун ва илмий асосларга эга, амалий қийматга эга ўқув материалини тайёрлай олиш мезонлари.

Назарий ва амалий машғулотлар учун дидактик ишланмалар тайёрлашга қўйиладиган замонавий талаблар.

5-мавзу: Амалий педагогик фаолиятни ташкил этишга креатив ёндашиш.

Креатив ёндашув асосида назарий ва амалий машғулотлар учун дидактик ишланмалар тайёрлаш.

Маъруза машғулоти учун мўлжалланган матннинг визуал хусусият касб этиши (ўқув ахборотининг график (схема, жадвал, диаграмма, тасвир, гиперболик ва б.) кўринишда бўлишига эришиш).

Ўқув топшириқлари ва уларнинг турлари. Назарий ва амалий машғулотлар учун ўқув топшириқлари турларини белгилаш. Ўқув жараёнининг босқичи ва ўқув материалининг моҳиятидан келиб чиқсан ҳолда турли мураккабликдаги топшириқлардан фойдаланиш – педагог креативлигининг муҳим жиҳати.

Ўқув топшириқларини ишлаб чиқишига креатив ёндашиш. Ўқув топшириқлари учун иш қоғозларини тайёрлаш.

Ўқув фанлари бўйича жорий, оралиқ ва якуний назоратлар учун синов топшириқларини тайёрлашга креатив ёндашиш.

Маъруза ва амалий машғулотлар, шунингдек, рейтинг назорати учун кейслар ва даражали тестлар тўпламини шакллантириш.

Маънавий-маърифий тадбирларни ташкил этишда педагогларда креативлик сифатларининг намоён бўлиши.

Ўқув машғулотлари ва маънавий-маърифий тадбирлар ташкил этиладиган аудитория (жой)ни жиҳозлашга креатив ёндашиш.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-Амалий машғулот:

Махсус тестлар ва топшириқлар ёрдамида педагогларнинг креативлик сифатларига эгаликларини аниқлаш.

Махсус тестлар ёрдамида педагогнинг креативлик сифатларига эгалигини ўрганиш. Э.П.Торренснинг “Тугалланмаган расмлар” тести бўйича ишлаш. Педагогик креативликни ривожлантиришга доир топшириқларни бажариш. Девид Льюиснинг болаларда креативликни ривожлантиришга оид кўрсатмалари билан танишиш ва у юзасидан муҳокама ташкил этиш.

2-Амалий машғулот:

Ўқув материалларини тайёрлашга креатив ёндашув.

Муайян мавзу бўйича назарий ёки амалий машғулот учун ўқув топшириқларини шакллантириш. Назарий ёки амалий машғулот учун мўлжалланган ўқув топшириқларининг иш қоғозларини тайёрлаш.

3- Амалий машғулот:

Ўқув машғулотлари учун кейслар ва даражали тестлар тўпламини тайёрлаш.

Ўқув фани бўйича аниқ мавзуларда кейслар тўпламини шакллантириш. Ўқув фани бўйича аниқ мавзуларда даражали тестлар тўпламини шакллантириш.

4- Амалий машғулот:

Ўқув фани бўйича бошқотирмаларни тайёрлаш.

Ўқув фани бўйича аниқ мавзуларда ребус ва анаграммаларни тайёрлаш. Ўқув фани бўйича аниқ мавзуларда кроссворд, сканворд ва бошқа бошқотирмаларни тайёрлаш.

5- Амалий машғулот:

Үқув машғулоти ва маънавий-маърифий тадбирни ташкил этиш учун аудиторияни жиҳозлаш.

Креатив ёндашув асосида муайян мавзуда ўқув машғулотини ташкил этиш учун аудиторияни жиҳозлаш. Креатив ёндашув асосида муайян мавзуда маънавий-маърифий тадбирни ташкил этиш учун аудиторияни жиҳозлаш.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қўйидаги ўқитиш шаклларидан фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқиши ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);
- давра сухбатлари (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшлиши, идрок қилиш ва мантиқий хуносалар чиқариш);
- баҳс ва мунозаралар (loyihalar echimi bўyicha daliillar va aсосли аргументларни тақдим қилиш, эшлиши ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

БАҲОЛАШ МЕЗОНИ

№	Баҳолаш турлари	Максимал балл	Баллар
1	Кейс топшириқлари		1.2 балл
2	Мустақил иш топшириқлари	2.5	0.5 балл
3	Амалий топшириқлар		0.8 балл

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТРЕФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

1. “ВЕНН ДИАГРАММАСИ” ГРАФИК ОРГАНАЙЗЕРИ (ГО)

Таълим олувчиларда мавзуга нисбатан таҳлилий ёндашув, айрим қисмлар негизида мавзунинг умумий моҳиятини ўзлаштириш (синтезлаш) кўникмаларини ҳосил қилишга йўналтирилади. У кичик групкаларни шакллантириш асосида аниқ схема бўйича амалга оширилади.

ГО қўйидаги схема (график тасвир)га эга бўлиб, топшириқ шу схема асосида бажарилади:

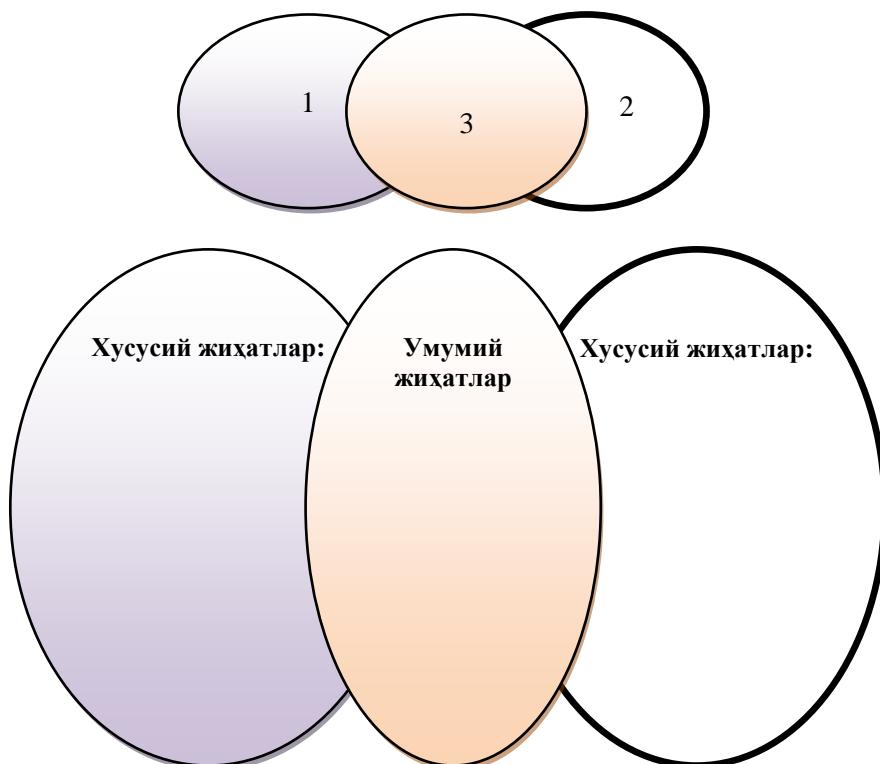

График органайзер таълим олувчилар томонидан ўзлаштирилган ўзаро яқин назарий билим, маълумот ёки далилларни қиёсий таҳлил этишга ёрдам беради. Ундан муайян бўлим ёки боблар бўйича якуний дарсларни ташкил этишда фойдаланиш янада самаралидир.

2. “Кейс-стади” технологияси

“Кейс-стади” (инглиз тилида “case” – метод, “study” – муаммоли вазият; вазиятли таҳлил ёки муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш) технологияси таълим олувчиларда аниқ, реал ёки сунъий яратилган муаммоли вазиятни таҳлил қилиш орқали энг мақбул вариантларини топиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қиласи. У таълим олувчиларни бевосита ҳар қандай мазмунга эга вазиятни ўрганиш ва таҳлил қилишга ўргатади.

Технологиянинг негизида муайян муаммоли вазиятни ҳал қилиш жараёнининг умумий моҳиятини акс эттирувчи элементлар ётади.

Булар қўйидагилардир: таълим шакллари, таълим методлари, таълим воситалари, таълим жараёнини бошқариш усул ва воситалари, муаммони ҳал қилиш юзасидан олиб борилаётган илмий изланишнинг усул ва воситалари, ахборотларни тўплаш, уларни ўрганиш усул ва воситалари, илмий таҳлилнинг усул ва воситалари, ўқитувчи ва таълим олувчи ўртасидаги таълимий алоқанинг усул ва воситалари, ўқув натижалари.

3. “Концептуал жадвал” ГО

Таълим олувчиларни ўрганилаётган мавзу (масала ёки муаммо)ни икки ёки ундан ортиқ жиҳатлари бўйича таққослашга ўргатади. Ундан фойдаланишда таълим олувчиларнинг мавзу юзасидан мантиқий фикрлаш, маълумотларни тизимли баён қилиш қобилияtlари ривожлантирилади.

Машғулотлар чоғида Годан қўйидагича фойдаланилади:

Ўқитувчи ечими топилиши лозим бўлган мавзу (масала)ни аниқлайди

Талабалар мавзу ва Годан фойдаланиш қоидаси билан таништирилади

Талабалар кичик гурӯхларга бириктирилади

Гурӯхлар ўзларига берилган топшириқни бажаради

Гурӯхлар ечимни синф (гурӯх) жамоаси ҳукмига ҳавола этади

Гурӯхларнинг ечимлари синф (гурӯх) жамоасида муҳокама қилинади

4. “Балиқ скелети” ГО

Таълим олувчиларда мавзу юзасидан муайян масала моҳиятини тасвиrlаш ва ечиш қобилиятини шакллантиради. Уни қўллашда таълим олувчиларда мантиқий фикрлаш, мавзу моҳиятини ёритувчи таянч тушунча, маълумотларни муайян тизимга келтириш, уларни таҳлил қилиш кўнимкамлари ривожланади.

5. “Инсерт” ГО

Янги мавзу бўйича ўқувчи (таълим олувчи)ларнинг муайян тушунчаларга эгаликларини аниқлаш, уларда матнга нисбатан таҳлилий ёндашиш кўнимкамларини шакллантиришга хизмат қиласди.

6. “Кластер” ГО

“Кластер” (ғунча, түплам, боғлам) график органайзери пухта ўйланган стратегия бўлиб, уни таълим оловчилар билан якка тартибда, гуруҳ асосида ташкил этиладиган машғулотларда қўллаш мумкин. Кластерлар илгари сурилган ғояларни умумлаштириш, улар ўртасидаги алоқаларни топиш имкониятини яратади.

7. “Муносабат” методи

Технология таълим оловчиларга улар томонидан мавзу бўйича ўзлаштирилган билимларни эркин баён қилиш, мазмунини ўз фикри, ҳаётий мисоллар ёрдамида ёритилишини таъминлашга хизмат қиласди.

Ўқув жараёнида технологиядан фойдаланиш ўрганилаётган муаммо бўйича муайян масалаларни ҳал этиш, маълум жараён (воқелик, ҳодиса)нинг

келиб чиқиш сабаблари, уларни бартараф этиш йўлларини топиш асосида таълим оловчиларда мустақил фикрлаш, ижодий изланиш, фикрини исботлаш ва турли вазиятлардан чиқа олиш кўникма, малакаларини ҳосил қиласди.

Технология тарбиявий характерга эга бўлиб, таълим оловчиларга ўзларида ижобий фазилатларни кўпроқ шакллантириш, салбий хислатлардан эса возкечишларида ёрдам беради.

8. “Нилуфар гули” ГО

Технология дидактик муаммоларни ечишнинг самарали воситаларидан бўлиб, нилуфар гули кўринишига эга. Асос, унга бириккан тўққизта “гулбарг” (квадрат, тўртбурчак ёки айланалар)ларни ўз ичига оладиган бу метод ёрдамида асосий муаммо ва унинг мазмунини ёритишга имкон берадиган хусусий масалалар ҳал этилади.

9. “Режа” методи

Метод таълим оловчилар томонидан муайян бўлим ёки боблар бўйича ўзлаштирилган назарий билимлар асосида педагогик фаолиятни ташкил этишга оид режани ишлаб чиқиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қиласди. Уни қўллаш таълим оловчилардан ўрганилаётган мавзу мазмунини пухта ўзлаштириш, асосий ғояларни умумлаштириш, маълум тизимга солиш лаёқатига эга бўлишни тақозо этади.

Метод таълим оловчилар фаолиятини жуфтлик, гуруҳ ва жамоа асосида ташкил этиш имконини беради. Уни маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш, волонтёрлик ҳаракатларини олиб бориш, педагогик амалиётни ташкил этишда қўллаш янада самарали ҳисобланади.

Одатда режани ишлаб чиқишда педагогик вазият, таълим олувчиларнинг ёш, психологик хусусиятлари, маънавий-маърифий ишнинг йўналиши, мазмуни ҳамда самарадорликка эришиш имкониятига эгалик инобатга олинади.

10. “Т-жадвал” ГО

График органайзер таянч тушунчаларни бир-бири билан ўзаро солишириш, қиёслаш асосида ўрганилаётган мавзу ёки масаланинг муайян жиҳатини бир неча асосий белгиларга кўра батафсил ёритиш мақсадида қўлланилади. Кўп ҳолларда график органайзер мавзу мазмунидаги ёритиладиган бир неча ҳолатларнинг афзаллик ёки камчиликларини, самарадорли ёки самарасизлигини, бугунги кун ва истиқбол учун аҳамиятини таққослаш мақсадида қўлланилади.

11. “SWOT-таҳлил” стратегияси

Стратегия муаммонинг асосий тўрт жиҳатини ёритишга хизмат қиласди. Таълим олувчилар мавзунинг мазмунига мос муаммоларни атрофлича ўрганиш орқали моҳиятини ёритади, уларни келтириб чиқарувчи омилларни излаб, ҳал қилиш имкониятларини топади.

У ёрдамида муаммонинг қўйидаги тўрт жиҳати таҳлил қилинади:

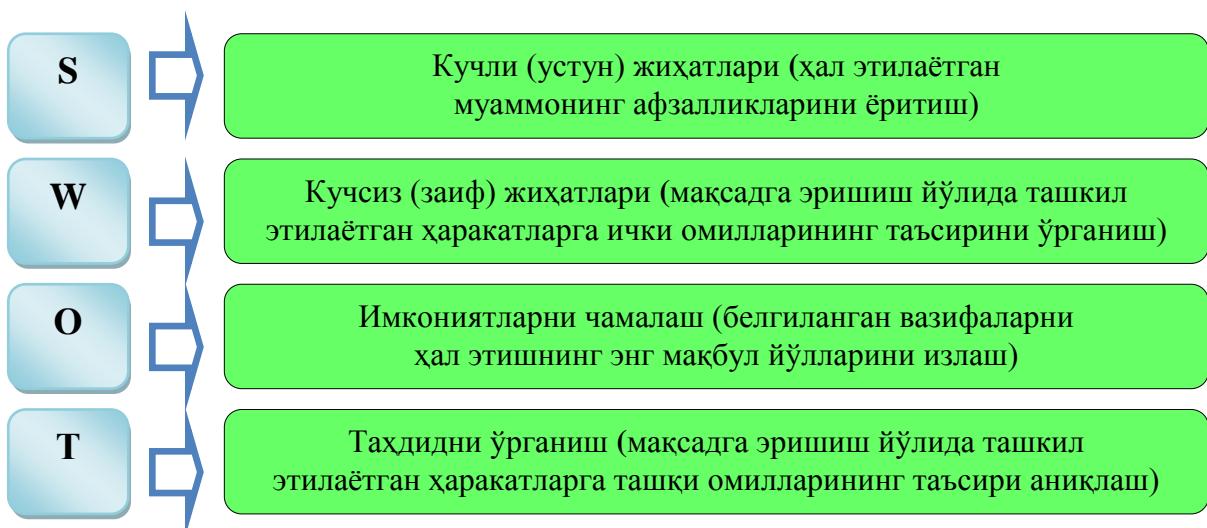

График органайзер таълим олувчиларда ўрганилаётган мавзу юзасидан фикрларни мустақил баён этиш, шахсий мулоҳазаларни далиллаш (мисоллар билан асослаш), баҳслашиш қобилиятини шакллантиришга хизмат қиласди.

Таълим олувчиларга қуидаги схема билан ишлаш тавсия этилади:

№	Тушунчалар	(Ф)	(С)	(М)	(У)
1.	Таълим методлари				
2.	Таълим воситалари				
3.	Таълимни ташхис қилиш				

13. “Қарама-қарши муносабат” стратегияси

Стратегия ўз моҳиятига кўра таълим олувчилар томонидан ўзлаштирилган билимларни таҳлил ҳамда синтез қилиш асосида мавзуни ёритишида аҳамиятли бўлган таянч тушунчаларни асосий ва иккинчи даражали сифатида гуруҳларга ажратиш имконини беради.

Таълим олувчилар фаолиятининг самарадорлигини таъминлаш учун уларнинг эътиборига қуидаги жадвални тақдим этиш мақсадга мувофиқ:

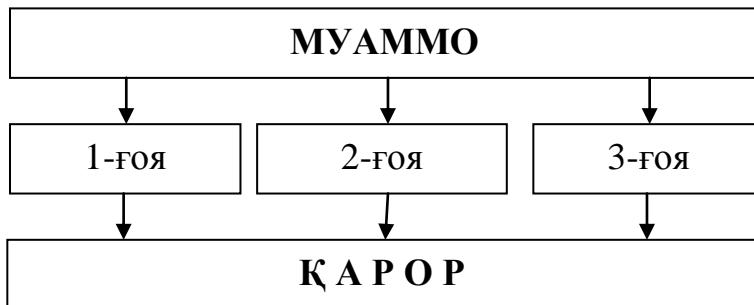
Таянч тушунчалар			
№	Мухим тушунчалар	№	Мухим бўлмаган тушунчалар
1.		1. 2.	

14. “Қарорлар шажараси” (“қарор қабул қилиш”) стратегияси

Стратегия муайян фан асосларига оид бир қадар мураккаб мавзуларни ўзлаштириш, маълум масалаларни ҳар томонлама, пухта таҳлил этиш асосида улар юзасидан муайян хulosаларга келиш, муаммо юзасидан билдирилаётган бир нечта хулоса орасидан энг мақбул ҳамда тўғрисини топишга йўналтирилган техник ёндашувдир. У аввалги вазиятларда қабул қилинган қарорларни яна бир бора таҳлил қилиш, уни мукаммал тушунишга хизмат қиласи.

Таълимда стратегияни қўллаш ўрганилаётган муаммо юзасидан оқилона қарор қабул қилиш (хулосага келиш) учун таълим олувчилар томонидан билдирилаётган ҳар бир вариантни таҳлил қилиш, мақбул ва номақбул жиҳатларини аниқлаш имкониятини яратади.

Унга кўра машғулотларда таълим олувчилар қуидаги чизма асосида ишлайди (у ёки бу тартибдаги фаолиятни олиб боришда ёзув тахтасидан фойдаланади):

III. НАЗАРИЙ МАШГУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-Мавзу. Креатив педагогиканинг умумий асослари

Режа:

1. “Креативлик” ва “Креатив педагогика” тушунчаларининг моҳияти.
2. Креатив педагогиканинг мақсади, вазифалари, объекти ва предмети.
3. Креатив педагогиканинг таркибий тузилмаси ва асосий категориялари.
4. Креатив педагогиканинг бошқа фанлар билан алоқадорлиги.
5. Креатив педагогиканинг илмий тадқиқот методлари.

Таянч тушунчалар: *креативлик, педагогика, “Креатив педагогика” фани, фаннинг мақсади, фаннинг вазифалари, фаннинг обьекти, фаннинг предмети, фаннинг таркибий тузилмаси, фаннинг асосий категориялари, Креатив педагогиканинг бошқа фанлар билан алоқадорлиги, илмий-тадқиқот методлари.*

1. “Креативлик” ва “Креатив педагогика” тушунчаларининг моҳияти.

Замонавий педагогикада “креатив педагогика” тушунчаси кўлланила бошлаганига ҳали у қадар кўп вақт бўлмади. Бироқ, ўқитиш жараёнига инновацион ҳамда ижодкорлик ёндашувларини қарор топтиришга бўлган эҳтиёж “Креатив педагогика”нинг педагогик туркум фанлар орасида мустақил предмет сифатида шаклланишини таъминлади. Ушбу предмет асосларини педагогика тарихи, умумий ва касбий педагогика ҳамда психология, хусусий фанларни ўқитиш методикаси, таълим технологияси ва касбий этика каби фанларнинг методологик ғоялари ташкил этади. “Креатив педагогика” фанининг умумий асослари мутахассис, шу жумладан, бўлажак мутахассисларнинг касбий камол топишлари учун зарур шарт-шароитни яратишга хизмат қиласди.

Шахснинг мутахассис сифатида касбий камол топиши, ривожланиши ўз моҳиятига кўра жараён тарзда намоён бўлади. Касбий етуклик инсон онтогенезининг муҳим даврлари касбий камол топиш, ривожланиш ғояларининг қарор топиши (14-17 ёш)дан бошланиб, касбий фаолиятнинг якунланиши (55-60 ёш)гача бўлган жараёнда кечади. Ижодкор шахснинг шаклланиши ва ривожланиши унинг ички ва ташқи олами ўзгаришининг ўзаро мос келиши, ижтимоий-иктисодий шарт-шароитлар ҳамда инсон онтогенгизи – туғилишидан бошлаб то умрининг охирига қадар узлуксизлик, ворисийликни тақозо этадиган фаолият мазмунига боғлиқ.

Маълумки, касбий тажриба билим, кўникма ва малакаларнинг интеграцияси сифатида акс этади. Бироқ, касбий-ижоий фаолият кўникмаларининг ўзлаштирилиши нафақат амалий кўникма ва малакаларнинг интеграцияси, мутахассис сифатида фаолиятни самарали ташкил этиш усул ва воситаларини ишлаб чиқиши эмас, шу билан бирга касбий ижодкорлик методологиясидан

хабардор бўлиш, ижодий тафаккурни ривожлантириш ва креатив характерга эга шахсий сифатларининг етарли даражада ўзлаштирилиши талаб этади.

Ижодкор шахснинг шаклланишини шахснинг ўзаро мос тарзда бажарилган ижодий фаолият ва ижодий маҳсулотларни яратиш борасидаги ривожланиши сифатида белгилаш мумкин. Ушбу жараённинг суръати ва қамрови биологик ва ижтимоий омиллар, шахснинг фаоллиги ва креатив сифатлари, шунингдек, мавжуд шарт-шароит, ҳаётий муҳим ва касбий шартланган ҳодисаларга боғлиқ. Замонавий шароитда педагогнинг креативлик сифатларига эга бўлиши тақозо этади.

Сўнгги йилларда етакчи хорижий мамлакатларнинг таълим тизимида ўқувчи ва талабаларда креативлик сифатларини шакллантириш масаласига алоҳида, жиддий эътибор қаратилмоқда. Буни Бронсон, Меррийман (2010 й.), Кен Робинсон (2007 й.), Фишер, Фрей (2008 й.), Бегетто, Кауфман (2013 й.), Али (2011 й.), Треффингер (2008 й.) ва б. томонидан олиб борилган кўплаб тадқиқотлар, уларнинг натижалариан кўриш мумкин.

Биргина Кен Робинсон томонидан 2007 йилда тайёрланган “Мактаб креативликни барбод этяптими?” номли видео лавҳани YouTube сайтида 5 млн марта томоша қилинган. Қолаверса, ўқитувчилар креативлик асосларини ўрганишга жиддий киришганлар (Бегетто, Кауфман, 2013 й.). Ўқитувчиларда педагогик фаолиятни креатив ёндашув кўникма, малакаларини шакллантириш ҳамда ривожлантиришга доир адабиётлар чоп этиляпти, Таълим департаменти томонидан тайёрланган видео лавҳаларга асосланувчи ноанъанавий дарслар ташкил этиляпти (Али, 2011; Таълим департаменти, 2013 й.).

Салмоқли амалий ишлар олиб борилаётганлигига қарамай, кўпчилик ўқитувчилар ҳали ҳануз шахс (ўзларида ҳамда талабаларда креативлик сифатларини қандай қилиб самарали шакллантириш тажрибасини ўзлаштира олмаяптилар.

Таълим тизимини бошқариш органлари ҳар йили таълим муассасаларида юқори самарадорликка эришишга эътибор қаратади. Ана шу мақсадда ўқув дастурини ишлаб чиқлади, янги ўқув дарсликлари яратилади. Бу эса ҳам талабалар, ҳам ўқитувчиларни касбий ўсишларига ёрдам беради. Олиб бориладиган амалий ҳаракатлар талабаларда ютуқларга эришиш, олға интилишга бўлган эҳтиёжни муайян аражада юзага келтиради, уларнинг ўқув-билиш қобилиятларини бир қадар ривожлантиришга ёрдам беради.

Бироқ, ўқув йилининг охирида келиб олий таълим муассасаларида талабаларнинг фанларни ўзлаштиришларида юқори даражадаги ижобий натижалар кузатилмаяпти. Кўплаб талабаларнинг таълим олишга нисбатан қизиқиши йўқолган. Бунинг натижасида ўқитувчилар ҳам аввалгидек завқу шавқ билан касбий фаолиятни ташкил этишни ўйлашмаяпти. Таълим тизимини бошқарувчи органлар таълим олишга нисбатан хоҳиш-истаги бўлмаган талабалар, бу каби таълим олувчиларни ўқитишни истамаётган ўқитувчилар фаолиятини ўзгартириш борасида янгидан-янги чора-тадбирлар белгиланса-да, ахвол ўзгаришсиз қолмокда.

Бунинг сабаби нимада? Балки дарсларнинг аввалдан ўйлаб, режалаштирилиб қўйилиши талабалар учун қизик бўлмаётгандир, балки балки таълим мазмунининг муайян қолипга солинганлиги талабалар учун ҳеч қандай стимул бермаётгандир, рағбат билдирмаётгандир. Ўқув машғулотларининг аввалдан режалаштирилишидан воз кечиш, талабаларда танқидий, креатив тафаккурни шакллантириш ва ривожлантириш, уларни ижодий фикрлаш, янги ғояларни ўйлаб топишга мажбур қилиш таълим олишга бўлган муносабатни ўзгартириш, уларни ютукларга эришишга рағбатлантиришда асосий омил бўлар. Ўқув машғулотларида етишмаётган омил – **креативлик** саналади¹.

Шахсда креатиқлик сифатларини ривожлантириш жараёнининг умумий моҳиятини тўлақонли англаш учун дастлаб “креативлик” тушунчасининг маънени тушуниб олиш талаб этилади. Кен Робинсоннинг фикрига кўра, “креативлик – ўз қийматига эга оригинал ғоялар мажмуи” (Аззам, 2009 й.) саналади. Гарднер эса ўз тадқиқотларида тушунчани шундай изоҳлайди: “креативлик – шахс томонидан амалга ошириладиган амалий ҳаракат бўлиб, у ўзида муайян янгиликни акс эттириши ва маълум амалий қийматга эга бўлиши лозим”. Эмебайл (1989 й.)нинг ёндашуви нуқтаи назаридан ифодаланса, креативлик “муайян соҳа бўйича ўзлаштирилган пухта билимлар билан бирга юқори даражада ноодатий кўникмаларга ҳам эга бўлиш” демакдир.

Кўплаб тадқиқотларда интеллект ва креативлик ўртасидаги алоқадорлик хусусида турлича қарашлар мавжуд. Бир груп тадқиқотчилар улар ўртасида ҳеч қандай боғлиқлик йўқ эканлигини уқтирасалар, иккинчи груп вакиллари кретивлик ва интеллект даражаси бир-бирига боғлиқ эканлигини таъкидлайдилар (Ким, 2005 й.).

“Креативлик” тушунчаси ўзида маданий хилма-хилликни акс эттиради. Ғарб кишилари учун креативлик, умуман олганда, янгилик саналади. Улар креативлик негизида ноанъанавийлик, қизиқувчанлик, тасаввур, ҳазил-мутойиба туйғуси ва эркинлик мавжуд бўлишига эътиборни қаратадилар (Мёрдок, Ганим, 1993 й.; Штернберг, 1985 й.). Шарқликлар эса, аксинча, креативликни эзгуликнинг қайта туғилиш жараёни, деб тушунадилар (Хуи, Стернберг, 2002 й.; Рудович, Хуи, 1997 й.; Рудович, Йуе, 2000 й.). Гарчи

ғарблик ва шарқликларнинг креативлик борасидаги қарашлари турлича бўлса-да, бироқ, ҳар икки маданият вакиллари ҳам мазкур сифат ва унга эгаликни юқори баҳолайдилар (Кауфман, Лан, 2012 й.).

Кўпгина ўқитувчилар ўзларида креативлик қобилиятини мавжуд эмас, деб ҳисоблайдилар. Буни икки хил сабаб билан асослаш мумкин: биринчидан,

¹ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 4.

аксарият ўқитувчилар ҳам аслида “креативлик” тушунчаси қандай маънони англатишини етарлича изоҳлай олмайдилар; иккинчидан, креативлик негизида бевосита қандай сифатлар акс этишидан бехабарлар.

Айни ўринда шуни алоҳида қайд этиб ўтиши жоизки, ҳар бир шахс табиатан креативлик қобилиятига эга. Хўш, ўқитувчилар ўзларида креативлик қобилияти мавжудлигини қандай намоён эта олишлари мумкин. Бу ўринда Патти Драпеау шундай маслаҳат беради: “Агарчи ўзингизни креатив эмасман деб ҳисобласангизда, ҳозирданоқ креатив тафаккурни ривожлантиришига қаратилган дарсларни ташкил эта бошлигинги маслаҳат бераман. Аслида, гап сизнинг ижодкор ва креатив бўлганингиз ёки бўлмаганингизда эмас, балки дарсларни креативлик руҳида ташкил этишингиз ва янги ғояларни амалда синашига интилишингиздадир”².

Патти Драпеау нуқтаи назарига кўра креатив фикрлаш, энг аввало, муайян масала юзасидан ҳар томонлама фикрлаш саналади. **Ҳар томонлама фикрлаш** талабалардан ўқув топшириғи, масаласи ва вазифаларини бажаришда кўплаб ғояларга таянишни талаб этади. Бундан фарқли равишда **бир томонлама фикрлаш** эса биргина тўғри ғояга асосланишни ифодалайди. Мушоҳада юритишда масала юзасидан бир ва кўп томонлама фикрлашдан бирини инкор этиб бўлмайди. Бинобарин, бир ва ҳар томонлама фикрлаш креативликни шакллантиришда бирдек аҳамият касб этади. Яъни, топшириқни бажариш, масалани ечишда талаба ечимнинг бир неча вариантини излайди (кўп томонлама фикрлаш), кейин эса энг мақбул натижани кафолатловчи биргина тўғри ечимда тўхталади (бир томонлама фикрлаш).

Юқорида билдирилган фикрларга таянган ҳолда “креативлик” тушунчасини қўйидагича шарҳлаш мумкин:

Креативлик (лот., инг. “create” – яратиш, “creative” – яратувчи, ижодкор) – индивиднинг янги ғояларни ишлаб чиқаришга тайёрликни тавсифловчи ва мустақил омил сифатида иқтидорлиликнинг таркибиага кирувчи ижодий қобилияти

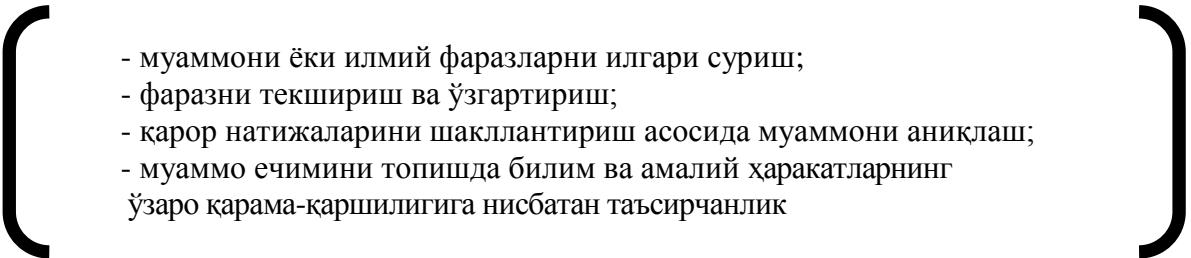
Шахснинг креативлиги унинг тафаккурида, мулоқотида, ҳис-туйғуларида, муайян фаолият турларида намоён бўлади. Креативлик шахсни яхлит ҳолда ёки унинг муайян хусусиятларини тавсифлайди. Креативлик иқтидорнинг мухим омили сифатида ҳам акс этади. Қолаверса, креативлик зеҳни ўткирликни белгилаб беради, “талабалар эътиборини таълим жараёнига фаол жалб этишни таъминлайди”.

Хорижий мамлакатларда барча соҳаларнинг мутахассислари каби ўқитувчилар ҳам ўзларида креативлик сифатлари мавжудлиги ва унинг даражасини аниқлаб боради. Бунинг учун улар Э.П.Торренс томонидан 1987 йилда асосланган ва шахснинг креатив тафаккурга эгалигини аниқловчи тестдан ўтади. Мазкур тест шахс креативлиги ва унинг даражасини ижодий фаолиятни ташкил этишдаги

² Ўша асар, х-бет.

фаоллик, тезкор фикрлаш, ўзига хос (оргинал)лик ва такомиллашганлик каби мезонлар бўйича баҳолаш имкониятини яратади. Ўқувчи томонидан тавсия этилган саволларга бериладиган жавоблар айнан мана шу тўртта мезонни қанотлантириши лозим³.

Э.П.Торренс фикрича, “креативлик”⁴ тушунчаси негизида қуйидаги ёритилади:

-
- муаммони ёки илмий фаразларни илгари суриш;
 - фаразни текшириш ва ўзгартириш;
 - қарор натижаларини шакллантириш асосида муаммони аниқлаш;
 - муаммо ечимини топишда билим ва амалий ҳаракатларнинг ўзаро қарама-қаршилигига нисбатан таъсирчанлик

Креатив фикрлаш ҳар бир ижтимоий соҳада яққол акс этиши мумкин⁵. Ўқитувчининг ижодкорлиги эса у томонидан ташкил этилаиган касбий фаолиятни ташкил этишга ижодий (креатив) ёндашувида акс этади. Сўнгти йилларда ушбу ҳолат “педагогик креативлик” тушунчаси билан ифодаланмоқда.

Педагогик креативлик – педагогнинг анъанавий педагогик фикрлашдан фарқли равишда таълим ва тарбия жараёнини самарадорлиги таъминлашга хизмат қилувчи янги ғояларни яратиш, шунингдек, мавжуд педагогик муаммоларни ижобий ҳал қилишга бўлган тайёргарлигини тавсифловчи қобилияти

“Креатив педагогика” қуйидаги икки ҳолатни кафолатлай олиши зарур:

- 1) ўқитувчилар томонидан ўқув фанларини паст ўзлаштираётган ва уларни ўрганишни зерикарли деб ҳисоблаётган талабалар эътиборларини фан асосларини ўзлаштиришга жалб этиш;
- 2) ўқитувчиларга талабаларда креатив фикрлаш ва ижодий фаолият натижаларини рағбатлантиришга хизмат қиласидиган стратегия ва воситаларни тавсия этиш қилиш орқали аудиторияда улардан самарали фойдаланишлари учун имконият яратиш.

Педагогнинг креативлик сифатларига эга бўлмаслиги туфайли талабалар ҳам қизиқарли ва ажойиб ғояларга эга бўлсалар-да, бироқ, уларни ифодалашда сусткашликка йўл қўяди. Бунинг сабабли таълим жараёнида қўлланилаётган методлар талабаларда эркин, мустақил фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилмаслиги билан белгиланади. Муаллиф томонидан тавсия қилинган

³ Ўша асар, 4-5-бетлар.

⁴ Башина Т.Ф., Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. – СПб.: Питер, 2009. – с.

⁵ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 4.

восита ва стратегиялар талабаларда креативликни ривожлантиришда ўқитувчилар учун қўл келади ҳамда талабаларда ўкув фанларини ўрганишга бўлган қизиқиш, интилишни ривожлантиради⁶.

Касбий фаолиятда педагогнинг креативлиги турли шаклларда намоён бўлади. Улар қўйидагилардир:

1-расм. Педагогик креативликнинг асосий шакллари

Педагог томонидан ушбу шаклларда касбий фаолиятнинг самарали ташкил этилиши унинг креативлиги қай даражаа эканлигига боғлиқ бўлади.

2. Креатив педагогиканинг мақсади, вазифалари, объекти ва предмети.

Кўз олдингизга таълим жараёнини юксак маҳорат билан бошқараётган, уни ўзига хос ва қизиқарли тарзда жўшқинлик, завқу шавқ билан ташкил этаётган ўқитувчини келтиринг. У, гарчи, ўзини креатив шахс ёки ижодкор деб билмасда, бироқ, креативликни намоён этувчи таълим жараёнини ташкил этаётганидан, унга имкон берадиган метод, усулларни қўллаётганлигидан ўзи ҳам мамнун, қолаверса, талабаларнинг миннатдор бўлишларига эришмоқда. Ўқитувчи таълим жараёнида креатив метод, усуллардан қанча қўп фойдаланса, ўзига ва ўзининг ижодий, креатив имкониятларига нисбатан ишончи шунча ортади⁷.

⁶ Ўша асар, 6-бет.

⁷ Ўша асар, 7-бет.

Педагоглар томонидан креативлик сифат ва қўникмаларининг ўзлаштирилишида фан сифатида “Креатив педагогика” муҳим ўрин тутади.

Креатив педагогика – 1) педагогда таълим ва тарбия жараёнини ташкил этишга нисбатан ижодий, креатив ёндашиш, мавжуд педагогик муаммоларни ижобий ҳал қилишга бўлган қобилият ва малакаларини ривожлантириш; 2) талабаларда ўкув материалларини ўзлаштиришга ижобий, мустақил ёндашиш, ўкув топшириқларини бажаришда янги, ижодий ва креатив ғояларни илгари суриш қобилияти қўникмаларини шакллантириш ҳамда босқичма-босқич ривожлантириш асосида касбий тайёрлаш асосларини ёритадиган, шахс креативлигининг турли ёш босқичлари хусусиятларига мувофиқ ривожланиши масалаларини ўрганувчи фан

Ҳар қандай фан каби “Креатив педагогика” ўкув предмети ҳам аниқ мақсадни кўзлайди.

“Креатив педагогика” фанининг **мақсади** шахсни креатив ўқитиш, тарбиялаш ва ривожлантиришдан иборат

“Креатив педагогика” муайян вазифаларни бажаради. Улар қуйидагилардан иборат:

- 1) таълим мазмуни, ўкув режалари ва дастурларини саралаш;
- 2) ўкув модули (фани)ни ўқитишнинг тактика ва стратегияларини белгилаш;
- 3) мос психологик-педагогик ташхис воситаларини танлаш;
- 4) таълим олувчиларнинг креатив ривожланишини башоратлаш;
- 5) креатив шахсни шакллантиришнинг бошқарув тизимини ишлаб чиқиши

Маълумки, ҳар бир фан ўзининг тадқиқот обьекти ва предметига эга бўлади. “Креатив педагогика” ҳам ўз обьекти ва предметига эга. Улар:

Объекти – Барча ёш босқичлария креатив шахсни касбий шакллантириш ва ривожлантириш жараёни
Предмети – Креатив шахсни касбий шакллантириш ва ривожлантириш методологияси, устувор тамойиллари, етакчи ғоялари, муҳим йўналишлари, асосий босқичлари ва б.

Олий таълим муассасалари талабаларида креатив тафаккурни шакллантириш жараёнида қуйидаги ҳолатлар сўз юритилаётган жараёнда самарадорликка эришишни кафолатлади:

- олий таълим муассасалари талабаларида креатив тафаккурни шакллантиришга алоҳида эътибор қаратиш;

- олий таълим муассасалари талабаларида креатив тафаккурни шакллантиришнинг назарий асосларини ишлаб чиқиши;
- олий таълим муассасалари талабаларида креатив тафаккурни шакллантиришга хизмат қилувчи мавжуд имкониятлардан самарали фойдаланиш чоратадбирларини белгилаш;
- талабаларнинг креатив тафаккурини шакллантиришга ёрдам берувчи шакл, метод ва воситалар тизимини асослаш;
- мазкур жараёнда фанлараро алоқадорликни таъминлаш;
- талабалар томонидан ўзлаштирилган назарий-педагогик билимларнинг амалиётга тадбиқ этишга имкон берувчи шарт-шароитларни яратиш.

3. Креатив педагогиканинг таркибий тузилмаси ва асосий категориялари. Ҳар қандай фан сингари “Креатив педагогика” фани ҳам ўзининг таркибий тузилмасига эга. Ушбу фан қуидаги таркибий тузилмага эга:

- **креатив таълим асослари:** мақсади, вазифалари, обьекти, предмети, субъектлари, мазмуни, методологияси, шакллари, методлари, воситалари, методикаси ва технологиялари;
 - малакали карларни тайёрлаш ва улар томонидан касбий фаолиятни ташкил этиш жараёнида ёш хусусиятларини инобатга олган ҳолда креатив шахсни шакллантириш **босқичлари**

Креатив педагогиканинг умумий моҳияти унинг концептуал ҳолатларини ифодаловчи бир қатор тушунчалар асосида очиб берилади. Улар қуидагилардан иборат:

Ижодкорлик – муайян янгиликнинг аҳамияти ва фойдали эканлигини белгиловчи шахс фаолияти ва унинг натижаси

Ижодкор шахс – изходий жараённи муваффакиятли амалга ошира оладиган ҳамда аниқ изходий натижка (маҳсулот)ларга эга шахс

Креатив шахс – жараён ёки натижка сифатида изходкорликни намоён этувчи, масалаларни ечишга ностандарт усуллар билан ёндаша олишга мойил, ўзига хос ҳаракатларни ташкил этиш, янгиликларни илгари суришга, изходий маҳсулотларни яратишга лаёқатли ва тайёр шахс

Бунёдкор шахс – ҳам жараён, ҳам натижка сифатида обьектив изходкорликни амалга оширадиган ва талаблар даражасида изходий маҳсулотларини яратадиган шахс

Креатив шахсни тайёрлаш – изходкорликка ўргатиш ва ўзини ўзи изходий намоён этиш жараёнида шахсда барқарор креатив сифатларни шакллантириш ва ривожлантириш мазмуни

Ижод – ижтимоий субъектнинг янгилиги, аҳамияти ва фойдалилиги жамият ёки муайян гурух томонидан тан олинган фаолияти ёки фаолияти натижаси

Ижодкор шахсни тарбиялаш – касбий-ижодий фаолият тажрибаларини қарор топтириш ва бойитиш асосида ижодий ғоя, уларни амалга ошириш кўникма ва малакаларига эга шахсни шакллантириш ва ривожлантириш

Касбий-ижодий фаолият – мутахассиснинг касбий масалаларни ижодий ҳал қилиш муваффақиятини тавсифловчи фаолияти, инновацион хатти-харакати

Ижодий топшириқлар – муаммоли вазиятларни тизимли таҳлил асосида ҳал қилишга йўналтирилган масалалар тизими

- Касбий-ижодий имконият** – 1) касбий компетенция, малакага эгалик;
- 2) касбий ижод методологияси асосларини ўзлаштирганлик;
- 3) ижодий тафаккурнинг шаклланганлик даражаси;
- 4) касбий-ижодий лаёқат ва шахсий сифатларнинг ривожланганлиги

Касбий ижодкорлик методологияси – ижодкорликнинг жараён ва натижа сифатида объектлар ҳамда муайян касбий фаолият турларига муносабат кўринишидаги тузилиши, мантиқий ташкил этилиши, метод ва воситалари ҳақидаги таълимот

Ижодий тафаккур – тафаккурнинг ижод жараёнини ташкил этиш ва ижод натижалари (маҳсуллари)ни башоратлашни ифодаловчи тури

Креатив қобилияят – шахснинг ижодий фаолиятни ташкил этиш ва унинг натижаланганлигига эришишни таъминлаш имкониятини белгиловчи индивидуал хусусияти

Ижодий қобилияят – ижодий фаолиятни муваффақиятли амалга ошириш ва унинг натижаланганлигини баҳолашда намоён бўладиган индивидуал хусусияти

Ўзини ўзи ижодий фаоллаштириш – шахснинг ижодий фаолиятда ўз имкониятларини тўлақонли намоён қилиши ва ривожлантириши

Педагогларнинг касбий-ижодий имконияти касбий масалаларни ижобий ҳал қилиш ва уларнинг ечимини тегишли даражада баҳолашда кўринади.

4. “Креатив педагогика”нинг бошқа фанлар билан алоқадорлиги. Шахс камолотини таъминлаш, унинг интеллектуал, маънавий-ахлоқий ҳамда жисмоний жиҳатдан ривожланишига эришишда турли ёш даврлари, ҳар бир даврнинг ўзига хос жиҳатлари, шунингдек, боланинг физиологик, психологик ҳолатини инобатта олиш мақсадга мувофиқдир. Яхлит педагогик жараён муайян туркумни ташкил этувчи педагогик фанлар томонидан ўрганилади. Шу билан бирга “Креатив педагогика” фани бир қатор ижтимоий фанлар билан ўзаро алоқадорликда креатив шахснинг шаклланиши ва ривожланиши масалаларини тадқиқ этади (2-расм):

2-расм. Креатив педагогиканинг педагогика туркум

ва ижтимоий фанлар билан ўзаро алоқадорлиги

Умумий педагогика назарияси ва амалиёти – ҳар томонлама ривожланган, баркамол шахсни шакллантириш, унда дунёқараш ва юксак маънавий-ахлоқий сифатларни тарбиялаш, педагогик фикрларнинг пайдо бўлиши ва ривожланиш тарихини, турли даврларда бола тарбиясини ташкил этишга оид билимларнинг шаклланишини тадқиқ қиласди.

Мактабгача таълим педагогикаси – мактабгача таълим ёши болаларини тарбиялаш, уларга бошланғич билимларни бериш масалаларининг тадқиқи билан шугулланади.

Бошланғич таълим педагогикаси – бошланғич синф ўқувчиларининг ёш, психологик хусусиятларини инобатга олган ҳолда уларни ўқитиши ва тарбиялаш жараёнини ўрганади.

Педагогик маҳорат ва педагогик технология – бўлажак ўқитувчилар, тингловчиларда педагогик жараённи методик жиҳатдан тўғри, самарали ташкил этиш, ўқитувчи ва ўқувчи муносабатларини оқилона йўлга қўйиш, бўлажак мутахассисларни касбий фаолиятни ташкил этишга тайёрлаш, таълим ва тарбия жараёнларини технологик ёндашув асосида такомиллаштириш, илгор

педагогик технологияларни яратиш ва таълим амалиётига самарали татбиқ этиш масалаларини ўрганади.

Коррекцион (махсус) педагогика – имконияти чекланган кар-соқов (сурдопедагогика), кўр (тифлопедагогика), ақлий жиҳатдан ривожланишда ортда қолган (олигофренопедагогика) болаларга таълим бериш ва уларни тарбиялашнинг ўзига хос хусусиятларини ўрганади.

Хусусий методика (хусусий фанларни ўқитиши) – турли ўкув фанлари (м: физика, математика, биология, кимё, тарих, ҳуқуқ, жисмоний тарбия ва ҳ.о.лар)ни ўқитишининг ўзига хос жиҳатларини тадқиқ қилади.

Касбий педагогика – турли (ижтимоий, техник, маданий-маиший, ишлабчиқариш) йўналишларида тегишли соҳа (мас., қишлоқ хўжалигини ривожлантириш, маданий-маиший хизмат кўрсатиши тизимини такомиллаштириш ва бошқалар) бўйича касбий фаолиятни самарали йўлга қўйиш йўлларини ўрганади.

Таълим менежменти – таълим муассасаси фаолиятини самарали ташкил этиш ва оқилона бошқариш масалаларини тадқиқ қилади.

Қиёсий педагогика – таълимнинг жаҳон, минтақа, давлат миқёсидаги ривожланишининг умумий ва алоҳида тенденциялари, қонунлари ва қонуниятларини ўзаро солиштириш, қиёслаш асосида ўрганади, ҳалқаро педагогик тажрибанинг ижобий ва салбий жиҳатларини, миллий педагогик маданиятлар алмашинувининг шакл ва усусларини аниқлайди.

Педагогик инноватика – таълим субъектлари нуқтаи назардан педагогик инновацияларнинг моҳияти, пайдо бўлиш, ривожланиш қонуниятларини ҳамда педагогик анъаналар билан келажак таълимнинг лойиҳалаштирилиши ўртасидаги алоқаларни ўрганадиган фан.

Ҳарбий педагогика – ҳарбий таълимнинг ўзига хос жиҳатларини, уни ташкил этишнинг самарали шакл, метод ва воситалари, илғор технологияларини, ҳарбий фаолиятни муваффақиятли ташкил этиш йўлларини очиб беради.

Ҳамкорлик педагогикаси – турли фанлар ёки мутахассислик асосларининг таълим берувчи ҳамда олувчилар ўртасидаги ўзаро мулоқот асосида самарали ўрганиш мазмуни, тамойиллари, шакллари, методлари ва воситаларини кўрсатиб беради.

Нейропедагогика – инсон миясининг ижодий имкониятларини аниқлаш ва амалий (функционал) ривожлантириш, шахсда фаолиятга нисбатан фаол, онгли муносабатни қарор топтириш, ижтимоий ҳулқ-авторни психологик коррекциялаш, болалар руҳий ривожланишни ташхислаш ва башоратлашнинг янги илмий дастурлари, самарали шакл ва методларини, шунингдек, янги турдаги мактабгача таълим муассасалари фаолиятини тадқиқ этади.

Педагогик техника – нонпедагогик ОТМ педагогларини педагогик маҳорат ва педагогик техника асослари билан таништириш орқали уларда таълим жараёнини сифатли, самарали ташкил этиш кўникум, малакаларини ривожлантириш масалаларини ўрганади.

Педагогик квалиметрия – таълим сифатини изчил назорат қилиш ва самарали бошқаришга оид муаммоларни тадқиқ этади.

Педагогик жараёнларнинг тизимли таҳлили – педагогларда таълим ва тарбия жараёнларининг моҳиятини яхлит тизим сифатида англаш, турли, шу жумлаан, муаммоли вазиятларни яхлит, изчил таҳлил қилиш малакаларини ривожлантириш муаммоларини тадқиқ этади.

Педагогик прогностика ва педагогиканинг истиқболли йўналишлари – мавжуд шароитда педагогик туркум фанларни сифатли ўқитиш, таълим ва тарбия жараёнларининг самарадорлигини ошириш муаммоларини аниклаш, уларни бартараф этиш йўлларини излаш, истиқболли йўналишларини белгилаш масалаларини таҳлил этади.

Педагогик жараённи бошқаришда қарорлар қабул қилиш – педагоглар томонидан таълим ва тарбия жараёнларининг изчил, тизимли, самарали бошқарилишини таъминлаш, мавжуд педагогик вазиятларда тизимли таҳлил асосида оқилона қарорлар қабул қилинишига эришиш масалаларини ўрганади.

Фалсафа – табиат, жамият ва тафаккур тараққиётининг умумий қонуниятларини ўрганади.

Эстетика асослари – нафис санъатни, бадиий ижодиётни, табиат ва турмушдаги гўзалликнинг моҳияти, шаклларини, инсон ва ижтимоий борлиқ ўртасидаги қадриятлар муносабатини ўрганади.

Психология – инсон фаолияти, шахс хатти-ҳаракатларида борлиқнинг акс этишини, руҳий жараёнлар, ҳодисалар ва хислатларининг моҳиятини ёритади.

5. Креатив педагогиканинг илмий тадқиқот методлари. Педагогика фани ривожи муайян педагогик муаммоларни тадқиқ этиш мақсадида олиб борилган тадқиқот ишларининг ғояси, мазмуни, натижалари ҳисобига таъминланади. Педагогик илмий-тадқиқот методлар шахсни тарбиялаш, унга муайян йўналишларда чуқур, пухта илмий билимларни беришга бериш тамойиллари, обьекти ва субъектив омилларини аниқловчи педагогик жараённинг ички моҳияти, алоқа ва қонуниятларини маҳсус текшириш ва билиш усуслариридир. Педагогик илмий тадқиқотларни амалга ошириш мураккаб, изчиллик, узлуксизлик, тизимлилик ва аниқ мақсад каби хусусиятларга эга жараён.

Замонавий шароитда “Креатив педагогика” томонидан креатив шахсни касбий шаклантириш ва ривожлантириш йўлида қуйидаги педагогик илмий-тадқиқот методлардан фойдаланилмоқда (3-расм):

3-расм. “Креатив педагогика” фанининг илмий-тадқиқот методлари

Куйида мазкур методларнинг моҳияти түғрисида қисқача сўз юритилади.

1. Сұхбат методи педагогик кузатиш чоғида талабанинг креативликка оид билимларини бойитиш, вазиятга түғри баҳо бериш, муаммонинг ечимини топишга имкон берувчи педагогик шарт-шароитларни яратиш, тажриба-синов ишлари субъектлари имкониятларини муаммо ечимига жалб этишга ёрдам беради. Сұхбат **индивидуал, гурухли ҳамда оммавий шаклда** ўтказилади. Сұхбат жараёнида талабаларнинг креативлик имкониятлари тўла намоён бўлишига эришиш муҳим.

Сұхбатнинг самарали кечишини таъминловчи шартлар:

- 1) мақсаддан келиб чиқсан ҳолда сұхбат учун белгиланувчи саволларнинг мазмунин аниқлаш, саволлар ўртасидаги мантиқийлик ва изчилликни таъминлаш;
- 2) сұхбат жойи ва вақтини аниқ белгилаш;
- 3) сұхбат иштирокчиларининг сонини аниқлаштириш;
- 4) сұхбатдош түғрисида аввалдан муайян маълумотларга эга бўлиш; 5) сұхбатдош билан самимий муносабатда бўлиш;
- 6) сұхбатдошнинг ўз фикрларини эркин ва батафсил айта олиши учун шароит яратиш;
- 7) саволларнинг аниқ, қисқа ва равшан берилишига эришиш;
- 8) олинган маълумотларни ўз вақтида таҳлил қилиш

2. Педагогик тәхлил. Тадқиқотни олиб бориш жараёнида ушбу методни қўллашдан қўзланган мақсад танланган шахс томонидан креативлик сифатлари, имкониятлари ва малакаларининг ўзлаштириш даражасини аниқлашдан иборат

бўлиб, педагог томонидан илгари суроётган фоянинг назарий жиҳатдан ҳаққонийлигини асослашга хизмат қиласди.

3. Педагогик-психологик ташхис методлари. Бу каби методлар шахснинг креативлик сифатлари ва ижодий фаолиятни ташкил этиш кўнималарига эгалигини ташхислаш ҳамда баҳолашга хизмат қиласди. Замонавий шароитда шахснинг креативлик сифатлари, ижодий фаолиятни ташкил этиш кўнималарига эгалигини ташхислашда ўнлаб методлар қўлланилмоқда. Улар орасида бир гурӯҳ методлар амалий жиҳатдан самарали бўлиб, улар ривожланган хорижий мамлакатларда кенг қўлланилмоқда. Гауэнанинг “Захиравий модел”, Слоссон тести, Векслеров шкаласи. Векслеров шкаласи (“WPPSI” тести), бошланғич мактаблар учун мўлжалланган Станфорд тести ҳамда Торренс тестлари (жумладан, “Тугалланмаган расмлар тести) шулар жумласидандир.

4. Педагогик тажриба (лот. “эксперимент” – “тажриба қилиб қўриш”) методидан муаммо ечимини топиш имкониятларини ўрганиш, мавжуд педагогик шароитларнинг мақсадга эришишнинг кафолатлай олиши, берилаётган тавсияларнинг амалиётда ўз инъикосига эга бўла олиши ва уларнинг самарадорлигини аниқлаш мақсадида фойдаланилади. Педагогик тажрибанинг қўйидаги **турлари** мавжуд (4-расм):

4-расм. Педагогик тажриба

Педагогик тажрибаларни амалга оширишда асосий эътибор уларнинг самарали кечишига қаратилади. Бунда эса бир қатор шартларни инобатга олиш лозим. Яъни:

Педагогик тажриба самарадорлигини таъминловчи шартлар: тажрибанинг мақбул лойиҳа (дастур) асосида уюштирилиши; тадқиқот илмий фаразининг пухта асосланиши; тадқиқот объектлари ва усулларининг тўғри танланиши; тажриба ўтказилиш вақти ва давомийлигининг аниқланиши; зарур педагогик шарт-шароитлар (асбоб-ускуна, жиҳозлар, воситалар)нинг яратилганилиги; тажриба маълумотларини умумлаштириш, таҳлил қилиш ва натижаларни қайта ишлаш

Педагогик тажриба якунида олинган натижаларга асосланиб умумий хуносага келинади ва илмий-методик тавсиялар ишлаб чиқилади.

5. Анкета (фр. “текшириш”) методи ёрдамида педагогик кузатиш ва сухбат жараёнида тўпланган далиллар бойитилади. Метод тизимли саволлар

асосида респондентлар билан мулоқотни ташкил этишга асосланади. Саволларга жавоблар, одатда, ёзма шаклда олинади. Ўрганилаётган жараён мөхиятидан келиб чиқсан ҳолда анкеталар қуидагича бўлади: 1) очиқ саволлар (эркин, батафсил жавоб бериш учун имкон яратадиган саволлар)га эга; 2) ёпиқ саволлар (“ҳа”, “йўқ”, “ижобий”, “салбий” ва ҳ.к. тарздаги жавоб вариантиларини танлашга имкон берадиган саволлар)га эга анкеталар.

Анкета методини қўллашда ҳам бир қатор шартларга амал қилиш зарур.

Анкета самарадорлигини таъминловчи шартлар:

- 1) саволлар муаммонинг мөхиятини ёритишга хизмат қилиши лозим;
- 2) саволлар йирик ҳажмли ва ноаниқ бўлмаслиги керак; 3) саволлар ўқувчиларнинг дунёкараши, ёш ва психологик хусусиятларини инобатга олиш асосида тузилиши зарур; 4) саволларга тўла жавоб қайтарилиши учун етарлича вақт ажратилиши керак;
- 5) анкета ўқувчиларнинг педагогик ва психологик тавсифномаларини тузиш манбаига айланмаслиги зарур;
- 6) жавоблар муайян мезонлар асосида пухта таҳлил этилиши шарт

6. Педагогик кузатиш методини қўллашда таълим муассасаларининг ўқутарбия ишлари жараёнини ўрганиш асосида тадқиқ этилаётган муаммо аниқланади, тажриба аввали ва якунида қўлга киритилган кўрсаткичлар ўртасидаги фарқ таҳлил қилинади. ПК мураккаб ва ўзига хос хусусиятларга эга. Кузатиш аниқ мақсад асосида, узлуксиз, изчил ва тизимли амалга оширилса, кутилган натижани қўлга киритиш мумкин. Олиб борилаётган педагогик кузатиш таълим-тарбя сифатини ошириш, шахсда креативлик сифатларини шакллантиришга хизмат қилса, мазкур методнинг аҳамияти янада ошади.

Педагогик кузатувни ташкил этишга қўйиладиган шартлар:

кузатув жараёнида аниқ мақсадга эгалик; кузатишни тизимли равишда йўлга қўйиш; кузатишнинг ҳар бир босқичида муайян вазифаларни ҳал этиш; ҳар бир ҳолатнинг мөхиятини синчилаб ўрганиш; хулоса чиқаришга шошилмаслик

7. Педагогик квалиметрия таълим сифатини назорат қишиш ва самарали бошқариш мақсадида қўлланилади. Бунда турли даражадаги тестлар, муаммоли вазиятларни ҳал қилиш (кейсларни ечиш) асосида шахснинг креативлик сифатлари ва ижодий фаолиятни ташкил эта олиш қўнималарига эгалиги, уларнинг даражаси ўрганилади ҳамда баҳоланади.

8. Бола (талаба)лар ижодини ўрганиш методи талабаларнинг муайян йўналишлардаги лаёқати, қобилияти, маълум фан соҳалари бўйича БКМ даражасини аниқлаш мақсадида қўлланилади. Уни қўллашда ўқувчиларнинг ижодий ишлари – икки варагли кундалик, иншо, ёзма иш, кичик эссе, реферат,

курс иши, бити्रув малакавий ишлари, педагогик амалиёт ҳисоботлари муҳим восита бўлиб хизмат қиласди. Метод маълум ўқувчига хос бўлган индивидуал имкониятни кўра олиш, баҳолаш ва уни ривожлантириш учун замин яратади.

Бола (талаба)лар ижодини ўрганишда:

- 1) фан олимпиадалари; 2) танловлар; 3) мактаб кўргазмалари;
- 4) фестиваллар; 5) мусобакалар ва ҳ.з.ларнинг натижаларини таҳлил қилиш, самарадорлигини баҳолаш орқали шахснинг муайян маънавий-ахлоқий сифатлар ва амалий фаолият кўникмаларига эгаликлари баҳоланади

9. Эксперт баҳолаш методи замонавий шароитда деярли барча соҳалара олиб бориладиган тажрибаларда жараёнида кўлланиладиган ва кенг оммалашган илмий-тақиқот методлардан бири саналади. Кўп ҳолатларда шахсда креативлик сифатлари ва ижодий фаолият кўникмаларининг шаклланганлик даражасини аниқлаш психолог, педагог ва бевосита креативликка дахлдор соҳаларнинг вакиллари – малакали мутахассислар иштирокида амалга оширилади. Аммо таълим жараёнида ҳамкорлик таълими тамойилларига мувофиқ талabalарнинг ўртасида ҳам уларнинг ўқув топшириқларини бажаришга нисбатан креатив ёндашувларининг самарадорлигини баҳолаш мақсадида эксперт гурӯҳи шакллантирилиши ҳам мумкин. Бу гурӯҳ талabalар томонидан тайёрланган ижодий маҳсулотлар ва уларнинг сифатини баҳолайди. Шундай қилиб, замонавий шароитда таълим ва тарбия жараёнларининг сифатли, самарали ташкил этилиши ижтимоий зарурият сифатида кун тартибига қўйилмоқда. Мазкур заруриятнинг қондирилиши педагогларнинг юқори даражада касбий компетентлик, маҳорат ва малакаларга эга бўлишларини тақозо этади. Педагогларнинг таълим жараёнига креатив ёндашувлари талabalарда таълим олишга бўлган қизиқишни юзага келтиради, уларнинг ўқув-билиш фаолиятларини фаоллаштиришга ёрдам беради. Қолаверса, талabalарнинг мутахассис сифатида креатив сифат, ижодкорлик кўникма, малакаларини фаол ўзлаштиришлари учун зарур шароитни яратади. “Креатив педагогика” фанининг асослари талabalар ва педагогларда креативлик сифатлари ва ижодий фаолият кўрсатиш малакаларини самарали шакллантиришга хизмат қиласди.

Назорат саволлари:

1. “Креативлик” тушунчаси қандай маънони англатади?
2. “Креатив педагогика”нинг мақсади нимадан иборат ва у қандай вазифаларни ҳал қиласиди?
3. “Креатив педагогика”нинг обьекти ва предметини нима ташкил этади?
4. “Креатив педагогика”нинг асосий категориялари қайсилар?
5. “Креатив педагогика” қанай фанлар билан ўзаро алоқадорликда ривожланади?
6. Креатив шахсни шакллантириш ва ривожлантиришда қандай илмий-тадқиқот методлари қўлланилади?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Барышева Т.А., Жигалов Ю.А. Психолого-педагогические основы развития креативности – СПб.: СПГУТД, 2006.
2. Башина Т.Ф., Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. – СПб.: Питер, 2009.
3. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
4. Сиротюк Ф.С. Диагностика одарённости / Учеб.пособие. – М.: Директ-Медиа, 2014. – 1229 с.
5. Утёмов В.В., Зинковкина М.М., Горев П.М. Педагогика креативности: прикладной курс научного творчества / Учеб.пособие. – Киров: АНОО “Межрегиональный ЦИТО”, 2013. – 212 с.

2-мавзу. ОТМ педагогларида креативлик сифатларини ривожлантириш йўллари

Режа:

1. Педагогларга хос креатив сифат ва ижодий-педагогик фаолият малакалари.
2. Шахсда креативлик сифатларини ривожлантиришнинг самарали йўллари.
3. Педагогларнинг креативлигини ифодаловчи белгилар ва тамойиллар.
4. Креатив кўнималар ва талабаларда креатив кўнималарни шакллантириш жараёнининг моҳияти.
5. Педагогларнинг креативлик имкониятлари ва уларнинг таркибий асослари.
6. Педагогларнинг креативлик имкониятини аниқловчи мезонлар ва уларнинг даражалари.

Таянч тушунчалар: *сифат, креативлик сифатлари, малака, ижодий фаолиятни малакалари, креатив сифатларни ривожлантириши йўллари, педагогларнинг креативлигини ифодаловчи белгилар, шахс креативлигини ривожлантириши тамойиллари, педагогларнинг креативлигини ифодаловчи белгилар, педагогларнинг креативлик имкониятлари, педагогларнинг креативлик имкониятининг муҳим даражалари, шахснинг креативлиги даражасини аниқловчи мезонлар.*

1. Педагогларга хос креатив сифат ва ижодий-педагогик фаолият малакалари. Бошқа ҳар қандай сифат (фазилат) каби креативлик ҳам бирданига шаклланмайди. Креативлик муайян босқичларда изчил ривожлантирилиб борилади. Хўш, шахс фаолиятида креативлик хусусиятлари қачондан намоён бўлади?

Одатда креативлик болаларнинг фаолиятида тез-тез кўзга ташлансада, бироқ, бу ҳолат болаларнинг келгусида ижодий ютуқларни қўлга киритишларини кафолатламайди. Фақатгина улар томонидан у ёки бу ижодий кўнимка, малакаларни ўзлаштиришлари зарур деган эҳтимолни ифодалайди. Болаларда креативликни ривожлантиришда қуйидагиларга эътибор қаратиш зарур:

- 1) улар томонидан кўп саволлар берилишини рағбатлантириш ва бу одатни қўллаб-қувватлаш;
 - 2) болаларнинг мустақиллигини рағбатлантириш ва уларда жавобгарликни кучайтириш;
 - 3) болалар томонидан мустақил фаолиятни ташкил этилиши учун имконият яратиш;
 - 4) болаларнинг қизиқишиларига эътибор қаратиш

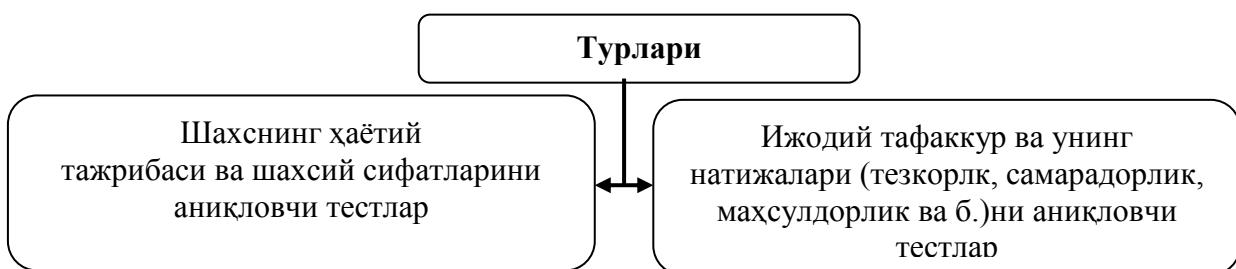
Тадқиқотчи Н.Файзуллаева педагогик тафаккурга эга бўлиш учун талабалар педагогика оид билимларни пухта ўрганиш асосида қуйидаги кўнимка, малакаларни ўзлаштира олишлари зарур деб ҳисоблайди: педагогиканинг асосий ғоялари, концепциялари, қонуниятларини ва педагогик ҳодисаларнинг ривожланиш қонуниятларини билиш; педагогиканинг энг муҳим назарий ғоялари, асосий

категориялари ва тушунчаларини билиш; асосий педагогик фактларни билиш; таълим ва тарбиянинг умумий услуби ҳақидаги амалий билимларни эгаллаш⁸.

Психологияда Э.П.Торренс томонидан шахс креативлигини аниқловчи тест ишлаб чиқилган. Э.П.Торренснинг фикрича, шахс креативлиги ўзида қуидаги белгиларни намоён қиласди:

- 1) саволлар, камчиликлар ва бир-бирига зид маълумотларга эътиборсиз бўлмаслик;
- 2) муаммоларни аниқлаш учун ҳаракат қилиш, илгари сурилган тахминлар асосида уларнинг ечимини топишга интилиш

Бугунги кунда психологияда шахс креативлиги унинг фаолиятига хос икки жиҳатга кўра аниқланмоқда. Бунда фаолиятнинг икки жиҳатини ёритувчи тестлардан фойдаланилади. Улар қуидагилардир (6-расм):

6-расм. Э.П.Торренснинг шахса креатив сифатларини намоён бўлишини аниқловчи тестларнинг турлари

Талабаларда креатив фикрлаши кўнижмасини шакллантиришдан олдин синфда қулай муҳитни яратиши лозим. Креатив муҳитда таълим олаётган талабаларда аста-секин креатив вазифаларни бажаришига нисбатан қизиқиши ортади, шунингдек, креатив тафаккурга эга ўқитувчини кузатиши натижасида креатив фикрлашига мойил бўлади (Sternberg & Williams, 1996). Креативлик характеридаги ўқув-билиши муҳити талабаларда таълим жараёнида катта аҳамиятга эга бўлган танқидий ва кретив фикрлаши кўнижмасининг ривожланишига олиб келади (Boykin & Noguera, 2011, 2012; Marks, 2000, as cited in Jensen, 2013)⁹.

Олий таълим муассасаларида талабаларнинг креатив тафаккурга эга бўлишлари уларда ижодий муҳитнинг қанчалик таркиб топтирилганлигига боғлиқ. “Тўлақонли креативлик характерига эга таълим муҳитини яратиши пухта ўйланган режага таянади. Ўқитувчилар агарда ўзларининг креатив ўқитиши метод ва стратегияларини қўллаши (яъни кенг кўламда ўйлаши ва креатив фикрлаши жараёнини ташкил этиши)да катта самарадорликка

⁸ Файзуллаева Н. Педагогик билимлар – ўқитувчи касбий маҳоратининг назарий асоси //Uzluksiz ta’lim ж. – Т.: 2006. 6-сон. – 102-бет

⁹ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 6-7.

эриишишини истасалар, буни талабалар онгига сингдиришилари ва ўз вазифаларини сидқидилдан бажаршилари лозим (Higgins, Hall, Baumfield, & Moseley, 2005)¹⁰. Қолаверса, “креатив характерга эга мұхитдагина талабалар ўрганаётган мавзунинг мазмуну, ўқув ахборотлар ўртасидаги ўзаро алоқаны түшүнниш имкониятига эга бўлади ва бу ҳақида фикрлаши бошлишади (Anderson et al., 2000)¹¹.

Таълим амалиётининг креатив характер касб эта олмаётганлиги бир қатор тадқиқотчилар томонидан ўрганилган. М: хорижий мамлакатларда Бегетто, Кауфман, Киршнер (2010), Свеллер, Кларк (2006) каби тадқиқотчи-педагоглар бунинг сабаблари ҳамда уларни бартараф этиш шартларини қуидагилар билан изоҳлайдилар: “Кўп ҳолларда, ўқитувчилар фаннинг фақат мазмуни билан танишиадилар, бироқ фикрлаши жараёнига катта аҳамият ва эътибор ва талаблар қандай ривожланишилари мумкинлиги ҳақида ҳеч қандай маълумот бермайдилар. Ўқитувчининг палапартииши йўриқлар берииш ёндашуvinинг самарадорлиги талабалар ўқув фаолиятини оширишига йўналтирилган метод ва стратегиялардан сезиларни даражада паст (Beghetto, Kaufman, 2010; Kirschner, Sweller, Clark, 2006). Ваҳоланки, талабларда фикрлаши кўникмаси бўйича йўриқларни аниқ ва тушунарли етказиб берииш учун ўқитувчи (танқидий, креатив) фикрлаши усуллари, кўникмаларни самарали шакллантириши йўллари билан талабаларни танишитириши, орқали талабалар ўқув фаолиятини назорат қилиши ва уни йўналтириши лозим”¹². Муаллифлар томонидан билдирилган фикрларнинг мисоллар ёрдамида ёритилганлиги ўқитувчи ва талабаларнинг креатив фикрлаш жараёнини ташкил этиш тўғрисидаги фикрларини ойинлаштиришга ёрдам беради. “М: талабалар “Иммиграция ҳодисасининг мөҳияти”ни “Ақлий ҳужсум” стратегияси асосида ўрганиши жараёнда, энг аввало, стратегиянинг ўзи нималигини, уни қандай қўллаш зарурлиги ҳақидағи тушунчаларга эга бўлишлари лозим”¹³.

Шахс креативлигини ривожлантириш жараёнида “табақалаштириш”, “даврлаштириш” тушунчаларининг мұхим аҳамият касб этиши эътиборни тортади. Хўш, бу икки тушунча қандай мазмунни ифодалайди?

Табақалаштириш (лот. “diferentia” – “фарқланиш”, “даражаланиш”) – бутуннинг турли босқич ёки даражаларга ажратилиши.

Даврлаштириш (юон. “peridos” – “доира бўйлаб айланиш”) – муайян ҳодисасининг қандайдир якунланган жараённи қамраб олган вакт бирликларига ажратилиши

¹⁰ Ўша асар. – 7-бет.

¹¹ Ўша асар. – 7-бет.

¹² Ўша асар. – 7-бет.

¹³ Ўша асар. – 7-бет.

Креатив жиҳатдан ривожланишда ҳар бир шахс ҳаётида давр ва босқич муҳим аҳамият касб этади. Демак:

Креативликнинг ривожланиш даври – маълум креативлик сифатларининг ривожланиши якунига етган қандайдир вақт бирлиги.

Креативликнинг ривожланиш босқичи – муайян креативлик сифатларининг ривожланганлик даражаси

Шунга кўра маълум давр ва босқичларда педагогларда ҳам креативлик сифатлари, ижодий фаолият малакалари ривожланади.

Креатив тафаккурга эга талабалар: бошқа талабаларнинг хаёлига келмаган ғояларни билдиради; ўзларини ифода этишининг ўзига хос услубини танлайди; баъзан мавзу алоқаси йўқ ёки ғайриоддий саволлар беради; ечими очик қолган вазифалардан завқланади; ғояларни аниқ далиллар асосида мухокама қилишни афзал кўради; муаммонинг ечимини топишда ноанъанавий ёндашувни танлайди.

Шахсга хос креативлик сифатлари қуидагилар саналади (5-расм):

5-расм. Шахсга хос креативлик сифатларининг турлари

Педагоглар креативлик сифатлари билан бир қаторда ижодий фаолиятни ташкил этишга лаёқатлиликни ифодаловчи қуйидаги малакаларга ҳам эга бўлишлари зарур:

**Педагогларда креатив фаолиятни ташкил этишга
имкон берадиган малакалар гурӯҳлари:**

- 1) билишга оид (гностик) малакалар;
- 2) лойихалаш малакалари;
- 3) ижодий-амалий (конструктив) малакалар;
- 4) тадқиқотчилик малакалари;
- 5) мулоқотга кирувчанлик (коммуникатив) малакалари;
- 6) ташкилотчилик малакалари;
- 7) изчилликни таъминловчи (процесссуал) малакалар;
- 8) техник-технологик малакалар

Қуйида ушбу малакалар гурӯҳларининг моҳияти ёритилади:

Билишга оид (гностик) малакалар:

- талабаларнинг ёш ва индивидуал хусусиятлари, жамоанинг ижтимоий-психологик ўзига хослигини инобатга олган ҳолда ўқув-тарбиявий вазифаларни аниқ белгилаш;
- замонавий таълим талабларидан келиб чиққан ҳолда ўқув-тарбия жараёнини дидактик, психологик ва методик жиҳатдан режалаштириш ва таҳлил қилиш;
- таълим ва тарбия жараёнларини ташкил этишнинг самарали шакл, метод ва воситаларни асосли равишда танлай олиш;
- талабалар томонидан ўқув дастури талабларидан келиб чиққан ҳолда материалларни ўзлаштирганлик натижаларини, ўқувчиларнинг тарбияланганлик ва ривожланганлик даражасини аниқлай билиш;
- талабаларнинг билишга бўлган қизиқиши, эҳтиёж ва фаолликларини ривожлантириш бўйича турли қўринишдаги ишларни олиб бориш;
- дарсда, дарсдан ташқари шароитларда, куни узайтирилган гурӯҳларда, тўғарак, клуб ёки жамиятларда турли тарбиявий ишларни олиб бориш;
- талабалар, уларнинг ота-оналари билан индивидуал ишларни амалга ошириш;
- талабаларда соғлом турмуш кечиришга бўлган эҳтиёжни шахсий ва умумий гигиенага амал қилиш қўнималарини, биринчи тиббий ёрдам кўрсатиш малакаларини шакллантириш;
- таълим жараёнда турли кўрсатмали қуроллар, замонавий техник воситалар, ахборот ва илғор педагогик технологияларидан фойдаланиш;
- дидактик материал ва кўрсатмали қуролларни ишлаб чиқиш;
- ота-оналарни педагогик билимлар асослари, болаларнинг асосий ёш хусусиятлари, психологик ўзига хосликлари, турли ёш босқичларида фарзандлар билан ота-оналарўртасида кечадиган муносабатлар моҳиятидан хабардор қилиш;
- ўз-ўзини таҳлил қилиш, ўз-ўзини баҳолаш ва шахсий фаолиятда йўл қўйилган камчиликларни тузатиш

Лойиҳалаш малакалари:

- дарс ёки тарбиявий тадбирларнинг лойиҳаларини яратиш;
- дарс ёки тарбиявий тадбирнинг технологик харитасини яратиш;
- дарс ёки тарбиявий тадбир моҳиятини босқичма-босқич ёритиш;
- таълимий ёки тарбиявий фаолият мақсадини аниқ белгилаш;
- мақсадга мос келадиган вазифаларни аниқлаш;
- ўкув материалининг дидактик, тарбиявий ва ривожлантирувчи мақсадларини баён этиш;
- ўкув ёки тарбиявий характердаги материал мазмунини шакллантириш;
- ўкув ёки тарбиявий материал мазмунини очиб берадиган бир қанча маълумотлар ўртасидаги ўзаро изчилликни таъминлаш;
- талабаларни мустақил фикрлашга рағбатлантирувчи саволлар тизимини ишлаб чиқиш;
- дарс ёки тарбиявий тадбирнинг методик тузилишини асослаш;
- дарс ёки тарбиявий тадбир жараёнида бажариладиган педагогик топшириклар тизимини аниқлаш;
- янги материални баён этишда турли замонавий ёндашувларни қўллаш;
- муайян изчилликка эга тест топшириқларини ишлаб чиқиш;
- талабаларнинг билим даражасини ташхислаш жараёнини асослаш;
- талабалар жамоаси ҳамда алоҳида талабанинг тарбияланганлик ва ривожланганлик даражасини баҳолаш механизмини яратиш

Ижодий-амалий (конструктив) малакалар:

- алоҳида-алоҳида маълумотлардан фойдаланган ҳолда яхлит ўкув ва тарбиявий характердаги материални шакллантириш;
- ўкув материалини турли расм, сурат, жадвал, диаграмма, модел ва бошқалар билан бойитиш;
- ўзига хос, оригинал ўкув материалини тайёрлаш;
- мустақил равишда янги методни асослаш;
- ўкув машғулоти (дарс) ва тарбия тадбир учун кўрсатмали қуроллар тўпламини яратиш;
- дарс ёки тарбиявий тадбирнинг технологик паспорти, харитасини яратиш;
- дарс ёки тарбиявий тадбирда фойдаланиш учун мультимедия материалларини яратиш;
- ўкув материалининг тақдимот вариантини тайёрлаш;
- турли мавзулардаги тарбиявий тадбирлар учун талабаларнинг фаол иштироқида видео роликлар яратиш;
- дарс конспектини тайёрлаш;
- турли шакл ва методларга асосланган синов топшириқлари (савол, топшириқ, масала, мисол, машқ, тест), баҳолаш мезонларини ишлаб чиқиш;
- назорат ишларини ташкил этишга ижодий ёндашиш

Тадқиқотчилик малакалари:

- илмий изланиш олиб бориш метод ва воситаларини танлаш;
- манбалар билан ишлаш (назарий таҳлил, муҳим маълумотни топиш, тезис, конспект, реферат, картотека билан ишлаш, адабиётлар рўйхатини тузиш);
- нашр манбалари ва ахборот технологиялари (Интернет) материаллари билан танишиш;
- анкета сўровини ташкил этиш;
- замонавий педагогик муаммоларни аниқлаш, долзарблигини асослаш;
- мавжуд манбалар асосида муаммонинг ишланганлик даражасини ўрганиш;
- педагогик тажриба олиб бориш методикасини ишлаб чиқиш;
- уч (ёки тўрт) босқичли педагогик тажрибани илмий-методик ташкил этиш;
- илмий мақола, ахборот ва ҳисбот тайёрлаш;
- илмий мақолаларни нашрга тайёрлаш;
- педагогик тажриба натижаларини умумлаштириш ва таҳлил қилиш;
- таҳлил натижаларини математик-статистик таҳлил қилиш;
- статистик таҳлил натижаларига кўра хулоса чиқариш ва илмий-тавсияларни илгари суриш;
- педагогик тажриба натижаларини мухокама қилиш (саволлар қўйиш, шахсий фикрни билдириш, танқидий фикрларни айта олиш, амалий таклифлар бериш)

Мулоқотга кирувчанлик (коммуникатив) малакалари:

- талабалар, ота-оналар, таълим муассасаси раҳбарияти, ҳамкаслар билан мулоқотда турли шакл, методлардан фойдаланиш;
- педагогик амалиётнинг барча иштирокчилари билан амалий, ишчанлик ёки шахсий муносабат ўрнатиш;
- талабаларга маълумотларни етказишнинг самарали йўл ва воситаларини топиш;
- топшириклар юзасидан талабанинг жавоби ёки шахсий фикрларини тинглай билиш;
- педагогик жараёнларда юзага келадиган низоларнинг олдини олиш, бартараф этиш ёки ривожлантириш;
- жамоа ва турли босқичдаги талабалар ўртасида ўзаро муносабатларни мустаҳкамлаш;
- жамоада соғлом рақобатга асосланган муҳитни қарор топтириш;
- талабаларнинг фаолиятларини рағбатлантириш;
- талаба жавобидаги хато ёки хатти-харакатидаги камчиликларга муносабат билдириш;
- талабалар билан таълимий ҳамкорликка эришиш

Ташкилотчилик малакалари:

- талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини бошқариш;
- талабаларда илмий билимларни ўзлаштириш кўникма, малакаларини шакллантириш;
- дарс жараёнида вақтни тўғри тақсимлаш ва режани самарали бажариш;
- талабалар билан индивидуал ишларни ташкил этиш;
- гурӯҳ жамоаси билан жамоавий ёки гурӯҳли ишларни олиб бориш;
- талабаларда таълим муассасаси ички тартиб-қоидаларига риоя этиш кўникмаларини шакллантириш;
- талабаларга ўқув ва ижтимоий топшириқларни бериш;
- ўқувчиларнинг дикқатини бошқариш;
- талабалар ўртасида баҳс-мунозара ташкил этиш ва уни бошқариш;
- дарсларда ўйин технологияларидан фойдаланиш;
- талабаларнинг ўқув фаолликларини ошириш, уларнинг мустақиллигини таъминлаш;
- кичик гурӯҳларни шакллантириш асосида топшириқлар бажарилишини таъминлаш;
- талабалар билан ҳамкорликда тарбиявий ишлар рўйхатини ишлаб чиқиши

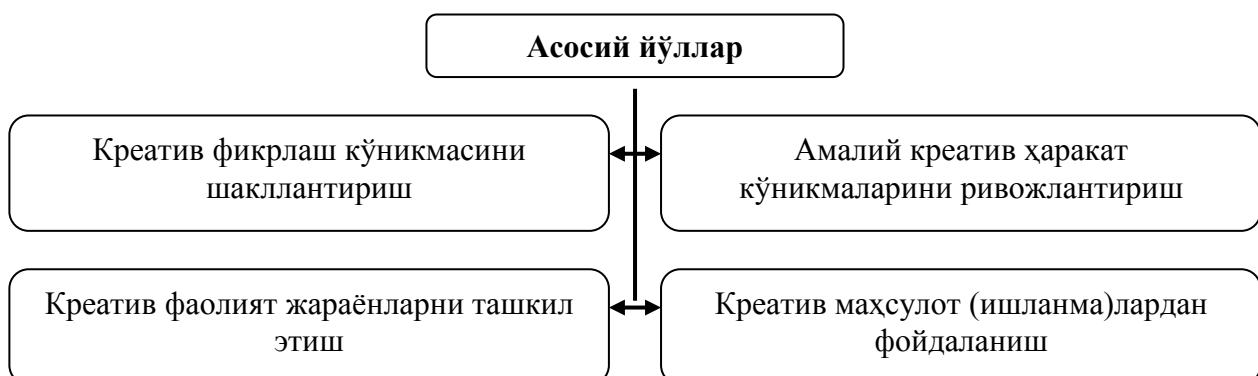
Изчилликни таъминловчи (процесссуал) малакалар:

- ўқув материали мазмунини баён қилишда нутқий изчилликни таъминлаш;
- оғзаки ва ёзма нутқни баён қилишда ўзаро изчилликни қарор топтириш;
- талабаларнинг мавжуд билимлари билан янги ўзлаштириладиган билимлар ўртасида муайян изчилликни юзага келтириш;
- талабаларнинг мавжуд ҳаётий қарашларини янги ғоялар билан бойитиши;
- дарсда ва дарсдан ташқари тарбиявий ишлаарда талабаларни фаол фаолиятга ундовчи методлардан фойдаланишда муайян изчилликка эришиш;
- талабалар БКМ даражасининг ДТС талабларига мувофиқ келишида маълум изчилликка эришиш;
- гурӯҳ жамоасининг ижтимоий-психологик ҳолатини ўрганиш методларидан фойдаланишда педагогик фаолият изчиллигини таъминлаш;
- талабаларнинг тарбияланганлик ва ривожланганлик даражасини баҳолашда доимий изчилликка эришиш

Техник-технологик малакалар:

- таълим жараёнига замонавий техник воситаларини татбиқ этиш;
- дарс жараёни мазмунини технологик паспорт ва технология харита ёрдамида ёритиш;
- ўқув материали мазмунини ёритувчи слайдларни тайёrlаш;
- ўқув машғулотларини ахборот технологиялари, интерфаол методлар ёрдамида ташкил этиш;
- ихтисослик фани хусусиятидан келиб чиқсан ҳолда турли техник воситалардан фойдаланиш;
- дарсларда проекторни қўллай олиш;
- ўқув материалларини аудио ва видео ёзувлари, тақдимот асосида баён қилиш;
- талабаларда ўқув материалини мустаҳкамлаш ва ўқув топширикларини беришда ахборот технологияларини қўллаш;
- компьютер имкониятларидан фойдаланишга доир ўқув топширикларини ишлаб чиқиш;
- талабаларнинг БКМни баҳолашни компьютер асосида ташкил этиш;
- талабаларнинг билим олганлик ва тарбияланганлик даражаларини ташхис қилишда компьютер ёрдамига таяниш ва б.ш.

2. Шахса креативлик сифатларини ривожлантиришнинг самарали йўллари. Айтиб ўтилганидек, барча шахсларда бўлгани каби педагоглара ҳам креативлик сифатлари ўз-ўзидан ривожланмайди. Шунга қўра тадқиқотларда шахс (жумладан, педагоглар)да креативлик сифатларини муваффақиятли ривожлантиришнинг бир қатор йўллари ёритилади. *Патти Драпеау¹⁴ томонидан ҳам шахс (жумладан, педагоглар)да креативлик сифатларини муваффақиятли ривожлантиришининг тўртта йўли кўрсатилган (6-расм):*

6-расм. Креатив сифатларни ривожлантириш йўллари

Куйида мазкур йўлларнинг моҳияти хусусида сўз юритилади.

¹⁴ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 9.

1-йүл: креатив фикраш құникмасини шакллантириши. Бунда асосий урғу креатив фикраш құникмаларини шакллантириши асосий әътибор марказида бўлиб, талабалар феъллар ёрдамида креатив характердаги ҳаракатларнинг моҳиятини ифодалашига йўналтирилади. Хусусан, ўқитувчилар креатив фикраш құникмасини самарали шакллантириши мақсадида талабаларга уларни фикрашга ундовчи саволлар таркибида зарур феълларнинг бўлишига эътибор қаратилади. Бу ҳолат мисоллар билан тушунтирилса, талабалардан “юрак ва қон айланиши тизими ўртасидаги боғлиқликни таърифлаб беринг” мазмунидаги назорат саволи уларда креативликни шакллантирмайди. Зоро, савол таркибидаги “таърифлаб беринг” тушунчаси ўз моҳиятига кўра “мавжуд билимларингизни бирма-бир айтиб ўтинг” дейши билан тенг.

Назорат саволларини беришида талабаларни фикрашга ундовчи сўз (феъл)лардан фойдаланиши уларнинг креатив фикрашларини осонлаштиради. Шу сабабли шахсда креатив сифатларни шакллантиришининг биринчи йўлига кўра педагоглар турли, антиқа, ноањанавий ҳамда пухта жавобни беришига мажбур қилувчи сўз (феъл)лардан фойдаланишилари мақсадга мувофиқдир. М: “боғлиқликни топинг”, “яратинг”, “башорат қилинг”, “фикрини мантиқан баён этинг”, “тасаввур қилинг” каби сўз (феъл)лардан фойдаланиши амалий жиҳатдан самарали саналади.

Агарда педагог талабалардан “юрак ва қон айланиши тизими ўртасидаги боғлиқликни таърифлаб бериши”ни талаб қилиши ўрнига, “юрак ва қон айланиши тизими ўртасидаги боғлиқликнинг барча турларини келтириши”ни сўраши лозим. Натижада талабалар ҳам мавжуд билимларни умумлаштириши, ҳам янги фикр ва гояларни илгари сурин имкониятига эга бўлади.

Педагоглар биринчи йўлни қўллаш – талабаларда креативлик қўникмасини шакллантиришида ёши ўқитувчиларнинг “Креативлик харитаси”дан фойдаланишилари мақсадга мувофиқдир.

2-йўл: амалий креатив фикраш қўникмаларини ривожлантириши. Педагоглар талабаларда креатив фикраш қўникмаларини шакллантириши ва ривожлантиришида кўрсатмали метод ва усуллардан фойдаланади. Бу ўринда саволлардан фойдаланиши фақат қисқа мuddатда ёрдам бериши мумкин, бироқ, талабаларда интерфаоллик ва киришиимлиликни ривожлантирмайди.

Патти Драпеау ўз асарида бир қатор талабаларда интерфаоллик ва креатив фикраш қўникмаларини ривожлантиришида самарали бўлган йўл ва методларни келтириб ўтади. Хусусан:

- Веб-сайтлар билан ишлаш;
- визуаллаштириши;
- барча нуқтаи назарларни инобатга олиш;
- муҳим гояларни турли вазиятларда ва ўринли қўллаш (гояни бошқа шароитга кўчириши – трансформация);
- рамзийлаштириши каби йўллар;
- “Ақлий ҳужсум”;

- “Кейс-стади” каби методлар¹⁵.

3-йўл: креатив фаолият жараёнларни ташкил этиши. Мазкур йўл талабаларни муаммони ечиши ва инновацион гояларни илгари суриши жараёнида креатив, ижодий фикрлашга ургу беради. Мазкур жараёнларда креатив метод ва усуллар фаол қўлланилмаса-да, креатив фикрлаши юз беради. М: “Юрак ва қон айланиши тизими ўртасидаги боғлиқликни топиш” (Isaksen & Treffinger, 1985). Топшириқни бажарар экан, талабалар одамнинг қон айланиши тизими билан боғлиқ турли муаммоларни таҳлил қиласди. Натижада ушибу жараёнда кўп томонлама фикрлаши, мушоҳада юритиши рўй беради.

4-йўл: креатив маҳсулот (ишланма)лардан фойдаланиши. Бу йўлни тутишида педагог талабаларга “Одамнинг қон айланиши тизими” мавзусида Power Point дастури ёки мультимедия ёрдамида тақдимотни яратиши топширигини бершиши мумкин. Тақдимотни тайёрлаши жараёнида талабаларда креатив фикрлаши кўникмалари фаол ривожланади.

Талабалар ўзларининг креатив фикрлаши қобилиятларини қулай муҳитда тўла намоён қилишилари мумкин. Агар талабаларда муваффақиятсизликка учраши қўрқув ҳисси мавжуд бўлса, фикрни нотўғри ифодалашидан ҳадиксирасалар, танқидга учрасалар бундай вазиятда уларда креатив фикрлаши кўникмаларини самарали шакллантириши ёки ривожлантириши мумкин бўлмайди. Талабаларда креативликни одатга айлантириши орқалигина креатив фикрлаши кўникмасини муваффақиятли шакллантириши мумкин.

Бу жараёнда улар томонидан мавзу мазмунининг пухта англаниши ва креатив фикрлаши кўникмаларини баҳолашда қўлланиладиган метод ва воситалар (3-мавзу) муҳим аҳамият касб этади¹⁶.

Шахсан Сиз нима деб ўйлайсиз: олий таълим муассасаларида талабаларни креатив фикрлашга ундаш жараёнида мазкур йўллардан қай тартибда фойдаланиш кутилган натижаларни кафолатлади. Бу ўринда Патти Драпеау қўйидаги маслаҳатни беради: “Бир манзилдан иккинчи манзилга бориш учун биз икки ва ундан кўп йўналишларни босиб ўтамиз. Бу фикр қўйида билириладиган кўрсатмаларга ҳам тааллуқлидир. Ўқитувчи дарс жараёнида бир ёки бир нечта (юқорида келтириган) йўллардан фойдаланиши мумкин. Ўқитувчи креатив фикрлаш кўникмаларини шакллантирувчи феълларни (1-йўл) қўллашга қарор қиласа, у бевосита креатив муаммоларни ҳал этиш (3-йўл) устида иш олиб бораётган талабаларни креатив фикрлаш стратегиялари (2-йўл)дан фойдаланишга ҳам самарали жалб этади. Дарс эса креатив маҳсулотни (4-йўл) ишлаб чиқиш билан якунланади. Креатив фикрлаш жараёнини моҳиятини ёритувчи харита ўқитувчиларга дарс жараёнида намоён бўладиган креативлик даражаси, турини аниқлашга ёрдам беради”¹⁷.

¹⁵ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 8-10.

¹⁶ Ўша асар. – 10-бет.

¹⁷ Ўша асар. – 12-бет.

Кўп ҳолатларда ўқитувчилар ҳамда талабаларнинг ўзлари ҳам шундай саволга дуч келишади: креатив фикрлаш жараёнининг одат сифатида намоён бўлишига эришиш мумкинми? Бу ўринда Патти Драпеау шунай фикрларни илгари суради: “*Мия тадқиқотлари креатив фикрлаши кўникмасини ривожлантириши усуллари ва уни қандай қилиб одатга айлантириши мумкинлигини тушуниши имконини беради. Креативлик миянинг олд (гоялар юзага келадиган) ва чекка (таҳлил қилиш) соҳаларининг ўзаро мувофиқликда ишилаши ва допамин (кишининг ўзини яхши ҳис этишига ёрдам берувчи) моддасининг ишилаб чиқарилиши натижасида рўй беради. Таълим олиши мияда кичик бурмаларининг пайдо бўлишига олиб келади ҳамда миянинг фаол ишилаши натижасида бу жараён кучаяди. Инсон мияси образ, башорат, хис туйғу, эмоция ва маъно бой маълумотлар олишини маъқул кўради.* “Агарда маълумот ҳеч қанай ҳиссиёт ва фикрий жараёнлардан ҳоли бўлса, у мияда сакланмайди” (Willis, 2006, p. 44). Бироқ, креатив фикрлаши мияда унинг “таълим олиши ва ўрганиши методларига зид бўлган” янги усулларни қўллаши ва ноанъянавий, оригинал гояларнинг ишилаб чиқилишини тақозо этади (DiSalvo, 2011, 1-боб). Креатив фикрлаши кўникмасини машқ қилдириши натижасида талабалар фақатгина ўрнатилган алоқаларга таянибгина қолмай, балки мияда янги, маънога бой алоқаларни ўрнатиш, янги гояларни ишилаб чиқши ва янгича фикрлашга мойил бўладилар. Доимий равишда олиб борилган машқлар натижасида янгича креатив фикрлаши одатий ва автоматик характерга эга бўлади. Инсон мияси доимо тўғри ишилашга одатланган, яъни, мия учун фақат биргина тўғри жавоб мавжуд бўлади. Ваҳоланки, бу креативлик эмас. Креативлик – талабаларнинг ўз қарашларини ҳимоя қилиши жараёнида барча жавоблар тўғри бўлиши мумкин дегани. Креативлик муҳитига сингиб кетиши саналади. Шу сабабли креатив фикрлашни одатга айлантириши учун талабалар мазкур жараёнга ишонч билан қарай олишлари лозим.

Талабалар креативлик разбатлантирилса ва самими мухит яратилсагина, креатив фикрлашни одатга айлантира оладилар. Креатив мухитда ўқитувчи ва талабалар бошқаларга нисбатан самими муносабатда бўлишини ва уларнинг фикр мулоҳазаларини ҳурмат қилишини ўрганадилар. Хато қилишидан ёки муваффақиятсизликка учрашдан қўрқиши, ҳаддан ташқари баҳоларга эътибор қаратиш, бошқалардан ажралиб туриши, менсимаслик ва танқидга учрашдан, камситилишидан қўрқиши хисси мавжуд талабаларда креативлик одатга айланмайди. Креативликни одатга айлантириши, талабаларнинг ўқишидаги мувафақият ва ўз-ўзига бўлган ҳурматни ошириши фақатгина креатив фикрлашни мувофиқ равишда қўллаши орқали ва соглом мухитдагина эришиши мумкин”¹⁸.

¹⁸ Ўша асар. – 12-13-бетлар.

Хорижслий педагоглар, хусусан, Патти Драпеаунинг фикрича, бир шахснинг, айниқса, ўқитувчининг креативлиги бошқа (талаба)ларни ижодий жараённи ташкил этишга руҳлантиради.

“Креативлик юқумлилік хусусиятига әгадір; креатив бўлиши учун киши кўпроқ креатив инсонлар билан мулоқот қилиши ва ҳамиша изланишда бўлиши лозим. Ҳар қандай кўникмани шакллантириши мумкин бўлганидай, креатив фикрлаш қобилияти ёки кўникмасини ҳам ривожлантириши мумкин. Бу талабаларга ҳам тааллуқли бўлиб, креативлик устида ишилаш талабаларга ноодатий тарзда фикрлашга ёрдам беради. Бироқ, талабаларни руҳлантириши ва креатив бўлишига ундаш ўқитувчининг қай даражасада малакали эканлигига боғлиқ. Креативлик бўйича олиб борилган тадқиқотлар ва креативлик назариячиларининг ишлари талабаларда креативлик кўникмасини шакллантиришида қўлланма сифатида хизмат қиласди (2.1-жадвал). Бу аудиториядаги муҳим, талабаларда фикрлаш тарзининг шаклланиши, ўқитувчининг ёндашув ва стратегиялари элементларини ўз ичига олади”¹⁹.

2.1-жадвал. Талабаларда креативликни шаклантириши²⁰

Талабаларда креативликни шакллантириши	
Талабаларни ...	<ul style="list-style-type: none"> - қизиқарлы; - мураккаб вазифалар; - аниқ мақсад ва вақт билан таъминлаш
Талабаларга ...	<ul style="list-style-type: none"> - креативлик мувозанатсизлик хиссини юзага келтиришини англатиш; - безовталик ва қўрқув ҳиссидан халос бўлишига ёрдам бериш; - креатив фикрлаш кўникмаларини бошқа кўникмалар билан ривожлантишига ёрдам бериш; - “кутқариб” қолиши эмас, балки йўл йўриқ кўрсатиш
Талабаларни ...	<ul style="list-style-type: none"> - суҳбатлар орқали разбатлантиши; - конструктив шарҳлар билан таъминлаш; - янги кўрсатмалар билан таништириб бориш
Талабалар ...	<ul style="list-style-type: none"> - ўзларида креативликнинг бошқа турларини ҳам ривожлантира олишилари; - гуруҳда ишлай олишилари; - ҳиссий жиҳатдан эркин ва ижобий фикрларга эга бўлишилари учун пойдевор бўладиган мухитни яратиш

Талабаларда креатив фикрлаш күнікмаларини шакллантиришида ўқитувчи алохидә ўрин тутады. Бу жараёнда “ўқитувчининг роли аудиторияда креативлик мұхитини яратышидан иборат. Паннелс ва Клакстонлар (2008) қайд әтгәнларидек, мұхит (аудитория ҳақида ғап көтганида мақсад ва вазифалар) креативликни шакллантиришига таъсир этады, бошқа тадқиқотчи

19 Ыша асар. – 14-бет.

²⁰ Ўша асар. – 15-бет.

Пииртонинг (2004) фикрича эса, креативлик таваккал қилишини талаб этади. Ваҳоланки, ўқитувчи синфда талабалар ўзини эркин сеза оладиган ва ўз фикрлари, гоялари билан бўлиша оладиган муҳит яратиши лозим. Талабалар креативлик синф хонасида ўз гоя ва фикрларини турли йўллар билан ифода этишилари мумкин ва улар буни қадрламоқлари лозим. Талабалар мияда юз берадиган жараёнларни янада фаоллаштириш учун ўрнатилган қонун қоидалар, стандартлардан четга чиқиб, турли саволлар беришида эркин ҳаракат қилишилари керак. Ўқитувчи талабалардаги креативликни ноодатий гояларни ўртага ташлаши ва уларни вербал ва новербал тарзда разбатлантириш орқали қўллаб қувватлайди. Ўқитувчининг талабалар берадиган креатив гояларига нисбатан тўғри муносабати уларнинг мумкин бўлган ва мумкин бўлмаган шартларни англашида муҳим аҳамиятга эга. Мазкур элементларнинг барчаси ўқитувчи-талаба муносабатининг муҳим қисми бўлиб, талабалар муваффақиятини таъминлайди (Hattie, 2011)²¹.

Муайян омиллар педагогларда креативлик сифатлари, малакаларини ривожлантиришга тўсқинлик қиласди. Шу сабабли педагогик жараёнда ўқитувчилар ушбу омилларни бартараф этишга эътибор қаратишлари лозим. Куйидаги омиллар шахсада креативликни ривожлантиришга тўсқинлик қиласди:

1) ўзини таваккалдан олиб қочиш; 2) фикрлаш ва хатти-ҳаракатларда қўполликка йўл қўйиш; 3) шахс фантазияси ва тасаввурининг юқори баҳоланмаслиги; 4) бошқаларга тобе бўлиш; 5) ҳар қандай ҳолатда ҳам факат ютуқни ўйлаш	

“Креатив муҳитда ўқитувчи талабалар диққат-эътиборини жалб этиши мақсадида бирор бир янгиликдан фойдаланади. Қизиқувчанлик ва шубҳани уйготувчи маълумот, талабаларни ўзига жалб этиб, уларда ўқишига бўлган интилишини кучайтиради (Koutstaal, 1997; Willis, 2006). Олиб борилган мия тақиқотлари шуни кўрсатдики, янгилик ҳамиша мияни фаоллаштиради. Ўқитувчи талабаларни янги маълумот ва манбалар билан таъминлагандага ёки янги стратегияларни қўллагандага, мия “уйгонади” ва эътибор қаратади. Масалан, бирор бир адабий асар қаҳрамони ёки тарихий шахсга ўхшаб кийиниши, тарихий буюм ёки замонавий предметлардан фойдаланиши, мусиқа эшиктириши, латифалар айтиши, синф хонасидаги жиҳозлар ўрнини алмаштириши, ўйинлар ўйнаши (бу ўрта мактаб ўқувчилари ва олий таълим муассасалари талабаларига ҳам бирдек тааллуқли), дарс шаклини ўзгартиши.

Креатив муҳитда ўқитувчи талабаларга тез-тез танлаши имконини беради. Танлов креативликни шакллантиришида муҳимдир (Sprenger, 2010) ва у талабаларни руҳлантириб, уларга ўқишини назорат қилиши имконини берибгина

²¹ Ўша асар. – 15-бет.

қолмай, балки ҳуқук өсөмөнүүлүктерини көнгайтиради. Танлов ҳуқуқи нафақат ўқитувчи-талаба муносабатини яшилаш, балки ҳар иккى тарафнинг ҳам индивидуаллигини ифодалашига замин яратади (Deci, 1995). Танлов ҳуқуқи фақат бир томонлама бўлиши ҳам мумкин, яъни танлов талаба томонидан мустақил равишда амалга оширилиши ва якуний натижаси иккى ундан кўп шаклда тақдим этилиши мумкин”²².

Олий таълим муассасаларида ҳам ўқитувчилар талабаларда креатив фикрлаш кўникмаларини шакллантириш ва ривожлантиришда уларнинг жамоа бўлиб, кичик ёки катта гурухларда ишлашлари учун зарур шарт-шароитни яратиб бера олишлари зарур. Зоро, катта ва кичик гурухларда ишлаш жараёнида билдирилган ҳар қандай фикрни креатив жиҳатдан ривожлантириш имконияти юзага келади.

“Ўқитувчи креативлик дарсларида жамоа туйғусининг аҳамиятини ангалаган ҳолда, доимий равишда гурухларни ўзгартириб, талабаларда жамоа бўлиб ишилаш, бошқалар қобилияти ва маҳоратини ҳурмат қилиши кўникмаси шакллантиради. Ваҳоланки, якка тартибда ишилаш маълум вазиятларда самара берса, креативлик дарстарида кичик гурухларда ишилаш мақсадга

мувофиқдир, чунки креативлик кўникмаси ижтимоий феномендир (Farrell, 2001; John-Steiner, 2000; Sawyer, 2003, 2006b); Сойернинг фикрига кўра, креатив қарашлар жамоа бўлиб ишилаш жараёнида ва креатив ҳамкорлик натижасида шакланади (Sawyer, 2006a, p. 42).

Ўқувчиларни кичик гурухларга бўлиши мезонлари:

- талабаларни **маълум соҳадаги қобилиятларига** кўра кичик гурухларга бўлиши; талабаларни бундай қобилиятига кўра бўлиши асло креатив фикрлаш кўникмасига боғлиқ бўлмаслиги лозим. Бундай гурухларда талабалар эркин ҳаракат қила олишлари ва вақти келса бошқа гуруҳга ўтишига тайёр бўлишилари лозим;
- **ҳамкорлик гурухлари** талабаларнинг қизиқишилари асосида ташкил этилади; бундай гурухлар турли билим ва қобилият даражасисига эга талабалардан иборат бўлиши ҳам мумкин. Кўп ҳолларда бундай гуруҳдаги талабалар маълум бир рол, яъни масъулиятни ўз елкаларига оладилар. Мазкур гуруҳни шакллантиришда асосий эътибор талабанинг когнитив ҳоҳийисталарига эмас, балки унинг илмий ва ижтимоий билимига берилади;

²² Ўша асар. – 16-бет.

- **мослашувчан гурухлар** талабаларнинг индивидуал эҳтиёжлари, қизиқишилари ва ҳоҳши-исталари асосида ташки этилади. Гуруҳнинг қизиқишилари ўзгарса, шунга кўра унинг аъзолари ҳам ўзгаради. Бундай гуруҳ талабаларда мослашувчанлик кўникмасини шакллантиради.

Ўқитувчи талабалар мувафақиятга эришишилари учун уларни қизиқарли, мураккаб вазифалар ва аниқ мақсад ва вақт билан таъминлайди. Маълум вазифани бажарии жараённада талабалар ишига “берилиб” кетишлари сабабли улар вақт тушунчасини унудиб қўядилар (*Csikszentmihalyi, 1996*). Ваҳоланки, талабалар мактаб шароитида камдан-кам бундай ҳолатга тушсаларда, ўқитувчилар бундай муҳҳитни яратишга интилишилари лозим²³.

4. Креатив кўникмалар ва талабаларда креатив кўникмаларни шакллантириши жараённинг моҳияти. “Креативлик отаси” номи билан машҳур Пол Торранс тўртта креативлик кўникмасини аниqlаган (1987a). Унинг олиб борган тадқиқотлари шундан далолат берадики, мазкур креатив кўникмаларни шакллантириши ва уларни баҳолаши мумкин (7-боб):

1. Равонлик. Кўплаб гояларни ўйлаб топиш кўникмаси кўп деган сўзга асосланади.

2. Мослашувчанлик. Турли гояларни ўйлаб топиш кўникмаси ўзгартириши деган сўзга асосланади.

3. Ўзига хослик. Бошқаларга ўхшамаган, ажralиб турувчи гояни ўйлаб топиш кўникмаси ноёб деган сўзга асосланади.

4. Яратувчанлик. Гояларни кенгайтириши кўникмаси қўшиши деган сўзга асосланади.

Креативлик дарсларида талабалардан ажойиб гояларни ўйлаб топиш (ўзига хослик); уларни кенгайтириши (ишлаб чиқиши); ёки бошқа гоялар билан солишитириши ва улардаги боғлиқликни топиш (мослашувчанлик) талаб этилганда, мазкур кўникмалар бир-бири билан кесишади.

Равонлик

Креатив равонликнинг асосий мақсади талабаларда бир эмас, балки бир нечта гояларни ўртага ташалаш кўникмасини шакллантиришидан иборат. Сон асосий мақсаддир; бир қатор гоялар ичидан бир ёки бошқа гоялар билан топишимиш мумкин. Кўп ҳолларда ўқитувчилар талабаларда равонлик кўникмасини шакллантириши учун “ақлий ҳужум” стратегиясидан фойдаланаадилар. Бу машқ оғзаки ёки ёзма (гояларни қо-ғозга ёзиб, кейинги талабага қўшишмча гоялар киритиши учун узатиши лозим) тарзда бажарилиши мумкин. “Тўхта ва бошла” мазмундаги “Ақлий ҳужум” машқида талабалар гояларни ўртага ташлаб, уларни таҳлил қиласилар ва баҳолайдилар, сўнг бу яна бир бор қайтарилади. Талабалар бу машқда яхши натижсаларга эришисалар,

²³ Ўша асар. – 16-17-бетлар.

улардаги креативлик күникмаси эркин ва равон фикрлаш күникмаси билан чамбарчас болғып бўлади. Агарда акси бўлса, доимий машқ ва тажриба ёрдамида яхши натижаларга эриши мумкин.

Ўқитувчи мазкур машқни бажаришда қийинчиликка учраган талабаларни кузатиши табиий. Фақатгина юзаки маълумотга эга бўлган талабалар чекланган билимга эга бўлганликлари сабабли турли ва қизиқарли гояларни ўйлаб топишда қийналадилар. Баъзи ҳолларда эса, етарлича маълумот ва билимга эга талабалар ҳам мазкур машқни бажаришда қийинчиликка учрашлари мумкин. Бундай вазиятда ўқитувчи қуидаги стратегиялардан фойдаланган ҳолда талабаларга ёрдам берши мумкин:

- Синфда талабаларга руҳ багишловчи муҳитни яратиши. Ўқитувчи талабаларга синфдаги барча буюмлар, жиҳоз, дераза ва деворга осилган расм, жадвал, схемаларга эътибор қаратишни ва уларга синчиклаб қарашни сўрайди. Синфдаги барча нарсалар талабаларда қандай гояларнинг пайдо бўлишига сабаб бўлди. Уларга бу жиҳоз ва буюмлар нималарни эслатди ёки қандай маълумот билан боғлиқлиги бор? Масалан, агарда талабалар ҷунами ҳақида “ақлий ҳужум” машқини бажараётган бўлсалар, ташқарида нур сочиб турган қуёши уларга ҷунами қуёшли кунда рўй бершишини эслатиши мумкин.
- Янги гояларни ўйлаб топишда талабалар қизиқишиларидан фойдаланиши. “Ақлий ҳужум” машқи маълум бир адабий асар ҳақида бўлса, асар қаҳрамонлари характери ва уларнинг ҳатти-ҳаракатларини улар ёқтирган асар қаҳрамонлари, телевизион кўрсатув ижодкорлари ёки машҳур спортчиларнинг феъл-автори ва ҳатти-ҳаракатлари билан солишишилари мумкин.

Талабалар креативликда равонлик ва эркинликка эришмасалар, машқ ва дарслар жараёнида уларнинг миясига биринчи келган гоягагина таяниб қоладилар, ваҳоланки бундай гоя бошқаларнинг гоясида ажralиб турмайди ва талабанинг кенг фикрлашидан далолат бермайди. Қолаверса, муаммонинг ечимини топишда қанча кўп гоя топилса, тўғри жавоб ёки вариантни танлаш имконияти шунча катта бўлади. Масалан, тарих дарси жараёнида европалик босқинчилар Америка минтақасига илк бор қадам қўйганда улар топган биринчи нарса “компьютер” деган жавоб ҳам нотўғри бўлар эди; жавоблар берилаётган саволлар доирасида бўлиши лозим. Савол қанча кўп деталларни ўз ичига олса, талабалар ҳам мувофиқ равишда жавоб топишга ҳаракат қиласадилар.

Мослашувчанлик

Ўқувчилар кенг фикр юрита олсалар, вазият ва муаммога ҳам бир қанча ва турли ечим топадилар. Талабаларда мослашувчанликни улар турли нуқтаиназар ва фикрларни инобатга олганлари ва уларни таҳлил қилганларида, турли фикрларин бир-бири билан солиширгандан ва уларнинг ўҳшаши ва фарқли томонларин топганларида ва ниҳоят мувафақиятга эришиб, яхши натижалар кўрсатаётганларида кузатиши мумкин.

Мослашувчан бўлиши учун талабалар маълумотнинг фақат юзаки қисмини эмас, балки унинг чуқур моҳиятини англаб етишилари лозим. Мослашувчанлик кўникмасини шакллантиришида талабалар амалиёт билан таъминланса ва уларга йўл-йўриқ кўрсатилса, келгусида турли гояларни топишда бу кучли стимул бўлиб ҳизмат қиласи. Агарда талаба кўплаб гоялар топган бўлса, у мослашувчанликни эмас, балки равон фикрлашини намоён қилмоқда, чунки бунда барча эътибор битта ёки бир турдаги жавобларга қаратиласи. Талабаларда мослашувчалик кўникмасини шакллантиришида сони жиҳатдан кўп эмас, балки турли мазмундаги гояларни топиши кераклигини алоҳида таъкидлаб ўтиши лозим.

Муаммонинг мазмунини чуқур англаган ҳолда ҳам, талабалар турли гояларни топишда қийналадилар ёки умуман бунга қодир бўлмайдилар. Бу эса, ўз ўрнида, уларда мослашувчанлик кўникмасини шакллантириши кераклигдан далолат беради.

Тажриба ва доимий машқ ёрдам берсада, ўқитувчи талабаларга мураббий сифатида турли стратегиялардан фойдаланишини ўргатиши керак. Талабаларга турли гоялар турли тоифа (категориялар)га бўлининини англашида ёрдам бериши мумкин. М: “ҳайвонлар” категориясига талабалар ҳайвонлар номларини келтирадилар. Бирордан сўнг, “таомлар” категориясига талабалар аввал миллий кейин бошқа ҳалқлар таомлари рўйхатини тузадилар. Машқ шу йўсинда давом этади. Бу талабалар бир категория, яъни бир фикрдан иккинчисига ўтиши ва унга тезда мослашиши кўникмасини ўзлаштирмагунча давом этади. Талабаларда бундай кўникма шакллангач, улардан мослашувчанлик билан фикрлашини талаб қилиши мумкин. Масалан, “Агарда Золушка етим ва камбагал бўлмаганида, воқеалар ривожси қандай тус олган бўларди?” ва “Жанубий штатлар фуқаролик уруши даврида қандай стратегияни қўлланганда урушда голиб бўларди?”. Турли категорияларга мансуб саволлар талабаларда мослашувчанлик кўникмасини ривожлантиради.

Талабаларни биргина категорияда “қотиб” қолишини олдини олиши учун маъжбурий солишиши стратегиясини қўллаши мумкин. М: ўқитувчи “интилганга толе ёр” шиори Золушка воқеаси ёки математик тенглама, “perpetuum mobile”, яъни абадий гидриракка нисбатан қандай қўлланилиши мумкинлиги ҳақида сўраши мумкин. Мазкур стратегия мослашувчанлик билан фикрлаш орқали воқеалар ва тушунчалар ўртасида боғлиқликларни топишга ёрдам беради.

Кўп йиллар аввал Алекс Осборн мослашувчанлик билан фикрлашини кучайтирувчи саволлар тоифасини тузиб чиқкан (1963). Эберленинг 1971 йилда ишлаб чиқкан SCAMPER мнемоник схемаси substitute (алмаштироқ/ўзгартироқ), combine (бирлаштироқ), adapt (мослаштироқ), modify (ўзгартироқ/бошқа шакл бермоқ), maximize/minimize (максималлаштироқ/минималлаштироқ), put to other uses (бошқа соҳа/усулда қўллаши), eliminate (олдини олмоқ) ва rearrange (қўлланилишини ўзгартириши) каби тушунчалар асосида ишлаб чиқилган. 2.2-жадвал 4-синф

ўқитувчиси SCAMPER мнемоник схемасидан талабаларда мослашувчан фикрлашини ривожлантиришида истиқомат қилаётган шаҳри, туман, маҳалласининг рамзи ёки иқтисодиёт, саноат, озиқ-овқат соҳасига тегишили маълумотларни ва айнан Майн шаҳрининг рамзи бўлшиан машҳур олмали пирогидан ўқувчилар эътиборини тортишида фойдаланганини кўрсатади. Ўқувчилар мнемоник схемадан фойдаланган ҳолда агарда шоколоддан машҳур олмали пирогни пиширишида шоколаддан фойдаланилса ва пишириши жараёнида пирогнинг таркиби ёки шакли ўзгартирилса қандай натижага олиб келиши ва қанадий қилиб бу шоколадли пирогни Майн шаҳрининг машҳур пирогига айлантириши мумкинлиги таҳлил қиласидар”²⁴.

2.2–жадвал. SCAMPER стратегиясини қўллаши асосида креатив фикрлаши кўникмасини ривожлантириши²⁵

SCAMPER мнемоник схемасидан мослашувчан фикрлаши кўникмасини шакллантиришида фойдаланиши		
SCAMPER	Саволлар	Вазифалар
<i>Substitute</i> (алмаштирумок/ўзгартирумок)	Агар шоколаднинг ўрнига ванилладан фойдаланилса қандай пирог хосил бўлади?	Вариантлар рўйхатини тузинг ва ундан бирини танлаб олиб, расмини чизинг.
<i>Combine</i> (бирлаштирумок)	Агар шоколадли пирог қаймоқли крем билан безатилса, қандай таъмга эга бўлади?	Вариантлар рўйхатини тузинг ва ундан бирини танлаб олиб, расмини чизинг.
<i>Adapt</i> (мослаштирумок)	Юмалоқ пирог шаклини қандай ўзгартириши мумкин?	Вариантлар рўйхатини тузинг ва ундан бирини танлаб олиб, уни тарифланг.
<i>Maximize/minimize</i> (максималлаштирумок/ минималлаштирумок)	Пирогнинг энг кичик/кatta бўлаги қандай шаклга эга?	Вариантлар рўйхатини тузинг ва ундан бирини танлаб олиб, уни тарифланг.
<i>Put to other uses</i> (боиқа соҳа/усулда қўллаши)	Шоколадли пирог билан яна нималар қилиши мумкин?	Вариантлар рўйхатини тузинг.
<i>Eliminate</i> (олдини олмоқ)	Шоколадли пирогга шакар солиш эсдан чиқканда нима бўлар эди?	Вариантлар рўйхатини тузинг.
<i>Rearrange</i> (қўлланилишини ўзгартириши)	Шоколадли пирогни инсонлар таом ўрнида истеъмол қиласалар қандай натижага олиб келар эди?	Вариантлар рўйхатини тузинг

²⁴ Ўша асар. – 18-21-бетлар.

²⁵ Ўша асар. – 21-бет.

Үзига хослик

Үзига хослик ноодатий ғоялар ўйлаб топши күнкмасидир. Ўқувчилар ўзларида аввал мослашувчанлик ва равонлик күнкмаларини шакллантириб, сүнг ноодатий, оригинал ғояларни кашф этиши күнкмасини ҳосил қилишлари лозим. Равон фикрлаш күнкмаси ўқувчиларда оригиналликни ривожлантириша бошлангич ва асос солувчи қадам бўлиб хизмат қиласди; агарда талаба кўп ғояларни ўратага ташласа, улардан бир ёки иккитаси албатта бошқа талабанинг ғояси ҳам бўлади (Simonton, 1999). Мослашувчан фикрлаш ўқувчиларга уларнинг ҳар бир ғоялари бир-биридан фарқланишини кўриши ва англаш имкони беради; уларнинг орасида ҳаммасидан ажралиб турувчи ғоя бўлса, демак ана шуниси оригинал (ўзига хос) ғоя ҳисобланади.

Талабалар оригинал ғоя контекстадан келиби чиқиши лозимлигини англашлари лозим. Ғоя бир дарс жараёнида, биргина шароитлар ва бир вақт оралигидан тақдим этилиши лозим. Талабаларда ровон фикрлаш ва мослашувчанлик күнкмаларини шакллантириши жараёнида ўзига хос тарзда (оригинал) фикрлаш тўғрисида ҳам маълумот бериб ўтиши лозим. Масалан, талабаларни “ақлий ҳужум” стратегияси ёрдамида очарчиликка қарши курашиши мавзусида муаммонинг ечими рўйхатини тузши (равонлик), сүнг берилган ғояларни бир неча категорияларга бўлиб чиқиши (мослашувчанлик) ва улардан қай бири ўзига хос (оригиналлик) ғоя эканлигини аниқлаш талабаларда шаклланган күнкмаларнинг бир пайтнинг ўзида қўлланилишини кўрсатиб беради. (Мазкур ёндашув Иқтидорлилар инсонларнинг кенг фикрлаш модели асосида яратилган; Schlichter, 1986).

Мослашувчан фикрлаш күнкмасини шакллантириша талабалар қизиқишлари ва маданий қарашларидан фойдаланиши уларда оригиналликни тарбиялашда катта самара беради. Майн шаҳрида истиқомат қилувчи ўрта таълим мавтаби ўқитувчиси мазкур стратегияни ўқувчиларда ўзига хос (оригинал) тарзда фикрлаш күнкмасини шакллантириша қўллаган. У равонлик ва мослашувчанлик бўйича машқ ва ўйинларни ўз ичига олган электрон дастур ишлаб чиқкан. Ўқувчилар берилган вазифаларни PowerPoint презентацияси, портфолио ёки бошқа шаклда бажарии танловига эга эдилар. Талабалар натижаларни қўшик PowerPoint презентацияси шаклида тақдим этдилар. Бундай ёндашув асосида ишлаб чиқилган кейинчалик ўқитувчи ва ўқувчилар орасида машҳур бўлиб, у вазифа мазмунини чуқур англаш ва натижаларни оригинал тарзда бўжиски күнкмаларини шакллантириша ўз самарасини кўрсатди.

Яратувчанлик

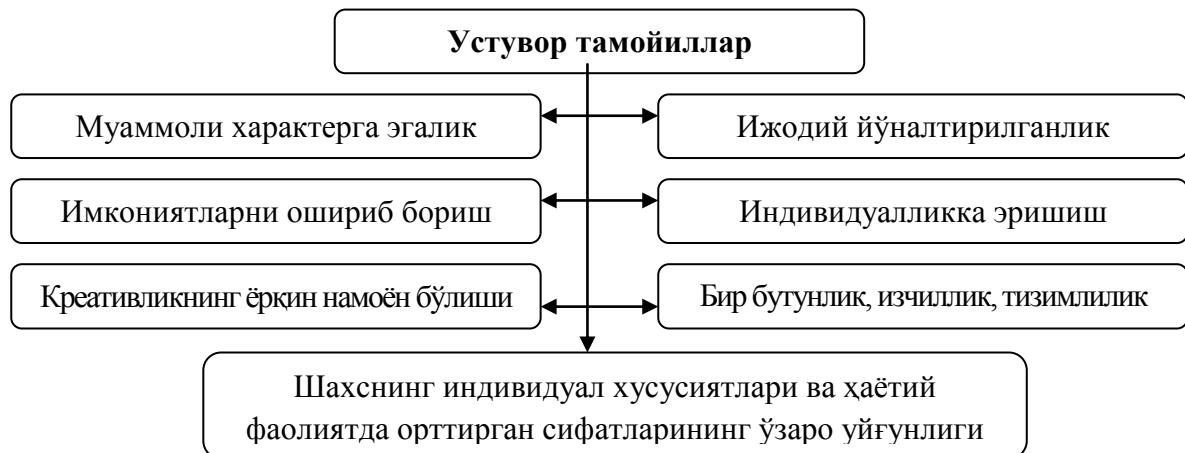
“Яратувчанлик” тушуунчаси бошқа бир ғояни ривожлантириш ва уни кенгайтиришига асосланади, яъни берилган вазифалар ану шу ғоя асосида бажарилади. Бир ғояни кенгайтириши учун талабалар мавзу, муаммо ёки вазифа мазмунин чуқур англаб этишилари ва талаб этилган даражада билимга эга бўлишлари лозим.

Талабаларга “яратувчанлик” тушунчаси ҳақида гапирганда, уларга ҳаётый мисоллар келтириши мақсадга мувофиқдир (масалан, компьютерлар, реконструкция, кино ва адабий асарлар, илмий тушунчалар ва назариялар, инсонлар ҳаётида юзага келадиган муаммоларни ечиши мақсадида ташкил этилган ташкилотлар). Талабаларда ишлаб чиқиши кўникмасини шакллантириша адабий ёки асарларни бир-бiri билан таққослаши (баъзан кўп бетли асарлар кичкина кам бетли асарлар каби кўп маълумот бермайди) машқи катта самара беради”²⁶.

5. Педагогларнинг креативлигини ифодаловчи белгилар ва тамойиллар. Талабаларни креатив фикрлашга ўргатиш, уларда креатив тафаккурни шакллантира олиш учун аввало ўқитувчининг ўзи креатив, ижодкор шахс бўлиши зарур. Борди-ю, унинг ўзи креативлик сифатларига эга бўлмаса, у ҳолда қандай қилиб, талабаларни креатив фикрлашга рағбатлантира олади. Чиқариладиган ягона хулоса қуидагича: ўқитувчининг ўзи креатив, ижодкор бўлсагина, талабалар ҳам шундай бўла олади.

Ўқитувчининг ижодкор ва креатив бўлиши ёки бўлмаслиги эмас, балки дарсларни ижодкорлик, креативлик руҳида ташкил этиши, янги ғояларни таълим жараёнида синаб қўришга интилиши зарур. Дарсларда ўқитувчи “креативлик йўл харитаси”га қўра қуидаги 4 та йўналиш бўйича ҳаракатланади ва улардаги ҳаракатлар педагогларнинг креативлигини ифодаловчи белгилар (Патти Дрепреау) саналади: 1) ижодий фикрлаш кўникмаларини намоён этиш; 2) талабаларни ўқув фанларини қизиқиш билан ўзлаштиришга рағбатлантирувчи стратегиялардан фойдалана олиш; 3) инновацион ёндашув ва педагогик масалаларнинг ечимини топишга креатив ёндашиш; 4) кутиладиган натижа²⁷.

Педагогнинг креативлик потенциали кўп даражали жараён ва у қуидаги тамойилларга таянади (7-расм):

7-расм. Педагог креативлик потенциалининг устувор тамойиллари

²⁶ Ўша асар. – 22-25-бетлар.

²⁷ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. –188 p.

5. Педагогларнинг креативлик имкониятлари ва уларнинг таркибий асослари.

Педагогнинг **креативлик потенциали** унинг умумий хусусияти сифатида акс этади. У ижодий фаолиятнинг дастлабки шарти ва натижаси саналади. Мазкур сифат шахснинг ўз-ўзини намоён қилиш лаёқатига эгаликни ва тайёрликни ифодалайди. Қолаверса, креатив потенциал негизида ҳар бир мутахассиснинг шахсий қобилияtlари, табиий ва ижтимоий қуввати яхлит ҳолда намоён бўлади.

Креатив потенциал билиш жараёнига йўналтирилган ижодкорлик билан чамбарчас боғлиқ. Педагогнинг креатив потенциали анъанавий тафаккур юритишдан фарқли равишда қуидагиларда намоён бўлади:

-
-
- тафаккурнинг тезкорлиги ва эгилувчанлиги;
 - янги ғояларни яратиш қобилияти;
 - бир қолипда фикрламаслик;
 - ўзига хослик;
 - ташаббускорлик;
 - ноаниқликка тоқат қилиш;

Педагог креативлик потенциалига эга бўлиши учун касбий фаолиятида қуидагиларга эътиборини қаратиши зарур:

-
-
- касбий фаолиятига ижодий ёндашиш;
 - янги-янги ғояларни яратишида фаоллик кўрсатиш;
 - илғор педагогик ютуқ ва тажрибаларни мустақил ўрганиш;
 - ҳамкаслар билан педагогик ютуқлар хусусида фикр алмашиш

Хар бир педагогнинг ўзини ўзи ривожлантириши ва ўзини ўзи намоён эта олиши бевосита унинг креативлик қобилиятига эгалиги билан боғлиқ.

Одатда педагогларнинг креативлик қобилиятига эга бўлишлари педагогик муаммоларни ҳал қилишга интилиш, илмий-тадқиқот ишлари ёки илмий лойиҳаларни амалга ошириш ва ўзаро ижодий ҳамкорликка эришишлари орқали таъминланади.

Педагог ўз-ўзидан ижодкор бўлиб қолмайди. Унинг ижодкорлик қобилияти маълум вақт ичида изчил ўқиб-ўрганиш, ўз устида ишлаш орқали шакллантирилади ва у аста-секин такомиллашиб, ривожланиб боради. Хар қандай мутахассисда бўлгани каби бўлажак педагогларнинг креативлик қобилиятига эга бўлишлари учун талабалик йилларида пойdevor қўйилади ва касбий фаолиятни ташкил этишда изчил ривожлантириб борилади. Бунда педагогнинг ўзини ўзи ижодий фаолиятга йўналтириши ва бу фаолиятни

самарали ташкил эта олиши муҳим аҳамиятга эга. Педагог ижодий фаолиятни ташкил этишда муаммоли масалаларни ечиш, муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш, шунингдек, педагогик характердаги ижод маҳсулотларини яратишга алоҳида эътибор қаратиши зарур.

Муаммоли масала ва вазиятларни ҳал қилар экан, педагогнинг масала ечимини топишга ижодий ёндашиши унда ҳиссий-иродавий сифатларнинг ривожланишига ёрдам беради. Педагог ўз олдига муаммоли масалаларни қўйиш орқали мавжуд билимлари ва ҳаётий тажрибаларига зид бўлган далиллар билан тўқнаш келади. Бунинг натижасида ўз устида ишлаш, мустақил ўқиб ўрганишга нисбатан эҳтиёж сезади.

Ўқитувчилар дарсларда талабаларнинг эркин фикр юритишларини таъминлай олишлари керак. Худди шу ҳолатдагина уларнинг фикрлари креативлик касб этади.

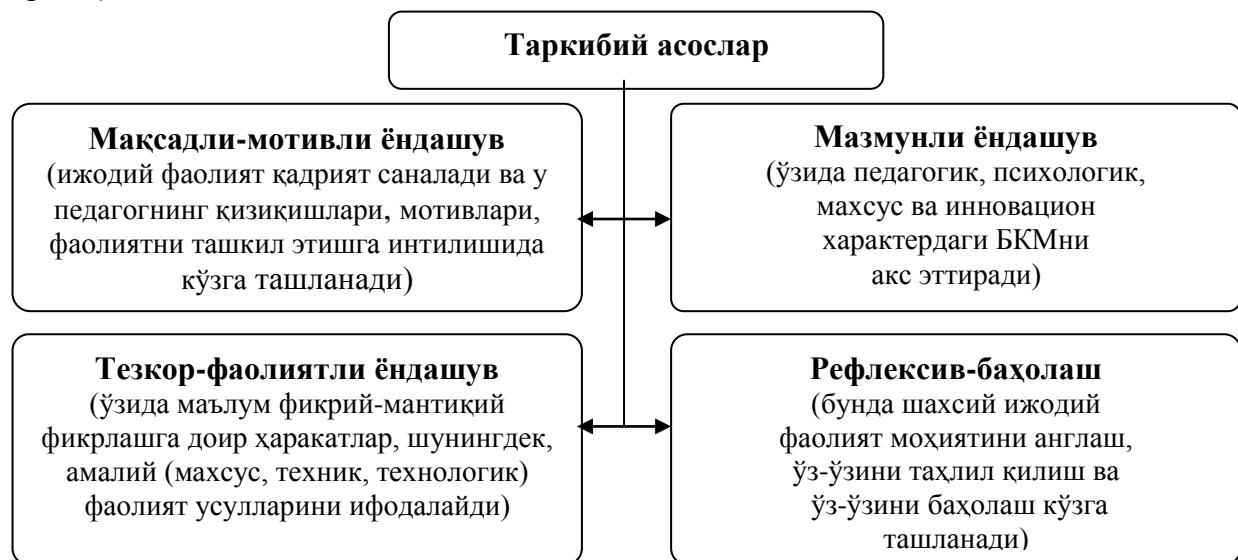
“Креативлик дарсларида талабалар биргина “тўғри” жавобни излаш ўрнига ўзларини эркин ва ҳотиржам сезишлари ва юзага келган муаммоларга турли ечимларни излаб топишлари мақсадга мувофиқдир. Қанча кўп гоя ва фикрларни ўртага ташласалар, шунча кўп гоялар креатив бўлади (Simonton, 1999). Ўқитувчилар “Ақлий ҳужсум” методидан фойдаланганларида ноаниқликка дуч келишилари мумкин. Талабаларни тўғри йўлга йўналтириши ва кейинчалик уларни мустақил “саёҳатга” қўйиб юбориши уларда креатив ва, ҳаттоқи ноаниқ бўлсада, турли гояларни ўйлаб топишга бўлган интилишини кучайтиради. Чак Джонс айтганидай “Кўрқув хиссининг юзага келиши креативликка асосланган ҳар қандай ишида мавжуд; ҳавотир креативликнинг хизматкоридир” (Goleman, Kaufman, & Ray, 1992). Талабаларни йўналтириши талабаларда ўқитувчига боғлиқ бўлиб қолмай, уларда автоматик равишда ҳаракат қилиши кўнижмасини шакллантиради. Юқори синф ўқитувчилари ёки юқори курсларининг малакали талабалари жараённи кичик алоҳида қисм ва босқичларга бўлиб, ёш ва тажрибасиз талабаларни руҳлантириб, бу эса ўзз ўрнида креативлик кўнижмасининг шакланишиага ўз таъсири ўтказади (Amabile, 1998). Ўқитувчилар талабаларга манбалар билан таъминлаш, маслаҳат берииш, йўл-йўриқ кўрсатиши, уларнинг прогресс ва мувафақиятини аниқлашида мезонларни ишилаб чиқишида мураббий сифатида хизмат қиласидилар. Шунингдек, юқори курс талабалари нафақат ички креативликни шакллантириши, балки кичик гурухларда ишилаш, креативлик ва шарҳлар бершига қизиқтира оладилар ҳам (м: онг саёҳати, масаввур чегараси, келаҗасидаги муаммоларни ечиш, янгилик очмоқ ва кашф этмоқ) ”²⁸.

²⁸ Ўша асар. – 17-18-бетлар.

Креативлик потенциалига эга педагог ўзида қуйидаги малакаларни намоён эта олади:

- бажариладиган вазифанинг моҳияти ва аҳамиятини белгилай билиш;
- масаланинг қўйилишини таҳлил қила олиш;
- масалани ҳал қилиш режасини тузиш;
- масалани ҳал қилишда самарали методлар (анализ, синтез, индукция, дедукция, таққослаш ва б.)ларни кўллаш;
- масалани ҳал қилиш усулларини танлай олиш;
- қабул қилинган қарорнинг тўғрилигини асослаш ва қайта текшириш;
- масалани ҳал қилишда кичик тадқиқот (изланиш)ни олиб бориш;
- масалани ҳал қилиш шароити, жараённинг бориши ва масала ечими яқунларини умумлаштиришга оид далилларни расмийлаштириш

Педагогнинг креатив потенциали қуйидаги таркибий асосларни ўз ичига олади (8-расм):

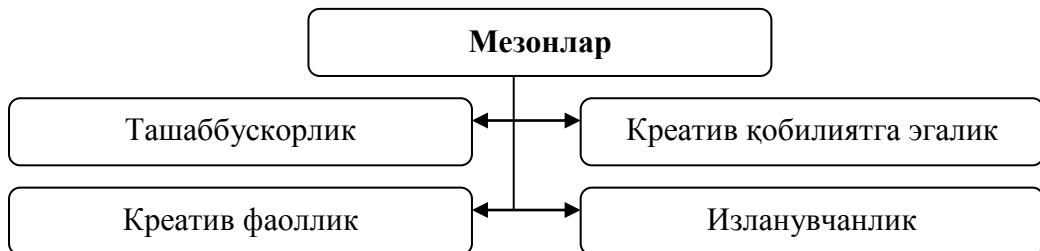
8-расм. Педагог креатив потенциалининг таркибий асослари

Педагогнинг илмий-тадқиқот ишлари ва илмий ёки ижодий лойиҳаларни амалга ошириши унда креативлик потенциалини янада ривожлантиради. Натижада педагог:

- ижодий фикрлашга одатланади;
- илмий-тадқиқот фаолиятини олиб бориш кўнимкамарини пухта ўзлаштиради;
- педагогика ёки мутахассислик фани ютуқлари ҳамда илфор тажрибалардан фойдаланиш имкониятларини мустақил таҳлил қиласди;
- педагогик жамоа томонидан олиб борилаётган илмий тадқиқот ва ижодий лойиҳаларни бажаришда фаол иштирок этади

6. Педагогларнинг креативлик имкониятини аниқловчи мезонлар ва уларнинг даражалари. Касбий фаолият самарадорлигини баҳолашда педагогнинг ижодкорлиги – кратив потенциали даражасини баҳолаш муҳим аҳамиятга эга.

Педагогнинг кративлик потенциали даражасини аниқловчи мезонлар қўйидагилар саналади (9-расм):

9-расм. Педагогнинг креатив потенциали даражасини аниқловчи мезонлар

Ушбу мезонлар педагоглар креатив потенциалини уч даражада аниқлаш имконини беради (1-жадвал):

1-жадвал. Педагог креатив потенциалининг муҳим даражалари

№	Даражалар	Даражада хусусиятлари
1.	Юқори	Мунтазам равишда турли ташаббусларни илгари суради, креатив қобилиятга эгалигини изчил намойиб этиб боради, креатив жиҳатдан ўта фаол, изланувчан
2.	Ўрта	Баъзан у ёки бу ташаббусни илгари суради, креатив қобилиятга эгалиги мунтазам бўлмаса-да, аммо намоён бўлади, креатив жиҳатдан бир қадар фаол, изланувчан бўлишга интилади
3.	Паст	Гарчи у етарлича асосланмаган бўлса-да, ташаббусни илгари суршга интилади, креатив қобилияти етарлича намоён бўлмайди, изланувчан бўлишга интилмайди

Шундай қилиб, малака ошириш курсларида “Креатив педагогика” модули (фани)ни ўқитиши педагогларда уларга хос креатив сифат ва ижодий-педагогик фаолият малакаларини самараали ривожлантириш имконини беради. Педагогларда креативлик сифатлари, ижодий-педагогик фаолият малакаларини ривожлантириш борасида америкали тадқиқотчи Патти Дрепеау томонидан таклиф қилинган йўлларда фойдаланиш кутилган натижаларни қўлга киритишга ёрдам беради. Қолаверса, педагогларда креативлик сифатларини шакллантириша устувор тамойиллар асосида иш кўриш аниқ мақсага йўналтирилган фаолият самарадорлигини кафолатлади. Малака ошириш курсларида амалий машғулотлар жараёнида педагогларнинг креативлик имкониятларининг аниқ мезонлар асосида аниқлаш, даражада кўрсатичларини баҳолаш асосида бу борадаги ютуқ ва камчиликларни белгилаш, ютуқларни бойитиш, камчиликларни бартараф этиш чора-тадбирларини белгилаш мумкин бўлади.

Назорат саволлари:

1. Педагогик креативликка қандай сифатлар хос?
2. Педагогларда қандай ижодий-педагогик фаолият малакалари мавжуд бўлиши зарур?
3. Шахсда креативлик сифатларини ривожлантиришнинг қандай йўллари мавжуд?
4. Педагогларнинг креативлигини ифодаловчи белгилар нималарда акс этади?
5. Шахс креативлигини ривожлантиришнинг устувор тамойиллари қайсиilar?
6. Педагогларнинг креативлик имкониятлари нималарда акс этади?
7. Педагоглар креативлик имкониятларининг таркибий асослари нималардан иборат?
8. Педагогларнинг креативлик имконияти қандай мезонлар ёрдамида аниқланади?
9. Педагогларнинг креативлик имконияти қандай даражаларда намоён бўлади?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
2. Сиротюк Ф.С. Диагностика одарённости / Учеб.пособие. – М.: Директ-Медиа, 2014. – 1229 с.
3. Утёмов В.В., Зинковкина М.М., Горев П.М. Педагогика креативности: прикладной курс научного творчества / Учеб.пособие. – Киров: АНОО “Межрегиональный ЦИТО”, 2013. – 212 с.
4. Файзуллаева Н. Педагогик билимлар – ўқитувчи касбий маҳоратининг назарий асоси //Uzluksiz ta’lim ж. – Т.: 2006. 6-сон. – 102-б.

З-МАВЗУ: ОТМ ПЕДАГОГЛАРИДА КРЕАТИВЛИК СИФАТЛАРИ ВА ИЖОДИЙ ТАФАККУРНИ РИВОЖЛАНТИРУВЧИ МЕТОД, ВОСИТА ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Режа:

1. Педагогларнинг креативлик сифатларига эгаликларини аниқловчи шакл, метод ва воситалар.
2. Талабаларда креативлик қўникмаларини шакллантиришда ДТСнинг аҳамияти.
3. Педагогларда креативлик сифатларини ривожлантириш босқичлари.
4. Педагогларда креативлик сифатларини ривожлантирувчи метод, восита ва технологиялар.
5. Педагогик фаолиятни ташкил этищда ахборот технологиялари имкониятларидан ижодий фойдаланиш.
6. Талабаларнинг креатив фикрлаш қўникмаларига эгаликларини баҳолаш.

Таянч тушунчалар: креативлик сифатлари, креативлик сифатларига эгаликни аниқлаш, шакл, метод, восита, креативлик сифатларини ривожлантириш, ахборот технологиялари.

1. Педагогларнинг креативлик сифатларига эгаликларини аниқловчи шакл, метод ва воситалар. Хорижий мамалакатларнинг таълим тизими амалиётида шахс креативлик сифатларида шакллантириш ёки ривожлантиришга хизмат қиласиган кўплаб метод ва стратегиялар қўлланилади. Ушбу метод ва стратегияларнинг дидактик аҳамияти шундаки, улар талаба ва ўқувчиларни ўкув материаллари юзасидан чукур ўйлашга мажбур қиласиди. Шу сабабли бу метод ва стратегияларни креативлик сифатлари ниҳоятда паст ривожланган ўкувчи ва талабалар билан ишлаш жараёнида самарали қўллаб бўлмайди.

Кзиксентмихайли (Csikszentmihalyi, 1996 й.) креатив шахслар икки тоифага бўлинади деган фикрни илгари суради:

1. Катта креативлар (“катта К”). Улар ўзлари фаолият олиб бораётган соҳанинг етакчилари бўлиб, соҳада доимо ўзгаришларни содир этишга интилади.
2. Кичик креативлар (“кичик К”). Улар ўзларининг креативлик сифатларидан фақатгина кундалик ҳаётда муайян фойдага эришиш учун фойдаланади.

Аксарият талабалар ўзларини креатив шахс эмас, деб ҳисоблайди. Уларнинг назарларида креативлик гўёки улар етиша олмайдиган орзу ва у факат иқтидорли шахслардагина намоён бўлади. Бундай фикрга эга талабалар креативлик сифатларига эгалик ўз соҳасининг етакчилари (яъни “катта К” тоифасига кирувчи шахслар), санъат соҳасида таҳсил олаётган ёки фаолият юритаётган талабаларда бўлишига ишонадилар. Талабалар қачонки креатив шахс бўлиш учун ўз соҳасининг етакчисигина бўлиш шарт эмаслиги тушунсалар, ўзларида креативлик сифатларини самарали шакллантиришга муваффақ бўлади. Шундагина улар ўзларини паст баҳолашга барҳам бериб, янги, илғор ғоялар билан ўзларини намоён этишлари, таълим жараёни кун сайин

фаоллик кўрсатишига муваффақ бўладилар, таълим олишга бўлган қизиқишлари ортади, ўзлаштириш кўрсаткичлари янада яхшиланади. Ўзларини баланд баҳолай бошлаб, креатив сифатларни намоён этиш борасида мавжуд кўрсаткичлардан кўра юқори натижаларга эришишга интиладилар. Амалиётнинг кўрсатишича, талабалар қанча кўп креативлик сифатларини намоён этсалар, шунча кўп фаолликка эришадилар.

Ривожланган хорижий мамлакатлар бугунги кунда иқтидорли болаларни аниқлаш борасида катта тажрибаларга эга. Таълим тизимида иқтидорли болаларни аниқлаш ва уларга таълим беришга оид кўплаб методикалар мавжуд. Кўйида уларнинг айримлари тўғрисида тўхталиб ўтилади:

Слоссон тести²⁹.

Катта ёшлилар

ҳамда болаларнинг ақлий қобилиятини ўлчашга хизмат қиласди. Берилаётган барча тестларга жавоблар оғзаки тарзда олинади. Кичик ёшли болаларга берилаётган топшириқларнинг айримлари болалар томонидан айрим ҳаракатлар (масалан, қофоз, қалам ёки ручкалардан фойдаланиш)нинг бажарилишига оиддир. Тест ақлий қобилият даражасининг ўрганилаётган сифатларга нисбати тарзида аниқланади. Бу ўринда юқори натижа 120 ва ундан ортиқ кўрсаткич саналади.

Векслер шкаласи³⁰. Векслер шкаласи (“PPSI” тести) ақлий қобилиятыни аниқлашга имкон берувчи индивидуал тест ҳисобланади. У икки қисмдан иборат:

1) оғзаки шкала (маълум материални ўзлаштириш, унинг мазмунини тушуниш, арифметик топшириқларни бажариш, ўзаро ўхшашликларни топиш, лугат бойлигига эгаликни намойиш этиш каби бешта кўрсаткич бўйича баҳоланади);

2) ҳаракат шкаласи (кубиклардан конструкциялар яратиш, лабиринтларни топиш, чизилаётган сурат (картиналар)ни якунига етказиш, тавсия этилаётган код (тасвир)лар моҳиятини очиб бериш (“Ҳайвонларнинг уйлари” мавзуси бўйича) каби бешта ҳолат кўрсаткичлари бўйича баҳоланади.

Торренс (I) тести³¹. Торренс (I) тести ёзма шаклда бўлиб, тафаккурнинг қўйидаги сифатларини аниқлашга ёрдам беради:

- 1) тезкорлик;

²⁹ Одарённые дети (Пер. с анг.). – М.: Прогресс, 1991. – С. 177-178.

³⁰ Тот источник. – С. 177.

³¹ Тот источник. – С. 183.

- 2) аниқлик;
- 3) тасаввурнинг бойлиги ва ўзига хослиги.

Тест нотўғри шаклда ёритилган сурат (картина)ни тўғри шаклда ифода этишга асосланади. Бунда боладан жуда ёрқин рангларда нотўғри тасвиirlанган картиинани алоҳида қоғозга тўғри шаклда қайта тасвиirlай олиш талаб этилади.

Торренс (II) тести³². Торренс (II) тести оғзаки шаклдаги тест бўлиб, болалар ва катталарнинг ижодий қобилиятини оғзаки усууллар ёрдамида аниқлашга хизмат қиласди. Тест қўйидаги тавсифга эга:

- 1) саволларни бера олиш малакасига эгалик;
- 2) сурат (картина)лар мажмуида тасвиirlанган вазиятларга мос келувчи ҳолатларнинг сабаб ва оқибатларини аниқлай олиш;
- 3) кундалик ҳаётда энг оддий ва оммавий предметларни қўллашнинг ўзига хос усууларини таклиф эта олиш;
- 4) барча учун яхши таниш бўлган предметлар бўйича кутилмаган саволларни бера олиш;
- 5) тахминларни илгари сура олиш.

Педагогик манбаларда педагогнинг креатив тафаккури даражасини қўйидаги методлар³³ ёрдамида баҳолаш мумкин эканлиги кўrsатилган:

- 1) таълим-тарбия жараённада ўқитувчи шахси ва фаолиятини бевосита ўрганиш методлари (педагогик кузатиш, ўқитувчининг иш ҳужжатлари ва режаларини ўрганиш, сухбат ва ҳ.к.);
- 2) педагогик тафаккурни ташхислашга ёрдам берувчи маҳсус методлар (ташхисли вазиятлар, анкета, рейтинг, тест ва б.).

Ушбу методлар ёрдамида олий таълим муассасалари талабаларининг педагогик билимлари даражасини ҳам баҳолаш мумкин. Фақат бу ўринда ўқитувчининг иш ҳужжатлари, режаларини ўрганиш эмас, балки талабаларнинг индивидуал, мустақил таълим олишлари ва уларнинг натижаларини таҳлил этиш мақсадга мувофиқдир.

2. Талабаларда креативлик кўникмаларини шакллантиришда ДТСнинг аҳамияти. Шахснинг креативлик кўникмаларига эга бўлишида юкорида айтиб ўтилганидек, таълим жараёнини муҳим аҳамиятга эга. Шу сабабли таълим мазмуннада креативлик ғоялари ҳамда талабаларда креативлик кўникмаларини шакллантиришга доир ёндашув ўз ифодасини топиши зарур. ДТС эса ҳақли равишда ўзида таълим мазмунини тўлақонли ифода этади. *Шу сабабли Патти Дрепеау АҚШнинг ДСУА (Давлат стандартларининг умумий асослари – CCSS)да ўқувчи ва талабаларда креативлик кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилувчи ғояларнинг қай даражада ўз ифодасини топганлигини таҳлил этади. Унинг бу борадаги фикрлари амалий аҳамиятга эга*

³² Тот источник. – С. 183.

³³ Занина Л.В., Меньшикова Н.Л. Основы педагогического мастерства /Учеб.пособие для студ. пед. вузов. – Ростов-на-Дону, Феникс, 2003. – С. 238.

эканлигини инобатга олган ҳолда қүйидаги муаллифнинг бу борадаги муроҳазалари батафсил келтирилади³⁴.

Давлат стандартларининг умумий асослари (ДСУА – CCSS) талабалар томонидан тегишили фан ёки мутахассислик асослари бўйича белгиланган билим, кўникма ва малакаларнинг минимал дараҷасини ўзлаштириш ва тушунилишини талаб этувчи мақсадни қаноатлантиради. Мазкур стандартлар, шунингдек, ўқитувчи томонидан ўқитиш тизимининг ташкилий жиҳатдан ташкил этилишини таъминлайди. Давлат стандартларининг умумий асослари (ДСУА – CCSS)нинг моҳияти: ахборот матнининг мураккаблиги ҳамда унга нисбатан танқидий ёндашув талабаларга малакали мутахассис бўлишлари ва хизмат бўйича (касбий соҳада) ўсишлирини таъминлаш имкониятини яратади. Давлат стандартлари ўз моҳиятига кўра талабаларга разбатлантирувчи мазмунни ўрганиши имкониятини таъминлаш орқали улар томонидан академик билим ва кўникмаларини муваффақиятли ўзлаштириши йўлларини белгилаб беради. Шундай экан, нима учун ДСУА (CCSS)ни муваффақиятли ўзлаштириши воситаси сифатида уларнинг креатив потенциалидан фойдаланиши мумкин эмас?

Асарнинг 1-бобида таъкидолаб ўтилганидек, талабаларда креатив фиурлаш кўникмаларининг намоён бўлиши улар томонидан касбий билим ва кўникмаларнинг сидқидилдан, мамнун ҳолда ўзлаштириш дараҷасини кучайтиради (Beghetto, Kaufman, 2010). ДСУА (CCSS)даги матнли мураккаблик

талабалардан креатив фикрлашини ҳамда креатив фикрлаш кўникмаларига эга бўлишини талаб этади. Аммо, (42) филология фанлари бўйича инглиз стандартти (Энг яхши методистлар Ассоциациясининг Миллий маркази, Давлат мактаблари раҳбарларининг Бошқарув Кенгаши (NGA) томонидан ишлаб чиқилган стандартларнинг умумий таҳлили уларда таълим оловчи шахсида креатив потенциални ошириши чоралари белгиланмаганигини кўрсатади. Уларда таълим оловчиларнинг билим

ва кўникмаларини белгилаш мақсадида – қайта санаб ўтинг, изоҳланг, келтиринг каби феъллар қўлланилган бўлса, креатив фикрлаш ҳолатини ифодаловчи – алоқани ҳосил қилинг, бирлаширинг ва хулосани илгари суринг тарзидаги феъллар кам қўлланилган ёки мутлақо қўлланилмаган. Худди шунингдек, математика фанлари бўйича стандартлар (NGA Маркази, 2010 й.)ида ҳам ҳал қилинг, қўлланг, изоҳланг ва тушунтиринг каби феъллар креатив фикрлаш ҳолатини ифодаловчи – шарҳланг, эътиборни қаратинг ёки таққосланг каби феълларга нисбатан кўп қўлланилган.

³⁴ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. - 42-58-бетлар.

Уибү ҳолат ўқитувчидан ўз фаолиятида ДСУА (CCSS) талабларини қондириси шартында талабаларнинг креатив потенциалини оширишига хизмат қиладиган ижодий нутқдан фойдаланишига эътибор қаратишни талаб этади. Талабаларнинг ижодий имкониятларини бирлаштириши учун эса ўқитувчи ўзининг дарс режсаларини шундай тузиши керакки, бунинг натижасида ўқув ахборотларини ижодий қайта ишилаш орқали талабалар креатив фикрлаш имкониятига эга бўлсин.

Бунга эришиши учун фикрни ривожлантиринг (м: “фикрни ривожлантиринг”, тузинг (м: “режса тузинг”, ишилаб чиқинг (м: “ҳаракат механизмини ишилаб чиқинг”).

Биринчи дараҷали ДСУА (CCSS) ҳамда талабалар учун мўлжалланган Амалий стандартлари (NGA Маркази, 2010 й.) “ҳисоб-китоб оқибатларини кенгайтиши”га хизмат қила олиши зарур. Агарда талабалардан 2, 4, 6, 8 кўринишдаги саноқ тартибини кенгайтиши (давом эттириши)ни сўраса, у ҳолда ўқитувчи талабаларни креатив фикрлашга ундан олмайди. Бундай ҳолатда талабалар рақамларнинг моҳияти ва тартибланиши ҳақидаги мавжуд билимларини ривожлантирган ҳолда 2, 4, 6, 8 кўринишдаги саноқ тартибини шунчаки кенгайтиши (давом эттириши)лари мумкин. Агар, бордию, ўқитувчи талабаларнинг эътиборига 1, 2, 3, 2, 1 кўринишдаги саноқ тартибини тақдим этиши орқали улардан мазкур саноқ тартиби оқибатларини имкон қадар қўпусуллар билан ифодалашни талаб этса, у ҳолда талабаларнинг рақамлар моҳияти ва уларнинг тартибланиши ҳақидаги қарашларини ривожлантиришига эришиади. Зоро, бу жараёнда талабалар таҳлил асосида бир неча дараҷали жавобларни тақдим этиши имкониятига эга бўлади.

Ўқитувчилар талабаларнинг креатив фикрлашга ундашни хоҳлар экан, бу вақтда улар дарслар жараёнда талабаларнинг креатив фикрлаш қобилиятларидан унумли фойдаланиши ёки ана шу кўнилмалар негизида уюштириладиган дарсларни ташкил этишида ўзларининг тасаввур имкониятлари ҳамда креатив потенциалларининг самарали фойдалана олишига эришишилари зарур. Гарчи бунга бир қарашда эришиши қийинде туюлса-да, бироқ, мазкур жараён у қадар қийин кечмайди. Қолаверса, ўқитувчи томонидан қўлланилаётган ахборот воситалари (м: тартиблишга доир математик мисолнинг кўрсатмали намойиш этилиши) ҳам талабаларнинг креатив фикрлаш қобилияти, тафаккурни ривожлантиришига ёрдам беради. Ўқитувчилар ўзлари томонидан ташкил этилаиган дарсларда адолатли тарзда талабаларнинг креатив фикрлаш қўнилмаларини ривожлантиришига хизмат қиладиган йўл, шакл, метод ва воситалардан фойдалансалар, бунинг натижасида бу борадаги гоялар аста-секин ДСУА (CCSS)да ҳам ўз инъикосига эга бўлиб боради.

ДСУА (CCSS)да акс этадиган қарама-қаршиликларни яхши англаш учун дастлаб мазмун, мавзулар, кичик мавзуларни ифодаловчи тушунчаларни баён этиб ўтинг: одатда улар от сифатида қайд этилади. Сўнгра стандартда ўз ифодасини топган феълларни баён этинг: феъллар талабаларни фикр юришига

ундайди (м: тасвириланг (таърифланг), таҳлил қилинг, ифодаланг, аниқланг). Талабаларнинг креатив потенциалини намоён этишига хизмат қиладиган топшириқларни стандартга киритишнинг бир усули унда ифодаланган феълларни креатив фикрлашга кўникмаларини ифодаловчи феълларга алмаштириши ҳисобланади; бошқа усул эса талабадан талаб этиладиган жавобнинг даражасини белгилаш мақсадида мавжуд сўзларни сифат ва равишда ифодаланишини таъминлашдан иборат.

M: 3.1-расмда кўрсатилишича, 2-ДСУА (CCSS)да “ўқиши” тушунчаси “кичик параграф моҳиятини асосий мавзуу моҳиятидан келиб чиқсан ҳолда параграфлар ўртасидаги чегара бўйича аниқлаган ҳолда изоҳлаш” (RI.2.2; NGA Маркази, 2010a)дан иборат бўлиши зарур. Стандарт, асосан, талабалар қайси асосий мавзуу ва параграфларнинг “ядроси” нимадан иборат эканлигини билишлари кераклигини тақозо этади; талабалар, шунингдек, кичик матнлар бўлакларини ифодаловчи тушунчалар билан таниши бўлишлари лозим. Моҳиятига кўра феъл нафақат паст даражадаги, унчалик қизиқарли бўлмаган фикрни бошқа фикрлар билан ўзаро тенглаштиради. Стандартни қайта кўриб чиқшида феъллар креатив фикрлар билан алмаштириши тақозо этиладики, оқибатда талабалар зарур креатив фикрлаш кўникмаларини ўзлаштиришига муваффақ бўлади. Ҳозирда қайта кўриб чиқилган стандартда “ўқиши” тушунчаси “кичик параграф матнининг асосий мавзусини алмаштиришида параграфларни матн чегараларида аниқлашга эътиборни қаратиши” тарзида талқин этилади. Бунда талабалардан уларнинг асосий мавзуни изоҳлай олиши имкониятига эга бўлишлари, бу жараёнга ижодий ёндаша олишлари талаб қилинади. Талабалар матн хусусида чуқурроқ ўйлашлари ва мавзуу тўғрисидаги тушунчаларини мустаҳкамлай олишлари керак. Асосий мавзуни ўзгартириши асосий мавзуни изоҳлашга нисбатан кўпроқ даражада интеллектуал ўйин ва илгари сурилаётган чақириқ саналади. Билим, кўникма ва малакаларни ифодаловчи феълларнинг алмаштирилиши натижасида стандарт ўзида 1-бобда айтиб ўтилганидек, ўқув мажбуриятларини ўзида акс эттиради. Қизиқувчан талабалар бу йўл билан ўқув мажбуриятларининг ўзига хос аҳамиятга эга бўлишишга эришиади (Grant, Gallate, 2012).

қизиқарли бўлмаган фикрни бошқа фикрлар билан ўзаро тенглаштиради. Стандартни қайта кўриб чиқшида феъллар креатив фикрлар билан алмаштириши тақозо этиладики, оқибатда талабалар зарур креатив фикрлаш кўникмаларини ўзлаштиришига муваффақ бўлади. Ҳозирда қайта кўриб чиқилган стандартда “ўқиши” тушунчаси “кичик параграф матнининг асосий мавзусини алмаштиришида параграфларни матн чегараларида аниқлашга эътиборни қаратиши” тарзида талқин этилади. Бунда талабалардан уларнинг асосий мавзуни изоҳлай олиши имкониятига эга бўлишлари, бу жараёнга ижодий ёндаша олишлари талаб қилинади. Талабалар матн хусусида чуқурроқ ўйлашлари ва мавзуу тўғрисидаги тушунчаларини мустаҳкамлай олишлари керак. Асосий мавзуни ўзгартириши асосий мавзуни изоҳлашга нисбатан кўпроқ даражада интеллектуал ўйин ва илгари сурилаётган чақириқ саналади. Билим, кўникма ва малакаларни ифодаловчи феълларнинг алмаштирилиши натижасида стандарт ўзида 1-бобда айтиб ўтилганидек, ўқув мажбуриятларини ўзида акс эттиради. Қизиқувчан талабалар бу йўл билан ўқув мажбуриятларининг ўзига хос аҳамиятга эга бўлишишга эришиади (Grant, Gallate, 2012).

Куйида юқорида билдирилган фикрларни ёритувчи жадваллар келтирилади.

3.1-жадвал. Креатив фикрлашни ифодаловчи феълларни қўллаган ҳолда ДСУА (CCSS)ни қайта шакллантириш

Намунавий стандарт (RI.2.2): параграфларни матн чегараларида аниглаш орқали уларни кичик параграф матнининг асосий мавзуси билан ўзаро мувофиқлаштириш

Мазмун, мавзулар, кичик мавзулар, тушунчаларни ўзаро мувофиқлаштиринг

Талабалар параграфнинг “ядроси” сифатида бош мавзу нимадан иборат эканлигини тушуна олишлари ва кичик параграфларнинг матни тушунчаларни билишлари керак

Фикрлаш боскичида стандартдаги таянч феълларни креатив фикрлашни ифодаловчи феъллар билан алмаштиринг

Мувофиқлаштириши – алмаштириши

Қайта шакллантирилган стандарт: параграфларни матн чегараларида аниглаш орқали уларни тугал фикрни ифодаловчи сўзлар ёрдамида кичик параграф матнининг асосий мавзуси билан ўзаро мувофиқлаштириш

3.2-жадвал. Креатив мазмундаги феълларни қўшган ҳолда ДСУА (CCSS)ни қайта шакллантириш

Намунавий стандарт (RL.7.7): ҳар бир медиа учун ноёб бўлган методларнинг самарадорлигини таҳлил қилиш орқали ёзма тарихий солнома, драма ва шеърни уларни аудио ёки мультимедия варианти (м: ёруғлик, овоз, ранг ёки камера маркази ва фильмлаби бурчаклар) билан солиштириш ва тақкослаш

Мазмун ва мавзуларни ўзаро мувофиқлаштиринг

Талабалар турли кичик мавзулар, тушунчалар, бадиий шакллар ва тасаввур ҳажмидан хабардор бўлишлари керак

Таянч феълларни ўзаро мувофиқлаштириш

Солиштириш, таққосланг, таҳлил қилинг

Мавжуд феълларни ўзгартириш

Методларни самарали қўллаш → Методларни **креатив** жиҳатдан самарали қўллаш

Қайта шакллантирилган стандарт: ҳар бир медиа учун ноёб бўлган методларнинг **креатив** самарадорлигини таҳлил қилиш орқали ёзма тарихий солнома, драма ва шеърни уларни аудио ёки мультимедия варианти (м: ёруғлик, овоз, ранг, ёки камера маркази ва фильмдаги бурчаклар) билан солиштириш ва таққослаш

3.3-жадвал. Стандартга асосланган ўйинларни қўллаш асосида креативлик қўникумаларини шакллантириши

Калит сўзлар ва деталлар	Равон (эркин) фикрлаши қўникумасини шакллантириши	Мослашуучанликни шакллантириши	Ўзига хослик (оригиналлик)ни шакллантириши	Яратувчанлик қўникумаларини шакллантириши
<p>Ўрта таълим мактаби: ўқитувчи маълум бир асарнинг мазмунини янада очиб берии учун савол-жавоб стратегиясини қўллайди. Жавоб бергаётганда албатта асрдаги матнга иқтибос берииши керак.</p> <p>Асар номи: <i>Sarah, Plain and Tall</i> (MacLachlan, 1985)</p>	<p>Талабалар кичик гуруҳларга бўлиниб, керакли матнга иқтибос берган ҳолда асардаги асосий қаҳрамон Саранинг етук она бўлиб етишишида қандай омиллар роль ўйнаганини муҳокама қилишлари зарур</p>	<p>Ҳар бир кичик гуруҳдаги талабалар Саранинг ёмон хулқли она бўлиши натижасида юзага келиши мумкин бўлган муаммолар ва вазиятларни таҳлил қиласди.</p> <p>Талабалар матнга иқтибос берган ҳолда юз берииши мумкин бўлган ўзгаришлар ва улар асарнинг умумий мазмунига қандай таъсир этиши мумкинлигини изоҳлаб беради</p>	<p>Кичик гуруҳлардаги талабалар матнга иқтибос берган ҳолда воқеалар ривожини ўзгартириши мумкин бўлган омиллар ва улар асарнинг умумий мазмунига қандай таъсир этиши мумкинлигини таҳлил қиласди</p>	<p>Сара ҳеч қачон турмушига чиқмаган ва болалари бўлмаган. Кичик гуруҳлардаги талабалар Саранинг бола асраб олишининг сабаби, нима учун ўзиинчилкларга дуч келишини билса-да, бундай масъулиятли вазифани ўз зиммасига олишига қарор қилганлигини таҳлил қиласди ва ёзма равишда иншио топширади.</p> <p>Фикрларини тасдиқлаши учун талабалар асрдаги керакли матнга иқтибос беради</p>
<p>Ўрта таълим мактаби: ўқитувчи маълум бир асарнинг мазмунини янада очиб берии учун савол-жавоб стратегиясини қўллайди. Жавоб бергаётганда албатта асрдаги матнга иқтибос берииши керак.</p> <p>Асар номи: “An old man and the sea” (E. Hemingway,</p>	<p>Ўқувчилар кичик гуруҳлар ёки якка тартибда ишилаши мумкин. Керакли матнга иқтибос берган ҳолда асрдаги асосий қаҳрамон – балиқчи Сантьягонинг инсонийлиги, денгизга бўлган меҳри, болакайга муносабатини акс эттирувчи ҳолатларни келтиради</p>	<p>Ўқувчилар асарда тасвирланган балиқ билан бўлган олишиув аслида ниманинг рамзи, ифодаси эканлигини таърифлаб ўтиши керак. Сантьягонинг балиқ устидан голиб келишига қандай омиллар сабабчи бўлди? Агар Сантьягонинг қармогига катта балиқ илинмагандা, воқеалар ривожи</p>	<p>Сантьягонинг балиқча аслим бўлмаслиги, бироқ, унга меҳр қўйганлигини қандай таърифлаш мумкин? Инсон қалби бир пайтнинг ўзида икки хил ва қарама-қарши туйғуга эга бўлиши мумкинми? Бу каби саволлар ўқувчиларни ўзига хос (оригинал) жавоблар</p>	<p>Асрдаги иккинчи асосий қаҳрамон – боланинг роли нимадан иборат эди? Нима учун ёзувчи асарга “бала” образини киритган? Агарда асарда “бала” образи бўлмаганида, воқеалар ривожи қандай тус олган бўларди?</p>

1951)		қандай тус олган бўлар эди?	беришига ундаиди	
<p>Олий ўқув юрти: Ўқитувчи Китсанинг машхур ва чуқур мазмунга эга иҳтибосини келтиради.</p> <p>Иҳтибос: “Гўзаллик – ҳақиқат, ҳақиқатнинг гўзалиги – бу барча нарсанинг асоси” / Сиз билишингиз зарур бўлганларнига биласиз”</p>	<p>Талабалар мазкур иҳтибос бўйича уларни қизиқтираётган саволлар рўйхатини тузади. Ўз гояларини ҳимоя қилиши мақсадида матндан мисолларни иҳтибос сифатида келтиради</p>	<p>Талабалар иҳтибос янада маъноли бўлиши учун баъзи сўзларни уларга тушунарли бўлган сўзларга ўзгартиради</p>	<p>Талабалар иҳтибоснинг мазмунини образ ёки расм орқали ифода этишлари мумкин. Бунда улар расм, рамз ва иҳтибос ўртасида қандай боғлиқлик борлигини таърифлаб бершилари зарур</p>	<p>Талабалар жуфтлик ва кичик гуруҳларда ўз қараашлари ва нуқтаи назарларини бир-бирлари билан ўртоқлашади ва муҳокама қиласди</p>

3.4-жадвал. Типик ва креатив фикрлаши кўникумалари ўртасидаги фарқлар

Калит сўзлар ва дегталлар		Типик дарс		Креатив кўникумаларни шакллантирувч дарс	
Ўқитувчи матн/иҳтибос келтиради ва унинг асосий мазмуни ёритувчи қатор ёки сўзлардан фойдаланаади		Талабалар Карл Сэндбургнинг (Carl Sandburg) “Чикаго” (1916) шеъридаги очиб берилган гояларни таҳтил қиласди ва ўз қараашларини ҳимоя қилиши учун шеърдаги мисрадалардан фойдаланаади. Натижса: ёзма таҳтил		Талабалар Карл Сэндбургнинг “Чикаго” (1916) шеърига асосланниб она шаҳарлари ҳақида шеър ёзади. Шеърдаги тил, гоя, тасвир янги шеърда акс эттирилган бўлиши керак. Натижса: шеър	
Бу креатив фикрлаши жараёними?	Бу креатив натижами?	Бу креатив фикрлаши жараёними?	Бу креатив натижами?	Бу креатив фикрлаши жараёними?	Бу креатив натижами?
Йўқ	Йўқ	Йўқ	Йўқ	Ха	Ха
Турли геометрик шакллар бир хил тоифага мансуб бўлиши мумкин, м.: ромб, тўртбурчак ва квадратга эга бўлиб, битта, яъни тўрт бурчаклilar категориясига мансуб. Ушибу категорияга мансуб яна қандай шаклларни биласиз? Уларни чизинг	Талабалар тўртбурчак, ромб ва квадрат шаклларини чизиб қирқиб олади ва уларни ҳажми, шакли кетма-кетлигада жойлаштириб чиқади. Натижса: график органайзер	Талабалар тўртбурчаклilar тоифасига мансуб шаклларни чизиб қирқиб олади (уларнинг сони 4 дан 8 гача бўлиши мумкин) ва улар ёрдамида битта яхлит расм яратишлари керак. Натижса: расм			
Бу креатив фикрлаши жараёними?	Бу креатив натижами?	Бу креатив фикрлаши жараёними?	Бу креатив натижами?	Бу креатив фикрлаши жараёними?	Бу креатив натижами?
Йўқ	Йўқ	Йўқ	Йўқ	Ха	Ха
Ҳаётимизда рўй бераётган ва	Талабалар кичик гуруҳларга			Қизил китобга киритилган	

дунёдаги мавжуд глобал муммолардан бири – экология муаммоси. Табиатни муҳофаза қилишида нималарга эътибор қаратишимииз лозим? Қандай омиллар экологоянинг бузилишига олиб келади? Унинг келгуси авлодга таъсири қандай?	бўлиниб, экологияни бузилишига олиб келувчи омиллар рўйхатини тузади. Экология билан боғлиқ яна қандай муммолар мавжуд? Талабалар йўқ бўлиб кетаётган ноёб ҳайвон ва ўсимликлар ҳақида баён ёзади.	Натижса: ёзма таҳтил	ноёб ҳайвон ва ўсимликлар альбомини яратади ва табиатни асрарида ўз гояларинитаклиф этади.		
<i>Бу креатив фикрлаши жараёними?</i>	<i>Бу креатив натижами?</i>	<i>Бу креатив фикрлаши жараёними?</i>	<i>Бу креатив натижами?</i>	<i>Бу креатив фикрлаши жараёними?</i>	<i>Бу креатив натижами?</i>
<i>Йўқ</i>	<i>Йўқ</i>	<i>Йўқ</i>	<i>Йўқ</i>	<i>Ха</i>	<i>Ха</i>
<i>Типик стратегияларимдан бири:</i>		<i>Қандай қилиб услуб ва стратегияларни креатив фикрлашин шакллантиришида ўзгартиришм мумкин?</i>			
<i>Типик стратегияларимдан бири:</i>		<i>Қандай қилиб услуб ва стратегияларни креатив натижасага эришишида ўзгартиришм мумкин?</i>			
<i>Типик стратегияларимдан бири:</i>		<i>Қандай қилиб услуб ва стратегияларни креатив фикрлашин шакллантириши ва креатив натижасага эришишида ўзгартиришм мумкин?</i>			

Изоҳ. CCSS; Энг яхши методларга эга губернаторлар Ассоциациясининг Миллий Маркази, Штат мактаб инпекторлари Бош кенгаси, 2010a, 2010b.

3.5-жадвал. Креатив кўникумларни режалаштиришга мўлжалланган варақа

Стандарт: Масалан: Талабаларга бирор бир асардан иҳтибос ёки парча ўқиб беринг. Ўқиб берилган парча ёки иҳтибос асарнинг умумий моҳиятини ёритиб бериши лозим.	Дарс ёки машқ: Масалан: Карл Сэндбургнинг “Туман” асарида туманга берган таърифи асосида мазмунини ўзгартирмаган ҳолда қўшимча таъриф ёзиш (“Fog,” 1916)
Креатив фикрлаши кўникумаси: Масалан: Яратувчанлик	Креатив натижса/маҳсулот: Масалан: Ҳеч қандай
Креатив йўл: Масалан: Креатив йўл I (феъл ва тушунчалар)	Дарснинг қайси қисмида юзага келади? Масалан: Дарснинг кейинги босқичида
Стандарт:	Дарс ёки машқ:
Креатив фикрлаши кўникумаси	Креатив натижса/маҳсулот
Креатив йўл	Дарснинг қайси қисмида юзага келади?
Стандарт:	Дарс ёки машқ:

<i>Креатив фикрлаши күнікмаси</i>	<i>Креатив нәтижасы/маңсулот</i>
<i>Креатив шары</i>	<i>Дарснинг қайси қисмида юзага келади?</i>

Изоҳ: ДСУА (CCSS; Энг яхии методларга эга губернаторлар Ассоциациясининг Миллий Маркази, Штат мактаб инспекторлари Бош кенгаши, 2010a, 2010b)

3. Педагогларда креативлик сифатларини ривожлантириш босқичлари.

Креативлик “турли вазиятларда таълим ва тарбияга оид масалалар юзасидан қарорларни қабул қилишда яққол намоён бўлиб, у педагогнинг ижодий фаоллигини тавсифлайди”³⁵. Моҳиятига кўра ОТМ педагогларида креативлик сифатларини ривожлантириш улар томонидан педагогик, психологик ҳамда мутахассислик фанлари асосларидан тўла хабардор бўлиш, улар томониан ўзлаштирилган билимларни амалиётда фаол қўллай олиш кўникма ва малакаларини шакллантириш ҳисобига кечади.

В.В.Утёмов, М.М.Зинковкина, П.М.Горев³⁶ларнинг қайд этишларича, креатив шахсни шакллантириш уч босқичда кечади. Яъни (2-жадвал):

2-жадвал. Креатив шахснинг шаклланиш босқичлари

Босқичлар	Мазмуни
Табиий имкониятларга асосланувчи креативлик	Индивиднинг ўзига хос хатти-ҳаракатларини ифодалайди
Бирламчи (умумий) креативлик	Шахснинг ижодкорлигини намоён этувчи умумий қобилият (у боланинг 3-5 ёшида намоён бўлиб, 6-7 ёшида унинг хатти-ҳаракатларида яққол ифодаланади
Ихтисослашган креативлик	Ижтимоий фаолиятнинг муайян тури бўйича ижодкорликни намоён этувчи қобилият (унга кўра касбий-ижодий фаолият тажрибаларига таянган ҳолда, унинг таъсирида умумий креативлик янада ривожланади)

Ҳар қандай шахсда бўлгани каби педагогларда ҳам ижодий-касбий характердаги сифатлардан бири сифатида креативлик муайян босқичларда ривожланади. Таълим амалиётини кузатиш, талабалар ва малака ошириш курси тингловчиларининг фаолиятини ўрганиш, ташхисловчи методларни қўллаш натижасида мульум бўлдики, педагогларда креативлик қўйидаги тўрт босқичда шаклланади ва ривожланади (3-жадвал):

³⁵ Турдиева М. Олий таълим муассасалари талабаларида педагогик тафаккурни шакллантириш. – Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2008. – 15-б.

³⁶ Утёмов В.В., Зинковкина М.М., Горев П.М. Педагогика креативности: прикладной курс научного творчества / Учеб.пособие. – Киров: АНОО “Межрегиональный ЦИТО”, 2013. – С. 16.

3-жадвал. Креатив шахснинг шаклланиш босқичлари

Босқичлар	Мазмуни
1-босқич	Педагогик, психология, фалсафа, эстетика каби фанлар (туркум фанлар)нинг назарий-методологик асосларини ўзлаштириш
2-босқич	Ўзлаштирилган назарий билимларни узлукли ва узлуксиз педагогик амалиёт даврида, шунингдек, амалий машғулотлар ва мустақил таълим жараёнида амалиётга тадбиқ этиш кўникмаларини ҳосил қилиш
3-босқич	Мустақил равишда ўқиб-ўрганиш ва ижодий изланиш асосида ҳосил қилинган амалий кўникмаларнинг малакаларга айланишига эришиш
4-босқич	Мавжуд назарий билим, амалий кўникма ва малакаларга таянган ҳолда касбий фаолиятни самарали ташкил этишга психологик жиҳатдан тайёрланиш

Талабалара креативлик сифатларининг ўзлаштирилишига эришиш йўлида педагогик фаолиятни ташкил этишда юқорида қайд этиб ўтилган барча босқичлар бирдек аҳамиятли саналади.

Патти Драпеаунинг ёндашувига кўра талабаларда креативлик кўникмаларини шакллантириш ва ривожлантиришда қўйидаги босқич ва ғоялар³⁷ муҳим аҳамиятга эга:

1-гоя. “Тўхта ва бошли”

Бошлиғич саволлар

Равон фикрлаш кўникмасини шакллантиришида қўйидаги вазиятлар ўқувчилар эътиборини жалб этишида ёрдам беради:

- *Юзага келиши мумкин бўлган вазиятлар.*
- *Муаммони ечиши йўллари.*
- *Бир мақсадга хизмат қилувчи стратегиялар.*
- *Иҳтиро қилинган нарсалар ва обьектлардан бошиқа мақсадларда фойдаланиши.*
- *Маълум бир инсон, обьект ёки вазият ҳақида гап кетганда мияга биринчи бўлиб келадиган фикр.*
- *Бир фикрни турлича ифодалаши.*
- *Маълум бир ишини турлича амалга ошириши.*
- *Юзага келган вазиятнинг натижасини таҳлил қилиши.*
- *Объект ва вазиятларни ифодаловчи сўзлар.*

Мославиувчанликни шакллантиришида “ақлий ҳужум” машқлари катта самара беради. Бунда талабалар нафақат бир қатор ғоялар, балки турли-туман ғояларни топишлари лозим. Ўқувчиларда мославиувчан фикрлашини фаоллаштиришида қўйидаги саволлар қўл келади:

³⁷ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 203. - 28-41-бетлар.

- ... вазият қандай оқибатларга олиб келиши мүмкін?

- ... амалга оширишда қандай усуллардан фойдаланыш мүмкін?
- агар ... бўлса бу нимага олиб келиши мүмкін?
- сизнингча ҳаётда ва таълим тизимида нималарга ўзгартиршилар киритиш лозим?
- ... таъсир этиши мүмкін бўлган вазият, муаммо, мавзулар рўйхатини тузинг.
- ... ривожлантиришининг қандай усуллари мавжуд?

Ўзига хосликни (оригиналлик) шакллантиришда қуйидаги саволлардан фойдаланыш ўқувчиларда оригинал жавобларни беришни фаоллаштиради:

- ...ни қандай ишлаб чиқши мүмкін?
- ...ни ривожлантириши усуллари рўйхатини тузинг?
- ...ни иҳтиро қилинг?
- ...да оригинал гоя ўйлаб топинг?
- ...ни амалга оширишда ўз ёндашувингизни ифодаланг?
- ...ни яратишда ўз таклифингизни киритинг?

Ишлаб чиқши мавзусида эса, қуйидаги саволлар талабалардан мувофиқ жавобларни олишида қўл келади:

- ...га қўшинг;
- ...ни қуринг;
- ...ни кенгайтиринг;
- ...ни оширинг;
- ...ни ишлаб чиқинг.

2-гоя. “Тўхта ва боиша”

Турли категорияга мансуб саволлар

Одатда ўқитувчилар бир ҳил саволар беришга мойил бўлади. Бу эса бир ҳилликни келтириб чиқаради. Турли категорияга мансуб саволлар эса ўқувчиларда ноодатий жавоблар берши, таҳмин қилиши, натижани олдиндан кўра билиши каби кўникмаларни шакллантиради.

Бундай саволлар қуйидагиларни ташкил этади:

- Агарда ... (бўл)са нима бўлган бўлар эди? Масалан, агарда Америка фуқаролар урушида Шимолий штатлар эмас, балки Жанубий штатлар ғолиб бўлганидан, бу қандай натижаларга олиб келган бўлар эди? Агарда ўлчов бирликлари бўлмаганида, инсон ҳаёти қандай кечган бўларди? Агарда Томас Эдисон чироқ лампасини иҳтиро этмаганида бизнинг ҳаётимиз қандай кўринишига эга бўларди?

- *Фойдаланишининг бошқа усуллари.* Масалан, мобил телефонлардан яна қандай мақсадла ва қандай вазиятларда фойдаланиши мумкин? Комьютерга маълумот киритишда қўлланиладиган дисклардан яна қандай мақсадларда фойдаланиши мумкин?
- *Маҳсулот* (предмет, объект, қонун ва ҳ.к.)ни яхшилаши, таомиллаштириши. Мустақиллик Декларациясига ўзгартиришлар киритиши. Об-ҳавони олдиндан айтиб берувчи ускунани таомиллаштириши.
- *Истиқболга интилмоқ.* Машҳур инсонларнинг турли муаммола, таълим тизими, сиёсий режимрга нисбатан бўлиши мумкин бўлган муносабати, фикрини ёзинг.
- *Сабаб ва оқибат.* Масалан, Фуқаролар урушининг сабаб ва оқибатларини ёзинг. Адабий асар қаҳрамони ҳатти-ҳаракатининг сабаб ва оқибатларини ёзинг. Чиқиндини қайта ишилаш сабаб ва оқибатларини келтиринг.

3-гоя. “Тўхта ва бошла”

Қарама-қаршии ақлий ҳужум стратегияси

Қарама-қаршии ақлий ҳужум стратегияси юзага келган муаммога тескари томондан қараши ва уни бошқача ёндашув билан таҳлил қилиши демакдир. Бундай стратегия ўқувчилардан эркин фикрлаши, маслашувчанликни талаб этибгина қолмай, балки уларда турли оригинал фикр ва қараашларнинг юзага келишига замин яратади. Қарама-қаршии ақлий ҳужум стратегияси гоялари қуидагича бўлиши мумкин:

- *Ҳаво ифлосланишини олдин олиши эмас, балки ҳавони янада кўпроқ ифлослантириши.*
- *Урушларга барҳам бериши эмас, балки янада кўпроқ урушларни келтириб чиқарши.*
- *Ичимлик сувини тежаси эмас, балки беҳудага сарфлаши.*
- *Бошқаларни ҳурсанд қилиши ўrniga ёқимсиз вазиятларни келтириб чиқарши.*
- *Ижобий фикрлашини эмас, балки салбий фикрлашини тарғиб этиши.*
- *Аълочи эмас, иккичи бўлиши.*

4-гоя. “Тўхта ва бошла”

Овоз/тovuши эффектлари

Ўқувчиларга равон фикрлаши, мослашувчанлик ва оригиналликни ўргатиш жараёнида матн ёки адабий асардан парчани маъноли, интонация ва асарда ёритилган овоз/тovuшиларни ўҳшатиб ўқиши, яъни матни тўлалигича, унда таърифланган барча ҳодисаларни тўла ифода этиши кўникмасини ҳам шакллантириши мақсаддига мувофиқдир. Бунинг учун дарс бошида ўқувчилардан видео/аудио ёзмадаги товуш, овозларга эътибор қаратишларини сўранг; улар нималарни англатмоқда, асарга қандай тус, маъно бермоқда. Товушлар нимага хизмат қиласи? Улар асар мазмун ва маъносини чуқур англаб этишида ўқувчиларга ёрдам берадими? Ўқувчиларга маълум бир асар, аудио ёзма, матн,

эссе, ҳужжатли фильмдаги товушларни “ақлий ҳужжум” стратегиясини қўллаган ҳолда категорияларга бўлиб, уларнинг асардаги вазифасини аниқлашини вазифа сифатида беринг. Сўнг талабалар асар маъноси ва мазмунини чуқур англашда қандай категорияга мансуб товушлар кўпроқ роль ўйнаганин айтишилари лозим. Мазкур вазифани бажарииш ва бундай стратегияни қўллашда қўйидаги саволлар варақасидан фойдаланиши мумкин (2.4-Жадвал). Натижса ва жавоблар қоғозга туширилгач ўқувчилар берилган асарни дарс жараёнида ўқиб эшиштиришилари лозим.

2.4-жадвал. Асарни овоз ва товушлар билан ўқиши

<i>Талабанинг исми ва фамилияси:</i>			
<i>Асар/матн номи:</i>		<i>Вазифани бажарииш санаси:</i>	
<i>Товушлар рўйхати:</i>			
<i>Товуш тури</i>	<i>Боб ва бетларнинг тартиб рақами</i>	<i>Товушнинг сўз билан ифодаси</i>	<i>Товуш эгаси ким</i>
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			

5-гоя. “Тўхта ва боиша”

Карточкалар билан ишиш

Карточкалар билан ишиш маълум бир адабий асарнинг мазмуни ва маъносини чуқур англиб етишининг боиша усулларидан биридир. Карточкаларнинг бир томонига асарда ёритилган воқеа ёки қаҳрамон бирор бир рамз ёки расм кўринишида чизилади. Карточкаларнинг сони асарнинг ҳажмига боғлиқ: улар 30дан 40гacha бўлиши мумкин. Рамз ва расмларни чизишда ўқувчиларни жалб этиши уларда абстракт фикрлаш кўникласини ривожлантиради, фақатгина ўқитувчи расмлар маъносини айтмаслиги лозим. Ўқувчилар орасидан бири доскага чиқиб, карточкалардан бирини танлаб синфхонада ўтирган ўқувчиларга кўрсатади. Ўқувчилар умумий муҳокама орқали карточкадаги расм ва рамз қайси қаҳрамон ёки воқеани ифодалашини топишлари лозим.

6-гоя. “Тўхта ва бошла”

Ўзаро боғланг ва муаммонинг ечимини топинг

Мазкур стратегия талабалардан маълум бир муаммо ва обьект/предмет ўртасидаги боғлиқликни топиб, унинг ечимини излашини талаб этади. Муаммонинг ечими берилган обьект/предметга асосланган бўлиши шарт. Бундай машқлар ўқувчиларда эркин фикрлаш ва мослашувчанликни ривожлантиради.

Ўқувчилар кичик групкаларга бўлинниб, мавзу бўйича берилган муаммо ва обьект/предмет ўртасида иложи борича кўпроқ боғлиқликни топишлари керак. Сўнг ўқувчилар томонидан тақдим этилган вариантлар орасидан энг мақбул ечим танлаб олинади.

7-гоя. “Тўхта ва бошла”

Ўзгарувчан матрица

Ўзгарувчан матрица график органайзер бўлиб, унда асосий ургу талабаларнинг эркин фикрлаш ва мослашувчанлик кўникмаларига берилади. Бунда талабалар мавжуд назарияларни ўз тадқиқотлари ва ўз ёндашувлари асосида ўзгартирадилар. Органайзер дарс мазмуни ва мавзудан келиб чиқиб тузилади. Масалан, ўқувчилар табиий фанлардан олган билимлари асосида булутлар, уларнинг шакли нималарга боғлиқ эканлиги ҳақида органайзер ёрдамида ифода этишилари мумкин.

2.5-жадвал. Ўзгарувчан матрица

Назария	Киритилган ўзгартиришилар			
<i>Математика</i>	<i>Катта</i>	<i>Кичик</i>	<i>Узун</i>	<i>Қисқа</i>
Тўғри тўртбурчак ўлчамларига ўзгартириши киритине ...				
Адабиёт/Лингвистика	<i>Катта</i>	<i>Кичик</i>	<i>Жиддий</i>	<i>Арзимас</i>
Асар қаҳрамонинг феъл-атвори ва муносабатидаги ўзгаришилар ...				
Табиий фанлар	<i>Катта</i>	<i>Кичик</i>	<i>Ёрқин</i>	<i>Тўқ</i>
Табиатда булутлар ранги ва шаклининг ўзгариши ...				
Ижтимоий фанлар	<i>Самарал и</i>	<i>Самараси з</i>	<i>Қисқа муддатли</i>	<i>Узоқ муддатли</i>
Иқтисодиёт соҳасида олиб борилган ислоҳотлар ...				

8-гоя. “Тўхта ва бошла”

Нима нимани англатади

Ўқувчилар мавзу, матн мазмунин ўртасида боғлиқлик мавжуд бўлган бирор бир рамз ёки расмни чизиш машқи Вильгельм рамзий образ концепцияси деб номланади (2002).

Масалан, ўрта таълим маткабининг адабиёт дарсида ўқитувчи ўқувчилардан ёзувчи С.Е. Хинтоннинг (1967) “Аутсайдерлар” (*The Outsiders*) номли ҳикояси мазмунин ифодаловчи символ чизиб беришини сўрайди. Ўқувчилардан бири рамка ичига расм чизади; расм мозаика шаклида бўлиб, ҳар бир расм бўлагининг орқа томонига 1 ёки 2 рақами қўйилган бўлади. Сўнг ўқувчилар расм бўлакларидан бирини танлаб, рақамлар асосида икки гуруҳ тузадилар. Гуруҳларга ажралгач, берилган асар мазмун моҳиятини ифодаловчи рамзий расмни муҳокама қиласидилар ва уни майда деталлар билан тўлдирадилар. Ҳар бир гуруҳнинг қўшиимчалари турлича бўлиб, ўқувчилар ўз қараашларини ҳимоя қилишилари лозим.

9-гоя. “Тўхта ва бошла”

ЯНМ (Янги ва ноодатий маҳсулот)

Мазкур стратегиядан талабаларни янги маҳсулот (нарса, концепция, гоя, мусиқа, шеър, бадий асар, глобал муаммонинг ечими ва ҳ.к.)ни яратишга разбатлантиришида фойдаланиши катта самара беради. Мазкур стратегияни уч ўлчамли материалларни қўллаган ҳолда турли вазиятларга мослаштириши мумкин. Масалан, дарс жараёнидаги ноодатий фикрлашни тарзиб қилиши орқали ўрнатилган қонунларни ўзгартириши ёки уларни янгилари билан алмаштириши, яъни ўқувчиларнинг киритган янгиликлари ўзгаларнинг манфаатлари ва ҳақ-хуқуқларига зарар етказмаслиги лозим. Ўқувчиларнинг иҳтиро ва янгиликлари тажрибада тадбиқ қилинса қилинмасада, улар инсоният учун хизмат қилиши, уларнинг ҳаётини қулайлаштириши зарур. Мазкур стратегиянинг асосий мақсади ўқувчиларда бирор нарсани ўзгартириши орқали эркин ва мустақил фикрлаш кўникмасини шакллантиришdir.

10-гоя. “Тўхта ва бошла”

Хис этинг

Мазкур стратегияни бирор нарсага тимсол бершида қўллаш мумкин. Талабалар бирор бир обьект ёки буюм ўрнига ўзларини қўйиб кўрадилар. Бунда уларга қуйидаги саволлар ёрдам беради:

- Ўзингизни қандай хис этяпсиз?
- Нима ҳақида ўйлајпсиз?
- Ҳозир нима қилмоқчисиз?

Бу стратегияни бошлангич таълим ўқувчиларини ўқитишда ҳам қўллаш мумкин, масалан, 2.6-жадвал параллелограм ва Луис Сакарнинг *Holes* (Ўра) (1998) мазмунини ёритишда қўллаш мумкин. Кўп ҳолларда ўқитувчилар мазкур стратегиядан асарга қисқача музмун бериши ёки асар қаҳрамонинг фел-

авторини таърифлаб берии ёки бир асар қаҳрамони бишкаси билант таққослашида фойдаланадилар. Бу усул асар ёки унинг қаҳрамонлари муҳокама қилишида катта самара беради.

2.6-жадвал. Саволларга талабалар томонидан берилган жавоблар

Таълим босқичи	“Ҳис этинг” стратегияси		
	Ўзингизни қандай ҳис этияпсиз?	Нима ҳақида ўйлајпсиз?	Хозир нима қилмоқчисиз?
Бошлангич таълим матиематикаси: параллелограм	Ҳудди қутти ичидағидай...	Қадди-қоматни түгри тутишининг иложи йўқ. Тўрт томонга эгаман. Кичкина шаклларга эгаман	Инсонларга мен билан манипуляция қилишиларига қўл қўйиб бераман. Мен жуда фойдали буюмман
Бошлангич таълим адабиёти: Holes (Sachar, 1998)	Вижсони қийналган, қайғурган, гамгин	Мен ўра қазишини истамайман. Мен шарманда бўлдим ва бунга ўникдим. Мен қари ва руҳан эзилган одамман	Таслим бўламан

11-гоя. “Тўхта ва боиша”

Йўқотилган ва топиб олинган

Талабалар “йўқолган” маълумотни топадилар. Ҳаёлан йўқотилган маълумот мавжуд маълумотга аниқлик киритишга ҳизмат қиласи.

Масалан, ўрта таълим мактаби ўқувчилари *Shaping Earth’s Surface: Water* (Kramer, 2005) китобида ёритилган “Венециядаги тошқин” номли мақолани ўқиидилар. Ўқитувчи ўқувчиларга аввал тошқин, унинг оқибатлари ҳақидаги йўқолган маълумот (матн, мақола)ни топишлари кераклиги айтади. Бу қандай маълумот бўлиши мумкин? Ўқувчилар китобдаги маълумот билан бозлиқ бўлган маълумотни излашга киришадилар, яъни уларнинг ўзлари маълумотни олган билимлари асосида ёзадилар. Бунда ўқувчилар кичик гуруҳларга бўлиниб, муҳокама асосида маълумотларни қогозга туширадилар.

Бундай усулни адабиёт дарсларида ҳам қўллаш мумкин. Масалан, бирор бир бадиий асар: ҳикоя, масал ёки шеърнинг бир қисми олиб ташланади, яъни маълумот йўқолади. Ўқувчилар эса йўқолган маълумотни қайта тиклашлари лозим. Бунда ўқувчилар тақлаган маълумот асарнинг мазмунини сақлаб қолиши шарт.

12-гоя. “Тўхта ва боиша”

Нуқтаи назарни ифодалаши

Мазкур стратегияни дебат деб номлаши ҳам мумкин. Бунда талабалар бошқаларнинг фикрини инобатган олган ҳолда ўз қарашлари тўгри эканлигини исботлашлари лозим. Ўқитувчи ўқувчиларни икки гуруҳга ажратиб, икки хил

нуқтаси назарни ўртага ташлайди. Ҳар бир ўқувчи ўз фикрини ҳимоя қилган ҳолда кичик баён ёзади, сўнг кичик гуруҳдаги бошқа талаба билан бўлишиади. Ўқувчилар ҳар бир баёндан энг асосий фикрларни саралаб оладилар ва бошқа гуруҳдаги ўқувчиларга қарши туришида улардан фойдаланадилар. Ҳар бир фикр оғзаки билдирилиб, бир ўқувчи биттадан гап ўқийди. Ўқувчилар гуруҳларда ҳар бир фикр ва қараашларнинг кетма кетлигини ҳам муҳокама орқали келишиб оладилар. Бундай усул ўқувчиларда жамоа бўлиб, ҳамкорликда ишилши кўнижмасини тарбиялайди³⁸.

4. Талабаларда креатив фикрлаш қўнижмаларини шакллантириш жараёнининг моҳияти ва бу жараённинг бориши. Шахсада креатив фикрлаш қўнижмаларини шакллантириш ва ривожлантириш ўзига хос мураккаб жараён саналади. Шу сабабли мазкур жараённи самарали ташкил этиш уни методик жиҳатдан тўғри, оқилона ташкил этишни тақозо қиласи. Америкалик педагог Патти Драпеаунинг бу борадаги фикрлари амалий аҳамиятга эга. Муаллифнинг талабаларда креатив фикрлаш қўнижмаларини самарали шакллантириш ҳамда ривожлантиришга оид ёндашувларини ифодаловчи ғоялари қўйида келтирилган жадвалларда ўз ифодасини топган³⁹.

4.1-жадвал. Образли қараашларни ривожлантириши шароитлари

<i>Муаммо</i>	<p>Талабаларга бериладиган вазифа:</p> <ul style="list-style-type: none"> - индивидуал ёки ҳамкорликда фикрлаш; - ифодаланган (маълум бўлган) ғояларни ривожлантириш; - реал борлиқка доир муаммоларни ҳал қилиши; - маълумот ва саволлар чуқурлаштирилган фикрларни қайд қилиши
<i>Билим</i>	<p>Талабаларга бериладиган вазифа:</p> <ul style="list-style-type: none"> - репродуктив билимларнинг мавжудлиги; - далилларга асосланган маълумотларни ёдга олиши; - ишилаб чиқариии аҳамиятiga эга билимларнинг мавжудлиги; - алоқа ва образларни ўзаро мувофиқлаштириши орқали шаклланган тушиунчаларнинг мавжудлиги

³⁸ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – 21-44-бетлар.

³⁹ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – 61-79-бетлар.

<i>Атроф-муҳит</i>	Талабаларни таваккал қилишига разбатлантириши: <ul style="list-style-type: none"> - уларнинг инкор этишидан аввалги қўрқувларини камайтишига ёрдам бериш; - икки ёқлама қарорларни қабул қилиши йўлларини кўрсатиш; - ҳеч қандай чеклов ва вақтни инобатга олмаган ҳолда қайтар алоқани таъминлашга ўргатиш; - ўзаро хайриҳоҳликни қарор топтириши
<i>Истак (разбат, мотив)</i>	Талабаларда ўзига хос истак (разбат)ни юзага келиши учун имкон яратиш: <ul style="list-style-type: none"> - яратувчанлик гояларини разбатлантириши; - оригинал гояларни амалиётга татбиқ этиши; - ижобий баҳолаши

4.2-жадвал. Тасаввурни шакллантиришига йўналтирилган ДСУА (CCSS)га мувофиқ машқлар

<i>Калит сўзлар ва деталлар</i>	<i>Эркин фикрлаши</i>	<i>Мослашувланлилк</i>	<i>Ўзига хослик</i>	<i>Яратувчанлик</i>
Ўрта таълим мактаби: ўқитувчи маълум бир асарнинг мазмунини янада очиб бериш учун савол-жавоб стратегиясини қўллайди. Жавоб бераётганда албатта асрдаги матнга иқтибос бериши керак. <i>Асар номи: Sarah, Plain and Tall (MacLachlan, 1985)</i>	Талабалар кичик гуруҳларда асар қаҳрамони – Калебнинг ўзини боқиб олган онасиға бўған муносабатини таҳлил қиласди. Улар жадвал тузиб, икки хил муносабат, яъни салбий (қўпол, қўрс) ва ижобий (мехрибон, ширинсўз) муносабатни мисол қилган ҳолда матндан иқтибос келитиради. Сўнг биргина расм/образ орқали Калебни тасвирлаб беришлари керак	Талабалар кичик гуруҳларда Сара қандай она эканлигини таҳлил қиласди. Асардаги “йўқолган” маълумот ўрнига талабалар ўз маълумотларини қўшади. Бироқ, бу асарнинг умумий мазмунига таъсир қилмаслиги лозим. Талабалар томонидан тикланган “йўқолган” маълумот вокеалар ривожига таъсир этадими?	Талабалар якка тартибда Калебнинг темпераменти, феъл-атвори, хатти- ҳаракатларини изоҳловчи таҳдид жадвал таҳдид тузишлари керак. Бунда талабалар оригинал, ҳеч кимнинг ҳаёлига келмаган гояларни таклиф этишлари лозим	Асарнинг асосий қаҳрамони Саранинг болалик, ўсмирлик ва ҳаётининг кейинги йилларида бошидан кечирган қийинчилик- ларининг сабабларини, омиллари ва шароитларини ёзма равиида, иншио шаклида таърифлаб беринг
Ўрта таълим	Талабалар нима	Тасаввур қилинг,	Талабалар яна	Талабалар бир

мактаби: Үқитувчи матн/иҳтибос келтиради ва унинг асосий мазмuni ёритувчи қатор ёки сўзлардан фойдаланади. Матн: "Fog" (Sandburg, 1916)	учун туман мушук каби ҳаракатланиши сабаблари ўрганади. Олинган натижаларга кўра, талабалар ўз ҳикояси ёки шеърини ёзади	Сиз қуюқ туман тушган тонгда bir ўзингиз қайiқda очiқ denгizda қoliб ketдинgiz. Bu vaziyatda Siz qandaij yўl tutgan bўlарdin giz?	нималар мушук каби ҳаракатланиши -ning сабабларини топишлари лозим. Бу ерда креативлик ва креатив ёндашув талаб қилинади	зумга ўзларини туманнинг ўрнига қўйиб кўради. Улар нималарни ҳис этмоқда, қаерга интилмоқда ва олдинда уларни нималар кутаётганлигин и ёритиб беради. Уларнинг тасаввурлари майдा демаллардан иборат бўлиши керак
Ўрта таълим мактаби: Үқитувчи радио ва радиоалоқага алоқадор маълумотларни беради. Фан: Физика	Талабалар радиоалоқа юқори частотали электр ўзгарувчан тознинг атрофга электромагнит тўлқинлар асосида электр майдоннинг ҳосил бўлиши натижасида юзага келишини тасвирловчи схемани шакллантиради	Ҳар бир гурухнинг схемаси турлича бўлса, талабалар нима учун схемалар турли кўринишга эга эканлигини изоҳлаб беришлари керак	Радиоприем- никдан яна қандай мақсадларда фойдаланиши мумкин?	Талабалар радиоприёмник- нинг тузилиши, ишилаш принципи ва ҳозирги кунда ундан қай мақсадларда фойдаланиши мумкинлигини изоҳлаб берувчи инио ёзади. Замонавий ҳаётда радиоприемник- лар долзарб аҳамиятга эгами?
Академик лицей ва касб-хунар колледжлари: Үқитувчи Китсанинг шеъридан бир парча келтиради ва унинг асосий мазмuni ёритувчи қатор ёки сўзлардан фойдаланади.	Талабалар келтирилган матнда айрим сўзларни ўзгартиради. Бу стратегия матннинг умумий мазмунига таъсир этадими? Матда қандай образ тасвирланган ёки матн мазмuni	Қандай омил ёки сабаблар Китни мазкур шеърни ёзишига мажбур қилган? Талабалар сабаблар рўйхатини тузади. Сўнг талабаларга ўз- ўзини баҳолаши имконияти берилади. Бундай ёндашув уларда	Шеърнинг мазмунини ўзгартирган ҳолда талабалар шеърни бошқа вазн, услугуб, шакл ва замонавий тилда қайта ёзади. Уларнинг киритган оригинал	Шеърда тасвирланган гўзаллик ва ҳақиқат сўзларини “Ақлий ҳужум” стратегиясини қўллаган ҳолда бошқа тушунчалар билан боғланг. Яъни бу сўзлар

<i>Матн: “Гўзаллик – ҳақиқат, ҳақиқатнинг гўзалиги – бу барча нарсанинг асоси” / Сиз билишингиз зарур бўлганларнига биласиз”</i>	<i>шунчаки абстракт гоядан ибортами?</i>	<i>эркин фикрлаш ва мустақил қарор қабул қилиши кўниумасини шакллантиради</i>	<i>ўзгартишилар и ўқитувчи томонидан баҳоланади. Ўзгартишилар мазмунга қай даражада таъсир кўрсатди?</i>	<i>нимани ифодалайди? Гўзаллик ва ҳақиқат ҳақида гап кетгандা кўз олдингизга нималар келади? Мазкур вазифани плакат, PowerPoint тақдимоти, мультимедия ёки аудио тасма шаклида тақдим қилишилари мумкин</i>
--	--	---	--	---

4.3-жадвал. Креативлик ва тасаввур қобилиятини ривожлантиришига йўналтирилган дарсни лойиҳалашибориши

<i>Мазмун, мавзуу, кичик мавзуу, малака ва кўниумалар</i>	<i>Мавзулар:</i> • Америка тараққиёти; • Америка ҳаётидаги юз берадиган ўзгартишилар; • Америка мустамлакаларининг тарихи	<i>Кичик мавзулар:</i> • динлар; • иқтисодиёт; • Америка юпитъасининг ахолиси; • иқлим	<i>Кўниумалар:</i> • Танқидий фикрлаши: сабаб ва оқибат; • Креатив фикрлаши: тасаввур ва эркинлик + оригиналлик • Фикрларни ёзма баён этиши кўниумаси
<i>Асосий савол</i>	<i>Инсоният тарихидаги юз берадиган воқеалар қандай ва қай даражада бугунги ҳаётимизга таъсир этмоқда?</i>		
<i>Баҳолаш</i>	<i>Шакллантирувчи</i>		
<i>Кўниумалар даражаси</i>	<i>Ўғли: билим олишининг турли даражаси Ёзли: талабаларининг ишилари</i>	<i>Қизиқишлар турли даражада</i>	<i>Билиши усуслари турли даражада эмас</i>
<i>Талабалар эътиборини жалоб этиши</i>	<i>Ўқитувчи талабаларга Бен Франклин, Эли Увитней, Джозеф Пристли ва Андерс Цельсиусларнинг суратларини кўрсатади. Бу инсонлар қандай умумий хислатга эга? Талабалар мазкур шахслар тўғрисидаги саволлар беради ва улар 1770 йилларда қилган ихтиро ва кашифиётлари ҳақида қизиқарли маълумотларга эга бўлади. М.: Бен Франклин биофокал кўзойнак, Эли Увитней пахтани ажратиб берувчи ускунани яратган ва ҳ.к.</i>		
<i>Дарсни режалаштириши</i>	<i>Талабалар Америка колониялар ҳақида маълумотларни топишада фойдаланган веб-сайтлар рўйхатини тузади. Талабалар олган</i>	<i>Ўқитувчи фикрлаши юсарабёнини таҳлил қиласи. Ўқитувчи талабаларга оригинал гояларни тақлиф этишиларида тасаввурларидан</i>	<i>Ўқитувчи маҳсулот шаклини таҳлил қиласи. Ўқитувчи талабаларга “Ўтмишига қайтиб” хатини ўқиб эшиштиради. Ўтмишида юз берадиган воқеалар тўғрисидаги маълумотлар далилларга асосланган бўлиб, келажакда бугунги кун кишиларининг аждодлари,</i>

	маълумотларни “Ақтый ҳужум” методи ёрдамида тоифаларга бўлиб чиқади	фойдаланиши- ларини айтади	уларнинг ўзлари ва келажсак авлоднинг ҳаётини шакллантиришида асосий омил бўлиб хизмат қиласди		
Дарс жараёни	Кириши: Ўқитувчи талаabalарга 1770, 2014 йилларда бўлиб ўтган ва 2050 йилда юз берии мумкин бўлган воқеаларнинг таққослаши орқали сабаб ва оқибатлари ва уларнинг ҳаётимизга таъсирини изоҳлаб беришлари керак	Жараён: Ўқитувчилар “Ўтмишига қайтиб” номли хатларида асосий гоялари ва фикрларини баён этади. Ўқитувчи жараённи кузатиб боради ва талаabalар фаолиятини назорат қиласди. <ul style="list-style-type: none"> ■ Талаabalар хатларида асословчи маълумот сифатида ҳар қандай манбадан фойдаланиши мумкин. Бунда турли ёш ва билим даражасига эга талаabalар учун мўлжассалланган материаллардан фойдаланаади. ■ Талаabalар бир-бирларига ёрдам беришлари мумкин. ■ Оригинал фикрлари ва гоялларни оригинал усулда тақдим этиши ҳам баҳоланаади. ■ Ўқитувчи бир гурӯҳда турли билим даражасига эга талаabalар борлиги боис талаabalarni турлича шакллантиради. Ўқитувчи талаabalар билан баҳолаш методини муҳокама қиласди ва вазифа (якуний натижса, маҳсулот)ни тақдим етиши учун ажератилган вақтни белгилайди. Талаabalар вазифани бажариб бўлгач, натижсаларни бошқа талаabalар билан бўлишиади ва муҳокама қиласди. Ўқитувчи ҳар бир талаabaga бажарган иши юзасидан изоҳ ва баҳо беради 	Жараён: Ўқитувчилар “Ўтмишига қайтиб” номли хатларида асосий гоялари ва фикрларини баён этади. Ўқитувчи жараённи кузатиб боради ва талаabalar фаолиятини назорат қиласди. <ul style="list-style-type: none"> ■ Талаabalар хатларида асословчи маълумот сифатида ҳар қандай манбадан фойдаланиши мумкин. Бунда турли ёш ва билим даражасига эга талаabalar учун мўлжассалланган материаллардан фойдаланаади. ■ Талаabalар бир-бирларига ёрдам беришлари мумкин. ■ Оригинал фикрлари ва гоялларни оригинал усулда тақдим этиши ҳам баҳоланаади. ■ Ўқитувчи бир гурӯҳда турли билим даражасига эга талаabalar борлиги боис талаabalarni турлича шакллантиради. Ўқитувчи талаabalar билан баҳолаш методини муҳокама қиласди ва вазифа (якуний натижса, маҳсулот)ни тақдим етиши учун ажератилган вақтни белгилайди. Талаabalar вазифани бажариб бўлгач, натижсаларни бошқа талаabalar билан бўлишиади ва муҳокама қиласди. Ўқитувчи ҳар бир талаabaga бажарган иши юзасидан изоҳ ва баҳо беради 		
Баҳолаш	Ўз-ўзини баҳолашада талаabalar умумий баҳолаш методларидан фойдаланаади. Ўқитувчи якуний натижсани баҳолаб, бажарилган иши юзасидан шарҳ, изоҳ беради				

4.4-жадвал. Тасаввур ва креативликни шакллантириши варақаси намунаси

Натижса/ маҳсулот унсури	Қониқарли	Яхши	Жуда яхши	Аъло
Мустамлака даври: <ul style="list-style-type: none"> ■ Ҳар кунги ҳаёт; ■ Аҳолининг мамлакат сиёсий фаолиятидаги ишиштироқи; ■ Диний эркинлик; ■ Фаровонлик имкониятлари 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Жуда кам далиллар келтирилган; ■ Тадқиқот олиб борилмаган; ■ Фақатгина манбаъси номаълум далиллар; ■ Бир икки деталлар мавжуд 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Бир қатор далиллар келтирилган; ■ Кичик тадқиқот олиб борилган; ■ Деталлар билан бойитилган ■ Далиллар мавжуд 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Бир қанча далиллар келтирилган; ■ Тадқиқот олиб борилган; ■ Мантиқий, ўйлаб топилган ва оригинал деталлар билан бойитилган ■ Далиллар мавжуд 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Жуда кўп далиллар келтирилган; ■ Тадқиқот ва чуқур изланишилар олиб борилган; ■ Ўзига хос, мантиқий, ўйлаб топилган гоялар воқеалар мазмунини кенгайтирган; ■ Кўшимча қилинган деталлар воқеаларга ҳиссий тус берган
Хозирги давр: <ul style="list-style-type: none"> ■ Ҳар кунги ҳаёт; ■ Диний эркинлик; ■ Фаровонлик имкониятлари. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Жуда кам далиллар келтирилган; ■ Тадқиқот олиб борилмаган; ■ Фақатгина манбаъси 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Бир қатор далиллар келтирилган; ■ Кичик тадқиқот олиб борилган; ■ Деталлар 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Бир қанча далиллар келтирилган; ■ Тадқиқот олиб борилган; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Жуда кўп далиллар келтирилган; ■ Тадқиқот ва чуқур изланишилар олиб борилган; ■ Ўзига хос, мантиқий, ўйлаб топилган гоялар

	номаълум далиллар; ▪ Бир икки деталлар мавжуд	билин бойитилган далиллар мавжуд		воқеалар мазмунини кенгайтирган; ▪ Кўшимча қилинган деталлар воқеаларга ҳиссий тус берган
Келажсак: ▪ Ҳар кунги ҳаёт; ▪ Аҳолининг мамлакат сиёсий фаолиятидаги иширишки; ▪ Диний эркинлик; ▪ Фаровонлик имкониятлари	▪ Жуда кам далиллар келтирилган; ▪ Тадқиқот олиб борилмаган; ▪ Фақатгина манбаъси номаълум далиллар; Бир-икки деталлар мавжуд	▪ Бир қатор далиллар келтирилган; ▪ Кичик тадқиқот олиб борилган; ▪ Деталлар билин бойитилган далиллар мавжуд	▪ Бир қанча далиллар келтирилган; ▪ Тадқиқот олиб борилган; ▪ Мантиқий, ўйлаб топилган ва оригинал деталлар билан бойитилган далиллар мавжуд	▪ Жуда кўп далиллар келтирилган; ▪ Тадқиқот, изланиш олиб борилган; ▪ Ўзига хос, мантиқий, ўйлаб топилган гоялар воқеалар мазмунини кенгайтирган; Кўшимча деталлар воқеаларга ҳиссий тус берган
Таққослаши	Деталларга бой бўлмаган, мантиқсиз изоҳ	Аниқ, яққол ифодаланган изоҳ	Дедуктив изоҳлар	Ўзига хос изоҳлар
“Ўтмиига қайтиб” хати	▪ Ифодалаши тони ишионарсиз; ▪ Хатнинг шакли ва услуби қониқарсиз; ▪ Фикрлар ўртасида ўзаро боғлиқлик йўй; ▪ Орфографик ва грамматик хатолар мавжуд	▪ Баъзи баён услублари ишионарсиз; ▪ Хатнинг шакли ва услуби оддий; ▪ Фикрлар ўзаро боғлиқ; ▪ Орфографик ва грамматик хатолар йўй	▪ Ифода баёни ишионарлилиги; ▪ Хатнинг оригинал шакл ва услуга эгалиги; ▪ Фикрлар ўртасида аниқ ва ўзаро мантиқий боғланши мавжуд; ▪ Орфографик ва грамматик хатолар йўй	▪ Ифода баёнининг оригиналлиги; ▪ Хатнинг оригинал шакли ва услугга эга эканлиги; ▪ Фикрлар ўртасида аниқ ва мантиқий боғлиқ мавжудлиги; ▪ Орфографик ва грамматик хатоларнинг йўқлиги

5.1-жадвал. Инновацион жараён моҳияти

Босқичлар	Намуна (мисол)	Талабанинг жавоблари
“Ақлий ҳужум”: • Рұхлантирувчи манбалар • Муаммо/вазият асосида юзага келган эҳтиёжлар	“The Social Network” (2010) номли кинофильми гояларига кўра Facebook учун гоялар қаерда, нима асосида кўпайган?	Марк гояси асосида эркаклар учун бошқа бир ијтимоий OAB - Гарвард FaceMash ташикил этилган
Баҳоланг: • Фояларни • Рұхлантирувчи манбаларни • Муаммо/вазият асосида юзага келган эҳтиёжларни	1. Нима учун Марк дарҳақиқат Facebookка нисбатан ишлар юриб кетишни қайд этди? 2. Нима учун у ўз гояларини университет жамоасидан ташиқарида ривожлантиришига қарор қилди?	1. У қизлара таассурот уйготишни хоҳлади. 2. Уни бунга “юрагининг жароҳатланиши” мажбур қилди. У аёл Facebook түғрисида ҳеч нарсани билмас эди, шунга кўра, Марк Facebookда унинг иширик кўпроқ

		бўлишини таъминлашга қарор қилди
Янгилик келиб чиқшии учун ҳаракат (қадам)ларни ўзаро мувофиқлаштиринг	Маркнинг қандай ҳаракатлари Facebookни гоялардан йирик, муваффақиятли Веб-хизмат даражасига ўсишини таъминлади?	1. У Веб-сайт яратди. 2. У Калифорнияга кўчиб ўтди. 3. У Веб-сайтни глобаллашувини таъминлади
Гояларни амалга ошириши восталари ва омилларини ўзаро мувофиқлаштиринг	Маркнинг муваффақият қозонишига ким имкон берди?	Унинг дўсти Шон Паркер
• Одамлар • Вазиятлар • Омиллар (ресурслар)	Facebookни ривожлантиришида Маркка муаммоларни ҳал этишига ким ёрдам берди	Гарвардда ОАВда ижтимоий сайтни яратган эркаклар
Фикр юринг: • Ечим хусусида • Самараорлик даражаси хусусида	Марк қандай қилиб янгиликни яратди? У киритган инновация тўлалигича ишилаб чиқилганлигини қачон билди?	Facebook оммавийлашгандан сўнг аёл унга ўз эътиборини қаратди. Бироқ, янгилик, дарҳақиқат, чегара билмайди, шу сабабли Facebook ҳам кун сайин кенгайиб, ўзгариб бормоқда

5.2-жадвал. Бошқа фанлар ва таълимнинг бошқа соҳаларида инновацион стратегиялардан фойдаланиши

Адабиёт	Математика	Илм	Ижтимоий фанлар
<ul style="list-style-type: none"> Турмуши тарзини ўзгартиришига ёрдам берадиган инновацион воситани яратинг Икки хил характерли кишилар ўртасидаги ўзаро муносабатни яхшиловчи инновацион воситани яратинг Тарихий муаммони ҳал этишининг инновацион 	<ul style="list-style-type: none"> Математик далилларни ёдлаб қолишга ёрдам берадиган инновацион воситани аниқланг Ўлчаши учун инновацион тизимни лойиҳалаштиринг Масштаб ва бошқариша тезкор қўллаши ва параллел намойиш этиши имконини берадиган инновацион воситани 	<ul style="list-style-type: none"> Ифлосланишини камайтирадиган инновацион воситани таклиф қилинг Космосни тадқиқ этиши ишиларини давом эттиришининг инновацион воситаларини ривожлантиринг Инсоннинг б сезгиларидан бирининг йўқотилишининг ечимини топинг 	<ul style="list-style-type: none"> Талабалар ўюшимасидаги муаммоларни ечиши учун инновацияни яратинг Етишмовчилик муаммосига барҳам беришида инновацион чоралар рўйхатини тузинг Миллий байрамни нишионлаши учун инновацион воситани ишилаб чиқинг Жамият учун

<p>воситасини ривожлантириң</p> <ul style="list-style-type: none"> • Бөш қаҳрамонга унинг хавф-хатарлы вазиятда ўзини қўлга олишига имкон берадиган инновацион воситани тақлиф қилинг 	<p>яратинг</p> <ul style="list-style-type: none"> • Жойнинг муҳимлигини намоён этиши имконини берадиган инновацион воситани аниқланг 	<ul style="list-style-type: none"> • Энг камида икки жиҳатни инобатга олган ҳолда объектлар ўртасида интервални ҳосил қўлувчи инновацияни яратинг 	<p>фойдали бўлган юкларни транспортда ташишинг инновацион шаклини тақлиф этинг</p>
--	---	--	--

5.3-жадвал. Креатив ва стандартга асосланган стратегияларни қўллаш орқали инновацион фикрлаш қўнижмасини шакллантириш

ДСУА (CCSS) гояларининг очқичи ва далиллари	Креатив фикрлаш фаолиятими ижодий режисулатириш
<p>Жавоблар учун асос сифатида матнда яқъол далил қилиб кўрсатган ҳолда матн мөҳиятини тушибунганикни намойши этиши учун сўранг ва саволларга жавоб қайтаринг (RL.3.1)</p> <p>Матн: Сара, Оддий ва юксак (MacLachlan, 1985)</p>	<p>Талабалар ўз жавобларида тезликда ифодалайдиган ва янги гоя мавжудлигини намоён қилган ҳолда ёзма баён қилиши қўнижмаларини қўйидағи ривожлантиради: Саранинг ҳаётига оид “Оддий ва юксак” асарида Виттинг оддий ҳаётда кечиради. Шахс характери намоён бўлган ушибу воқеликдаги эҳтиёжни уни ифодаловчи креатив, инновацион восита билан ўзаро мувофиқлаштириш</p>
<p>Матнда намоён бўлган ҳамда унинг мөҳиятидан келиб чиқадиган хулосани яқъол ифодалайдиган фикрларни аниқ кўрсатинг (RL.5.1)</p> <p>Матн: "Туман" (Sandburg, 1916)</p>	<p>Туманинг ҳолатини ифодаловчи янги гояларни баён этган ҳолда диаграмма ёки расмни бойитинг. Шеърда тасвирланган туман ҳолатини ифодаловчи бадиий элементларни янгилик сифатида намойши этган талабаларнинг баёни матнда қайд этилади</p>
<p>Ихтиёрий ўринда қўлланилган яхлит ўнлик сонлар мөҳиятини англаш учун жойининг аҳамиятини ифодаланг (5. NBT)</p>	<p>Талабалар жой ва ўнлик сонлар аҳамияти ўртасидаги алоқадорликни бошқаларга Англатиши учун инновацион дизайнни яратади</p>
<p>Сонлар ёки улар ўртасидаги муносабатни ифодаловчи тенгламани ҳосил қилинг. Миқдорлар ўртасидаги муносабатни кўрсатиш учун икки ёки ундан ортиқ марта ўзгартириш мумкин бўлган тенгламани ҳосил қилинг; оғирликларни мувофиқлаштирувчи графикни кўрсатиш учун тенгликни ҳосил қилинг (HSA-CED.A.2)</p>	<p>Талабалар ўзгарувчанликни ифодаловчи икки ёки ундан кўп объектларни фойдаланган ҳолда сонлар ўртасидаги муносабатларни намоён этивчи инновацион воситаларни ўйлаб топишади. Инновацион воситалар ўзида талабаларнинг қарашларини бешта қадам (ҳаракат)да ифодаловчи янгилик бўлиши керак. Талабалар тенгликни оғирлик кўрсаткичларини мувофиқлаштирувчи гарфик кўринишда тасвирлайди.</p>
<p>Аниқловчини қўшиган ҳолда матндан олинган ва мавҳум саволларни тугирадиган гояларни</p>	<p>“Юнон қабридаги қасида” (қабр тош)да келтирилган фикрни новаторлик гояси</p>

<p>худди хулосалар каби яққол ифодаланган матнинг моҳиятини ошириши учун кучли ва тўлиқ матнли далилларни келтиринг (RL.12.1)</p> <p>Матн: “Юнон қабридаги қасида” (қабр тош)га битилган Китсанинг сўзлари:</p> <p>“Гўзаллик – ҳақиқат, ҳақиқатнинг гўзаллиги – бу барча нарсанинг асоси” / Сиз билишингиз зарур бўлганларнигина биласиз”</p>	<p>сифатида эътироф этиши мумкин. Талабалар Китсанинг ўзларини илҳомлантирувчи қабр тош сўзлари сифатида таҳдил қилиши учун уибу жараённи янгилик дея қабул қиласди</p>
---	---

Изоҳ: ДСУА (CCSS; Энг яхши методларга эга нубернаторлар Ассоциациясининг Миллий Маркази, Штам мактаб инспекторлари Бош кенгаси, 2010a, 2010b)

5.4-жадвал. Креативлик ва инновацион ёндашувни шакллантиришига йўналтирилган дарс лойиҳаси

Мазмун, мавзулар, кичик мавзулар, күнікмалар, түшүнчалар	Мавзулар: <ul style="list-style-type: none"> • Күйшининг иқтимига таъсири • Иқтимига таъсир этүвчи омиллар • Дунёда юз берувчи иқтим ҳодисалари 	Кичик мавзулар: <ul style="list-style-type: none"> • Иссикхона эффекті • Кенглик • Океан оқымлариниң тезлиги • Шамоллар • Табиий ландшафт 	Күнікмалар: <ul style="list-style-type: none"> • Танқидий фикрлаш: сабаб ва оқибат • Креатив фикрлаш: инновация ва эркин фикрлаш • Баён ёзиш/изоҳ бериши
Асосий савол	<i>Инсонларнинг ҳатти-харакатлари иқтимига қандай таъсир күрсатади?</i>		
Баҳолаш	Умумий		
Күнікмалар даражасы	Үқиши: турлі даражалар	Қизиқши даражасининг юқорилиги	Когнитив услугнинг қайд этилиши
Талабалар жылбырының жағалб этиши	Үқитувчи АҚШда жойлашган 5 шаҳарнинг шарттык үртака ҳаво ҳарорати рүйхатини көлтиради. Талабалар булар қайси шаҳарлар эканлыгини топишлари ва нима учун айнан шу шаҳарлар бўлиши кераклигини изоҳлаб бершилари лозим		
Дарсни режиссюраштириши	Үқитувчи талабалар билан гарбий шамолларнинг об-ҳавога таъсирини муҳокама қиласди. Талабалар оғзаки равишда бир ҳил кенглиқда жойлашган шаҳарлар ва агарда Ер саиёраси 66% эгилуб ўз ўқи атрофида айланса, қандай табиий ҳодисалар юз берини мумкинлигини изоҳлаб беради	Талабалар дарс жараённанда креатив ва инновацион фикрлаш күнікмаларини амалда қўллайдилар. Ўқувчилар инновацион натижасида эришиши учун 5 босқичдан ўтади. Талабалар берилган вазифалар инновацион фикрлаш ва инновацион ечимларни қўллашни талаб этишини англайди.	Талабаларнинг натижалари инновацион жараён натижасида келиб чиқади. Натижаси/ғоя/фикрлар қоғозга туширилади. Ўқитувчи талабалар кўрсатган натижаларни таҳлил қиласди ва талабаларга баҳолаш методини тушунтириб беради. Юзага келган тушунмовчиликлар аниқлаштирилади. Натижалар умумий муҳокама шаклида таҳлил қилинини мумкин
Дарс жараённи:	Кириши: Ўқитувчи талабаларга иссиқхона эффектини юзага келтирүвчи омилларни тасаввур ва ўзлаштирилган билимлари ёрдамида	Жараён: Кичик тадқиқот олиб боргандан сўнг талабалар ақпий ҳужум стратегиясини қўллаган холда нима учун иссиқхона	

	<p>аниқлашлари лозимлигини айтади. Кичик гурухларга бўлинган талабалар иккита вебсайтда берилган маълумотлардан фойдаланиши мумкин. Маълумотлар “иссиқхона эфекти”нинг олдини олиш ёки унинг таъсирини камайтириши чора-тадбирларидан иборат бўлиши керак</p>	<p>эффекти кундан кунга катта муаммоларга сабабчи бўлмоқдалигини аниқлашлари лозим. Талабалар билимларига таянган ҳолда ўз гоялари ва фикрларини билдирадилар. Талабалар муаммони ҳал этишида инновацион ечимлардан фойдаланишининг босқичларини ёритиб бершилари керак. Инновацион ечим келгусида қандай натижалар кўрсатади?</p>
Баҳолаши	<p>Ўқитувчи инновацион жараённи баҳолайди ва ҳар бир талабанинг қилган меҳнатига изоҳ беради</p>	

5.5-жадвал. Креативлик ва инновацион қўникмаларни шакллантириши мезон ва даражаларини аниқлаши (намуна)

Натижса/маҳсулот элементи	Қониқарли	Яхши	Жуда яхши	Аъло
<p>“Ақлий ҳужум” Er-Куёш боғлиқлиги</p> <p>Куёш айланиси Революция “Иссиқхона эфекти”</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Жуда кам далиллар келтирилган; ■ Тадқиқот олиб борилмаган; ■ Фақатгина манбаъси номаълум далиллар; ■ Бир икки деталлар мавжуд 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Бир қатор далиллар келтирилган; ■ Кичик тадқиқот олиб борилган; ■ Деталлар билан бойитилган далиллар мавжуд 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Бир қанча далиллар келтирилган; ■ Тадқиқот олиб борилган; ■ Мантиқий, ўйлаб топилган ва оригинал деталлар билан бойитилган далиллар мавжуд 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Жуда кўп далиллар келтирилган; ■ Тадфифиот ва чуқур изланишилар олиб борилган; ■ Оригинал, мантиқий, ўйлаб топилган гоялар воқеалар мазмунини кенгайтирган; ■ Кўшимча қилинган деталлар воқеаларга ҳиссий тус берган

Гурухни баҳолаши

Сабаб ва оқибатларни изоҳланг	Бир оқибат Бир ечим	Иккита оқибат Бир ёки иккита ечим	Учта оқибат Ҳар бир оқибат учун иккитадан ечим	Учтадан кўпроқ оқибат Ҳар бир оқибат учун учтадан ечим
--------------------------------------	--------------------------------	--	---	---

Индивидуал баҳолаши

Қарор қабул қилиши	Қарор қабул қилишида ҳеч қандай мезонлардан фойдаланилмаган	Қарор қабул қилишида маълум бир мезондан фойдаланилган	Қарор қабул қилишида бир қатор мезонлардан фойдаланилган	Қарор қабул қилишида кўплаб мезонлардан фойдаланилган
---------------------------	--	---	---	--

<i>Режса түзүші</i>	<i>Берилған вазифа босқичма-босқич бајсарылмаган. Хеч қандай режсага амал қилинмаган</i>	<i>Берилған вазифани бајсаришда баъзи босқичлар күздан четдә қолған</i>	<i>Босқичлар түгри түзилганды ва реалистик гоялар түгри танланған</i>	<i>Босқичлар түгри түзилганды ва реалистик гоялар түгри танланған бўлиб, чуқур мазмунга эга.</i>
---------------------	--	---	---	--

5.6-жадвал. Инновацион қараашларни ривожлантириши: Муваффақият учун турки

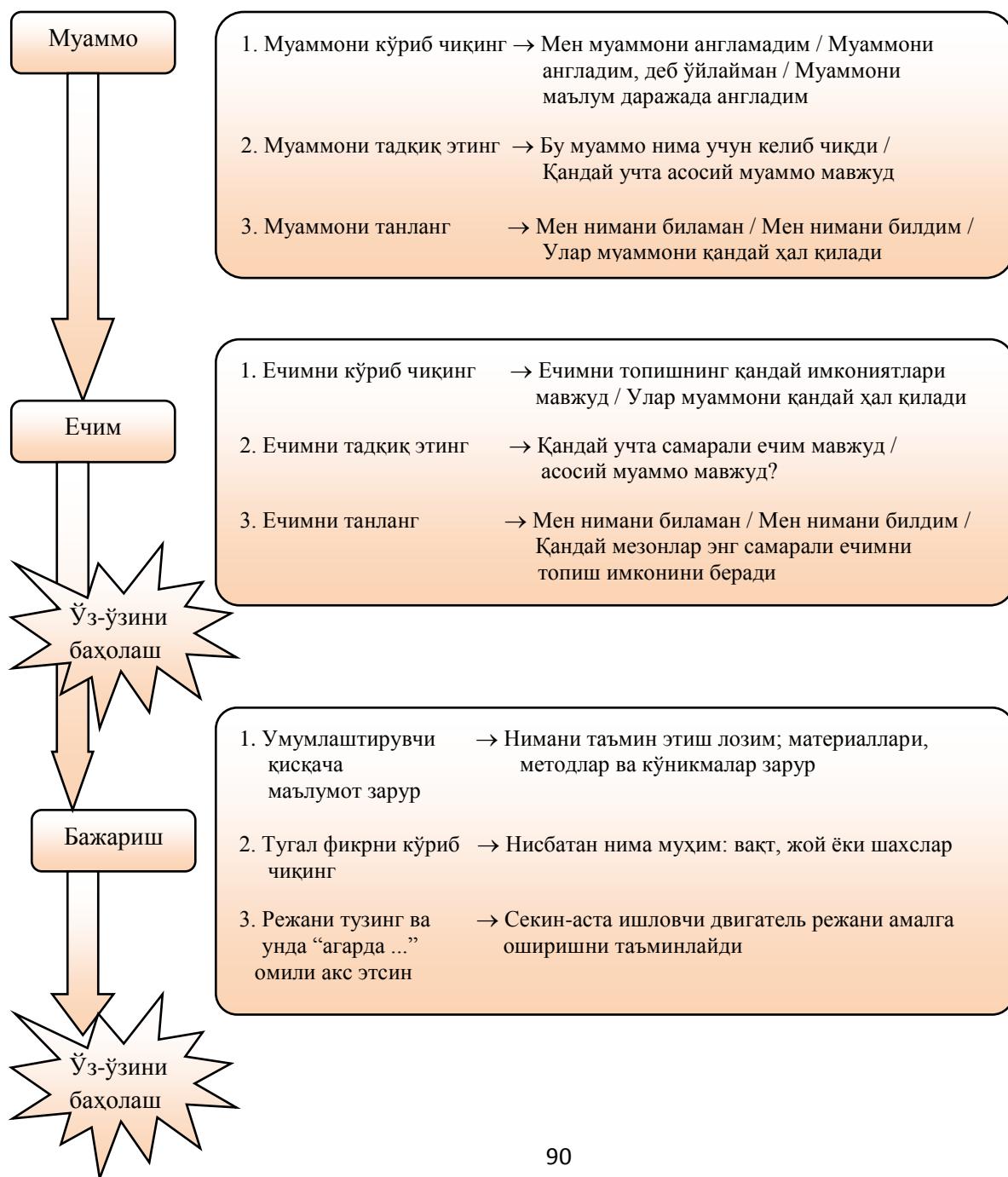
<i>Йўналтирувчи “нур”</i>	<i>Ўша жойга қанай бориши мумкин?</i>
<i>Инновацион фикрни ҳосил қилинг</i>	<i>Контекст (тугал фикрни) шакллантиринг Инновацион муҳитни ҳосил қилинг Фостернинг креатив имконияти Талабаларни умумий муваффақиятга жалоб этиши Муваффақиятга эришиши чораларини таъминлаш</i>
<i>Инновациялар моҳиятини тушуниши</i>	<i>Ўқитувчи ва талабалар учун мўлжассалланган умумий кўрсатмага эга бўлиши Гояларни амалга ошириши Янгиликнинг муҳим ва ўринли эканлигини тушуниши Қаерга янгиликни киритишни билиши</i>
<i>Инновациялар асосида түзилган режса</i>	<i>Жараённи моделлаштиринг Ким нимани қачон бајсарисини аниқланг</i>
<i>Янгилик содир бўлишини таъминланг</i>	<i>Янги гояларни топинг Вариантларни таҳлил қилинг Гояларни танланг Гояларни амалиётга тадбиқ этинг Гояларни йўналтиринг (бошқаринг) Натижалар акциясини ташкил этинг Жараённинг умумий таҳлили</i>

5.7-жадвал. Ташибишли Нелли: Инновацион фикрлаш стратегияси

<i>Неллини ташибишлилантирадиган ҳолатлар</i>	<i>Безовталикни бартараф этиши омиллари</i>
<i>Таҳлика</i>	<i>Хавфсизликни таъминлаш</i>
<i>Тўйиб овқат емаслик</i>	<i>Овқатнинг етарли бўлиши</i>
<i>Бу – жуда узоқ сафар</i>	<i>Вақтни (сафарнинг узоқлигини) ўйламаслик</i>
<i>Менга лидер бўлиши ёқмайди</i>	<i>Лидерлик кўнижмасига эга бўлиши</i>

<i>Бу йилнинг ноқулай вақти</i>	<i>Йил фаслларини ёқтириши</i>
<i>Менинг дўстларим келмади</i>	<i>Дўстлик муносабатларини яхшилаши</i>
<i>Мен кучугимни олиб келолмайман</i>	<i>Хайвонларни яхши кўриши</i>
<i>Мен ўзимни қулай ҳис этмаяпман</i>	<i>Жисмоний қулайликни бартараф этиши</i>
<i>Мен соябонли аравада ва ундан пастда тура олмайман</i>	<i>Жисмоний қувватни ошириши</i>
<i>Мен баъзи одамлар билан яшай олмайман</i>	<i>Ижтимоийлашувга эришиши</i>

6.1-жадвал. Муаммони креатив ечиши жараёни

6.2-жадвал. Муаммоларни ўрганиб чиқиши

1-муаммо	2-муаммо	3-муаммо
Золушка баллга боришни хоҳлайди	Үгай она Золушкага баллга бориши учун рахсат бермади	Золушка камбагал
Мен нимани биламан	Мен нимани биламан	Мен нимани биламан
У шаҳзодани учратишни хоҳлайди	Үгай она хасис	Золушка қишилоқда түгилган
У бундай учрашувни ёқимли бўлса керак, деб ўйларди	Үгай она Золушкадан барча нарсани қизгонади	Отасининг пули кўп эмас эди
У авваллари ҳеч қачон баллда бўлмаганди	Үгай она ўз қизларининг шаҳзода билан учрашиб қолишиларини хоҳларди	Үгай она унинг пулларини Золушка билан бўлишишини хоҳламасди
Мен нимани билиб олдим	Мен нимани билиб олдим	Мен нимани билиб олдим
Барча баллар ҳам ёқимли якун топмас экан	Эртакларда ўгай оналар ҳамиша норози қилиб тасвирланган	Эртакларда камбагал кишилар баҳтга эришган қилиб тасвирланади
Балл бой-бадавлат оқсусяк кишилар билан тўла бўлади	Эртакларда ўгай оналар ёмон киши сифатида тасвирланади	Сеҳргарлик ва ҳийла-найранглардан фойдаланиши – муаммони бошқа томонга буриб юборади
Аёллар баллга бой-бадавлат эркакларни учратиш учун боришиган		Эртакларда камбагал кишилар ҳамиша яхши киши сифатида тасвирланган
Баллар маълум вақтларда фақат бир марта ташкил этилади		Эртакларда камбагал кишилар ҳамиша қурбон сифатида тасвирланган
<p><i>Мен нимани биламан ва мен нимани билиб олдим каби саволларга берилган жавобларга таянган ҳолда қутидаги ҳолат дарҳақиқат катта муаммо эканлигига ишонч ҳосил қилдим:</i></p> <p style="text-align: center;">Золушка камбагал.</p> <p><i>Мана шу муаммонинг ўзи бошқа муаммоларни келтириб чиқаради</i></p>		

6.3-жадвал. Қарорларнинг түгрилигини баҳолаши

Кўрсатма: Ўзингизнинг учта энг яхии ечимларингизни ўз мезонларингиз асосида 1 дан 10 бўлган баллар оралиги баҳоланг.

Мезонларингиз орасидан штирихлаган ҳолда энг муҳимини кўрсатинг.

Унда бандлар ҳар бир эҳтимолий қарорларни ўз ичига олсин.

Энг катта сон (миқдор) – энг яхии вариант деб ҳисобламанг.

Ёдингизда тутинг, битта мезонни энг муҳим дея эътироф этдингиз.

Сиз қандай қарорни танладингиз ва нима учун?

Белгилаш мумкин бўлган мезонлар: қиймати, амалийлиги, реал мавжуд эканлиги, материал (хом-ашё, меҳнат ресурслари, давомийлик. Ўзингиз томондан белгиланган мезонларни бойитишингиз мумкин

Ечим	Мезонлар				Умумий кўрсаткич
	Узоқ	Давомли натижаларни тез ҳисоблаши	Самарали	Қизиқарли	
Кўп олтингга эга бўлиши	8	10	7	3	28
Мехрибон фариштанинг барча муаммоларни ҳал қилиши	6	8	7	7	28
Ўзига ўзи ишиона олиши	5	3	9	10	27

Мен ўйлайманки, қуйидаги ечим энг самарали саналади:

Золушка ўзига ўзи ишиона олиши керак.

Модомики: Менинг энг муҳим мезоним “ечимнинг қизиқарли бўлиши”дир, зеро, бу эртак.

Мен ўйлайманки, Золушка ўзига ўзи ишиона олиши керак.

У ўзига иши топа олиши учун ўзининг янги кўникмаларидан фойдалана олади

6.4-жадвал. Муммоларни ечиши жараёнини креатив баҳолаш

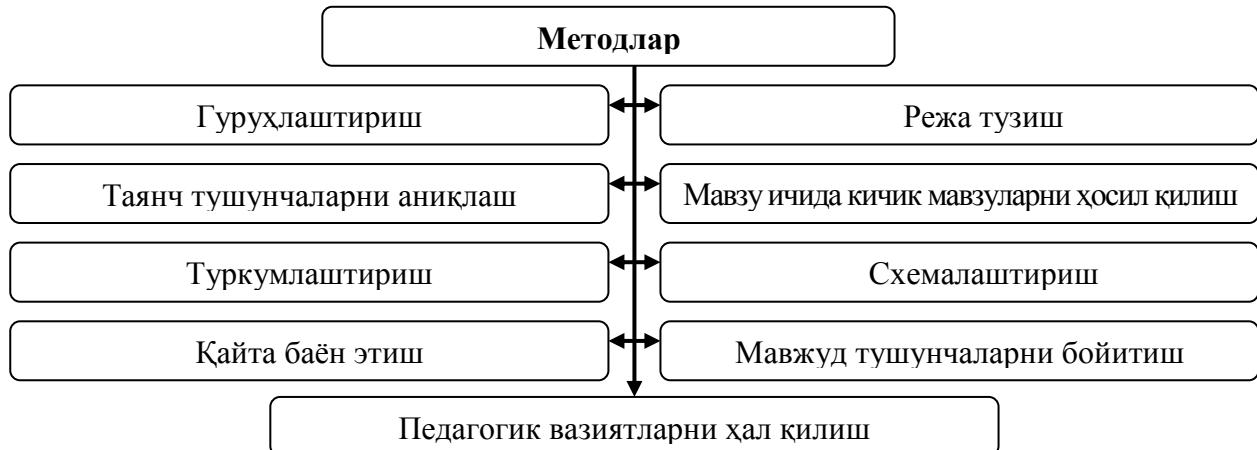
Үқитувчининг баҳоси				
Мезонлар	Қониқарли	Яхши	Жуда яхши	Аъло
Ечим батафсил баён этилган				
Ечим батафсил ўйланган				
Ечим балки муаммони ҳал қилишига ёрдам беради				
Ечим жамоада мухокама қилинган ва самарали				
Ўқитувчининг изоҳи:				
Талабанинг ўзига ўзи берган баҳоси				
Мезонлар	Қониқарли	Яхши	Жуда яхши	Аъло
Ечим батафсил баён этилган				
Ечим батафсил ўйланган				
Ечим балки муаммони ҳал қилишига ёрдам беради				
Ечим жамоада мухокама қилинган ва самарали				
Ечимни топиш ва лойиҳа устида ишилашида менга нима кўпроқ ёқди: Нимани бошқача талқин этишиим мумкин эди: “Ортиқ даражада” нимани амалга оширишиим мумкин эди:				

6.5-жадвал. Стандарт гояларига кўра самарали равишда ҳал этилган креатив муаммо

ДСУА (CCSS) гояларининг очқичи ва далиллари	Креатив муаммоларни тезкор ва самарали ҳал этиши
<p>Жавоблар учун асос сифатида матнда яқзол далил қилиб кўрсатган ҳолда матн мөҳиятини тушунганиликни намойши этиши учун сўранг ва саволларга жавоб қайтаринг (RL.3.1)</p> <p>Матн: “Рангпар ва баланд бўйли Сара” (MacLachlan, 1985)</p>	<p>Жейкобнинг нима учун турмуши ўртоги йўқлиги муаммосини ҳал қилинг. Матнда берилган бу ҳақидаги фикрларнинг айнан келтирилиши (иҳтибос)ни таъминланг</p> <p>Натижса (маҳсулот): Андоза асосида ҳал этилган ва муҳокама қилинган муаммо</p>
<p>Матнда намоён бўлган ва унинг мөҳиятидан келиб чиқадиган хulosани яқзол ифодаловчи фикрларни аниқ кўрсатинг (RL.5.1)</p> <p>Матн: “Туман” шеъри (Sandburg, 1916)</p>	<p>Туманнинг ҳаракатланиши ҳолатини ифодалаган</p> <p>Натижса (маҳсулот): Андоза асосида ҳал этилган ва муҳокама қилинган муаммо</p>
<p>Ихтиёрий ўринда қўлланилган яхлит ўнлик сонлар мөҳиятини англаш учун жойнинг аҳамиятини ифодаланг (5. NBT)</p>	<p>Сузи нима учун жойнинг аҳамиятини англаши кераклигини тушуна олмаяпт. У ўнлик саноқ сонларини қандай қўллаш кераклигини билади. Шунай экан, нима сабабдан у ўнлик сонларни қўллашининг жой учун қандай аҳамиятга эга эканлигини билиши керак?</p> <p>Бу кимнинг муаммоси эканлигини ва уни қандай ҳал қилиши кераклигини аниқланг</p> <p>Натижса: Андоза асосида ҳал этилган муаммо</p>
<p>Сонлар ёки улар ўртасидаги муносабатни ифодаловчи тенгламани ҳосил қилинг. Миқдорлар ўртасидаги муносабатни кўрсатиш учун икки ёки ундан ортиқ марта ўзгартириши мумкин бўлган тенгламани ҳосил қилинг; оғирликларни мувофиқлаштирувчи графикни кўрсатиш учун тенгликни ҳосил қилинг (HSA-CED.A.2)</p>	<p>Жанис эрталаб алламаҳалгача ухлашини ёқтиради, унинг укаси эса эрталаб барвақт уйғонишини ёқтиради. Шу сабабли отоналари уларни барвақт ҳам, унчалик кеч ҳам бўлмаган вақтда уйғотишади. Бу ҳолат муаммоларни келтириб чиқаради. Жаниснинг отаси – математик бўлганлиги сабабли у бу муаммони математик нуқтаи назардан – танаффуслар, кун тартиби ва тенгламалар асосида ечишига уринади. Вож! Бу эса муаммони янада чуқурлаштиради.</p> <p>Натижса: Андоза асосида ҳал этилиб, математик график кўринишда ифодаланган муаммо</p>
<p>Аниқловчини қўйиган ҳолда матндан олинган ва мавҳум саволларни тужирадиган гояларни худди хulosалар каби яқзол ифодаловчи матн мөҳиятини ошириши учун кучли ва тўлиқ далиллар келтиринг (RL.12.1)</p> <p>Матн: “Юонон қабридаги қасида” (қабр тоши)га битилган Китсанинг сўзлари: “Гўзаллик – ҳақиқатда, ҳақиқатнинг гўзаллигига – барча моддийликнинг асоси мана шу” / Сиз билишингиз зарур бўлганларнигина биласиз”</p>	<p>Одамларга қабр тошида битилган фикрнинг мөҳиятини англаш мумаммосини ҳал қилинг</p> <p>Натижса (маҳсулот): Андоза асосида ҳал этилган ва муҳокама қилинган муаммо</p>

Изоҳ: ДСУА (CCSS; Энг яхши методларга эга нубернаторлар Ассоциациясининг Миллий Маркази, Штат мактаб инспекторлари Бош кенгаши, 2010a, 2010b)

5. Педагогларда креативлик сифатларини ривожлантирувчи метод, восита ва технологиялар. Юқорида айтиб ўтилганидек, шахсда креативлик сифатларини ривожлантириш мураккаб жараён саналади. Таълим жараёнини кузатиш, бевосита педагогик жараённи ташкил этиш жараёнида қуидаги методлар⁴⁰ талабаларнинг педагогик тафаккурини ривожлантириш билан бирга педагогикларда касбий фаолиятни ташкил этишда намоён бўлувчи ижодий малакаларни мустаҳкамланишига хизмат қилади (10-расм):

10-расм. Шахс креативлигини ривожлантирувчи методлар

Куидада мазкур методларни қўллаш имконияти “Умумий педагогика назарияси ва амалиёти” фанининг негизидан жой олган “Педагогика тарихи”⁴¹ бўлими бўйича мисолларни келтириш орқали очиб берилган (келтирилган мисоллар ўз моҳиятига кўра шахс креативлигини ривожлантиришга ёрдам беради:

1. Гурухлаштириш. Методни қўллашда талабалар ўкув материалини мазмунан ёки унда фаол қўлланилаётган таянч тушунчалар асосида гурухларга ажратиб оладилар. Бу усул ўкув материалининг кичик бўлагида илгари сурилган ғояларни пухта ўзлаштириб олиш асосида навбатдаги бўлак матни билан ишлашга асосланади. Гурухлаштиришда дастлабки бўлак ўкув материали моҳиятини чукур англамай туриб, кейинги бўлак матни билан ишлашга йўл қўйилмайди. Зарурият бўлса, ҳар бир бўлак материали талабалар томонидан қайта-қайта ўрганилади. Гурухлаштириш режа тузиш усули учун дастлабки асос бўла олади.

⁴⁰ Турдиева М. Олий таълим муассасалари талабаларида педагогик тафаккурни шакллантириш. – Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2008. – 36-40-б.

⁴¹ Турдиева М. Олий таълим муассасалари талабаларида педагогик тафаккурни шакллантириш. – Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2008. – 38-42-б.

Таълим жараёнида талабаларда гурухлаштириш методини қўллаш кўникма ва малакаларини ҳосил қилишга эътибор қаратилди ва улар билан ҳамкорликда ишлаш учун гурухлар шакллантирилди.

Мисол учун: Маҳмуд Қошғарийнинг педагогик қарашларини ўрганишда яхлит ўқув материалини қўйидагича гурухлаштириш мумкин:

- а) Маҳмуд Қошғарийнинг “Девони луғатит турк” асари ва унинг оммалашиш тарихи;
- б) асарда билим олишнинг ижтимоий аҳамияти ва билимли кишиларнинг шахси ҳақидаги қарашларнинг ёритилиши;
- в) инсонийлик фазилатлари тўғрисидаги фикрлар асар моҳиятини очиб берувчи жиҳатлардан бири эканлиги;
- г) меҳмон ва унинг ижтимоий мавқеини асарда акс эттирилиши;
- д) асарда мол-мулк ва унга муносабат масалаларининг баён этилиши;
- ж) халқ мақолларининг асар моҳиятини очиб беришдаги ўрни

2. Режа тузиш. Талабаларни ўзлаштирилаётган мавзу бўйича режа тузишга ундаш ва дастлабки кўникмаларни ҳосил қилиш улар томонидан ўқув материали моҳиятини чукур англанишига замин яратади. Бинобарин, бу ҳолатда тингланаётган (ўқитувчи ҳикояси) ёки ўқилаётган (дарслик, қўлланма, ёрдамчи адабиётлар, Интернет материаллар ва бошқалар) ўқув материалини мантиқий равишда гурухларга ажратиш ва ҳар бир гурухга киритилган материалнинг туб мазмунини очиб беришга хизмат қилувчи ибораларни ажратиш талабадан барқарор диққат, мантиқий фикрлаш қобилиятига эга бўлишни тақозо этади. Усулни қўллашда шиор бўлган талаб – режанинг ҳар бир банди учун белгиланаётган ибора ўзида ўқув материали муайян бўлагида илгари сурилаётган фикр ва қарашлар ҳақидаги маълумотни режа билан танишаётган вақтдаёқ англата олиши зарур.

Таълим жараёнида талабаларда режа тузиш кўникма ва малакаларини ҳосил қилишга ҳам эътибор қаратилди ва улар билан ҳамкорликда ишлаш асосида бир қатор мавзулар бўйича режалар тузилди.

М.: Муҳаммад Содик Қошғарийнинг педагогик қарашларини ўрганиш чоғида талабалар томонидан режанинг қўйидаги тарзда тузилиши мақсадга мувофиқ:

- I. Муҳаммад Содик Қошғарий ва унинг “Одоб ас-солиҳин” асарининг умумий мазмuni.
- II. Рухсат сўраш ва саломлашиш қоидалари.
- III. Ухлаш шартлари ва кийиниш маданияти.
- IV. Суҳбатлашиш одоби. V. Эр-хотин муносабатлари мазмuni.
- VI. Бемор ҳолидан хабар олиш қоидалари.
- VII. Таъзия ва мусибат одоблари. VIII. Қабристонга бўлган муносабат.
- IX. Зиёфат ва меҳмондорчилик одоблари.
- X. Овқатланиш маданияти. XI. Сафар юриш одоби.
- XII. “Одоб ас-солиҳин” асарининг бутунги кундаги ижтимоий-маънавий аҳамияти

3. Таянч тушунчаларни аниқлаш. Ушбу методни қўллашда талабалар уларнинг эътиборларига ҳавола этилаётган ўқув материалида илгари сурилаётган фикрлар моҳиятини англатувчи асосий тушунчаларни ажратиб кўрсата олишлари лозим.

Талабаларнинг таянч тушунчаларни аниқлай олишлари уларни ўқув материали моҳиятини етарли даражада англай ёки ўзлаштира олганликларидан далолат беради. Таълим жараёнида талабаларда таянч тушунчаларни аниқлаш кўникма ва малакаларини ҳосил қилишга ҳам эътибор қаратилди ва улар билан ҳамкорликда ишлаш асосида бир қатор мавзулар бўйича таянч тушунчалар ажратилди.

Мисол учун: соҳибқирон Амир Темурнинг педагогик қарашларини ўрганиш чоғида талабаларнинг ўқув материали бўйича қуйидаги таянч тушунчаларнинг аниқлай олишлари уларнинг бу борада муайян кўникмаларга эга эканликларидан далолат беради:

Хўжаилғор қишлоғи (Кеш вилоятидаги), Кўрагон, “Темур тузуклари”, шариат, давлатни бошқариш, кенгаш ўтказиш, подшо ва вазирлар, ахлоқ-одоб, дўстлик, ширинсуҳанлик

4. Мавзу ичида кичик мавзуларни ҳосил қилиш. Ўқитувчи талабалар эътиборини ўрганилаётган ўқув материалини мазмунига кўра мустақил кичик мавзуларга ажратишига қаратади. Бу усулни қўллашдан кўзланган асосий мақсад – талабаларда берилаётган ўқув ахборотлар орасидан энг муҳим фикрлар ёки қарашларни ажратади. Бинобарин, бўлажак ўқитувчилар ўқувчиларга энг муҳим ахборотларни узата олиш қобилиятига эга бўлишлари зарур. Бу ҳолат ўқувчиларни жисмонан толиқишдан сақлайди.

Таълим жараёнида талабаларда мавзу ичида кичик мавзуларни ҳосил қилиш кўникма ва малакаларини ҳосил қилишга ҳам эътибор қаратилди ва улар билан ҳамкорликда ишлаш асосида бир қатор мавзулар бўйича мавзу ичида кичик мавзулар ҳосил қилинди.

Мисол учун: Унсурул-Маолий Кайковуснинг педагогик қарашларини ўрганиш даврида талабаларни тахминан мавзу ичида қуйидаги кичик мавзуларни ҳосил қилишга ундаш мақсадга мувофиқдир:

- I. Унсурул-Маолий Кайковус ва “Қобуснома” асарининг педагогик фикрлар тараққиёти тарихидаги ўрни.
- II. “Қобуснома” асарида жувонмардлик рукнлари ва одоби тўғрисидаги қарашларнинг ёритилиши.
- III. “Қобуснома” асарида билим олишга бўлган муносабатнинг ифодаланиши.
- IV. Асарида турли касб эгалари ижтимоий мавқеининг баҳоланиши.
- V. “Қобуснома” асарида ахлоқ тарбияси асосларининг баён этилиши.
- VI. “Қобуснома” асарида ота-онанинг оиласидаги ўрни масалаларининг таҳлил этилиши.
- VII. “Қобуснома” асарида дўст тутиш одобининг ёритилиши

5. Туркумлаштириш. Педагогик билимларни муайян йўналишлар, жиҳатлар ёки мухим белгиларига мувофиқ ажратиш уларнинг талабалар томонидан маълум тизим асосида ўзлаштирилишига имкон беради.

Таълим жараёнида талабаларда педагогик билимларни туркумлаштириш кўникма ва малакаларини ҳосил қилишга ҳам эътибор қаратилди ва улар билан ҳамкорликда ишлаш асосида бир қатор мавзулар бўйича педагогик билимлар туркумлаштирилди.

М: туркумлаштириш усулидан фойдаланиш “Педагогика тарихи”дан Алишер Навоийнинг педагогик қарашлари ўрганишда қўйидаги андозага мувофиқ кўлланилиши мумкин (4-жадвал):

4-жадвал. Алишер Навоийнинг инсоний сифатларҳақидаги қарашлари

Инсоний сифатлар ҳақидаги қарашлар		
Маънавий- ахлоқий сифатлар	Салбий сифатлар	Ўқитувчи ва унинг одоби

6. Қайта баён этиш. Ўрганилган мавзу моҳиятини ёритувчи таянч сўзлар ёрдамида ўқув материали мазмунини ўз фикрлари билан ифодалаш. Мисол учун Ян Амос Коменскийнинг педагогик қарашларини ўрганиш жараёнида қўйидаги таянч тушунчалар талабалар томонидан ўрганилган мавзу мазмунини қайта баён этилишига имкон беради:

1952 йил, “Угорский Брод” (Моравия), “Чех қардошлари”, “Тиллар ва ҳамма фанларнинг очик эшиги” (1631 йил), “Буюк дидактика” (1632 йил), “Пан софия” идеяси, “Ҳислар воситаси билан идрок қилинадиган нарсаларнинг суратлари” (1648 йил), дунёқараш, тарбия йўналишлари, ёш даврлари, дидактик тамойиллар, синф-дарс тизими, ахлоқий тарбия, ўқитувчи шахси

7. Схемалаштириш. Талабалар ўрганилган ўқув материали бўйича ўзлаштирган билимларини мавзу моҳиятини ёритувчи схема, жадвал ёки тасвиirlар асосида намойиш этадилар.

Таълим жараёнида талабаларда схемалаштириш кўникма ва малакаларини ҳосил қилишга ҳам эътибор қаратилди ва улар билан ҳамкорликда ишлаш асосида бир қатор мавзулар бўйича схемалар яратилди. Шунингдек, расм, шакл ва тасвиirlарнинг яратирилишига ҳам эришилди.

М: Абу Наср Форобийнинг педагогик қарашларини ўрганиш чоғида талабаларнинг қўйидаги тарзда схемаларнинг ишлай олишлари кутилган мақсадга эришилганликни ифодалайди:

11-расм. Абу Наср Форобийнинг педагогик қарашлари

8. Мавжуд тушунчаларни бойитиши. Мавзу бўйича ўзлаштирилган мавжуд тушунчаларга мазмунан яқин бўлган педагогик ёки психологик терминларни кўшиш. М: “Сўфийлик таълимотида етук инсон муаммосининг талқин этилиши” мавзусини ўрганиш чоғида ўқув материалининг моҳиятини қуидаги тушунчалар ёрдамида етарли даражада англаш мумкин:

Суннийлик, шиалик, тавҳид, сўфийлик, маънавий комиллик,
 Аҳмад Яссавий, Баҳоуддин Нақшбанд, Нақшбандия тариқати

Ушбу тушунчалар моҳиятини ўрганиш асосида талабалар қўшимча равища комил инсон, комилликнинг ижтимоий аҳамияти, ижтимоий омилларнинг шахс камолотига таъсири каби тушунча ва ибораларни ҳам ўзлаштириш имкониятига эга бўладилар.

9. Педагогик вазиятларни ҳал қилиши. Олий таълим муассасалари талабаларида педагогик тафаккур ва креативлик сифатларини шакллантиришда уларнинг турли педагогик вазиятлар ечимларини топиш лаёқатига эга бўлишларига алоҳида эътибор қаратиш мақсадгага мувофиқдир. Бунда қуидагича иш кўрилди:

- 1) талабалар турли мазмундаги педагогик вазиятлар билан таништирилди;
- 2) уларнинг тақдим этилган педагогик вазият юзасидан мушоҳада юритишларига имкон берилди;
- 3) муайян талабанинг педагогик вазиятларнинг ижобий ечимларини топиш борасидаги шахсий қарашлари тингланиб, аудиторияда педагогик вазият ечимининг қай даражада тўғри эканлигига баҳо берилди

Талабаларнинг педагогик вазиятлар ечимини топишларида Л.В.Занина ҳамда Н.П.Меньшикова⁴²ларнинг ғояларига таянишлари тавсия этилди. Яъни, улар бу жараёнда:

- 1) дастлаб педагогик вазият ечимини топишга ёрдам берувчи бир неча фаразларни илгари суришлари;
- 2) ҳаракат йўналишлари, фаолият турлари, шунингдек, педагогик таъсир ёки тарбия методларини белгилашлари;
- 3) уларнинг натижавийлигини тахмин қилишлари;
- 4) ечимни топишга йўналтирилган фаолиятнинг бир неча вариантларини ишлаб чиқишилари;
- 5) самарали усулларни танлашлари;
- 6) мақбул ташкилий шаклларни белгилашлари мумкинлиги таъкидлаб ўтилди

Педагогларда креативлик сифатларини ривожлантиришда бир қатор интерфаол методлардан фойдаланиш бу борада самарадорликка эришишга ёрдам беради.

Куйидаги интерфаол методлар ўз моҳиятига кўра шахсда вазиятга танқидий, ижодий ёндашиш, муаммони таҳлил қилиш, синтезлаш, тизимнинг таркибий элементлари ўртасидаги ўзаро боғлиқлик ва алоқадорликни топиш, мантиқий фикрлаш кўникмаларини ҳосил қиласида. Куйида улардан айримлари намуна сифатида келтирилади:

1. “АЖИЛ” (“Амалий жамоавий ижодий лойиҳалар”) стратегияси талабаларда ижодий фаолият малакаларини, жамоавий ижодий ишларни ташкил этиш кўникмаларини шакллантириш, жамоавий ижодий лойиҳа (иш)ларнинг шакллари тўғрисидаги тушунчани ҳосил қилишга қўмаклашишга хизмат қиласида. “Ажил” технологиясини ўкув жараёнида “Жамоавий ижодий ишни ташкил этиш” мавзусидаги сухбат ёки “Мен – жамоавий иш ташкилотчисиман” номли блиц-ўйин ўтказилгандан сўнг қўллаш мақсадга мувофиқдир.

Стратегияни қўллашда қуйидаги тахлитда иш кўрилади:

⁴² Занина Л.В., Меньшикова Н.Л. Основы педагогического мастерства /Учеб. пособие для студ. пед. вузов. – Ростов-на-Дону, Феникс, 2003. – 288 с.

Ўқитувчи технология ҳақида
маълумот бериб, у асосида муҳокама
қилинадиган мавзуни эълон қилади

Ўқитувчи талабаларга
топширикларни бериб,
уларни бажариш режасини
тузишни айтади

Ўқитувчи “Ақлий ҳужум”
методи ёрдамида ҳар бир
ўқувчи (талаба)нинг топширик
борасидаги фикрларини ёзув
тахтаси ёки ватмон
когозга ёзиб боради

Биргаликдаги муҳокамадан
сўнг ўқувчи (талаба)лар ягона
лойиха-режани тасдиқлашади
(“Оғзаки журнал” деб номлаб,
унинг ҳар бир саҳифасига
ном қўйиш мумкин)

2. “Ақлий ҳужум” стратегияси талабаларни мавзу хусусида кенг ва ҳар томонлама фикр юритиши, ўз тасаввурлари, ғояларидан ижобий фойдаланишга доир кўнирма, малакаларни ҳосил қилишга рағбатлантиради. У ёрдамида ташкил этилган машғулотларда ихтиёрий муаммолар юзасидан бир неча оригинал (ўзига хос) ечимларни топиш имконияти туғилади. Стратегия мавзу доирасида маълум қарашларни аниқлаш, уларга муқобил ғояларни танлаш учун шароит яратади.

Машғулотда стратегияни қўллашда қўйидагиларга эътибор қаратиш лозим:

- 1) талабаларни муаммо доирасида кенг фикр юритишига ундаш, улар томонидан мантиқий фикрларнинг билдирилишига эришиш;
- 2) талабаларнинг ҳар бир фикри рағбатлантирилиб борилади, фикрлар орасидан самаралиси танлаб олинади; фикрларнинг рағбатлантирилиши навбатдаги янги фикрларнинг туғилишига олиб келади;
- 3) ҳар бир талаба ўзининг шахсий фикрларига асосланиши ва уларни ўзгартириши мумкин; фикрларни умумлаштириш, туркумлаштириш ёки уларни ўзгартириш илмий асосланган фикрларнинг шаклланишига замин ҳозирлайди

Стратегия қўлланилганда талабаларнинг фаолиятини стандарт талаблар асосида назорат қилиш, улар томонидан билдириладиган фикрларни баҳолашга йўл қўйилмайди (зоро, фикрлар баҳоланиб борилса, талабалар диққатларини шахсий фикрларни ҳимоя қилишга қаратади, оқибатда янги фикрлар илгари сурилмайди; методни қўллашдан қўзланган асосий мақсад талабаларни муаммо бўйича кенг фикр юритишига ундаш эканлигини ёдда тутиб, уларни баҳолаб боришдан воз кечишидир).

3. “Балиқ скелети” график органайзери (ГО) талабаларда мавзу юзасидан муайян масала моҳиятини тасвирлаш ва ечиш қобилиятини шакллантиради. Уни қўллашда талабаларда мантиқий фикрлаш, мавзу моҳиятини ёритувчи таянч тушунча, маълумотларни муайян тизимга келтириш, уларни таҳлил қилиш қўникмалари ривожланади.

Ундан фойдаланиш қуидаги амалга оширилади:

- 1) ўқитувчи талабаларни ГОни қўллаш шарти билан таниширади;
- 2) талабалар кичик гуруҳларга бириттирилади;
- 3) гуруҳлар топширикларни бажаради;
- 4) гуруҳлар ўз ечимларини жамоага тақдим этади;
- 5) жамоа гуруҳларнинг ечимлари юзасидан муҳокама уюширади

4. “Бумеранг” стратегияси. Технология талабаларни дарс жараёнида, дарсдан ташқарида турли адабиётлар, матнлар билан ишлаш, ёдда сақлаш, сўзлаб бериш, фикрларни эркин баён этиш, қисқа вақт ичида кўп билимга эга бўлиш, ўқитувчи томонидан барча ўқувчилар фаолиятининг бирдек баҳоланиши учун шароит яратишга хизмат қиласди. У ўқитувчига тарқатма материалларнинг ўқувчилар томонидан гуруҳли, индивидуал шаклда самарали ўзлаштирилишини, аудиторияда ташкил этиладиган сухбатнинг мунозарага айланишини таъминлаш орқали уларнинг фаолиятини назорат қилиш имконини беради. Бу технологиядан сухбат-мунозара шаклидаги дарсларда индивидуал, жуфтлик, гуруҳли ва жамоавий шаклларда фойдаланиш мумкин.

5. “Венн диаграммаси” ГО талабаларда мавзуга нисбатан таҳлилий ёндашув, айрим қисмлар негизида мавзунинг умумий моҳиятини ўзлаштириш, тушунчаларни синтезлаш кўникмаларини ҳосил қилишга йўналтирилади. У кичик гуруҳларни шакллантириш асосида аниқ схема бўйича амалга оширилади. Талабалар томонидан ўзлаштирилган ўзаро яқин назарий билим, маълумот ёки далилларни қиёсий таҳлил этишга ёрдам беради. Ундан муайян бўлим ёки боблар бўйича якуний дарсларни ташкил этишда фойдаланиш самаралидир.

6. “Зинама-зина” стратегияси талабаларда ўрганилаётган мавзуни кичик мавзуларга ажратилган ҳолда расм, тасвир, жадвал ёки слайдлар асосида ўрганиш кўникмаларини шакллантириради. Шунингдек, у талабаларда мавзуни ўрганишга ижодий ёндашиш, шахсий фикр, ўзлаштирилган тушунчаларни тасвирий кўринишларда ифодалаш қобилиятини ривожлантиришга ёрдам беради.

7. “Инсерт” ГО янги мавзу бўйича талабаларнинг муайян тушунчаларга эгаликларини аниқлаш, уларда матнга нисбатан таҳлилий ёндашиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қиласди.

8. “Кейс-стади” (ёки “Ўқув кейслари”) методи (ингл. “case” – метод, “study” – муаммоли вазият; вазиятли таҳлил ёки муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш) технологияси талабаларда аниқ, реал ёки сунъий яратилган муаммоли вазиятни таҳлил қилиш орқали энг мақбул вариантларини топиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қиласди. У талабаларни бевосита ҳар қандай мазмунга эга вазиятни ўрганиш ва таҳлил қилишга ўргатади.

Технологиянинг негизида муайян муаммоли вазиятни ҳал қилиш жараёнининг умумий моҳиятини акс эттирувчи элементлар ётади. Булар қуидагилардир: таълим шакллари, таълим методлари, таълим воситалари, таълим жараёнини бошқариш усул ва воситалари, муаммони ҳал қилиш юзасидан олиб борилаётган илмий изланишнинг усул ва воситалари,

ахборотларни тўплаш, уларни ўрганиш усул ва воситалари, илмий таҳлилнинг усул ва воситалари, ўқитувчи ва талаба ўртасидаги таълимий алоқанинг усул ва воситалари, ўқув натижалари.

9. “Кичик эссе” стратегияси кичик ҳажмли, эркин баён усулига эга бўлиб, ўрганилаётган муаммо ёки таҳлил қилинаётган масала юзасидан шахсий таассурот, тасаввурларни ифодалашга хизмат қиласди. У талабалар томонидан ўрганилган мавзу, мухокама қилинаётган масала бўйича эркин фикр билдириш, мазмун-моҳиятини қайта баён қилиш имконини беради. Кичик эссени яратишида талабалар мавзу ғояларини умумлаштириш, тизимлаштириш, туркумлаштириш, хуносаларни баён этиш имконига эга бўлади.

10. “Кластер” ГО (“Кластер” – ғунча, тўплам, боғлам) пухта ўйланган стратегия бўлиб, уни талабалар билан якка тартибда, гурӯҳ асосида ташкил этиладиган машғулотларда қўллаш мумкин. Кластерлар илгари сурилган ғояларни умумлаштириш, улар ўртасидаги алоқаларни топиш имкониятини яратади.

11. “Концептуал жадвал” ГО талабаларни ўрганилаётган мавзу (масала, муаммо)ни икки ёки ундан ортиқ жиҳатлари бўйича таққослашга ўргатади. Ундан фойдаланишида талабаларнинг мавзу юзасидан мантиқий фикрлаш, маълумотларни тизимли баён қилиш қобилияtlари ривожлантирилади.

12. “Мантиқий чалкаш занжир” стратегияси тушунчалар, билдирилган фикрлар ўртасида боғлиқликни юзага келтириш, уларни мантиқий жиҳатдан кетма-кетлиқда тўғри ифодалашга ёрдам беради. Унинг моҳиятига ўқитувчи мавзуни ёритувчи маълумотларни тўғри ва нотўғри тартибда баён этади. Талабаларнинг вазифаси мантиқий жиҳатдан нотўғри ифодаланган маълумотларни тўғри далилларга айлантириш, юзага келган мантиқий чалкашликни тузатиш, фикрларни муайян кетма-кетлиқда тўғри жойлаштирган ҳолда узилган занжирни “улаш”дан иборат.

Педагогларда креативлик сифатларини ривожлантиришда турли дидактик, техник ва ахборот-коммуникацион воситалардан ҳам самарали фойдаланиш мумкин.

Ана шундай воситалардан бири Патти Дрепеау томонидан таклиф этилган “Креативлик харитаси”дир (12-расм):

Кириш: аудитория (талаабалар)

Ўқитувчи томонидан ноанъанавий, ўзига хос ғояларнинг қўллаб-қувватланиши, интерфаол методларнинг қўлланилиши, талаабаларга муаммонинг бир неча ечимини топишга имкон ва танлов ҳуқукини бериши, улар фаолиятини объектив баҳолаш натижасида қулай таълимий муҳим юзага келади

Тайёрланиш

Тенглаштириш, контент таҳлил, кўнишка ва аҳамиятли саволлар

1-йўл. Креатив фикрлаш
кўникмасини шакллантириш

2-йўл. Амалий креатив ҳаракат
кўникмаларини ривожлантириш

3-йўл. Креатив фаолият жараёнларни ташкил этиш

4-йўл. Креатив маҳсулот
(ишланма)лардан фойдаланиш

Натижа ва ютуқлар

Талабанинг касбий-ижодий, креатив ривожланиши

12-расм. Креативлик харитаси

6. Педагогик фаолиятни ташкил этишда ахборот технологиялари имкониятларидан ижодий фойдаланиш. Таълим жараёнида тобора фаол қўлланилаётган замонавий воситалардан бири – ахборот технологиялари саналади. Уларнинг техник, технологик имкониятлари таълим жараёнини қизиқарли, жонли, самарали ташкил этишда педагоглар учун ниҳоятда қўл келади. Бугунги кунда таълимда радио эшилтириш, телекўрсатувлар, фильмларни намойиш имкониятлари мавжуд. Улардан фойдаланиш ўқитиши сифатини яхшилайди, шахснинг креатив сифатлари, касбий малакаларини ривожлантиришга хизмат қиласи.

Ахборот технологиялари орасида компьютерларнинг алоҳида ўрни бор. Замонавий ўқитишида компьютер технологияси педагоглар учун энг яқин “ёрдамчи” бўлмоқда. Таълим жараёнида улардан фойдаланиш қуидаги имкониятларни юзага келтиради:

- 1) реал ишлаб чиқариш фаолиятига мос келувчи ҳажм, психологик ва мантиқий-таркибий тузилма моҳиятга кўра ўқув ахборотини тўла тақдим этилишини таъминлайди; 2) ўқув ахборотларининг тезкор янгиланишини инобатга олган ҳолда уларни тақдим этиш тезлигини зарур даражада бўлишига кўмаклашади; 3) ўқувчиларга бажарилаётган иш-ҳаракат ёки фаолият сифати ҳакидаги маълумотни беришда тезкорликни таъминлайди;
- 4) ишлаб чиқариш устасига ўқувчи фаолиятини назорат қилиш ва унга зарур ўринларда маслаҳат, йўналиш ҳамда кўрсатмалар бериш имкониятини яратади

Ахборот технологияларининг мослашувчанлик ва интерактивлик хусусиятига эгалиги талабаларнинг ўзлаштириш даражасига боғлиқ ҳолда ўтилган мавзуни қайтариш, мавзу устида ишлашларни индивидуал темпда амалга ошириш, шунингдек, табиий муроқотни имитациялаш, яъни, электрон дарслик матни билан талаба ўртасида муроқот ўрнатиб, сўровнома, вербал, новербал, овоз ва б. ёрдамида ўқитувчи мавжудлигини ҳис этиш имкониятини яратади. Бу турдаги технологиялар ёрдамида мультимедиа маҳсулотлари, электрон альбом, электрон атлас, рақамли видео лавҳалар, виртуал стенdlар, аудио ва видео визуал материаллар, шунингдек, презентациялар тайёрлаш имконияти мавжудки, улар таълим жараёнининг қизиқарли ташкил этилишини таъминлайди. Қолаверса, улар воситасида талабалар, педагогларнинг ҳиссий-эстетик туйғулари шаклланади. Бу эса шахснинг креативлигини ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эга.

Куйидаги ахборот, шу жумладан, компьютер технологияси ёрдамида педагог томонидан креатив ёндашув асосида тайёрланиб, таълим жараёнида самарали фойдаланиш мумкин бўлган ижод маҳсулотлари санаб ўтилади.

Мультимедиа – бир неча кўринишдаги: электрон шаклдаги график, матнли, рақамли, овозли, мусиқали, видео, аудио, фотография, ҳаракатланувчи образлар (анимациялар) ва бошқа ахборотларни узатувчи компьютер технологиялари учун тааллукли умумий тушунча

Электрон альбом – расмлар, суратлар, чизмалар ва бошқар график тасвирлар ҳамда уларнинг изоҳларини ўзида акс эттирувчи электрон шаклдаги тўплам

Электрон атлас (юн. “Atlas” – биринчи бўлиб, осмон глобусини яратган афсонавий Ливия подшосининг номидан) – муайян ўкув модули (ўкув фани) бўйича билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиришга ёрдам берадиган маълумотларни ўз ичига олган 3D ўлчамдаги замонавий ўкув манбай

Рақамли видео лавҳалар – ўкув модули (ўкув фани) бўйича билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиришга ёрдам берадиган маълумотларни ўз ичига олган 3D ўлчамдаги замонавий ўкув манбаи

Виртуал стенdlар – 1) реал объект, предмет, жараён, воқеа ва ҳодисаларнинг электрон модели; 2) матн, расм, схема, жадвал, диаграмма ва б. шаклдаги ахборот, жараён ҳамда виртуал муҳитларни яратиш, сақлаш, ишлов бериш, рақамлаштириш ва тизимли равишда амалга оширишни ифодаловчи компьютерли восита

Имитацион виртуал тренажёр (ингл. “train” – “тарбияламок”, ўқитмок”, “машқ қилдирмоқ”) – электрон шаклдаги ўкув-машқлантирувчи қурилма бўлиб, у ёрдамида меҳнат фаолиятининг реал шароити оделлаштирилади, муайян фаолият (м: машина (механизм)ни бошқариш, мураккаб станокда иш бажариш ёки ҳарбий техника сирларини ўзлаштириш) кўникмалари шакллантирилади, кўникмалар малакаларга айлантирилади ҳамда хосил бўлган малакалар такомиллаштирилади

Ахборот технологияларининг имконияти ва педагогларнинг касбий фаолиятларига ижодий ёндашишлари натижасида яратилган мультимедиа маҳсулотлари, аудио ва видео материаллар, хусусан, видео анимациялар ҳам таълим жараёнида фаол қўлланилади.

Мультимедиа маҳсулотлари – ўзида АКТнинг дастурий ва техник имкониятлари асосида аудио, видео, матн, графика ва анимация эфектлари асосида ўқув материалини тингловчиларга етказиб берилишини мужассамлаштирган ишланма (маҳсулот)лар

Аудио ва видео визуал материаллар – ўқув ахборотларини компьютер технологияси ёрдамида овозли ва визуал шаклда қабул қилинишини таъминловчи материаллар

Видео анимациялар – чизилган (расмли) ёки кичик ҳажмли образ (ҳажмий, кўғирчоқ ёки ўйинчоқли объект)ларни харакатга келтириш ва бу харакатнинг ҳар бир босқичини кетма-кет суратга олингандигини ифодаловчи электрон тасвирлар

Презентация (тақдимот; лот. “praesentatio” – тақдим этиш) – муайян мавзу ёки муаммо бўйича ўқув (илмий, амалий) характердаги материалларнинг иш қоғозлари (оддий ёки ватман қоғозлар) ҳамда ахборот-коммуникацион воситалар (компьютер, проектор, процессор ва б. қурилмалар) ёрдамида тақдим этилиши

Моҳиятига кўра ахборот технологиялари ёрдамида тайёрланган ва таълимий мақсадларда фойдаланиладиган ижод маҳсулотлар талабанинг билиш фаолиятини фаоллаштириши, унинг ўқув материалани ўзлаштириш мақсадлари билан қуроллантириш, ўқув материалини тушуниши ва ўзлаштиришини кучайтириш, фанлараро алоқани чуқурлаштириш имкониятига эга бўлиши лозим. Бунинг учун электрон шаклдаги ижод маҳсулотлари турли жараён ва ҳодисаларни тушунишни осонлаштиришга, тажрибаларни бажариш усуллари билан таништиришга, лаборатория жихозларида ишлашни енгиллаштиришга йўналтирилган бўлиши зарур.

7. Талабаларнинг креатив фикрлаши қўниқмаларига эгаликларини баҳолаши. Креативлик ўқитувчининг ёндашуви ўқувчиларнинг қизиқишлари ва қўрсатган натижалари асосида баҳоланиши мумкин. Агар ўқувчиларга бирор бир адабий асар ёки ҳикоянинг охирини ўзгартириши вазифаси берилган бўлса, улар асар ёки ҳикоянинг мазмунини сақлаб қолган ҳолда, қанча ва қандай (оригинал) гоя (вариант)лар ўйлаб топганига қараб баҳоланадилар.

2.3-жадвал креатив равонликни баҳолаш учун ишлаб чиқилган схемадир. Ўқувчиларга берилган вазифа берилган, асосий мазмунини сақлаб қолган ҳолда, асар якунини ўзгартиришдан иборат эди. Вазифа ики қисмдан иборат бўлиб,

биринчиси, “ақлий ҳужсум” стратегияси ёрдамида асар якуни, яни турли варианatlарни ўйлаб топиш, иккинчиси эса, асарни кичик эссе шаклида ўқиб эшииттириши. Мазвур вазифада асосий ургу равонликка берилсада, мослашувларни күнімасы элементлари (янги гоялар ўйлаб топиш), ўзига хослик күнімасыннан (оригинал гояларни бериш) элементлари ҳам мавжуд.

2.3-жадвал. Креатив ва эркин фикрлаш күнімасыга әгаликни баҳолаш варақаси

Креатив равонликни күнімасының баҳолаш формасы				
Асарнинг асосий мазмунини сақлаб қолған ҳолда, унинг якунини ўзгартириб, бир неча варианtlар келтиринг				
Күнімка	1	2	3	4
Мазмун	Асар ёки матнни анраламаған	Асарнинг асосий қисмларини айтиб бера олади	Матн компонентларин итеп айтады деталларгача айтиб бера олади	Матн түзилиши, мазмун, интонация ва ундағы деталларни түлиқ айтады
Равонлик	Фақатгина 1 ёки 2 гоя билан чекланған	Фақатгина 3 ёки 4 гоя билан чекланған	5 ёки 6 гоя билан чекланған	6 ва ундар күп гоялар келтирған
Оригинал матн ва янги гоялар ўртасидаги боғлиқларнан топынг	Гояларнинг күпі мантиқдан ҳоли бўлиб, матн мазмунини чиқариб бермаган	Гояларнинг баъзиси мантиқан боғлиқ бўлиб, матннинг умумий маъносини чиқариб беради	Гоялар боғлиқ бўлиб, матннинг умумий маъносини чиқариб беради	Гояларнинг барчаси мантиқан боғлиқ бўлиб, матннинг умумий маъносини чиқариб беради
Изоҳли инио (эссе) (натижса)	Инио орфография к ва ғрамматик ҳатолар күп бўлиб, фикрлар тартибсиз ёзилган	Инио яхши ташкиллаштирилган бўлиб, фақатгина бир-икки ғрамматик ва орфографик ҳатолари мавжуд	Инио ғрамматик ва орфографик ҳатоларсиз яхши ташкиллаштирилган	Инио ғрамматик ва орфографик ҳатоларсиз яхши ташкиллаштирилган бўлиб, асл матннинг умумий маъносини ва мазмунини ёритиб берган

“Талабаларнинг креативлик күнімаларига әгаликтарни баҳолашда муҳим омилларни инобатга олиш. Баҳолаш креативликни ўлдирадими? «Бу вазиятга боғлиқ» (Beghetto, 2005, 255 бет). Баҳолаш креативликни синфда ўқувчилар бажарииши шарт бўлган мажбурий критерияга айлантириши

мумкин (Kaufman, Plucker, & Baer, 2008). Бу турдаги баҳолаш нафақат ўқувчиларнинг эришиган ютуқлари, балки уларнинг креатив фикрлаш тарзи ва янгиликларга интилишини янада чуқурроқ тушунишида ёрдам беради. Таълим жараёнида ўқув режасига креатив ўйинларни киритишнинг биргина ўзи етарли эмас. Баҳолаш ўқувчиларда метакогнитив, яъни фикрлаш тўғрисида фикрлаш кўникмасини шакллантириши учун керак. Агарда ўқувчилар фикрлаш, нима учун айнан шу ечимни танлаганликлари ва кўплаб гояларни ўйлаб топшида қандай стратегиядан фойдаланганликларини шарҳлай олсалар, демак бу метакогнитив фикрлаш деб аталади. Талабалар креатив фикрлаш ва инновацион усуллардан муаммоларнинг ечимини топшида фойдалансалар, демак улар метакогнитив фикрлаш стратегиясини амалда қўллаган бўладилар.

Ўқувчининг ишларини изоҳлаш. Шарҳ бершигининг асосий мақсади талабаларни руҳлантириши, киришимлилигини ошириши, талаба ва ўқитувчи ўртасидаги тўсиқларни олиб ташлаш ва ютуқларга эришишида кўмаклашишдан иборат. Шарҳ шакллантирувчи, объектив ва специфик бўлсагина самара беради. Виллиамнинг (2011) фикрига кўра шарҳ ўқувчиларда ўқишига бўлган қизиқиши ва иштиёқни оширади, бошқа бир олимнинг олиб борган тадқиқотларига кўра “шарҳ” ўқувчилар ўқиши жараёнига ижобий таъсир кўрсатади (Hattie, 2009, 2012, 18-бет). Бироқ, шуни айтиб ўтиши керакки баъзан ўқувчининг бажарган ишига қўйилган баҳо ўқитувчи томонидан берилган шарҳни инкор этиши мумкин. Олиб борилган тадқиқотлар (Butler, 1988, Wiliam, 2011) натижасига кўра, бир гуруҳдаги талабаларга бажарган ишлари юзасидан берилган шарҳ (баҳосиз) натижасида кейинроқ улар ўз билим даражаларини оширганлар ва вазифаларни янада яхшироқ бажарганлар, аммо, иккинчи гуруҳдаги талабаларнинг бажарган вазифаларига берилган баҳо ва шарҳ натижасида, талабалар фақат берилган баҳо билан қизиқканлар, шарҳ эса эътибордан четда қолган. Асосий эътибор баҳога берилгани сабабли шарҳ кераксиз нарса бўлиб қолмоқда.

Шарҳни қачон ва қайси пайтда бершини билиши ҳам муҳимдир. “Агарда шарҳ тез берилган бўлса, ўқуқчилар унга ўрганиб қоладилар ва муаммони мустақил ҳал қилиши ўrniga ҳамиша ўқитувчининг шарҳини кутади” (Bangert-Drowns, Kulik, Kulik, Morgan, 1991, Goodwin, Miller, 2012, 83-бет). Талабаларга янги материалларни ўзлаштириши жараёнида берилган шарҳ уларни нотўғри қарор қабул қилиши, маълумотларни нотўғри тушуниши ва нотўғри фикрга килишини олдини олади. Ўқув жараёнида талабалар ўзлаштирган материаллари ва олган билимларини тажрибада тадбиқ этаётганларида шарҳ бершидан олдин уларга ўз ишларига ўзлари баҳо бершилари ва керак бўлса йўл қўйган ҳатоларини тузатишга имкон бериши зарур. Ўз-ўзига баҳо бериши (айнан ҳатолари устида ишлаш) стратегияси талабаларда метакогнитив фикрлаш доирасини кенгайтириб, фикрлаш тўғрисида фикрлашга ҳам даъват этади. Ўз-ўзига баҳо бериши (ҳатолари устида ишлаш)да талабалар нафақат кўникма, балки вақтни ҳам инобатга олишилари зарур. Бундай стратегияни қўллашда ўқитувчининг асосий вазифаси талабаларни йўналтирадиган саволлар

беришдан иборат, масалан, “Қандай усуллардан фойдаландингиз?”, “Вақтингизни янада мазмунли ўтказишнинг қандай йўлларини биласиз? ва ҳ.к.

Керакли пайтда шарҳ бериши ўқитувчининг вақтини тежайди. Фишер ва Фрейнинг (2012) фикрига кўра, ҳатоларни эмас, балки янгишишларни олдини олии керак, чунки ҳатони тузатиши мумкин; у ўқувчининг билим даражаси пастлигини акс эттирмаиди. Бироқ, янгишиш бошқа омил бўлиб, у ўқув жараёнига салбий таъсир кўрсатади. Фишер ва Фрей янгишишини тўрт турга ажратишган:

- Амалий янгишиш талабанинг билим даражаси пастлиги ёки фикрлаши доираси торлигини акс эттиради.
- Методик янгишиш талабалар ўзлаштирган билимларини амалда қўллай олмаслиги натижасида юзага келади.
- Ўзлаштирилган билимларни турли вазиятларда янгиши қўллаш.
- Нотўғри, ёлғон маълумот асосида янгиши фикрларни шакллантириши.

Креативлик ва мазмуннинг бевосита боғлиқлиги. Мазмун ва креативлик ўртасида рамзий боғлиқлик мавжуддир: мазмун бўлмаса креативлик ҳам шаклланмайди, яъни креатив бўлиши ёки креатив фикрлаши учун саба бўлиши керак. Талабаларнинг бажарган ишлари ёки саволларга берадётган жавобларини баҳолаши жараёнида ўқитувчи улар янгишиш ёки ҳатога йўл қўяётгаликларини аниқлаши зарур. Талаба мазмун жиҳатдан етарли билимларга эгами? Ўзлаштирган билимларини амалда қўллай оляптими? Креатив фикрлашда кўпроқ таҗрибага муҳтожми?

Ўқув жараёнида креатив мақсадларни белгилаш. Виггинс (Wiggins, 2012, 11-бет) шарҳга “олдимизга қўйган мақсадларимизга эриший йўлида бажарган амалларимиз ҳақидаги маълумот” дея изоҳ беради. Самарали шарҳ бериши учун талабаларнинг мақсади, унга эришишида бажарган ҳатти-ҳаракатлари бўлишини талаб этади. Агарда талабаларнинг мақсади бўлса, шарҳ беришдан маъно топса бўлади, акс ҳолда бу шунчаки “нима қилиши зарурлиги ҳақидаги” маълумот бўлиб қолади (Brookhart, 2012, 24-бет).

Креатив ўқув жараёнида талабаларнинг мақсади “улар билишии зарур бўлган ва қила олиши мумкин бўлган вазифанинг ифодаси”дир (Marzano, 2009, 13-бет) ва у мазмун, фикрлаши жараёни ва натижса (маҳсулот)га асосланшии зарур⁴³.

Америкали педагог Патти Дрепеау талабаларда креативлик кўникмаларини шаклланганлик ҳама ривожланганлик даражасини баҳолашга доир самарали методикани ишлаб чиқкан. Қўйида муаллифнинг бу борадаги методикасининг моҳияти тўлақонли акс эттирилган жадваллар келтирилади⁴⁴.

⁴³ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – 142-144-бетлар.

⁴⁴ Ўша асар. – 150-171-бетлар.

7.1-жадвал. Мақсаддағы эришишідеги креативлик

Андоза	Мақсад	Мос келувчи андоза	Мақсад
<p>Хар бир медиа предмет тасвири (м: сүзларнинг таъсирчанлигини кучайтирадиган нутқнинг ифодаланиши)ни матннинг аудио, видео ёки мультимедия варианtlарини ўзаро солиштириңг әв таққосланг (RI.7.7)</p>	<p><i>Моҳияти: матн ва ОАВ материаллари; ахборотларнинг тасвирий (образли) ифодаси</i></p>	<p><i>Матн моҳиятига мос келувчи аудио, видео материалларни ёки бир нечта ОАВда эълон қилиши мумкин бўлган тасвир (образ)ларни яратинг</i></p>	<p><i>Содержание: текст и конструкция СМИ; подчиненное изображение</i></p>
	<p><i>Фикрлаш жараёни: таққосланг ва кескин фарқларни топинг; таҳлил қилинг</i></p>		<p><i>Фикрлаш жараёни: яратинг; таҳлил қилинг</i></p>
	<p><i>Натижса (маҳсулот): ҳисобот</i></p>		<p><i>Натижса (маҳсулот): ОАВда материални ёритиш</i></p>
<p>Нутқдаги йўл қўйилган хатоларни аниқланг, қўшиимчалар киритинг ёки умумий мазмунга таъсир этмайдиган кераксиз сўзларни олиб ташланг, яни муаммо моҳиятини очиб бершида визуал моделлар ва тенгламалардан фойдаланинг (4.NF.B.3d)</p>	<p><i>Мазмун:</i> <i>Кўшиимчалар киритиш ёки умумий мазмунга таъсир этмайдиган кераксиз сўзларни олиб ташланг, визуал моделлар ва тенгламалардан фойдаланинг</i></p>	<p><i>Кўшиимчалар киритиш ёки умумий мазмунга таъсир этмайдиган кераксиз сўзларни олиб ташлаш, муаммо моҳиятини очиб бершида визуал моделлар ва тенгламалардан фойдаланиши орқали сўзлар билан боғлиқ муаммоларини яратинг</i></p>	<p><i>Мазмун:</i> <i>Кўшиимчалар киритинг/нутқнинг кераксиз, ҳеч қандай маъно бермайдиган қисмларини олиб ташланг, визуал моделлар ва тенгламалардан фойдаланинг</i></p>
	<p><i>Фикрлаш жараёни: ечим</i></p>		<p><i>Фикрлаш жараёни: яратиш</i></p>
	<p><i>Натижса (маҳсулот): Иш қозози</i></p>		<p><i>Натижса (маҳсулот): креатив ишланма</i></p>

Изоҳ. CCSS; Энг яхши методларга эга губернаторлар Ассоциациясининг Миллий Маркази, Штат мактаб инпекторлари Бош кенгаши, 2010a, 2010b.

7.2-жадвал. Креатив фикрлаш ва жараёнларни баҳолаши варақасининг кичик шакли (намуна)

Фикрлашида креатив қўникум ёки жараённинг намоён бўлиши	1 У қадар ёрқин эмас	2 Бир қадар ёрқин	3 Етарли даражада ёрқин	4 Жуда ёрқин
Тезкорлик	<i>Битта фикр ёки креативликка мувофиқ келадиган фикр мавжуд эмас</i>	<i>Бир нечта креативликка мувофиқ фикр мавжуд</i>	<i>Айрим фикрларни қўллаб-қувватлаши мумкин</i>	<i>Кўплаб фикрларни қўллаб-қувватлаши мумкин</i>
Ўзгарувчаник	<i>Бир ёки икки турли кўринишдаги гоялар ёки ўзгаришилар</i>	<i>Жуда оз гоя ва ўзгаришилар бир-бираидан фарқ қиласди</i>	<i>Айрим гоя ва ўзгаришилар бир-бираидан фарқ қиласди</i>	<i>Кўплаб гоя ва ўзгаришилар бир-бираидан фарқ қиласди</i>
Янги фикрларнинг мавжудлиги	<i>Ўзгаларнинг гоялари бошқа талқинда қўлланилган</i>	<i>Ўзига хос гоялар жуда оз</i>	<i>Айрим гоялар ўзига хос</i>	<i>Жуда ноёб ёки ўзига хос гоялар мавжуд</i>
Тадқиқ этиши	<i>Тавсиф жуда оз</i>	<i>Айрим деталлар ва далиллар очиб берилган</i>	<i>Деталлар етарлича тавсифланганлиги сабабли уларни чукур тушунишига имкон беради</i>	<i>Фавқулотда тадқиқ этилган; дарҳақиқат умумий картиинани безайди</i>
Янгилик	<i>Оддий гояларнинг баён этилишидаги режалаштириши ва ташкиллаштиришида қийинчиликлар мавжудлиги сабабли, ундан фойдаланиши мумкин эмас</i>	<i>Бир неча новаторлик гояларини режалаштириши ва улар асосида фаолиятни ташкил этишига имкон берувчи тузилма қўлланилган; ундан амалда фойдаланиши мумкин</i>	<i>Янги ва мос келувчи новаторлик гояларини режалаштириши ва улар асосида фаолиятни ташкил этишига имкон берувчи тузилма қўлланилган; ундан амалда фойдаланиши мумкин</i>	<i>Янги, қўллаб-қувватлаши мумкин бўлган, янада самарали ва амалий қийматга эга новаторлик гояларини режалаштириши ва улар асосида фаолиятни ташкил этишига имкон берувчи тузилма қўлланилган; ундан амалда фойдаланиши мумкин</i>
Креатив муаммонинг жараённи ҳал қила олиши	<i>Жараённи ҳал қилувчи креатив муаммо қўлланилмаган</i>	<i>Жараённи ҳал қилувчи, бироқ, айрим камчиликларга эга муаммо ёки самарали бўлмаган қараашлар қўлланилган</i>	<i>Жараённи ҳал қилувчи креатив фикрлаши унсурлари қўлланилган ёки креатив фикрлаши тўла намоён бўлади</i>	<i>Мураккаб, ўзига хос бўлмаган ечимга олиб кетувчи жараённи ҳал қилишига ёрдам берадиган креатив муаммо қўлланилган</i>

**7.3-жадвал. Фаоллик ва креатив фикрлаши кўникумаларини
ривожлантиришига асосланган стандарт
самараадорлигини баҳоловчи варақа намунаси**
(Sarah, Plain and Tall; MacLachlan, 1985)

Креатив фикрлаши кўникумалари	У қадар кўзга ташланмайди	Бир қадар янги	Жуда яхши	Мутлақо янги
Эркин фикрлаши <i>Талабалар кичик гуруҳларда Саранинг она бўлишида асосий омилларни ақлий хужум стратегияси ёрдамида таҳлил қиласидар. Ўз қарашлари ва фикрларини ҳимоя қилиши учун асарнинг керакли кисмларига иқтибос беришлари ва уларни график органайзер кўринишида тақдим этишилари лозим.</i>	0 ёки фақат 1 вазият кўрсатилган; Хулосалар мантиқий боғлиқликка эга эмас.	2–3 вазиятлар кўрсатилган бўлиб, улар мантиқий, бироқ ҳеч қандай боғлиқликка эга эмас.	4–5 вазиятлар кўрсатилган бўлиб, улар мантиқий боғлиқликка эга.	6 ва ундан кўп вазиятлар кўрсатилган бўлиб, гаройиб ва мантиқий гоялардан иборат.
Мослашувчалик <i>Кичик гуруҳларда талабалар агарда Сара ёмон она бўлганида воқеалар ривожи қандай тус олишини муҳокама қиласидар. Муҳокама жараённида фикрлар асарга иқтибос бериш асосида баён этилиши керак</i>	0 ёки фақат 1 оқибат кўрсатилган; сабаб ва оқибат омиллари тақдим этилмаган	2-3 оқибат кўрсатилган; сабаб ва оқибат омиллари тақдим этилган	4–5 оқибат кўрсатилган бўлиб, улар мантиқий боғлиқликка эга	6 ва ундан кўп оқибат кўрсатилган бўлиб, улар оригинал ва мантиқий боғлиқликка эга
Ўзига хослик <i>Кичик гуруҳларда талабалар мантиқий хотин қидири тўълларини тақлиф этадидлар. Бу тақлифлар воқеалар ривожига қанадӣ таъсир этади?</i>	1–2 гоя, улардан бири асар мазмунига мос эмас	3–4 гоя, уларнинг бари асарнинг мазмунидан келиб чиқкан	5 гоя, бири энг асосийси бўлиб, қолганлари мазмунан бирбирига боғлиқ	6 ва ундан кўп гоя, улардан иккитаси оригинал бўлиб, қолганлари мазмунан бирбирига боғлиқ
Яратиш <i>Сара ҳеч қачон турмушига чиқмаган ва фарзандли бўлмаган; Сара ҳеч қачон турмушига чиқмаган ва болалари ҳам бўлмаган. Кичик гуруҳлардаги талабалар Саранинг бола асраб олиши сабаби, нима учун у қийинчилкларга дуч кепишини билсада, бундай масъулияти вазифани ўз зиммасига олишига қарор қилганини таҳлил қиласидар ва ёзма равишда баён топишради. Фикрларини тасдиқлаш учун талабалар асардаги керакли</i>	0 ёки фақат 1 омил келтирилган, у ҳам бўлса мантиқсиз ва асар мазмунидан келиб чиқмаган	2–3 омиллар келтирилган бўлиб, улар асар мазмунидан келиб чиқкан	4–5 омиллар келтирилган бўлиб, улар мантиқий ва асар мазмунидан келиб чиқкан	6 ва ундан кўп омиллар келтирилган бўлиб, улар оригинал гоялардан иборат ва ва асар мазмунидан келиб чиқкан

матнга иұтқибос беради				
------------------------	--	--	--	--

7.4-жадвал. Креатив ва инновацион характердаги дарслар самарадорлигини баҳолаши варақаси (намуна)

Дарс унсурлари*	Яңгилук у қадар күзге ташланмайды	Бир қадар янги	Жуда яхши	Мутлақо янги
<i>Таълим эхтиёжларини матнли қайд этиши (иұтқибос)лар асосида тавсифланғ</i>	<i>1-2-тасодиғий таълимий эхтиёжлар; матнли қайд этиши (иұтқибос)лар ўринли берилған</i>	<i>3-4-умумий таълимий эхтиёжлар; матнли қайд этиши (иұтқибос)лар ўринли берилған</i>	<i>5-эхтиёж: таълимий эхтиёжлар; айримлар кенг тарқалған, айримлари шакшубұқасиз янги; матнли қайд этиши (иұтқибос)лар ўринли берилған</i>	<i>б ёки ундан ортиқ таълимий эхтиёжлар: айримлар кенг тарқалған; кам деганда 1 та ёки 2 таси ноёб ёки жуда ҳам ғайри оддий; матнли қайд этиши (иұтқибос)лар ўринли берилған</i>
<i>Инновацион жараён</i>	<i>Босқичлар мавжуд әмас ёки улар у қадар аниқ ифодаланмаган; креатив фикрлаш мавжудligини асослаған; бўлмайды</i>	<i>Кўп ҳолатларда босқичлар ифодаланған; креатив фикрлаш мавжудligини асослаш мумкин</i>	<i>Босқичлар тўлиқ ёритилған; айрим ўринларда креатив қараашлар мавжудligини асослаш имконияти мавжуд</i>	<i>Босқичлар батафсил ёритилған; креатив қараашлар мавжудligини ҳар томонлама асослаш имконияти мавжуд</i>
<i>Инновацион восита</i>	<i>Тузилма мустаҳкам әмас; мақсад аниқ ифодаланмаган</i>	<i>Тузилмани мустаҳкамлашга ҳаракат қилинған, бироқ, у ишончли әмас; мақсад тасодиғий белгиланған бўлса-да, кенг оммалашган</i>	<i>Тузилма мустаҳкам; дизайн одий; мақсад инновацион характерга эга</i>	<i>Тузилма мураккаб ва ҳар томонлама асосланған; мураккаб мақсад белгиланған ва у бевосита инновацион характерга эга</i>

***5.3-жадвалга қаранг**

7.5-жадвал. Инновацион жараённи баҳолаши варақаси (намуна)

Жараён ва натижә (маҳсулот)	Яңгилик у қадар кўзга ташланмайди	Бир қадар янги	Жуда яхши	Мутлақо янги
<i>5 та босқичда ифодалаши</i>	<i>Тўлиқ бўлмаган 5 босқич</i>	<i>Тўлиқ 5 босқич: Асосий жавобларни танқидий ва креатив фикрлар ташкил этади</i>	<i>Тўлиқ 5 босқич: танқидий ва креатив фикрлар мавжудлигини ифодаловчи далилларга эга батафсил жавоблар</i>	<i>Тўлиқ 5 босқич: Батафсил жавоблар вазифанинг моҳиятига тўлиқ кириб борилганлигини намойши этади; ҳар томонлама танқидий ёндашилганлик ва креатив қарашлар мавжуд</i>
<i>Инновацион дизайн</i>	<i>Хеч бир янгилик мавжуд эмас</i>	<i>Инновацион ёндашув мавжуд, бироқ, у у қадар самарали эмас; инновацион ёндашувнинг айрим кўринишлари намоён</i>	<i>Айрим кўринишлар инновацион характерга эга</i>	<i>Жуда батафсил, яққол инновацион характерга эга</i>

7.6-жадвал. Талабаларда эркин фикрлаши күнилмаси сифатини аниклаши формаси

Элементлар	Сифат	Баҳо (1-5)	Кейинги гал
<i>Моҳияти: ўнлик сонлар чегараларини ифодалаши</i>	<i>Гоялар – аниқ тасаввурлар Мантиқий гоялар Тезкор гоялар</i>	3	<i>Мен шилмаслигим ва мазмун тўғрисида синчиковлик билан ўйлашим зарур. Мен ўз жавобларимни уларни тўғри эканлигига ишонч ҳосил қилиши учун қайта кўриб чиқалим зарур</i>
<i>Фикрлаши жараёни: кўплаб гояларнинг тегкор туғилиши</i>	<i>6 тадан кўпроқ гоялар</i>	5	<i>Мен ташкил этган суҳбат, менинг назаримда, зерикарли бўлиб, кенг қамров касб этмади</i>
<i>Фикрлаши жараёни: ноодатий бўлмаган гоялар</i>	<i>Гояларнинг ноодатийлиги</i>	4	
<i>Натижса: гоялар рўйхати</i>	<i>Осон ўқилиши</i>	5	

7.7-жадвал. Талабаларда оригинал фикрлаши күнилмасининг сифат даражасини аниклаши варақаси

Элементлар	Сифат	Баҳо (1-5)	Кейинги гал
<i>Моҳияти: ахборот берувчи суҳбат</i>	<i>Мазмунга эга Ахборотнинг моҳиятини ёритади Мавзунинг бўлимлари ҳақида аниқ маълумот беради</i>	5	
<i>Фикрлаши жараёни</i>	<i>Ўзига хос ва кенг қамровли Тасаввур кенг Юмор туйғуси акс этади</i>	3	<i>Мен ташкил этган суҳбат, менинг назаримда, зерикарли бўлиб, кенг қамров касб этмади</i>
<i>Натижса: суҳбатни олиб бориши күнилмаларига эгалик</i>	<i>Суҳбат тўғри ташкил этилган Суҳбат грамматик жиҳатдан тўғри Мутахассис ўқитувчини ёллаши учун асослар етарли</i>	5	
<i>Мустақил ишилаши</i>	<i>Индивидуал равишда ишилаши давом эттирилади Ишилаши жараёнида вақт эътиборга олинади</i>	5	

7.8-жадвал. Креатив характердаги үқув топшириқларини бајсариида құлланиладиган метод ва технологиялар

<i>Оғзаки</i>	<i>Ёзма</i>	<i>Виртуал</i>	<i>Кинестик</i>	<i>Асосий технологиялар</i>
<i>Нұтқ/тақдимот</i>	<i>Танқид</i>	<i>Мультифильм</i>	<i>Карталар</i>	<i>Электрон</i>
<i>Диалог</i>	<i>Умумий</i>	<i>График</i>	<i>білән үйинлар</i>	<i>үйинлар</i>
<i>Даср</i>	<i>холоса</i>	<i>организер</i>	<i>Шарада</i>	<i>Электрон</i>
<i>Күшик</i>				<i>далага саёхат</i>
<i>Хабарлар</i>	<i>Сценарий</i>	<i>Плакат</i>	<i>Демонстрация</i>	<i>Кроссворд</i>
<i>Изоҳ</i>	<i>Эссе</i>	<i>Схема</i>	<i>Музей Күргазма</i>	<i>Газета ва</i>
<i>Дискуссия</i>	<i>Кундалик</i>	<i>Китоб</i>	<i>Эксперимент</i>	<i>журнал</i>
<i>Интервью</i>	<i>Мактуб</i>	<i>Брошиора</i>	<i>Күгірчоқлар</i>	<i>суратлари учун</i>
<i>Савол-жавоб</i>	<i>Журнал</i>	<i>Каталог</i>	<i>шоуси</i>	<i>альбом</i>
<i>Дебат</i>			<i>Ихтиро</i>	<i>Электрон</i>
<i>Оғзаки холоса</i>	<i>Кичик ҳикоя</i>	<i>назорат қозози</i>		<i>муқова</i>
<i>Ҳикоя қилиши</i>	<i>Афсона ва</i>	<i>Чизмалар</i>		<i>машынкаси</i>
<i>Латифа айтиши</i>	<i>миф</i>	<i>Йұналиш</i>		<i>Facebook</i>
	<i>Нашир этиши</i>	<i>харитаси</i>	<i>3D</i>	<i>сақиғаси</i>
	<i>Шеър</i>	<i>Иллюстрация</i>	<i>күринишидаши</i>	<i>PowerPoint</i>
	<i>Анкета</i>	<i>Реклама</i>	<i>китоб</i>	<i>тақдимоти</i>
	<i>Режса</i>	<i>Фото эссе</i>		<i>Анимация</i>
		<i>Имзоланган</i>		<i>Мультимедик</i>
		<i>расм</i>		<i>плакат</i>
		<i>Харита</i>		
		<i>Дөвөр расм</i>		

7.9-жадвал. Талабанинг ўз-ўзини баҳолаши варакаси (намуна)

Вазифа: Винн-Дикси (Winn-Dixie) тасвирини ёритишга ёрдам берувчи фикрлар тизимини шакллантиринг. Жамоа ёрдамида Винн-Диксини тасвирлаш учун бошқалар қўллаган фикрлар тизимини муҳокама қилинг. Жамоадошларингиз томонидан Винн-Диксини тасвирлашда қўлланилган, бироқ, асар воқелигини ёритишда у қадар аҳамият касб этмайдиган фикрларни умумлаштиринг. Жамоадошингиз томонидан баён этилган Винн-Дикси тасвирини тўлдирувчи резюмени ёзинг

Вазифа	Айрим жиҳатлар унумилган	Вазифа бир қадар бајарилгани	Вазифа талааб дараҷасида бајарилган	Вазифа Тўлақонли бајарилган
Стандарт: қандай далиллар мавжуд?			Мен матн бўйича далилларни асосладим	
Мазмун: мавзуни тушунганингизни қандай исботлайсиз?			Мен Опални тавсифловч и фикрларни баён этдим; воқеликни қайта ҳикоя қилдим	
Креатив фикрлаши жараёни: Креатив фикрлаганингизни қандай исботлайсиз?				Шахсий ва жамоадошим фикрларини ўзаро таққослаш орқали Опални тавсифладим
Натижса: натижса барча талабларни қаноатлантирганлигин и қандай иботлайсиз?				Резюмеимда тасвирланган воқеликда жамоадошимнинг аҳамиятли фикрлари ҳам акс этди, қўшимча фикрлар айтилмаса-да, умумий холоса қизиқарли бўлди

7.10-жадвал. Талабаларнинг креатив ишларини таҳлил қилиши намунаси

Талабанинг исми: Салли Сојер	Сана: 12 декабрь 2012 йил
Вазифа: Винн-Дикси (Winn-Dixie) тасвирини ёритишга ёрдам берувчи фикрлар тизимини шакллантиринг. Жамоа ёрдамида Винн-Диксини тасвирлаш учун бошқалар қўллаган фикрлар тизимини муҳокама қилинг. Жамоадошларингиз томонидан Винн-Диксини тасвирлашда қўлланилган, бироқ, асар воқелигини ёритишда у қадар аҳамият касб этмайдиган фикрларни умумлаштиринг. Жамоадошингиз томонидан баён этилган Винн-Дикси тасвирини тўлдирувчи резюмени ёзинг	
Талабанинг мулоҳазаси	
Дарс мақсадига эътибор қаратар эканман, менинг имкониятларим ...да кўринди	Опални тасвирлаши ҳамда жамоадошимнинг Опал тўғрисидаги қараашларини бойитишда муҳокама жараёнида кўплаб қизиқарли фикрлар билдиридим
Дарс мақсадига эътибор қаратар эканман, мен ... ни ўқидим	Мен характернинг шаклланишига кўпроқ эътибор қаратдим. Шунингдек, мен ҳар бир шахс характери муайян шароит асосида шаклланганлигига, ҳар шахс томонидан малга оширилаётган ҳаракатларнинг муайян усулларга таянишига эътиборни қартдим
Менга дарснинг ... қисми ёқади	Менга дарсда жамоадошимнинг Опални тасвирлаши учун креатив фикрларни билдирилган қисми ёқди
Кейинги гал мен ... устида ишлашим зарур	Мен воқеликнинг баён этилишида қўлланилмаган, бироқ, унинг ривожланишида аҳамиятли бўлган фикрлар тизимни самарали шакллантира олиш устида ошилашим зарур
Ўқитувчининг шарҳи	
Дарс мақсадига эътибор қаратишда, менинг фикримча, Сизнинг имкониятларининг ...да акс этиши зарур	
<i>Brainstorming — I agree with you! You are a very good brainstormer; you often come up with many interesting words</i>	
Дарс мақсадига эътибор қаратишда, кейинги гал Сизнинг ...ни инобатга олишингизга ишонаман	
<i>I agree you should think really hard about what you read so you can come up with inferential ideas about your reading, not just the words that are literally on the page. I also think you might watch how you structure your paragraphs. For example, in the</i>	

second paragraph, the third sentence is on a different topic, so it should be in a different paragraph. Remember to have one main idea in each paragraph

7.11-жадвал. Ўқитувчи ва талаба ўртасидаги қайтар алоқани таъминловчи андоza

Қайтар алоқани таъминлашдан кўзланган мақсад:

Сиз қуийдагиларда ўринларда: ... ўқув фаолиятини тўғри ташкил этдингиз

Мен ўқув фаолиятини ташкил этишида қуийдаги ўринларда айрим муаммоларга дуч келишингизни англадим

Мен кейинги дарсларда қуийдаги ўринларда: ... диққатингизни жамлай олишингизда ёрдам берини хоҳлайман

Ўқув фаолиятингизни мустақил бошқарии юзасидан Сизга бир неча кўрсатма:

- 1.
- 2.
- 3.
- ...

Топшириқларни бажарии учун вакт

Талабанинг мустақиллик дарајаси

Зарур педагогик шарт-шароитлар

7.12-жадвал. “Хатоларимни топинг” формуласи

Вазифа: узунлик, майдон юзаси ва ҳажмини ўлчашга, соҳада йўл қўйилган хатоларни аниқлашга доир 10 та математик топширикни бажариш	Хатолар: 3 та Хато: 1 та
“Хатоларимни топинг”	
Хато: ҳисоблаш бўйича муаммо	<i>Кўпайтиришидаги хато</i>
Хато: майдон юзасини ҳисоблашга оид муаммо	<i>Кўпайтиришидаги хато</i>
Хато: майдон ҳажмини ҳисоблашга оид муаммо	<i>Ўлчашда йўл қўйилган хато</i>
Хато	<i>Фикрни баён этишида йўл қўйилган хато</i>

7.13-жадвал. Ўқитувчиларнинг креатив потенциалини баҳоловчи мезонлар

Креатив потенциал	Мутлақо намоён бўлмайди	Бир қадар намоён бўлади	Яққол намоён бўлади
Дарсларда ўзимнинг креатив потенциалимдан келиб чиқкан ҳолда гапираман			
Дарснинг қайси қисмида саволларга тўла креатив ёндашган ҳолда жавоб берганлигимни кўрсата оламан			
Ўз креатив потенциалимни оширишига ёрдам берадиган усуллар айти оламан			
Креатив потенциал ҳақидаги қараашларимни ва уларнинг дарсларда билдираётган фикрларимда қанчалик акс этишини баён эта оламан			
Дарслардаги қайтарган креатив характердаги жавобларим билан бундай характер касб этмаган жавобларим ўртасидаги яқинлик ва фарқларни кўрсата оламан			
Дарсларда креатив потенциалимни кучайтиришига ёрдам берадиган турли методларни қўллай оламан			
Агарда ҳеч қандай креатив ўйлай олмасам, у ҳолда менга қандай ёрдам зарур эканлигини биламан			
Креатив потенциалимдан оқилона фойдалана оламан			
Қачон ва қаерда креатив потенциал қанчалик зарур эканлигини яхши англайман			
Гуруҳ билан қандай ҳолатларда креатив ёндашган ҳолда ишлай самарали эканлигини яхши биламан			

<i>Креатив потенциал менга ахборотлар моҳиятини янада чуқурроқ англашга ёрдам беради</i>			
--	--	--	--

Хулоса қилиб айтганда, педагогларнинг креативлик сифатларига эгаликларини аниқлаш икки томонлама аҳамиятга эга. Биринчидан, улар ўзларидаги мавжуд креативлик сифатлари, уларнинг даражаси борасида аниқ тасаввурга эга бўлади, иккинчидан, улар томонидан ташкил этилаётган таълим жараёнинг сифати ҳамда самарадорлиги хусусида бир тўхтамга келиш мумкин. Шунингдек, креативлик сифатларига эгаликларини аниқлаш орқали педагогларнинг бу борадаги фаолиятлари йўналишларини белгилаш имконияти юзага келади. Педагогларда креативлик сифатларини ривожлантириш муайян босқичларда кечади. Мазкур босқичларнинг ҳар бирида креативлик сифатларини ривожлантирувчи метод, восита ва технологияларининг мақсадли, изчил қўлланилиши, шунингдек, педагогик фаолиятни ташкил этишда ахборот технологиялари имкониятларидан ижодий фойдаланиш ўқитиш сифатининг яхшиланиши, самарадорлигининг ошиши учун қўлай шароитни яратади.

Назорат саволлари:

1. Педагогларнинг креативлик сифатларига эгаликларини қандай метод ва воситалар ёрдамида аниқлаш мумкин?.
2. Педагогларда креативлик сифатларнинг ривожланиши қандай босқичларда кечади?
3. Қандай методни педагогларда креативлик сифатларини ривожлантиришга хизмат қиласди?
4. Патти Драпеау томонидан талабаларда креативлик сифатларини ривожлантиришга хизмат қиласдиган қандай восита таклиф этилган?
5. Педагогик фаолиятни ташкил этишда ахборот технологиялари ёрдамида қандай ижодий маҳсулотларни яратиш мумкин?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Башина Т.Ф., Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. – СПб.: Питер, 2009.
2. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 203.
3. Одарённые дети (Пер. с анг.). – М.: Прогресс, 1991. – С. 177-178.
4. Рўзиева Д., Усмонбоева М., Ҳолиқова З. Интерфаол методлар: моҳияти ва қўлланилиши / Мет.қўлл. – Т.: Низомий номли ДТПУ, 2013. – 115 б.
5. Турдиева М. Олий таълим муассасалари талабаларида педагогик тафаккурни шакллантириш. – Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2008. – 38-42-б.

4-МАВЗУ. ДИДАКТИК ТАЪМИНОТНИ ЯРАТИШГА КРЕАТИВ ЁНДАШИШ

Режа:

1. Креатив ёндашув асосида ўқув дастурлари ва ўқув манбаларини яратиш.
2. Ўқув материалларини тайёрлашга креатив ёндашув ва уларни самарали тайёрлаш тамойиллари.
3. Ўқув машғулотлар учун дидактик ишланмалар тайёрлашга қўйиладиган замонавий талаблар.

Таянч тушунчалар: ўқув дастурлари, ўқув манбалари, ўқув материаллари, тамойиллар, ўқув материалларини самарали тайёрлаши тамойиллари, дидактик ишланмалар, дидактик ишланмаларни тайёрлашга қўйиладиган талаблар.

1. Креатив ёндашув асосида ўқув дастурлари ва ўқув манбаларини яратиш. Бир қарашда таълим жараёнини креатив ғоялар асосида ташкил этиш ўқув дастурида белгиланган талаблардан четга чиқищдан тасаввур қолдиради. Бироқ, креативлик, ижодий ёндашиш ўқув машғулотларини мавжуд ДТСга мослаштиради. Қолаверса, ўқитувчилардан ўқитиш жараёнига нисбатан креатив, ижодий ёндашувни таъминлашга хизмат қиладиган метод, усул ва воситалар машғулотларни методик жиҳатдан самарали, тўғри олиб борилишини таъминлайди.

Педагогик нұқтаи назардан таълим мазмунини шакллантириш қуйидаги уч босқичда амалга оширилади (13-расм):

13-расм. Таълим мазмунини шакллантириш босқичлари

Ўқув материалини ўзлаштириш босқичида таълим мазмунининг ўқув модул (фан)лари бўйича яратилган ДТС, ўқув режаси ва ўқув дастури каби меъёрий хужжатлар, шунингдек, ўқув манбалари (дарслик, ўқув ва методик қўлланма, йўриқнома, тавсиянома ва кабилар)да акс этиши таъминланади.

Таълим мазмуни давлат таълим стандарти, ўқув режалари мазмунида намоён бўлади.

Давлат таълим стандартлари – умумий ўрта, ўрта маҳсус, касб-хунар ва олий таълим мазмунига ҳамда сифатига қўйиладиган талабларни белгилайдиган меъёрий хужжат.

Ўқув режаси - меъёрий хужжат бўлиб, унда ҳар бир ўқув предметининг мазмуни очиб берилади ва ўқув йили давомида ўзлаштирилиши зарур бўлган билим, кўникма ва малакалар ҳажми кўрсатиб берилади

Таълим мазмуни ўқув дастурларида янада батафсил ёритилади.

Ўқув дастури – муайян ўқув фани бўйича билим, кўникма ва малакалар мазмунини, умумий вақтни муҳим билимларни ўрганилиши бўйича тақсимлаш, мавзуларнинг кетма-кетлигини белгилаш ҳамда уларнинг ўрганилиш даражасини ёритувчи меъёрий хужжат

Дастурда кўрсатилган билим, малака ва кўникмаларни ўқувчилар томонидан тўла ўзлаштирилиши ўқитиш жараёни муваффақияти ва самарадорлигини белгиловчи мезонлар саналади.

Педагогларда ҳам креативлик сифатларининг тўлақонли намоён бўлиши ўқув дастурлари билан ишлашда ҳам қўзга ташланади. Ўқув дастурлари орасида муаллифлик ўқув дастурлари педагогнинг креативлик сифатлари, касбий фаолиятни ташкил этишга бўлган ижодий ёндашуви, таълим сифати ҳамда самарадорлигини ошириш йўлида ташкил этаётган касбий-ижодий фаолияти мазмунини ўзида тўлақонли ифода эта оладиган таълимий характердаги дастурдир.

Муаллифлик ўқув дастурлари – 1) талabalарнинг эҳтиёж, қизиқиш, хоҳиш-истакларини инобатга олган ҳолда ўқув модули (фани) доирасида муайян мавзу (масала)ни чуқур ўрганиш ёки маълум муаммонинг ечимини топишга йўналтирилган ўқув дастури; 2) ўқув дастурларининг бир тури

Бу турдаги дастурларлар ҳам давлат таълим стандартлари талабларини ҳисобга олган ҳолда ўқув фани қурилишининг ўзгача шаклда бўлиши, ўрганилаётган ҳодиса ва жараёнларга нисбатан муаллиф нуқтаи назарининг акс этиши билан бошқа ўқув дастурларидан фарқланади. Бу турдаги дастурлар тегишли фан соҳаси бўйича фаолият олиб бораётган педагог, психолог, методистларнинг ташқи тақризларига эга бўлиши ва таълим муассасаларининг Педагогик кенгашлари томонидан

тасдиқланиши зарур⁴⁵. Муаллифлик ўқув дастурларини ишлаб чиқиша педагог эркин, мустақил равиша ўзининг креативлик лаёқатини тўла намоён этиш имкониятига эга. Одатда муаллифлик ўқув дастурларидан талабаларнинг эркин танлови бўйича (мажбурий ёки маҳсус) курслар ташкил этишда, тўғараклар, илмий жамиятлар, “Фан клублари”, техник ва бадиий ижодиёт марказлари фаолиятида самарали қўлланилади.

Колаверса, ўқув фанининг мазмунини шакллантиришда ҳар бир педагог 15 фоиз миқдорда ижодий ёндашган ҳола унга ўзгартириш киритиш имкониятига эга. Бинобарин, ўқув дастурларининг инновацион, креатив характер касб этиши талабаларда таълим олишга қизиқишни кучайтиради, уларнинг ўқув-билиш фаолиятининг фаоллашувини таъминлайди.

Таълим мазмуни ва ўқув дастурлари ўқув адабиётларида лойиҳалаштирилади. Бундай адабиётлар сирасига дарслеклар ва ўқув қўлланмалари киради.

Ўқув адабиётлари орасида дарслик алоҳида ўрин тутади.

Дарслик – муайян ўқув фани бўйича таълим мақсади, ўқув дастури ва дидактик талабларга мувофиқ белгиланган илмий маълумотларни берувчи манба бўлиб, у мазмуни ва тузилишига кўра фан бўйича яратилган ўқув дастурига мос келади

Ўқув дастурлари асосида яратилган дарслеклар мақсадга мувофиқ ҳолда Олий ва ўрта маҳсус таълим Вазирлиги томонидан барча академик лицей ва касб-хунар коллежлари, олий таълим муассасалари (университет, академия)лар учун тавсия этилади. Фоявий ва методик жиҳатдан мукаммал бўлган дарслик таълим мазмунига қўйиладиган барча талабларга жавоб бера олиши, талабаларнинг эҳтиёжларини қондира олиши, қизиқишини ошириши, билим, кўникума ва малакаларини бойитиши зарур. Дарсликда баён этилаётган ўқув ахборотлари лўнда, тушунарли ва визуал бўлиши, талабаларнинг эстетик эҳтиёжларига мос келиши керак.

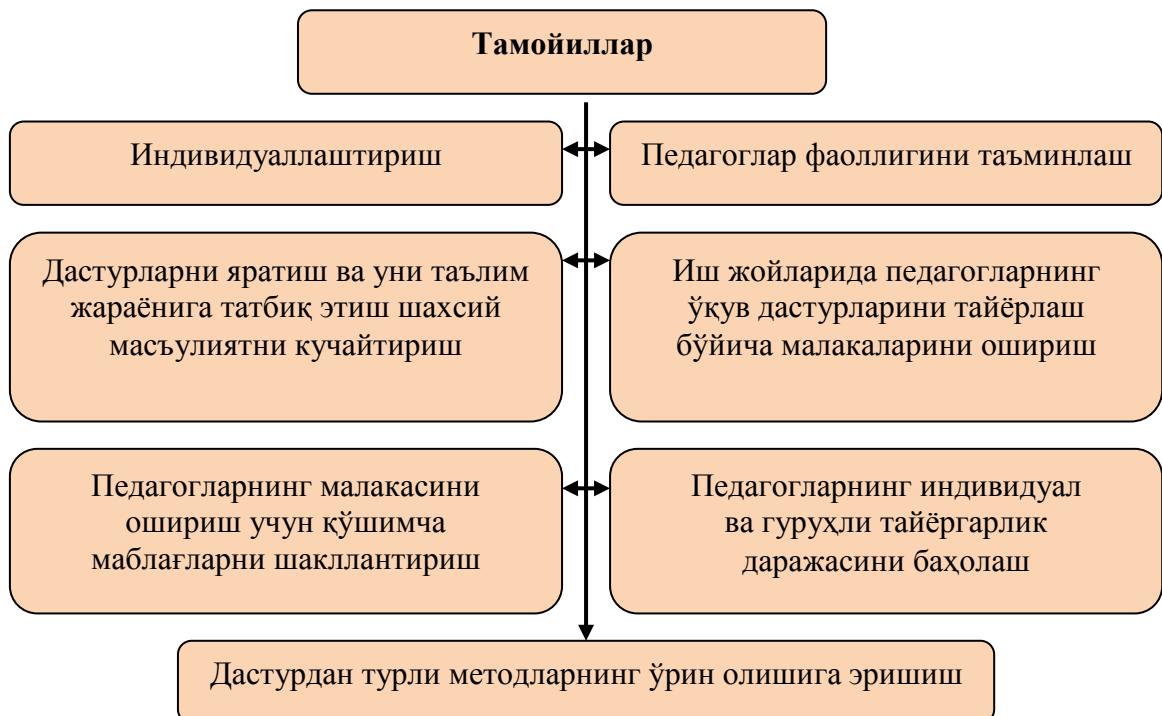
Дарслик барқарор, пухта асосланган таркибий тузилмага эга бўлиши лозим. Моҳиятан дарслик барқарорлигига кўра мустаҳкам асосга эга, мобиллигига кўра асосий тузилмага даҳл этмаган ҳолда янги билимларни тезлиқда киритиш имкониятини намоён этади. Уларга қўйиладиган талаблар турлича бўлса-да, улар орасида умумий хусусиятга эга талаблар кўп. Етакчи хорижий мамлакатларда муқобил дарсликларнинг нашр этилишига алоҳида эътибор қаратилади. Бунинг боиси педагог ва талабаларга улар орасидан ўзлари учун энг мақбул, амалий аҳамиятга эга бўлганларини танлаб олиш имконият яратишидир. Республикаизда, муқобил дарсликларни яратишда фаоллик бир қадар суст бўлгани ҳолда

⁴⁵ Педагогика: 1000 та саволга 1000 та жавоб / Методик қўлл. У.И.Иноятов, Н.А.Муслимов, М.Усмонбоева, Д.Иноғомова. – Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2012. – 193 б.

муқобил ёрдамчи адабиётлар (ўқув, методив ва ўқув-методик қўлланмалар)ни яратиш борасида педагоглар фаоллик қўрсатишмоқда.

Таълим мазмуни ўқув материали даражасида дарслклар билан бир қаторда турли ўқув қўлланмалари: адабиёт ва тарих хрестоматиялари, маълумотномалар, математика, физика, химия бўйича масалалар тўпламлари, география, биология бўйича атласлар, тил бўйича машқлар тўпламлари ва б.да очиб берилади. Ўқув қўлланмалари дарслкнинг баъзи томонларини кенгайтиради ва аниқ масалаларни ҳал этиш мақсадига эга бўлади (ахборот, машқ қилиш, текшириш)⁴⁶.

Ўқув ва тарбиявий ишлар дастурларини яратишда маълум тамойиллар асосида иш юритилади. Айни вақтда педагогика амалиётида М.Карне томонидан асосланган тамойилларга риоя этилмоқда (14-расм):

14-расм. Таълим дастурларини яратиш тамойиллари

“Креативлик ўқув-билиш фаоллиги сифатида ҳам таҳлил этилиши мумкин. Бинобарин, баъзи ўқувчилар танқидий, таҳлилий ёки ижодий фикрлашни, бошқалар эса аниқ маълумотларга асосланган билимларга эга бўлишни афзал қўради, учинчи гуруҳ вакиллари эса табиатан креатив ва танқидий фикрлашга мойил бўлади. Шунга асосланган ҳолда ўқитувчилар ҳар бир талабанинг қизиқиши, қобилияти, мойиллиги, шунингдек, уларнинг ўқув-билиш услубидан келиб чиқсан ҳолда” (Томлинсон, 1999)

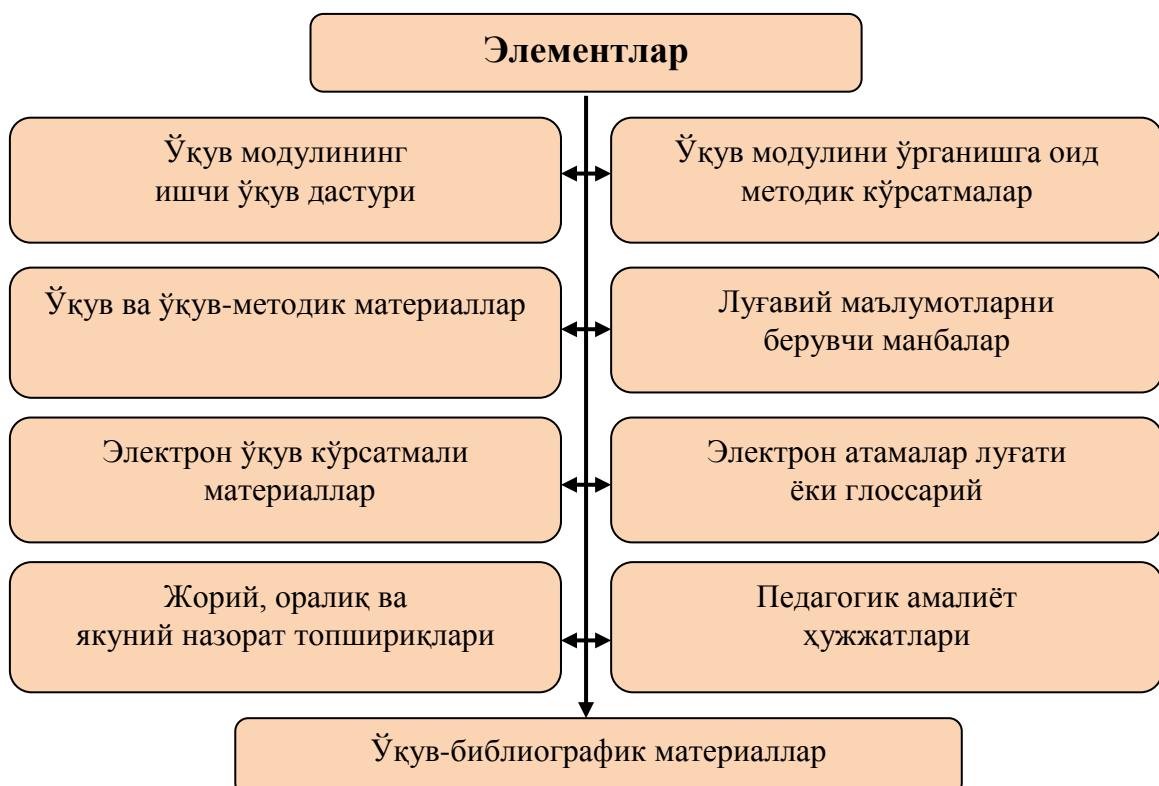
⁴⁶ Педагогика назарияси / ОТМ учун дарслк. Муал.: М.Х.Тоҳтаходжаева ва б. Проф. М.Х.Тоҳтаходжаеванинг умумий таҳрири остида. – Т.: “Iqtisod-mo‘iya”, 2010. – 136-140-б.

таълим дастурларини ишлаб чиқиш, ўқув манбаларини шакллантиришни ўз олдиларига мақсад қилиб қўя олишлари керак.

Замонавий шароитда педагогнинг креативлиги яна бир ҳолатда – электрон ахборот-таълим ресурслари (ЭАТР)ни яратишида яққол намоён бўймоқда.

ЭАТР – ўқув фан (модул)лари бўйича тизимлилик, изчиллик, ўзаро мувофиқлик ва яхлитлик асосида шакллантирилиб, ўқув материалларини тўлиқ ёки қисман камраб олган ҳолда компьютер технологияси ёки Интернет ахборот тармоғида маҳсус (алоҳида) сайтда жойлаштирилган электрон нашрлар мажмуи

ЭАТР босма ўқув-методик мажмуалар каби ўзининг таркиб асосига эга бўлади. Ушбу таркибий асос бир нечта элементларни қамраб олади. ЭАТРнинг таркибий асоси қуидаги элементлар⁴⁷ дан таркиб топади (15-расм):

15-расм. ЭАТРнинг таркибий асосини ташкил этувчи элементлар

⁴⁷ Web технология асосида электрон ахборот таълим ресурсларини яратиш ва уларни амалиётга жорий этиш / Муслимов Н.А., Сайфуров Д.М., Усмонбоева М.Х., Тўраев А.Б. – Тошкент: “Сано стандарт” нашриёти, 2015. – 6-б.

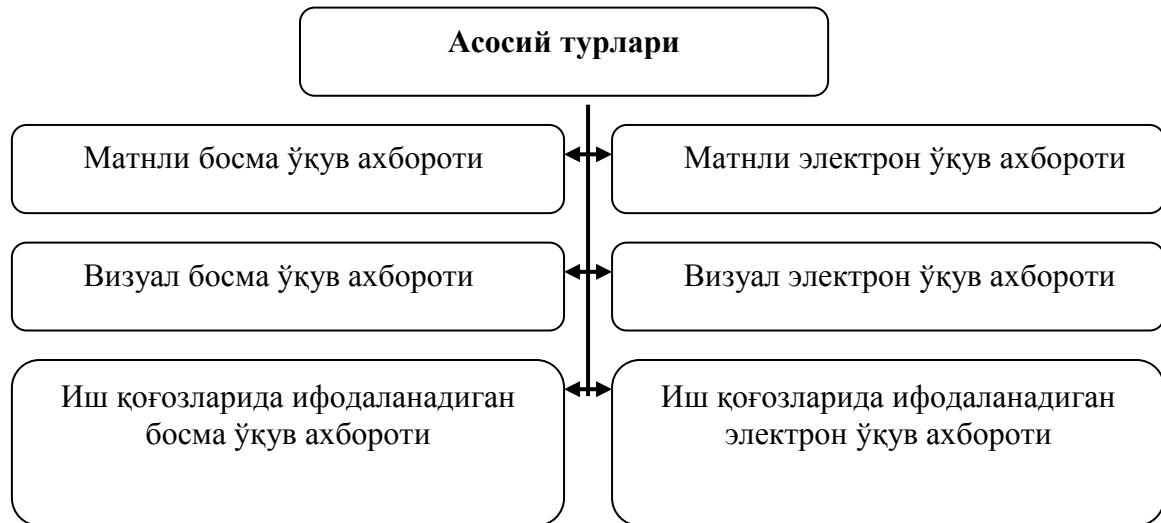
ЭАТР таълим жараёнида қуидаги имкониятлардан самарали фойдаланиш учун талаб этиладиган шароитни яратади⁴⁸:

- 1) таълимий вазифаларни шакллантириш;
- 2) ўқув материали мазмунини баён қилиш;
- 3) билимларни қабул қилишни ташкил этиш;
- 4) қайтар алоқа;
- 5) талабаларнинг билиш фаолиятини назорат қилиш;
- 6) талабалар ўқув-билиш фаолиятини ташкил этишнинг навбатдаги босқичига тайёргарлик қўриш (талабаларни мустақил таълим олишга, қўшимча ўқув адабиётларини мустақил ўқиб-ўрганишга йўналтириш)

2. Ўқув материалларини тайёрлашга креатив ёндашув ва уларни самарали тайёрлаш мезонлари. Таълим жараёнидаги креативлик талабаларда ўқишига қизиқишларини орттирувчи креатив саволлар тузиш, турли расм, тасвир, жадвал, диаграмма, рамзий ифодалардан фойдаланиш, таълим олувчиларга баён этилаётган ўқув ахборотлари билан мутлақо алоқаси бўлмаган ғоялар ўртасидаги ўзаро боғлиқлиликни топиш каби вазифаларни бериш, кичик кичик гуруҳларда ишлашларини таъминлаш каби ҳаракатларда акс этади.

Ўқитувчилар томонидан талабаларнинг креатив фикрлашларига эришиш, ўқув-билиш фаолиятларида ижодий маҳсулотларни яратишларини таъминлашга ундаш, рағбатлантириш қандай натижаларга олиб келган бўларди? Худди шу ҳолат ўқитувчилар излаётган ҳодиса бўлмасмиди?⁴⁹.

Маълумки, таълим мазмунини очиб беришга йўналтирилган ўқув материаллари бир нечта турга ажратилади. Улар (15-расм):

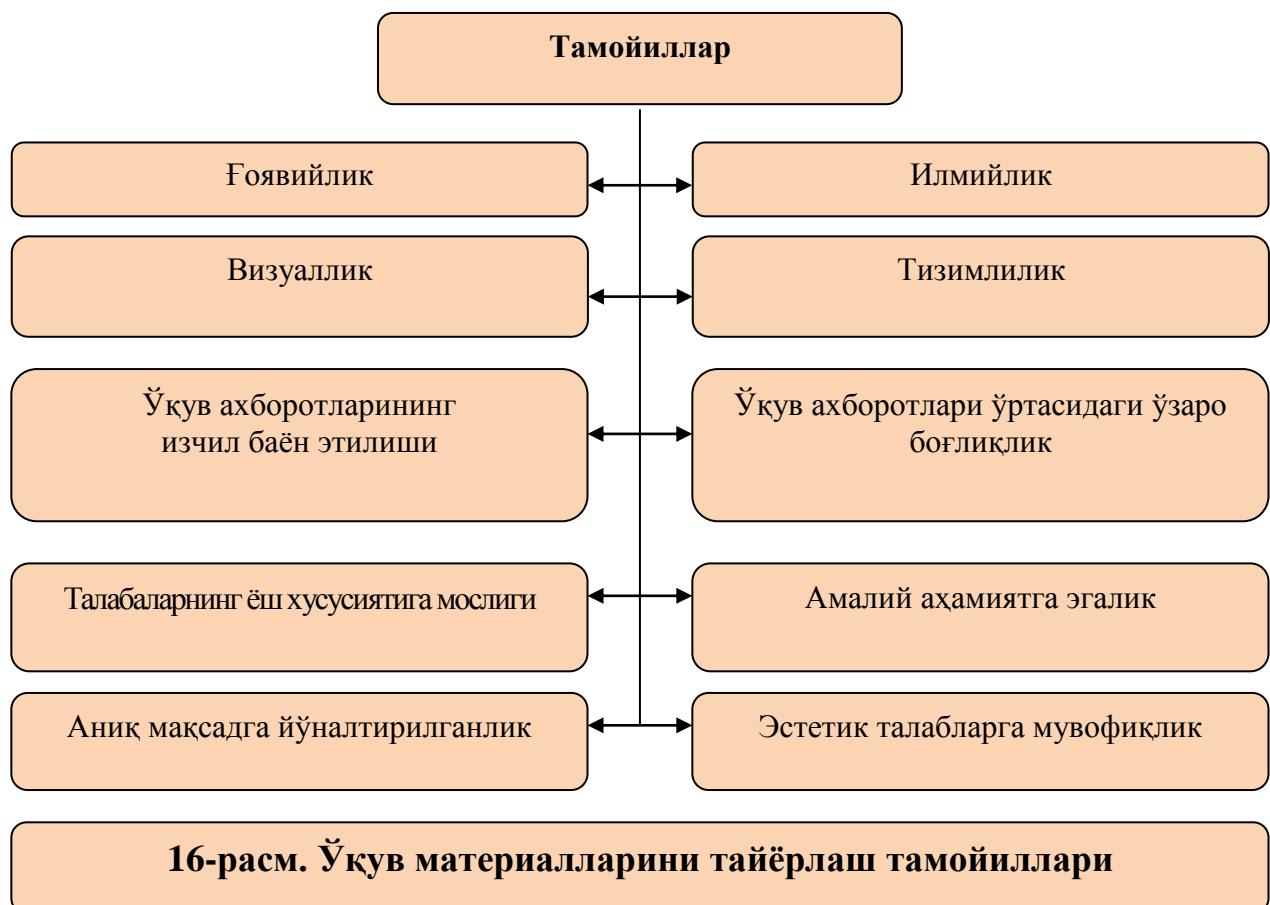

15-расм. Ўқув материалларининг асосий турлари

⁴⁸ Ўша

⁴⁹ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.

Ўқув материаллари талабаларнинг умумий ва касбий билимларини бойитиш билан бирга уларда дунёкарашни бойитиш, тасаввурни кенгайтириш, ижтимоий ва табиий борликқа ижобий муносабатни шакллантиришга ҳам хизмат қилиши зарур. Шу сабабли педагоглар ўқув материалларини тайёрлашга ижодий ёндашиш билан бирга муайян тамойилларга риоя этишлари зарур. Яъни (16-расм):

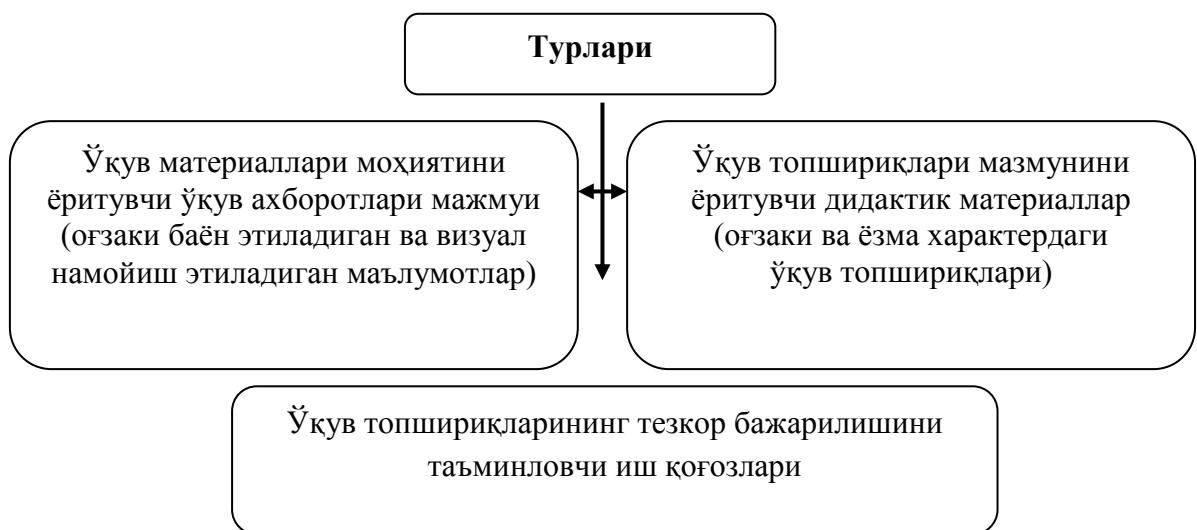
Ушбу тамойилларга мувофиқ тайёрланадиган ўқув материаллари мутахассислик йўналиши ва ихтисослик соҳасидан қатъий назар барча талабаларнинг эҳтиёжларини тўла қондира олади.

3. Ўқув машғулотлар учун дидактик ишланмалар тайёрлашга қўйиладиган замонавий талаблар. Шахсда креатив фикрлаш кўникмаларини ривожлантириш учун, энг аввало, уларда танқидий фикрлаш малакаларини шакллантириш талаб этилади. Ўқув материалларини талабаларга тақдим этишда саволнинг “Агарда ...?” деб қўйилиши топшириқларни бажариш жараёнида уларнинг ҳам объектив, ҳам субъектив фикрлаш кўникмаларини самарали ўзлаштиришларини таъминлайди. Кен Робинсон (2011 й.) таъкидлаганидек, креативлик талабаларда “нафақат янги ғояларни илгари суришини тақозо этиши, балки ўқув масалалари бўйича қарорлар қабул қилиш, таҳлил этиш кўникмаларини ҳам шакллантира олиши лозим.

Креативлик жараёни бошланғич ғояларни ишлаб чиқиши, уларни тадқиқ қилиш ва таҳлил этиши, зарур бўлса улардан воз кечишни ҳам ўз ичига олади. Айни ўринда шуни ҳам айтиб ўтиш жоизки, таълим жараёнига нисбатан креатив ёндашув таълим олиши, ўқув фанлари асосларини ўзлаштиришга нисбатан қизиқиши сусайган талабалар билан ишлаш мақсадида эмас, балки барча талабалар билан жонли, қизиқарли, жўшқин мулоқотга киришиши, уларни фаолликка ундаш учун қўлланилади. Қолаверса, креатив характерга эга машғулотларни нафақат санъат, маданият соҳалари йўналишларида, шу билан бирга барча исталған соҳа (бизнес, иқтисодиёт, хукуқ, педагогика, психология, курилиш, қишлоқ хўжалиги, муҳандислик, саноат ва б. соҳалар) бўйича таълим олаётган талабалар билан ишлаш жараёнида ҳам бирдек самарали ташкил этиши мумкин.

Ўқитувчилар, шунингдек, таълим жараёнига нисбатан креатив ёндашишда нафақат ўқув фанларини ўзлаштиришда юқори натижаларга эришаётган, креатив фикрлашда ижобий ҳолатларни қайд этаётган талабаларга, балки кўпроқ эътиборни талаб этадиган, ижодий, креатив фикрлаш лаёқатига эга бўлмаган таълим оловчиларга ҳам бирдек эътиборни қартишлари зарур⁵⁰.

Таълим жараёнини ташкил этишда ўқув материалларининг мақсадга мувофиқ, ғоявий мазмунга эга ва сифатли тайёрланиши муҳим аҳамиятга эга. Олий таълим муассасаларида ташкил этиладиган ўқув машғулотлари учун уч турдаги дидактик материаллар тайёрланади (17-расм):

17-расм. Дидактик материалларнинг турлари

Педагогларнинг ўқув машғулотлари учун дидактик материалларни тайёрлашда қуйидаги замонавий талабларга мувофиқ иш кўришлари

⁵⁰ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.

кутилган таълимий натижанинг қўлга киритилиши учун зарур шароитни вужудга келтиради:

- аниқ мақсадга йўналтирилган бўлиши;
- талабаларнинг эҳтиёж ва қизиқишлирига мувофиқ тайёрланиши;
- ўқув ахборотларининг асосланганлиги;
- талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини
- фаоллаштириш имкониятига эгалик;
- талабаларни жуфтликда, кичик гурухларда фаол ишларига учун шароит яратиш;
- талабаларда мустақил, ижодий, танқидий ва
- креатив фикрлаш қобилиятларини ривожлантириш;
- замонавий аҳамият касб этиши;
- эстетик жиҳатдан сифатли бўлиши;
- ноаниқ тушунча ва иборалардан ҳоли бўлиши;
- аниқ натижани кафолатлай олиши;
- турли вазиятларда қўллай олиш имкониятига эгалик;
- мавжуд БКМни мустаҳкамлашга хизмат қилиши ва б.

Ўқув машғулотлари учун дидактик материалларни тайёрлашда педагоглар ўқув манбалари (дарслик, ўқув, методик ва ўқув-методик кўлланма, йўриқнома, тавсиянома, луғат, энциклопедия, атлас, иш дафтари, хрестоматия каби босма нашрлар, шунингдек, Интернет материаллари, ЭАТР каби электрон ахборот манбаларидан олинган маълумотлардан мақсадли, самарали фойдаланишлари мумкин. Бу ўринда олинган маълумотларнинг ишончлилиги муҳим. Шу сабабли педагоглар дидактик материалларни тайёрлашда ўқув ахборотларининг ишончли эканлигига эътиборни қаратишлари зарур. Бинобарин, илмий асосга эга далиллар билан бойитилган дидактик материаллар талабаларнинг умумий ва касбий ривожланишини таъминлашда ўзига хос аҳамият касб этади.

Демак, педагогларнинг ўқув дастурлари ва ўқув манбаларини яратишга нисбатан креатив ёндашувлари талабаларнинг умумий ривожланиши ҳамда касбий шаклланишида муҳим аҳамият касб этади. Таълим жараёнининг муваффақияти педагог томонидан тақдим этилаётган ўқув материалларининг қай даражада сифатли тайёрланишига ҳам боғлиқ. Шу сабабли педагоглар ўқув материалларини тайёрлашга креатив ёндашишлари талаб этилади. Бунда улар ўқув материалларини самарали шакллантиришда ғоявийлик, илмийлик, визуаллик, тизимлилик, ўқув ахборотларининг изчил баён этилиши, ўқув ахборотлари ўртасидаги ўзаро боғлиқлик, талабаларнинг ёш хусусиятига мослиги, амалий аҳамиятга эгалик, аниқ мақсадга йўналтирилганлик ҳамда эстетик талабларга мувофиқлик каби тамойилларни инобатга олиши ўқув жараёнининг сифатли, методик жиҳатдан тўғри ташкил этилишини таъминлайди. Мойилларни инобатга олишлари зарур. Ўқув машғулотлар учун дидактик ишланмалар тайёрлашда ҳам педагоглар замонавий талаблар.

Назорат саволлари:

1. Ўқув дастурларини яратишга креатив ёндашув ўзида нимани ифодалайди?
2. Ўқув манбаларини яратишга креатив ёндашишда нималарга эътибор қаратиш лозим?
3. Ўқув материалларини креатив ёндашув асосида тайёрлаш қандай аҳамиятга эга деб ўйлайсиз?
4. Ўқув материалларини креатив ёндашув асосида самарали тайёрлашда қандай тамойиллар инобатга олинади?
5. Ўқув машғулотлар учун дидактик ишланмалар тайёрлашга қўйиладиган замонавий талаблар нималарда иборат?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
2. Педагогика назарияси / ОТМ учун дарслик. Муал.: М.Х.Тохтаходжаева ва б. Проф. М.Х.Тохтаходжаеванинг умумий таҳрири остида. – Т.: “Iqtisod-moiya”, 2010. – 136-140-б.
3. Педагогика: 1000 та саволга 1000 та жавоб / Методик қўлланма. У.И.Иноятов, Н.А.Муслимов, М.Усмонбоева, Д.Иноғомова. – Т.: Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, 2012. – 193 б.

5-МАВЗУ: АМАЛИЙ ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТНИ ТАШКИЛ ЭТИШГА КРЕАТИВ ЁНДАШИШ

Режа:

1. Маъруза машғулоти учун мўлжалланган матнинг визуал хусусият касб этиши.
2. Ўқув топшириқларининг турлари ва ўқув машғулотлар учун ўқув топшириқларини шакллантириш.
3. Ўқув топшириқлари учун иш қоғозларини тайёрлаш.
4. Креатив ёндашув асосида ўқув фанлари бўйича назорат-синов-топшириқларини тайёрлаш, кейс ва даражали тестлар тўпламини шакллантириш.
5. Маънавий-маърифий тадбирларни ташкил этишга креатив ёндашиш. Ўқув машғулотлари ва маънавий-маърифий тадбирлар учун аудитория (жой)ни жиҳозлашга креатив ёндашиш.

Таянч тушунчалар: матн, визуаллик, матнинг визуаллик хусусияти, ўқув топшириқлари, ўқув топшириқларининг турлари, иш қоғозлари, кейс, даражали тест, аудиторияни жиҳозлаш.

1. Маъруза машғулоти учун мўлжалланган матнинг визуал хусусият касб этиши. Шахсада креативликни шакллантиришга йўналтирилган машғулотлар фақатгина кўнгилочар характердаги топшириқ, машқ ёки вазифалардан иборат бўлиб қолиши керак эмас. Балки, талабаларга бериладиган барча топшириқ, машқ ва вазифалар мавжуд давлат таълим стандартларга мос келиши, талабаларга билим, қўникма ва малакаларини тўлақонли намойиш қила олиш имкониятини яратиши зарур. Машғулотлар жараёнида ўқитувчилар талабаларни аста-секин масъулиятдан озод қилиш орқали мустақил таълим олишга рағbat билдирадиган шахс бўлишларига эриша олишлари лозим (Фишер, Фрей, 2008 й.).⁵¹

Педагогнинг креативлиги ривожлантиришда унинг маъруза, амалий, семинар ва лаборатория машғулотлари учун ўқув топшириқларини ишлаб чиқишига ижодий ёндашиш қўникма ва малакаларига эга бўлиши муҳим аҳамиятга эга. Бунинг учун педагоглар ўзларида креативлик қобилиятини ривожлантириш йўлида тизимли, изчил амалий ҳаракатларни ташкил этишлари зарур. Қўйида уларнинг айримлари хусусида тўхталиб ўтилади.

1. Матнли ахборотларни график шаклига ўтказиш. Матнли, айниқса, катта ҳажмдаги матнли ахборотлар талабалар томонидан қийин

⁵¹ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.

қабул қилинади. Замонавий шароитда матнли ахборотларни график шаклига ўтказиш талаб этилмоқда. Ўкув ахборотларини график шаклига ўтказишида маълумотларни модел, схема, жадвал, диаграмма, тасвир, кластер, математик, физик, геометрик кўринишларида ифодалаш мақсадга мувофиқдир. Бу тарзда талабаларга тақдим этилган ахборотлар талабалар томонидан самарали қабул қилинади.

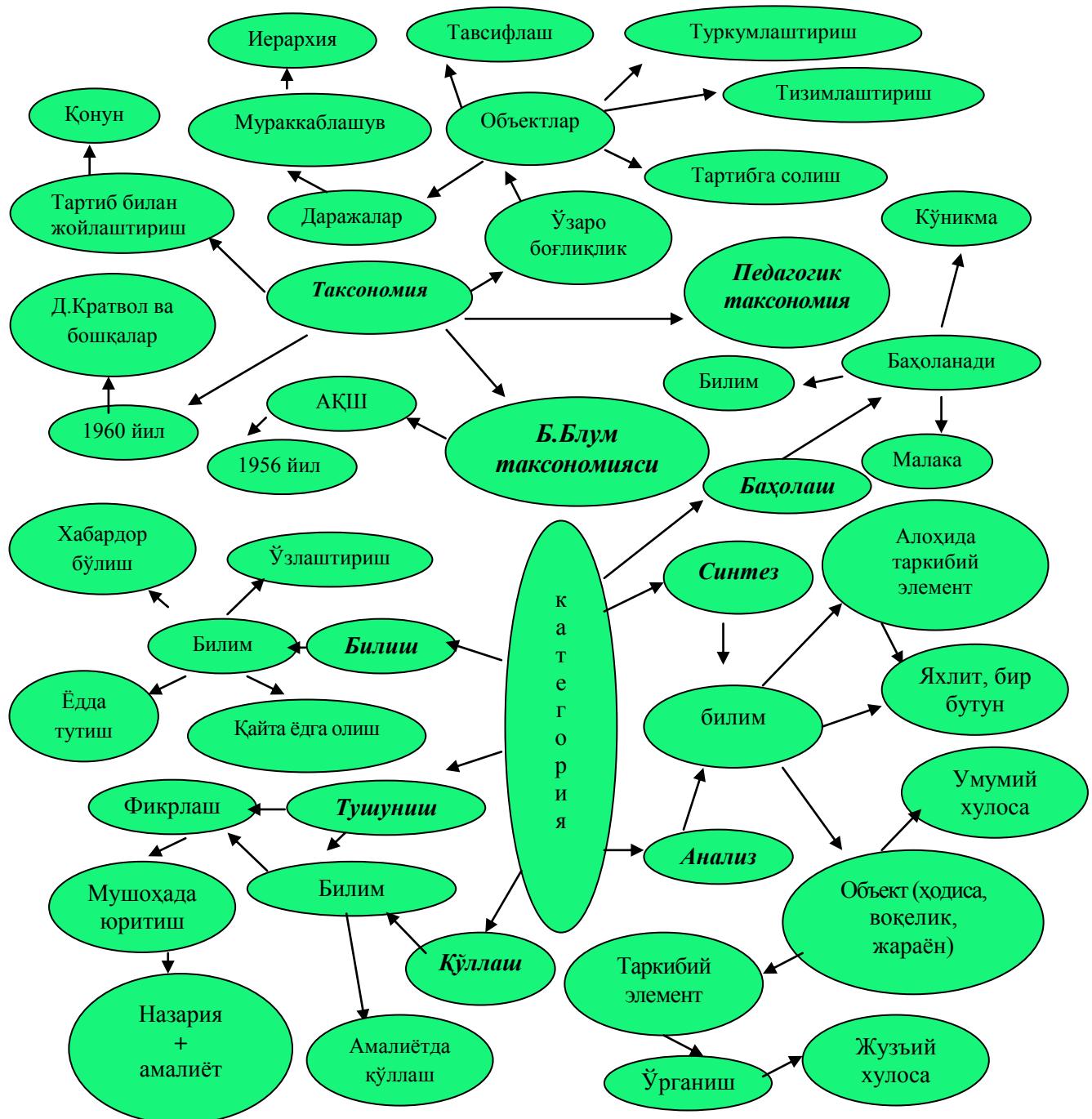
Айни вақтда ОТМ педагогларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш курсларида “Инновацион таълим технологиялари” йўналишида ташкил этилган амалий машғулотда тингловчилар билан қуидаги матнли ахборотни кластерда ифодалаш қўникма, малакалари билан қуроллантирилди:

Лугавий маъносига кўра “таксономия” тушиунчаси “тартиб билан жойлаштириши қонуни” маъносини англатади. Объектларни уларнинг ўзаро боғлиқлигига асосланган ҳолда мураккаблашиб борадиган дараҷалар кетма-кетлиги (иерархик тарз)да жойлаштирган ҳолда туркумлаштириши, тизимлаштириши “таксономия” деб аталади. Педагогик таксономия – педагогик жараённинг ўзаро боғлиқ ва хоссасига кўра кўп босқичли (иерархик) тузилишга эга объектларини тавсифлаш, тартибга солиши ва тизимлаштириши назарияси. Б.Блум раҳбарлигидаги 1956 йилда АҚШда “Педагогик таксономия” гоялари эълон қилинди. XX асрнинг 60-йилларида Д.Кратвол ва бошқалар томонидан педагогик мақсадларни ифодаловчи таксономиянинг навбатдаги гоялари шакллантирилди

Б.Блум таксономияси категория (мезон)лари

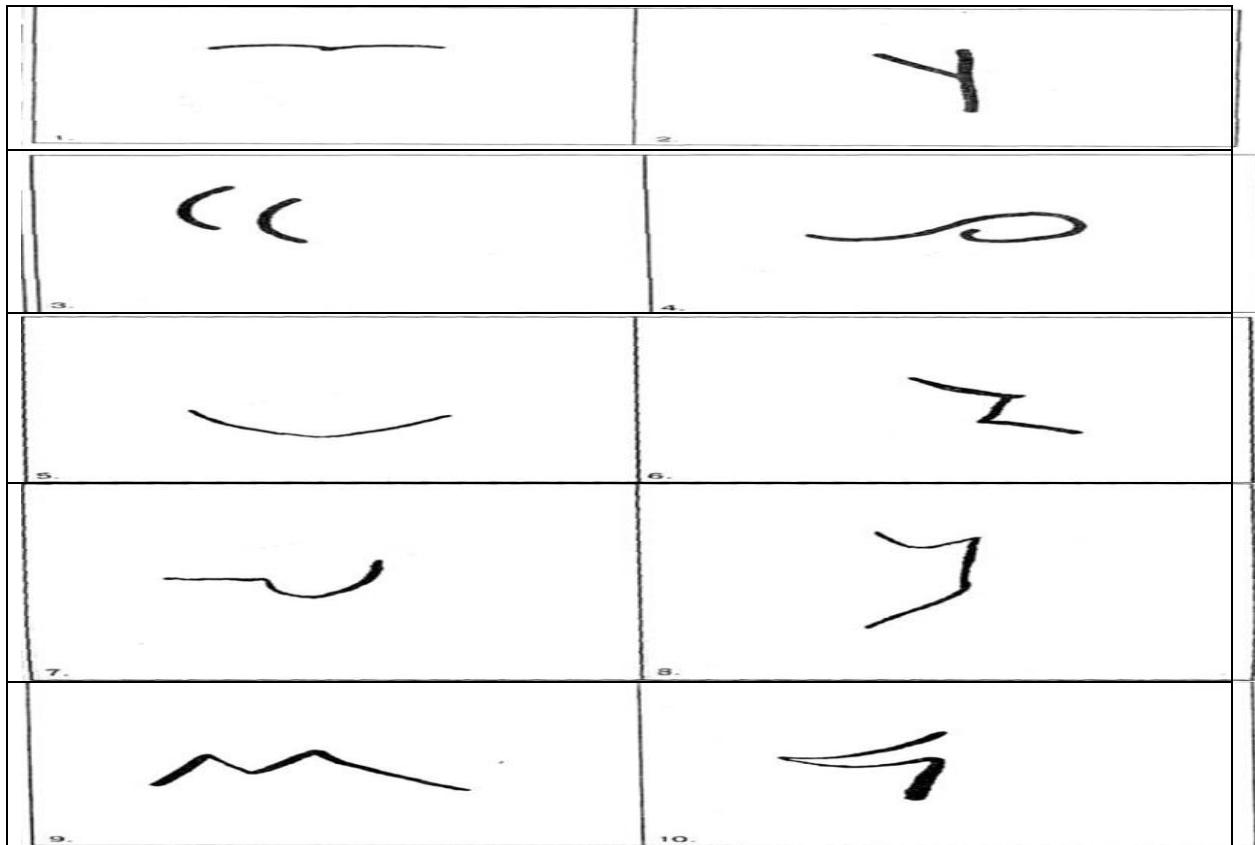
<i>№</i>	<i>Мезонлар</i>	<i>Мазмуни</i>
1.	<i>Билиш</i>	<i>Билимлардан хабардор бўлиш, уларни ўзлаштириши, ёдда тутии, қайта ёдга олишини ифодалайди</i>
2.	<i>Тушуниш</i>	<i>Билимлар юзасидан фикрлаш, мушоҳада юритиши, назарий ҳолатдан амалиётга кўчиши мантигини ўзлаштириши</i>
3.	<i>Қўллаш</i>	<i>Билимларни амалиёт (амалий ҳаракатлар)да қўллаш</i>
4.	<i>Анализ</i>	<i>Мавжуд билимларга таянган ҳолда яхлит, бир бутун объект, ҳодиса, воқелик ва жараённи таркибий элементларга ажратган ҳолда ўрганиш, жузъий хулоса чиқарии</i>
5.	<i>Синтез</i>	<i>Мавжуд билимларга таянган ҳолда айрим, алоҳида таркибий элементлар асосида яхлит, бир бутун объект, ҳодиса, воқелик ва жараён тўғрисида умумий хулоса чиқарии</i>
6.	<i>Баҳолаш</i>	<i>Шахснинг назарий билим ҳамда амалий қўникма, малакаларга эгалигини баҳолаш</i>

“Б.Блум таксономияси” мавзусидаги ўкув ахборотининг кластердаги ифодаси

2. Махсус тестлар билан ишлаш. Педагогларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш курсларида тингловчиларда креативлик қобилияти ва сифатлари мавжудлигини аниqlашда Э.П.Торренснинг “Тугалланмаган расмлар” тестидан фойдаланиш самарали натижаларни беради.

Мазкур тест қуидаги штрихларан иборат ноаниқ тасвиirlардан иборат бўлиб, тингловчиларга уларни тугатиб бериш топшириги берилади:

ОТМ педагогларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш курсларида П.Торренснинг “Тугалланмаган расмлар” тести қўллаш жараёнида тингловчилар томонидан қўплаб таклифлар берилади. Берилган таклифлар тинглов-педагогларнинг қай даражада креативлик сифатларига эгалиги, тасаввурининг қанчалик бойлигини ифодалайди.

3. Интерфаол методлардан фойдаланиш. Машғулотларда интерфаол метод (стратегия, графикр органайзер)лар билан ишлаш талabalар томонидан ўкув ахборотларини тизимли, яхлит ҳолда ўзлаштириш имкониятини яратади. Қолаверса, интерфаол методлар ёрдамида талabalар ўкув ахборотлари билан ишлашда билимларни таҳлил қилиш, синтезлаш, муҳим тушунчаларни тизимлаштириш, объект, жараён, фаолият, воқеа, ҳодисаларнинг умумий моҳиятини аниқ ифодалаш каби кўникма, малакаларни ўзлаштиришга муваффақ бўлади.

Куида пеагогик туркум фанларини ўқитиш ҳамда талabalар, ОТМ педагогларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакаларини ошириш курслари тингловчиларида креативлик сифатлари, ижодий-касбий фаолият малакаларни шакллантиришда интерфаол методлардан фойдаланишга оид мисоллар келтирилади.

3.1. “Синквейн” стратегияси. Ж.Стилл, К.Мередис, Ч.Темил томонидан ишлаб чиқилган “Ўқиш ва ёзиш асосида танқидий фикрлашни

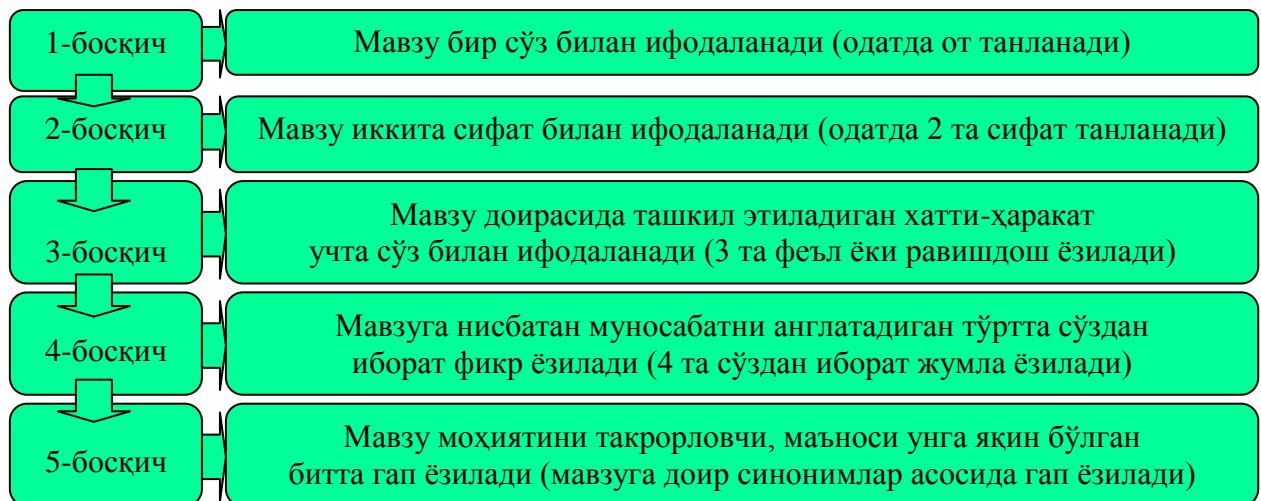
ривожлантириш дастури”да ҳар бир ўқувчи (талаба) ва ўқувчи (талаба)лар гурухларининг фикрлаш фаоллигини ошириш, уларда танқидий фикрлаш қобилиятини ривожлантириш учун “Синквейн” стратегиясини қўллаш самарали эканлиги айтилади.

Бу ўринда стратегиянинг моҳияти билан танишиб ўтиш мақсадга мувофиқдир.

Синквейн (фр. “беш қатор”) – маълумотларни синтезлаш (алоҳида маълумотлар асосида яхлит ғояларни шакллантириш)га ёрдам берадиган қофиясиз шеър бўлиб, у асосида ўрганилаётган мавзу (тушунча, ходиса, воеа)ларга оид маълумотлар тўпланди; ҳар бир талаба ушбу маълумотлар йиғиндиси (қофиясиз шеър)ни ўз сўzlari билан турли вариант ёки қарашлар орқали ифодалаш имкониятига эга

Синквейн тузиш – мураккаб ғоя, сезги ва хиссиётларни бир неча сўз орқали яққол, ёркин ифодалаш малакаси бўлиб, бу жараён мавзуни пухтароқ ўзлаштириш, маълумотларни яхшироқ англашга ёрдам беради

Синквейн тузиш мураккаб жараён бўлиб, уни самарали ташкил этиш учун муайян қоидаларга амал қилиш талаб этилади. Одатда, синквейн тузиш беш босқичли ҳаракатларни ташкил этиш орқали амалга оширилади. Мисол учун:

“Синквейн” стратегиясини қўллашга доир мисол “Word матн мұхаррири”нинг “Синквейн” стратегияси ёрдамида ёритилган моҳияти

1-қатор. Windows (1та от)

2-қатор. Хужжатни *тез ва сифатли* тайёрлайди (2 та сифат)

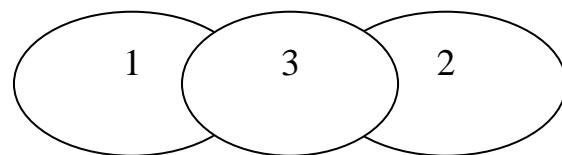
3-қатор. Маълумотларни *ёзиши, қайта ишлиши ва саклашга* ёрдам беради (3 та феъл)

4-қатор. Windows тизими мұхитида ишлайди (4 та сўз)

5-қатор. Word матн мұхаррири Microsoft office дастурлари пакетига киради, унинг пиктограммаси “W” белгиси, унда ишланган файл кенгайтмаси .doc саналади (1 та гап)

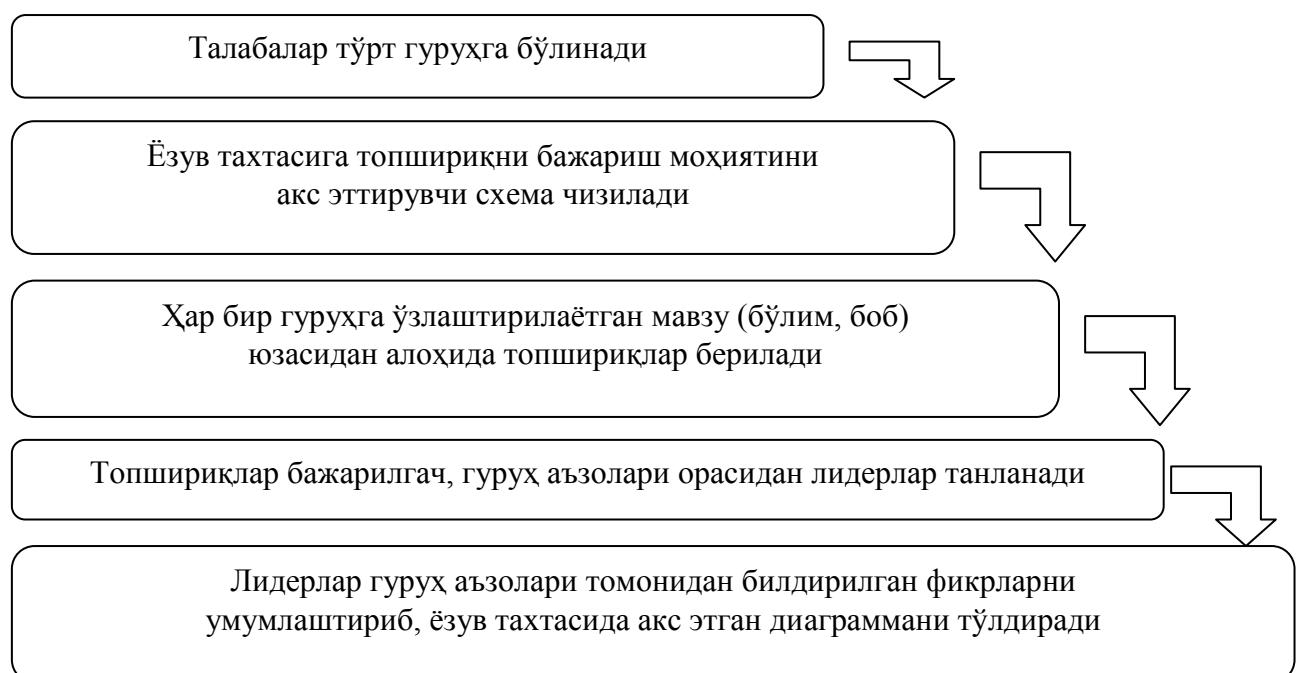
3.2. “Вени диаграммаси” график организери (ГО) талабаларда мавзуга таҳлилий ёндашиш, айрим қисмлар негизида мавзунинг умумий моҳиятини ўзлаштириш (синтезлаш) кўникмаларини ҳосил қилишга йўналтирилади. У кичик гурухларни шакллантириш асосида аниқ схема бўйича амалга оширилади.

Ёзув тахтаси ўзаро тенг тўрт бўлакка ажратилади ва ҳар бир бўлакка қўйидаги схема чизилади:

ГО талабалар томонидан ўзлаштирилган ўзаро яқин назарий билим, маълумот ёки далилларни қиёсий таҳлил этишга ёрдам беради. Ундан муайян бўлим ёки боблар бўйича якуний дарсларни ташкил этишда фойдаланиш янада самаралидир.

Уни қўллаш босқичлари қўйидагилардан иборат:

ГОНИ ҚҮЛЛАШ ЖАРАЁНИДА ҲАР БИР ГУРУХ МУАЙЯН МАВЗУГА ОИД ТОПШИРИҚЛАРНИ БАЖАРАДИ. ТАЛАБАЛАР ЭЪТИБОРИГА ҚҮЙИДАГИ ЖАДВАЛНИ ТАҚДИМ ЭТИШ МУМКИН:

Гурухлар	Диаграмманинг тартиб раками	Топшириқлар мазмуни
1- гурух	1-диаграмма	
	2-диаграмма	
	3-диаграмма	
2-гурух	1-диаграмма	
	2-диаграмма	
	3-диаграмма	
3-гурух	1-диаграмма	
	2-диаграмма	
	3-диаграмма	
4-гурух	1-диаграмма	
	2-диаграмма	
	3-диаграмма	

“ВENN диаграммаси” қўллашга оид мисоллар

“Таълим ва тарбия жараёнларининг моҳияти” мавзусидаги ВENN диаграммаси

“Power Point ва Exzel дастурларини қиёсий ўрганиш” мавзусидаги Вени диаграммаси

Power Point дастурига хос хүсүсий жихатлар:

1. Амалый дастур.
2. Күргазмали графика.
3. Microsoft Office пакетига тегишли.
4. Windows мухитида ишлайдиган дастурий восита.
5. Универсал.
6. Кенг имкониятларга эга.
7. Слайдларни яратиш имконини беради.
8. Матн, расм, чизма, графиклар, овоз, анимация эффектлари, видеоролик ва бошкалардан ташкил топган.
9. У ёрдамида күргазмали қуролларни яратиш мумкин.
10. Маълумотлар базаси сифатида ҳам кўлланилади.
11. Мультимедиа воситаларини бошқариш вазифасини ҳам бажаради

Умумий жихатлар:

1. Компьютер дастури.
2. Microsoft Office пакетига тегишли.
3. Аниқ вазифани бажаришга хизмат килади.
4. Кенг имкониятларга эга.
5. Самарали ишлашга ёрдам беради.
6. Маълумотларни узоқ вақт сақлаш мумкин.
7. Уларда ишлаш маълум кўникма, малакаларга эга бўлишни тақозо этади.
8. Маълумотларни қайта ишлашда самарали

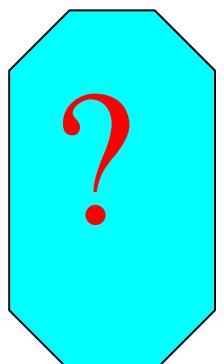
Exzel дастурига хос хүсүсий жихатлар:

1. Электрон жадвал.
2. Microsoft Office пакетига тегишли.
3. Ҳисоб ишларини амалга оширишга ёрдам беради.
4. Маълумотларни қайта ишлашда самарали.
5. Ҳисоблаш самараадорлигини оширади.
6. Унда файллар .xls кенгайтмасига эга.
7. У иш китоби – Workbook.
8. Ҳар бир иш китобида бир неча “иш қоғози” мавжуд.
9. Уларнинг хар бирига 1 тадан то 255 тагача электрон жадвал жойлаштириш мумкин.
10. Иш қоғозларига Лист1, Лист2 ва ҳоказо тарзида ном берилади.
11. Қаторлар сонлар, устунлар эса A, B, C, ...Z, AA, B,... каби лотин харфлари билан ифодаланади

3.3. “Барча омилларни ҳисобга ол!” (БОҲО) методи. БОҲО – шахс эътиборини муайян омилларга қаратишга хизмат қилувчи метод. Уни қўллашдан қўзланган мақсад шахс онгини ривожлантириш, тасаввурини кенгайтириш, тафаккурини бойитишидир. Метод аниқ мақсад асосида қўлланилса, унинг самарадорлиги шунча юқори бўлади. Агар талаба у ёки бу фикрни очиқ айтишга тортинса, у ҳолда методни қўллаш ҳеч қандай самара бермайди.

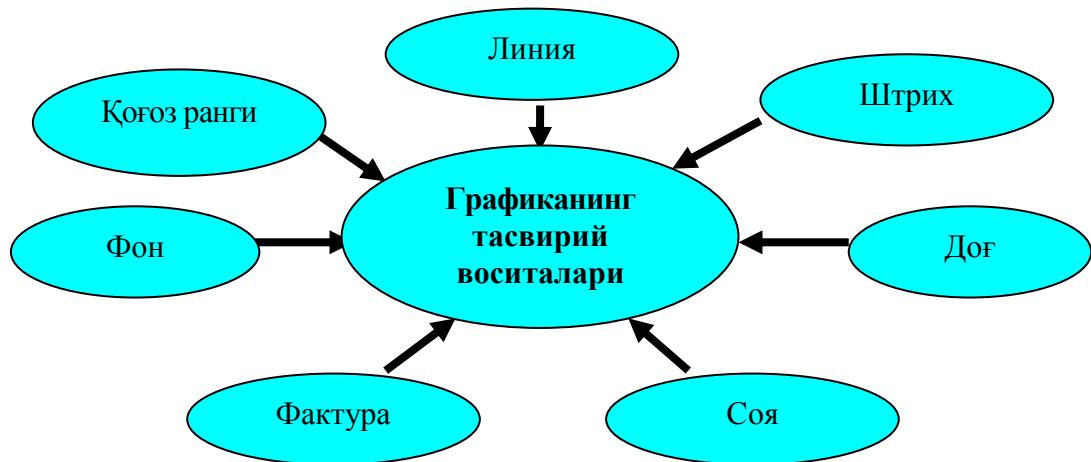
Машғулотлар жараёнида методдан фойдаланишда қўйидаги саволларга жавоб топган ҳолда мавзуни самарали ўзлаштириш имконини берадиган омилларнинг рўйхатини тузиб олиш мақсадга мувофиқдир:

- Мавзуни ўзлаштиришда қайси омиллар ҳисобга олинди
- Мавзуни ўзлаштиришда қандай омиллар ҳисобга олинмади
- Рўйхатга яна қандай омилларни киритиш мумкин
- Масаланинг яна қайси жиҳатларига эътибор бериш зарур

“Барча омилларни ҳисобга ол!” (БОҲО) методини қўллашга оид мисол

“Барча омилларни ҳисобга ол!” (БОҲО) методига асосланган Графиканинг таркибий воситалари

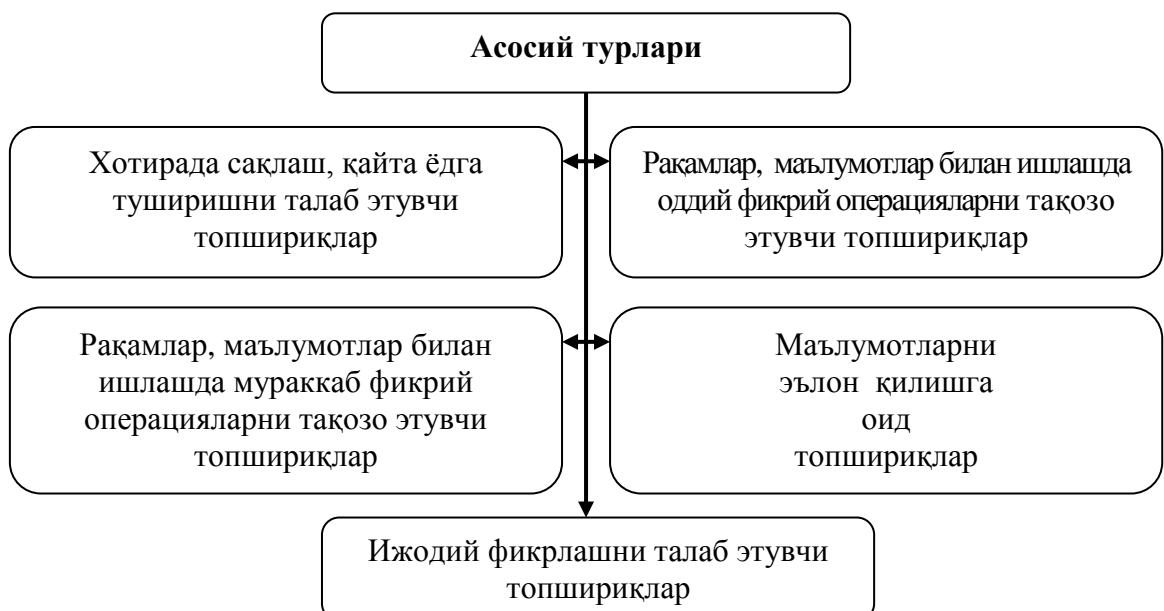
2. Ўқув топшириқларининг турлари ва ўқув машғулотлар учун ўқув топшириқлари турларини белгилаш. Режалаштирилган мақсадлар тизими ушбу мақсадларнинг бажарилишини таъминловчи ҳаракатлар тизими билан узвий боғланади. Ўқув материалларини ўзлаштиришда таълим олувчини фаол ҳаракатга ундейдиган омил – ўқув топшириқлари ҳисобланади. Ўқув топшириқлари – ўрганилаётган мавзу бўйича талабалар

томонидан ўзлаштирилган билим, кўникма ва малакалар даражасини аниқлашга хизмат қиласиган таълимий вазифалар йигиндиси.

Шу сабабли ўқув топшириқларини тўғри шакллантириш мақсадга мувофиқ саналади. Педагогика ОТМда таҳсил олаётган талабалар ўқув топшириқларини тўғри шакллантириш кўникма, малакаларига эга бўлиши зарур. Ўқув топшириқларини шакллантиришда қуидагиларга эътибор қаратилади:

- 1. Ўқув топшириқларининг мураккаблик даражасини аниқлай олиш.
- 2. Дарснинг мақсадига мувофиқ ўқув топшириқлари тизимини шакллантириш

Бу ўринда Д.Толлингерова томонидан қуидаги ўқув топшириқлари таксономияси таклиф этилган (18-расм):

18-расм. Характерига қўра ўқув топшириқларининг турлари

Хар бир ўқув топшириги ўз ичига яна бир неча кичик турдаги топшириқларни қамраб олади. Улар қуидагилардир:

I. Хотирада сақлаш, қайта ёдга туширишни талаб этувчи топшириқлар:

- 1) хабардор бўлишга оид топшириқлар;
- 2) алоҳида далил, сон, тушунчаларни ёдга олишга доир топшириқлар;
- 3) таъриф, меъёр, қоидаларни ёдга олишга оид топшириқлар;
- 4) катта ҳажмдаги матн, бўлим, шеър, жадвал ва б.ни ёдга олишга оид топшириқлар.

II. Рақам ва маълумотлар билан ишлашда оддий фикрий операцияларни тақозо этувчи топшириқлар:

- 1) далиллар (ўлчаш, тортиш, ҳисоблаш ва б.)ни аниқлашга оид топшириқлар;
- 2) далилларни келтириш ва таърифлашга (ҳисоблаш, санаб ўтиш ва б.)га доир топшириқлар;
- 3) ҳаракатлар жараёни ва усулларини ташкил этиш ва тавсифлашга оид топшириқлар;
- 4) ажратиш ва йиғишиш (таҳлил ва синтез)га доир топшириқлар;
- 5) қиёслаш ва фарқлаш (такқослаш ва бўлиш)га оид топшириқлар;
- 6) тақсимлаш (категориялаштириш ва таснифлаш)га доир топшириқлар;
- 7) далиллар ўртасидаги ўзаро алоқадорлик (сабаб, оқибат, мақсад, восита, таъсир, фойдалилик, восита, усуллар)ни аниқлашга оид топшириқлар;
- 8) мавхумлаштириш, аниқлаштириш ва умумлаштиришга доир топшириқлар;
- 9) мураккаб бўлмаган (катталиқ, ўлчамлари номаълум бўлган) мисолларни ечиш.

III. Рақам ва маълумотлар билан ишлашда мураккаб фикрий операцияларни тақозо этувчи топшириқлар:

- 1) кўчириш (бирор жойга узатиш, шаклини ўзгартириш)га оид топшириқлар;
- 2) баён қилиш (шарҳлаш, маъносини тушунтириш, моҳиятини ёритиш, асослаш)га доир топшириқлар;
- 3) индукция (жузъий хусусиятга таянган умумий хулоса чиқариш)га оид топшириқлар;
- 4) дедукция (умумий ҳолатга кўра хусусий хулосалар чиқаришга) доир топшириқлар);
- 5) исботлаш (далиллаштириш) ва текширишга оид топшириқлар;
- 6) баҳолашга доир топшириқлар.

IV. Маълумотларни эълон қилишга оид топшириқлар:

- 1) умумлаштирувчи қисқача маълумот, қоралама, мазмун ва б.ни ишлаб чиқишишга доир топшириқлар;
- 2) ҳисбот, маълум муаммога бағишлиланган илмий асар, маърузаларни тайёрлашга оид топшириқлар;
- 3) мустақил равишида ёзма ишлар, чизмалар, лойиҳалар ва б.ни бажаришишга доир топшириқлар.

V. Ижодий фикрлашни талаб этувчи топшириқлар:

- 1) амалий таклифларни ишлаб чиқаришга доир топшириқлар;
- 2) муаммоли масала ва вазиятларни ҳал қилишга оид топшириқлар;
- 3) саволларни қўйиш ва масала ёки топшириқларни ифодалашга доир топшириқлар;
- 4) шахсий кузатишларга асосланган ҳолда ечимни топишга оид топшириқлар;

5) шахсий мулоҳазага асосланган ҳолда ечимни топишга доир (рационал ечимга асосланган) топшириқлар.

Англанганидек, педагоглар таълим жараёнини ташкил этишда ўқув материалларининг характеристидан келиб чиқсан ҳолда юқорида қайд этилган топшириқлардан икки ва ундан ортигини танлаш имкониятига эга. Бир машғулотда талабаларни бир неча турдаги топшириқлар билан ишлашга жалб этиш талабаларда ўқув фаолиятига нисбатан қизиқиши оширади ва ўқув-билиш фаолиятини кучайтиради.

3. Ўқув топшириқлари учун иш қоғозларини тайёрлаш. Иш қоғозлари асосида ўқув топшириқларининг бажарилиши мазкур жараённи тезлаштириш, талабалар фаолиятини осонлаштириш ва энг муҳими, мумкин қадар вақтни тежаш имконини яратади. Шу туфайли етакчи хорижий мамлакатлар тажрибасида ўқув топшириқлари билан ишлаш жараёни учун иш қоғозларини шакллантириш ва уларни машғулотлар учун тайёрлашга алоҳида эътибор қаратилади.

Ўзбекистонда ҳам мустақиллик йилларида таълимни ташкил этишга инновацион ёндашиш натижасида узлуксиз таълим тизимининг барча босқичларида деярли ҳар бир дарс, ўқув машғулотида ўқувчи ва талабаларнинг амалий фаолиятини иш қоғозлари воситасида ташкил этиш анъанаси бир қадар шаклланди. Айни вақтда бу борадаги тажрибани янада бойитишга нисбатан эҳтиёж мавжуд. Шу сабабли ОТМ педагогларида иш қоғозларини шакллантириш борасидаги кўнкима, малакаларини ривожлантириш мақсадга мувофиқдир. Қолаверса, ўқув машғулотларида бажариладиган топшириқлар учун иш қоғозларининг тайёрланиши педагогларда креативлик қобилиятини янаа ривожланишига ёрдам беради.

Таълим жараёнида интерфаол методларни қўллашда график органайзерларнинг графикили тавирларидан иш қоғозлари сифатида фойдаланиш мумкин.

ЎММнинг “Иловалар” қисмида сўнгги йилларда ўқув машғулотларида тобора кенг қўлланилаётган иш қоғозларидан намуналар (1-илова) келтирилади.

6. Креатив ёндашув асосида ўқув фанлари бўйича назорат-синов топшириқларини тайёрлаш, кейс ва даражали тестлар тўпламини шакллантириш. Замонавий таълимда талабаларга тайёр билимларни бериш эмас, балки уларни билимларни мустақил ўзлаштиришга йўналтириш тобора муҳим аҳамият касб этиб бормоқда. Зоро, тайёр билимларни ўзлаштириш гарчи талабаларнинг борлиқни англашларии, ижтимоий муносабатлар мазмунини, у ёки бу кўринишдаги кишилик фаолияти моҳиятини тушунишларига ёрдам беради. Бироқ, борлиқ ва ижтимоий муносабатларнинг мавжуд ҳолатини ифоаловчи ҳодиса, воқелик, жараённинг таркибий элементлари ўртасидаги ўзаро бирлик, алоқадорликни тушуниш, сабаб-оқибатларини таҳлил қилиш, фаолият мазмуни, йўналиши ва энг муҳими, натижасини кафолатловчи омилларни таҳлил қилиш малакаларини самарали ривожланишига тўсқинлик қиласи.

Шу каби салбий ҳолатнинг олини олишда талабаларни “муаммо вазиятлар”га рўпара қилиш методик жиҳатдан самарали саналади.

Муаммоли вазиятларнинг дидактик имкониятлари талабаларни ўрганилаётган масала (мавзу, муаммо) юзасидан фикрлаш, масала моҳиятини ёритувчи таркибий элементлар ўртасидаги ўзаро бирлик ва алоқадорликни англаш, “муаммо-муаммони ҳал қилиш жараёни-ечим” тизими асосида масалани таҳлил қилиш, ечим борасида фаразларни илгари суриш, уларнинг мақбуллигини текшириш, ечимни баён этиш ва уни ҳимоя қилиш каби амалий ҳаракатларни ташкил этишга мажбур қиласди. Қолаверса, муаммоли вазиятлар ёрдамида талабалар ўз билимларини мустақил таҳлил қилиш, ўқув-билиш фаолиятига танқилий ёндашиш, ўрганилаётган масала (мавзу, муаммо) юзасидан ижодий фикрларни илгари суриш каби имкониятларга эга бўладики, худди шу ҳолат жамият томонидан таълим тизими олдига қўйилаётган ижтимоий буюртманинг тўлақонли бажарилишини таъминлайди. Яъни, муаммоли ўқитиш, уни ўқитиш жараёнида қўлланиладиган технологиялар республика узлуксиз таълим тизими томонидан ўз олдига қўйилган ҳар томонлама (ақлий, ахлоқий, жисмоний, ҳиссий жиҳатдан) ривожланган баркамол шахс ва малакали мутахассисни тайёрлашдан иборат ижтимоий буюртманинг бажарилишини таъминловчи зарур педагогик шарт-шароитни вужудга келтиради. Шу сабабли бугунги кунда таълим тизимида муаммоли таълимдан фойдаланиш, муаммоли таълим технологияларини самарали қўллашга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Хусусан, сўнгги йилларда олий таълим муассасаларида умумий ва мутахассислик фанларини ўқитишда муаммоли таълим технологиялари орасида мухим ўрин эгаллаган “Кейс-стади” технологиясини қўллаш тажрибаси шаклланмоқда.

Ривожланган хорижий мамлакатлар таълими амалиётида ҳам “Кейс-стади” технологиясини қўллаш асосида муаммоли вазиятларни яратиш ва уларни ҳал қилишга доир ўқув топшириқларини ишлаб чиқиш борасида бой амалий тажриба тўпланган ва мазкур технология жаҳон ўқитиш тизимида энг оммалашган ўқув технологияси сифатида эътироф этилмоқда.

Педагогик туркум фанларини ўқитишда “Кейс-стади” технологиясини қўллаш хусусида сўз юритишдан аввал унинг тушунча сифатида ўзида қандай моҳиятни ёритиши хусусида тўхталиб ўтиш мақсадга мувофиқдир.

“Кейс-стади” технологияси (ингл. “case” – чемодан, метод, “study” – муаммоли вазият; вазиятли таҳлил ёки муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш) – талабаларда аниқ, реал ёки сунъий яратилган муаммоли вазиятни таҳлил қилиш орқали энг мақбул вариантларини топиш кўникмаларини

шакллантиришга хизмат қиласынан технология⁵², реал вазияттарни баён этишда құлланиладын үқитиши техникасы⁵³ дея әтироф этилади.

Технологиянинг асосий мақсади қуидагилардан иборат:

1. Таҳлил құникмалари ва танқидий тафаккурни ривожлантириш.
2. Назария ва амалиёт бирлигини таъминлаш.
3. Муаммо юзасидан турли қарашлар ва ёндашувларни намойиш қилиш.
4. Қарорлар қабул қилиш ва унинг оқибатларига доир мұлоҳазаларни тақдим этиш.
5. Ноаниқлар мавжуд бўлган шароитда муқобил варианtlарни баҳолаш қўникмаларини шакллантириш⁵⁴.

Дарҳақиқат, кейс-стади талабаларни ҳар қандай мазмунга эга вазиятни ўрганиш ва таҳлил қилишга ўргатади. Унинг негизида муайян муаммоли вазиятни ҳал қилиш жараёнининг умумий мөхиятини акс эттирувчи элементлар ётади. Булар қуидагилардир: таълим шакллари, таълим методлари, таълим воситалари, таълим жараёнини бошқариш усул ва воситалари, муаммони ҳал қилиш юзасидан олиб борилаётган илмий изланишнинг усул ва воситалари, ахборотларни тўплаш, уларни ўрганиш усул ва воситалари, илмий таҳлилнинг усул ва воситалари, үқитувчи ва ўкувчи (талаба) ўртасидаги таълимий алоқанинг усул ва воситалари, ўкув натижалари.

“Кейс-стади” технологияси дастлаб 1870 йилда АҚШнинг Гарвард университетининг ҳуқук мактабида таълим жараёнида қўлланилган. Ушбу технология Гарвард университетининг бизнес мактабида 1920 йилда қўлланила бошланган. Кейсларнинг илк тўплами 1925 йилда бизнес ҳақида Гарвард университети ҳисботлари асосида чоп этилган⁵⁵. Ҳозирда технология хорижий мамлакатларда иқтисодиёт, бизнес соҳаларида ҳам кенг қўлланилмоқда. Ўзбекистонда мазкур технологияни таълим жараёнига татбиқ этиш йўлидаги ҳаракатлар мустақиллик йилларида фаоллашди.

Замонавий үқитиши амалётида таълимий характердаги кейсларнинг қуидаги турлари қўлланилмоқа:

⁵² Инновацион таълим технологиялари / Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. – Т.: “Сано стандарт” нашриёти, 2015. – 81-б.

⁵³ Сборник кейсов для вузов по дисциплинам гуманитарного и социально-экономического цикла / Учеб.-мет.пособие. – СПб.: Изд-о Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2015. – С. 3.

⁵⁴ Савельева М.Г. Педагогические кейсы: конструирование и использование в процессе обучения и оценки компетенций студентов / Учеб.-мет.пособие. – Ижевск: ФГБОУВПО “Удмуртский университет”, 2013. – С. 9.

⁵⁵ Долгоруков А. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения: http://www.vshu.ru/lections.php?tab_id=3&a=info&id=2600.

- муаммонинг ечими ва қарорларни таҳлил қилишга йўналтирилган кейслар;
- қарор ёки яхлит муаммони ифодаловчи кейслар;
- талаба фаолиятини таҳлил қилиш ва баҳолаш имкониятини берувчи кейслар.

Таълимда қўлланиладиган “Кейс-стади”нинг тайёр варианatlари ҳам мавжуд бўлиб, уларни сотиб олиш мумкин. Бироқ, энг самарали йўл ҳар бир фан бўйича кейсларнинг мустақил яратилишига эришишдир. Биргина Гарвард университетида йилига 700 та кейс ишлаб чиқлади. Уларнинг нархи 10 \$. Аммо баъзи кейсларнинг нархи 500 та 1000 \$ гача. Лондон бизнес мактаби ва бошқа бизнес мактаблар ўзларида 340 нафарга яқин иштирокчиларни бирлаштирган ҳолда кейсларни яратиш билан шуғулланади.

Технология талабаларда предметни ўзлаштиришга бўлган қизиқишни, амалий қўникмаларни, вазиятни таҳлил қилиш ва тўғри қарор қабул қилишга нисбатан ижодий ёндашиш малакаларини ривожлантиради, турли муаммоли вазиятлар ва уларни ҳал қилиш асосида улар томонидан билимларнинг фаол ўзлаштирилиши учун имконият яратади.

“Кейс-стади” ёрдамида талабалар қўйидаги қўникма, малакалар⁵⁶га эга бўлади:

- 1. Таҳлилий қўникмалар** (маълумотларни ахборотлардан ажратса олиш, уларни туркумлаштириш, маълумотларни зарур ва нозарурга ажратиш, таҳлил қилиш, тақдим этиш; бунинг учун шахс аниқ, мантикий фикрлай олиши керак).
- 2. Амалий қўникмалар** (муаммонинг мураккаблигидан келиб чиқиб, реал вазиятни таҳлил қила олиш, энг муҳим назария, метод ва тамойилларни қўллай билиш).
- 3. Ижодий қўникмалар** (бунда мантикийлик асосида вазият (муаммо)ни ечиш муҳим эмас, балки ижодий ёндашув асосида муаммонинг бир неча ечимларини топиш ва уларни таҳлил қилиш талаб этилади).
- 4. Мулоқот қўникмалари** (унга кўра талаба баҳс-мунозара олиб бориш, ўз нуқтаи назарини ҳимоя қилиш, қарорига бошқаларни ишонтириш, жуда қисқа ва ишонарли ҳисботни тайёрлаш қўникмаларини ўзлаштира билиши зарур).
- 5. Ижтимоий қўникмалар** (қарорни муҳокама қилиш жараёнида талабалар бошқаларнинг хатти-ҳаракатини таҳлил қилиш, бошқаларни тинглай билиш, баҳсада ўзгаларнинг фикрларини қўллаб-қувватлаш, илгари сурилган фикрга қарама-қарши фикрни билдира олиш ва ўзини бошқара олиши лозим).

⁵⁶ Инновацион таълим технологиялари / Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Ҳ., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. – Т.: “Сано стандарт” нашриёти, 2015. – 81-б.

6. Ўз-ўзини таҳлил (баҳс-мунозара жараёнида ўзини тута билиши, бошқаларга намуна бўлиши муҳим).

Ҳар ўқитувчи кейс-стадига асосланган ўқув топшириқларининг пухта асосланишига эриша олиши лозим. Кейс топшириқларининг амалий-дидактик характерга эга бўлиши учун уларни ишлаб чиқишида куйидагиларга эътиборни қаратиш талаб этилади:

- мақсад аниқ ифода этиш (мақсад икки хил (ёки ундан ортиқ) тушунилмаслиги;
- савол ёки топшириқлар маълум даражада мураккаб бўлиши;
- ижтимоий, иқтисодий, маданий ҳаётнинг бир неча жиҳатини ёрита олиши;
- тезда ўзининг амалий аҳамиятини йўқотмаслиги;
- миллий хусусиятларни ўзида намоён эта олиши;
- таълимнинг барча йўналиш ёки соҳаларига оид типик вазиятларни ифодалаши;
- долзарб аҳамиятга эга бўлиши;
- талабаларда таҳлилий тафаккурни ривожлантириши;
- баҳс-мунозарани ташкил этиш имкониятини яратиши;
- бир неча ечим (қарор)ни илгари суриш имкониятини таъминлай олиши.

Ўқув кейсларининг муҳим характерли жиҳатлари талабаларга муаммоли вазиятни ҳал этиш юзасидан талабалар эътиборига адабиётлар рўйхатининг тақдим этилиши, уларга методик кўрсатма, йўриқномаларнинг берилиши ва албатта, ўқитувчи томонидан муаммонинг ечими бўйича ўз вариантининг тақдим этилиши саналади.

Адабиётлар рўйхати ўрганилаётган масала (муаммо, мавзу)га бевосита таалтуқли бўлиши зарур. Кейсларни ечишга доир методик кўрсатма, йўриқномалар тахминан шундай бўлиши мумкин:

1. Кейс (муаммо) билан танишинг.
2. Муаммонинг долзарблигини баҳоланг.
3. Муаммонинг долзарблигини далиллар ёрдамида изоҳланг.
4. Кейс (муаммо)ни самарали ечиш йўлларини аниқланг.
5. Кейс (муаммо)нинг самарали ечимини белгиловчи метод ва технологияларни танланг.
6. Кейс (муаммо)нинг самарали ечимини кафолатловчи фараз (илмий фараз)ларни шаклантиринг.

Хорижий мамлакатлар таълими амалиётида кейслар амалий ва илмий тадқиқотларини ташкил этиш мақсадида қўлланилиши сабабли улар одатда мураккаб таркибий тузилма ҳамда ўртача (Европа), катта (АҚШ) ҳажмга эга бўлади. Кўп ҳолатларда кейслар биргина машғулот жараёнида ҳал қилинмай, балки бутун бир семестр, хатто ўқув йили давомида ечилади. Уларнинг бу борадаги тажрибаларидан битирув малакавий ишлари (бакалавриат), магистрлик диссертациялари (магистратура), битирув лойиха ишлари (малака ошириш курслари)да фойдаланиш мақсадга мувофиқир. Ўқув

материалининг характеридан келиб чиқсан ҳолда оддий, мураккаб таркибий тузилишга эга бўлмаган, яъни мини тестлардан ҳам фойдаланиш амалий қийматга эгалиги таълим амалиётида ўз тасдиғини топган.

Мураккаб кейс (муаммоли вазият)лар қуйидаги таркибий тузилмага эга бўлади:

1. Педагогик аннотация.
 2. Кириш.
 3. Кейс (муаммо)нинг баёни.
 4. Кейс (муаммо)ни ечиш юзасидан топшириқ (ёки савол)лар.
 5. Фойдаланиш учун адабиётлар рўйхати.
 6. Методик кўрсатмалар.
 7. Кейсни ечиш жараёни (таҳлил ва ечим вариантларини илгари суриш, вариантлар мақбуллигини текшириш).
 8. Кейс ечими бўйича тақдимотни ташкил этиш.
 9. Кейс ечимини таҳлил қилиш.
 10. Ўқитувчи (кейсолог)нинг ечими.
- Мини кейслар учун қуйидаги таркибий тузилмага эгалик характерлидир:
1. Кейс (муаммо)нинг баёни.
 2. Кейс (муаммо)ни ечиш юзасидан топшириқ (ёки савол)лар.
 3. Фойдаланиш учун адабиётлар рўйхати.
 4. Методик кўрсатмалар.
 5. Кейсни ечиш жараёни (таҳлил ва ечим вариантларини илгари суриш, вариантлар мақбуллигини текшириш).
 6. Кейс ечими бўйича тақдимотни ташкил этиш.
 7. Кейс ечимини таҳлил қилиш.
 8. Ўқитувчи (кейсолог)нинг ечими.

Англанганидек, таълим жараёнида ўқув кейсларини қўллашда жараён (машғулот) якунида албатта ўқитувчи (кейсолог)нинг ечими тақдим этилиши зарур. Бунинг дидактик аҳамияти бу ечим асосида талабаларнинг ўз ўқув-билиш ҳаракатларининг қанчалик тўғри, самарали, мақсадга мувофиқ амалга ошира олганликларини таҳлил қилиш, солиштириш, йўл кўйган хатоларини аниқлаш имкониятини яратиши билан белгиланади.

Кейслар типологиясида ўқув топшириғини тақдим этиш усули саволли ҳамда топшириқли бўлиши кўрсатилган. Шунга кўра талабаларнинг эътиборларига ҳавола этиладиган кейслар ёки саволли, ёки топшириқли бўлиши мумкин.

Агар кейс **саволли-кейс** бўлса, у ҳолда муаммоли вазиятни таҳлил қилиш ва ечишга оид **бир неча саволлар** келтирилади. М:

1. Ёшларнинг “оммавий маданият” таъсирига берилишининг асосий омиллари нималардан иборат?
2. Ёшларнинг “оммавий маданият” таъсирига берилишларида ОАВнинг ўрни ва ролини қандай аниқ далиллар асосида баҳолай оласиз?

Агар кейс **топшириқли-кейс** бўлса, у ҳолда кейсни ечиш жараёнида бажарилиши зарур бўлган **топшириқлар** берилади. М:

1. Ёшларни “оммавий маданият”нинг салбий таъсиридан ҳимоялаш омилларини аниқланг.

2. Ёшларда “оммавий маданият”га қарши иммунитетни самарали шакллантириш йўлларини белгиланг.

Одатда кейсларни тайёрлашда дарслик ва ўқув қўлланмалардан, балки оммавий ахборот воситалари, жумладан, Интернет материалларидан ҳам мақсадли фойдаланиш мумкин.

Педагогик туркум фанларни ўқитишида қўлланиладиган кейсларни уларнинг характеристига кўра Б.Блум таксономияси (билиш-тушуниш-англаш-таҳлил-синтез-қўллаш)га мувофиқ бир неча гурухга ажратиш мумкин. Хусусан:

1) педагогик билимлардан хабардорликни аниқлашга ёрдам берадиган кейслар;

2) педагогик фаолият, ҳодиса ёки жараён моҳиятини тушуниш ҳолатини белгилашга хизмат қиласидиган кейслар;

3) таълим ва тарбия жараёнлари, педагогик фаолият ҳамда ҳодисаларнинг таркибий элементлари ўртасидаги ўзаро бирлик ва алоқадорликни англаш ҳамда таҳлил қилишга йўналтирилган кейслар;

4) таълим ва тарбия жараёнлари, педагогик фаолият ҳамда ҳодисанинг таркибий элементларини тизимлаштириш, синтезлаш, босқичларни изчил ифодалашни тақозо этадиган кейслар;

5) педагогик билимларни амалда қўллаш, мавжуд кўникма ва малакаларни тўлақонли намоён этишга доир кейслар.

Педагогик туркум фанларни ўқитишида ушбу кейслардан самарали, мақсадли ва ўринли фойдаланиш учун зарур шароитлар мавжудлиги аниқланди. Кўйидаги мисоллар ушбу фикрнинг тўғрилигини тасдиқлайди.

1. Педагогик билимлардан хабардорликни аниқлашга ёрдам берадиган кейс.

Кейс баёни. Собир ўрта мактабнинг 9-синфини тамомлади. Шаҳодатномасида “уч” баҳолар кўп бўлганлиги, салбий хулқقا эгалиги сабабли, Собир ҳеч бир касб-хунар коллекцияга қабул қилинмади. Ҳар бир коллекциянинг раҳбари Собирни бошқа академик лицей ва касб-хунар коллекцияга киришини тавсия этди. Бироқ, Собирнинг ота-онаси ҳар гал ўғилларини ўзлари яшайдиган тумандаги касб-хунар коллекцида таълим олишини, шундагина уни назорат қилиб туришлари мумкинлиги айтишарди.

Кейс саволлари:

1. Айтинг-чи, касб-хунар коллекциянинг раҳбарлари Собирни ўқишига қабул қиласликка ҳақлимиш?

2. Айни вазиятда Собирнинг қандай ҳукуқлари бузилияпти?

Ўқитувчининг ечими. Касб-хунар коллекции раҳбарлари ижтимоий хавф бўлмаган ҳолда “уч” баҳога ўқиганлиги ва хулқида салбий ҳолатлар кўзга ташланиши учунгина Собирни ўқитишига қабул қиласликка ҳақли эмаслар. Улар шахснинг билим олишга бўлган ҳукуқини поймол етишган.

Қолаверса, касб-хунар колледжларида таълим олиш мажбурий-ихтиёрий характерга эга. Шу сабабли Собир ва унинг ота-онаси касб-хунар коллекциини ўзлари танлай олади.

Борди-ю, колледжга қабул қилиш синов, имтиҳонлар асосида олиб борилса ва Собирнинг ўзи уларга пухта тайёрланмаганлиги сабабли синовдан ўта олмаса, у ҳолда ана шу касб-хунар колледжига қабул қилинмайди.

Бу вазиятда Собирнинг билим олиш хуқуки (Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги Конунининг 4-моддаси) поймол этганликлари сабабли касб-хунар колледжларининг раҳбарлари маъмурий жавобгарликка тортилади.

2. Педагогик фаолият, ҳодиса ёки жараён моҳиятини тушуниш ҳолатини белгилашга хизмат қиласидиган кейс.

Кейс баёни. Узоқ йиллик иш тажрибасига ҳамда талабалар ўртасида алоҳида хурматга эга тарих фани ўқитувчи аудиторияга кириб, доскада ўзининг карикатура жанрида ишланган расмини кўради. Карикатура ёрқин ишланган, ҳар бир штрих аниқ ишланган, қолаверса, расм жуда кулгили чиқкан. Бутун гуруҳ ўқитувчининг карикатурагая, унинг ижодкорига нисбатан муносабатини кутяпти. Бироқ, ўқитувчи шошилмасдан, катта қизиқиш билан карикатурани томоша қиласиди ва шундай деди: “Карикатура шунчалик яхши чиқибдики, уни ҳатто ўчиргим келмаяпти. Расм ижодкори – ёш рассом уни қоғозга кўчириб олиши керак. Мен карикатурист (рассом)ни муносиб баҳолайман!”.

Кейс саволлари: 1. Ўқитувчининг мавжуд вазиятдаги ҳолатини шахсан Сиз қандай баҳолайсиз?

2. Бу вазиятда ўқитувчи қандай тарбия методини қўллади?

Ўқитувчининг ечими. Бу вазиятда ўқитувчи ўзининг таржрибали ва педагогик назокатга эгалигини намоён эта олди. У карикатурани ўзининг устидан кулиш воситаси деб эмас, аксинча, санъат асари сифатида қабул қилди. Натижада ўқитувчи айбор талабани қидириб, унга танбех беришни истамади. Бунинг ўрнига ўзининг санъатга бўлган муҳаббатини кўрсатди. Бундай ёндашув талабаларга ўқитувчининг иродали, ўзига хурмат билан муносабатда бўлиши, ҳиссиётларини жиловлай олиш, ўз-ўзини бошқара билиш қобилиятига эгалигини кўрсатди. Оқибатда талабалар ўқитувчининг руҳан барқарор эканликларини англади. Шу сабабли кейинги сафар улар ўқитувчини камситиш ёки устидан кулишни исташмайди.

Баён этилган вазиятда ўқитувчи: 1) **изоҳлаш** (ўзида муайян гуруҳ ёки алоҳида шахсга йўналтирилганликни ифодаловчи ҳиссий-оғзаки таъсир этиш усули); 2) хулқ ва фаолиятни рағбатлантириш методларидан бири бўлган – **қўллаб-қувватлаш методидан** фойдаланди.

3. Таълим-тарбия жараёнлари, педагогик фаолият ҳамда ҳодисаларнинг таркибий элементлари ўртасидаги ўзаро бирлик ва алоқадорликни англаш ҳамда таҳлил қилишга йўналтирилган кейс.

Кейс баёни. Тарих фани ўқитувчиси бир соатлик дарсида қуидаги хатти-ҳаракатларни амалга оширди:

- 1) маълумотларни изчил баён қилди;
- 2) зарур ўринларда таянч тушунчаларга алоҳида ургу берди;
- 3) харитадан тарихий воқелар содир бўлган жойларни кўрсатди;
- 4) вақти-вақти билан талабаларга саволлар бериб, улардан жавоблар олди;
- 5) ўқув фильми орқали тарихий воқеликка оид далилларни намойиш этди.

Кейс топшириғи. Ўқитувчининг хатти-ҳаракатлари қанай методлар ёрдамида амалга оширилганлигини аниқланг.

Ўқитувчининг ечими. Тарих фани ўқитувчиси қўллаган методлар: 1) ҳикоя; 2) тушунтириш; 3) тасвирлаш; 4) сухбат; 5) намойиш.

4. Таълим-тарбия жараёнлари, педагогик фаолият ҳамда ҳодисанинг таркибий элементларини тизимлаштириш, синтезлаш, босқичларни изчил ифодалашни тақозо этадиган кейс.

Кейс баёни. Машқ бажаришни ташкил этиш босқичлари:

- 1) ўқитувчи назорати остида ўқувчилар томонидан ўқув ҳаракатининг;
- 2) зарур кўникма ва малакалар шакллангунича ўқув ҳаракатларнинг кўп бора тақрорланиши;
- 3) дастлабки бажарилиши ўқитувчининг фаолият мақсади ва мазмунини тушунтириши;
- 4) топшириқни бажариш кетма-кетлигини кўрсатиши.

Ушбу ҳолатда машқ бажаришни ташкил этиш босқичлари нотўғри кўрсатилган.

Кейс топшириғи. Машқ бажаришни ташкил этиш босқичларини зарур изчилликда ифодаланг.

Ўқитувчининг ечими. Машқ бажаришни ташкил этиш босқичлари:

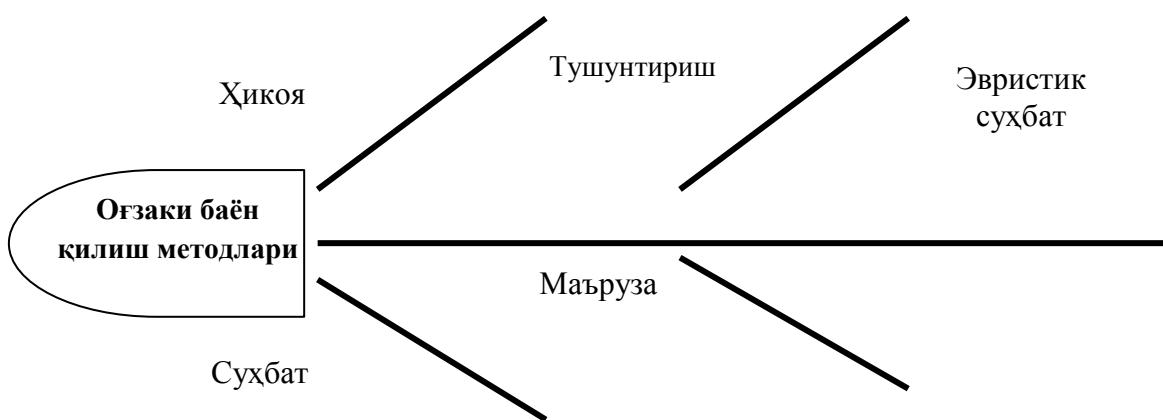
- 1) ўқитувчининг фаолият мақсади ва мазмунини тушунтириши;
- 2) топшириқни бажариш кетма-кетлигини кўрсатиши;
- 3) ўқитувчи назорати остида ўқувчилар томонидан ўқув ҳаракатининг дастлабки бажарилиши;
- 4) зарур кўникма ва малакалар шакллангунича ўқув ҳаракатларнинг кўп бора тақрорланиши.

5. Педагогик билимларни амалда қўллаш, мавжуд кўникма ва малакаларни тўлақонли намоён этишга доир кейс.

Кейс баёни. Оғзаки баён қилиш методлари ўқувчиларнинг умумий маданияти, мантиқий фикрлаш ва билиш қобилиятини ривожлантиришга хизмат қиласди.

Кейс топшириғи. Оғзаки баён қилиш методи турларини “Балиқ скелети” график органайзеридә ифодаланғ.

Үқитувчининг ечими:

Замонавий таълим тизимидә даражали тест топшириқларидан фойдаланиш ва уларни ҳал этиш шахс креативлигини ривожлантиришда мұхым аҳамиятга эга. Даражали тестлар талабаларда мустақил, танқидий, мантиқий ва ижодий фикрлаш қобилятини ривожлантиришга ёрдам беради. Бу турдаги тестларни тузиш мураккаб жараён бўлиб, у педагогдан, албатта, креатив фикрлашни талаб этади. Даражали тестларни тузиш орқали педагог, биринчидан ўзидаги креатив сифатларни ривожлантириш борса, иккинчидан талабаларни ҳам ижодий фикрлашга ундейди. Шундай экан, даражали тестлар ҳам шахс креативлигини ривожлантиришдаги мұхим аҳамиятга эга.

ОТМ педагогларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш курслари тингловчилари “Педагогик квалиметрия” модули доирасида даражали тестларни самарали шакллантириш ва ечишга доир маълумотлар билан етарлича танишиш имкониятига эгаликлари сабабли ЎММнинг “Илова” қисми (2-илова)да “Ижтимоий педагогика” фани бўйича тайёрланган даражали тестлардан намуналар келтирилади.

5. Маънавий-маърифий тадбирларни ташкил этишга креатив ёндашиш. Үқув машғулотлари ва маънавий-маърифий тадбирлар учун аудитория (жой)ни жиҳозлашга креатив ёндашиш. Педагогнинг фаолияти факатгина ўқитишдан иборат эмас. Бир вақтнинг ўзида у тарбиячилик вазифасини ҳам бажаради. Маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш ҳам педагог фаолиятининг мұхим йұналиши ҳисобланади. Шундай экан, педагог маънавий-маърифий ишларини ташкил этишга ҳам ижодий ёндаша олиши зарур. Бунда у қуидагиларга эътиборни қаратиши лозим:

- маънавий-маърифий ишларни мақсага мувофиқ, изчил, узлуксиз ва тизимли ташкил этиш;

- ўқув йили учун пухта асосланган маънавий-маърифий ишлар режасини ишлаб чиқиши;

- режадан талабаларнинг эҳтиёж ва қизиқишлирига мос келадиган ҳамда долзарб мавзулардаги муаммоларга бағишлиланган тадбирларнинг ўрин олишига эришиш;

- маънавий-маърифий тадбирларнинг режа учун эмас, балки талабаларнинг эҳтиёжларини қондириш, уларни шахс ва мутахассис сифатида шаклланишларини таъминлаш мақсадида ташкил этиш;

- маънавий-маърифий ишларни уларнинг йўналиши, мазмуни, характерига, кўлами ва б. хусусиятларига кўра турли шакллардан интерфаоллик асосида ташкил этилишига эришиш;

- ҳар бир маънавий-маърифий тадбирнинг аниқ мақсад асосида ташкил этилиши ва албатта, кутилган натижани кафолатлай олишини таъминлаш;

- маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш ва ўтказишда академик гурухнинг барча талабалари бирдек фаол иштирок этишиларига эришиш.

Нафақат маънавий-маърифий тадбирлар ташкил этиладиган жой, балки ўқув машғулотлари ўтказиладиган аудиториянинг жиҳозланишига эришиш педагогнинг ҳам ташкилотчилик, ҳам креатив фаоллигидан далолат беради. Ҳар икки ҳолатда ҳам педагог ўрганиладиган, таҳлил этиладиган мавзу моҳиятидан келиб чиқсан ҳолда ўқув аудиторияси ва тадбир ўтадиган жой (хона)ни ўзига хос руҳда безата олиши мақсадга мувофиқдир.

Ўқув машғулотларида аудиториянинг мавзунинг характерига кўра плакатлар, мулажлар, гербарийлар, хариталар, бадиий адабиётлар, олимлар, рассомлар, ёзувчилар, саркардалар ҳамда давлат арбобларининг портретлари, иш жиҳозлари, ёзишмалари, адабиётлари, бадиий асарлари ва ҳ.к. билан безатилиши машғулот ва тадбир руҳиятини кўтаришга, талабаларга ижобий, ҳиссий таъсир кўрсатади.

Педагог қанчалик креатив бўлса, ўқув аудиторияси ва маънавий-маърифий тадбирлар ташкил этиладиган хонани талабалар билан ҳамкорликда, уларнинг ижодий имкониятлари, креативлик лаёқатларига таянган ҳолда жиҳозлашга муваффақ бўлади. Натижада ҳам талабаларнинг креатив фаоллиги ошади, ҳам машғулот, тадбирнинг таъсирчанлиги кучаяди.

Шундай қилиб, замонавий ўқитишида муаммоли таълим муҳим аҳамиятга эга. Муаммоли таълим технологиялари талабаларда фикрлаш, қарор қабул қилиш, ўз фикрини асослаш қобилиятини шакллантириш кўникма, малакаларини самарали шакллантиришга ёрдам беради. Бу каби технологиялар орасида “Кейс-стади” технологияси муҳим аҳамият касб этади. Кейс-стадидан таълим жараёнида ўринли, мақсадли, изчил фойдаланиш ўқитиши сифатини яхшилаш, самарадорлигини ошириш, шу билан бирга талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини фаоллаштиради.

Назорат саволлари:

1. Маъруза машғулоти учун мўлжалланган матннинг визуал хусусият касб этиши қандай аҳамиятга эга?
2. Ўқув топшириқларининг қандай турлари мавжуд?
3. Ўқув машғулотлар учун топшириқларни шакллантиришда нималарга эътибор қаратилаи?
3. Ўқув топшириқлари учун иш қоғозларини тайёрлаш қандай дидактик аҳамиятга эга?
4. Креатив ёндашув асосида ўқув фанлари бўйича назорат-синов-топшириқларини тайёрлашда қандай талаблар инобатга олинади?
5. Талабаларнинг ўқув фаоллигини оширишда кейс ва даражали тестлар тўпламини шакллантиришнинг аҳамияти қандай?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Долгоруков А. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения: http://www.vshu.ru/lections.php?tab_id=3&a=info&id=2600.
2. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
3. Инновацион таълим технологиялари / Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. – Т.: “Сано стандарт” нашриёти, 2015. – 81-б.
4. Савельева М.Г. Педагогические кейсы: конструирование и использование в процессе обучения и оценки компетенций студентов / Учеб.-мет.пособие. – Ижевск: ФГБОУВПО “Удмуртский университет”, 2013. – С. 9.
5. Сборник кейсов для вузов по дисциплинам гуманитарного и социально-экономического цикла / Учеб.-мет.пособие. – СПб.: Изд-о Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2015. – С. 3.

IV. АМАЛИЙ МАШГУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-Амалий машгүлот:

Педагогларда креативлик сифатларини ривожлантириш.

Таянч тушунчалар: тест, махсус, тест, шахс креативлигини аниқловчи тест, топшириқ, педагогик креативликни ривожлантиришга доир топшириқ, Э.П.Торренс, “Тугалланмаган расмлар” тести, Девид Льюис, болаларда креативликни ривожлантириш, Девид Льюиснинг болаларда креативликни ривожлантиришга оид кўрсатмалари.

Машгүлотнинг бориши:

1. “Тўлдирилган ҳикоя” тести ёрдамида педагогнинг креативлик сифатларига эгалигини ўрганиш.

“Тўлдирилган ҳикоя” тести

Тест ҳар бири 8 та расмдан иборат иккита тўплам асосида ташкил этилади. Ҳикоянинг қаҳрамони – Фердинад номли шахс. Тестнинг мақсади таълим олувчиларнинг Фердинанднинг одатий кундалик ҳаётида рўй берган икки ҳодисаларнинг моҳиятини қанчалик тўғри англай олишларини аниқлашдан иборат.

Фердинанд оиласи, унинг рафиқаси ва ўғли бор. У корхоналардан бирида раҳбар бўлиб ишлайди. Шу сабабли иккинчи ҳикояда унинг қўл остида ишлайдиган ходимлари ҳам иштирок этади.

Ҳар икки тўплам тестларида биринчи қаторда жойлашган тўртта расм орқали Фердинанднинг ҳаётида рўй берган воқеаларнинг изчиллиги акс эттирилган. Бироқ, бу қаторда битта расм тушириб қолдирилган. Сизлар иккинчи қаторда берилган яна тўртта расм орасидан биринчи қатордан тушириб қолдирилган расмни жойига қўйиш талаб этилади. Тегишли расм ўз жойига қўйилгач, Фердинанд билан боғлиқ воқеанинг мазмуни тўла англанади.

Тингловчиларнинг хатти-ҳаракатлари икки ҳолатни юзага келтиради:

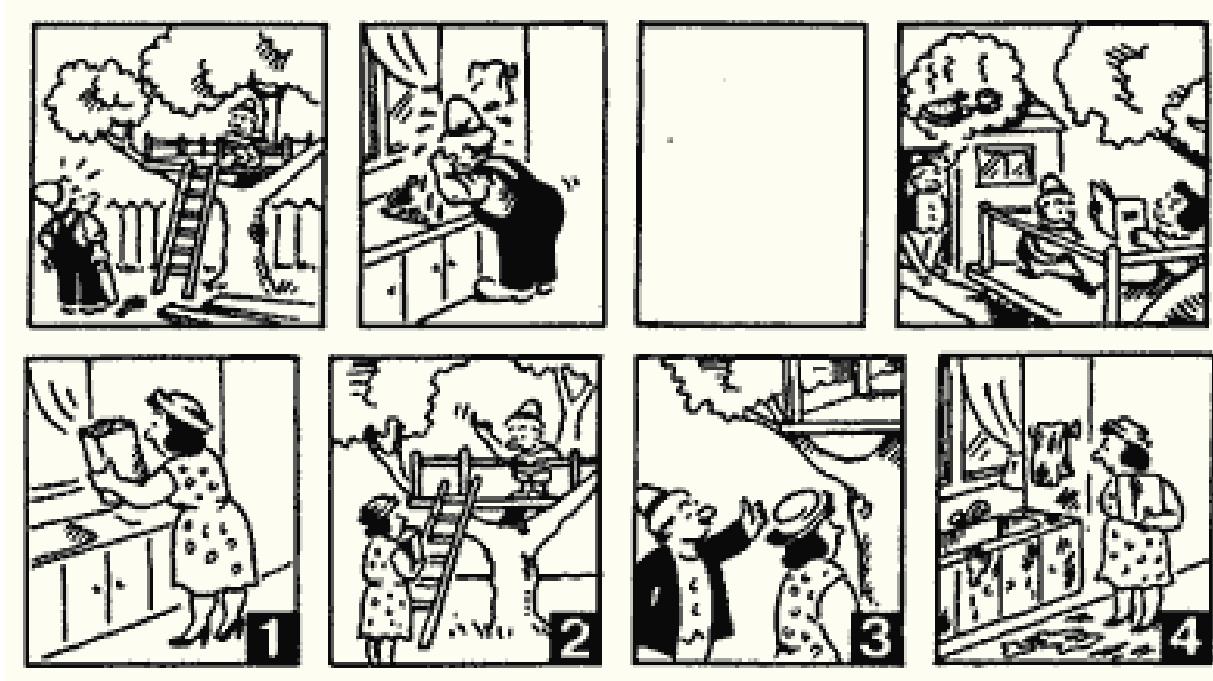
- 1) борди-ю, тегишли расм тўғри топилса, персонажларнинг хистуйғуларини тўғри англаради ва Фердинанднинг ҳаётида рўй берган воқеанинг мазмуни ҳам тўғри тушунилади;
- 2) агарда тегишли бўлмаган расм бўш катакка қўйилса, у ҳолда воқеанинг изчиллиги таъминланмайди.

Демак, эътиборингизга ҳавола этилаётган расмларни дикқат билан кўздан кечиринг ва бўш катакни тегишли расм билан тўлдиринг!

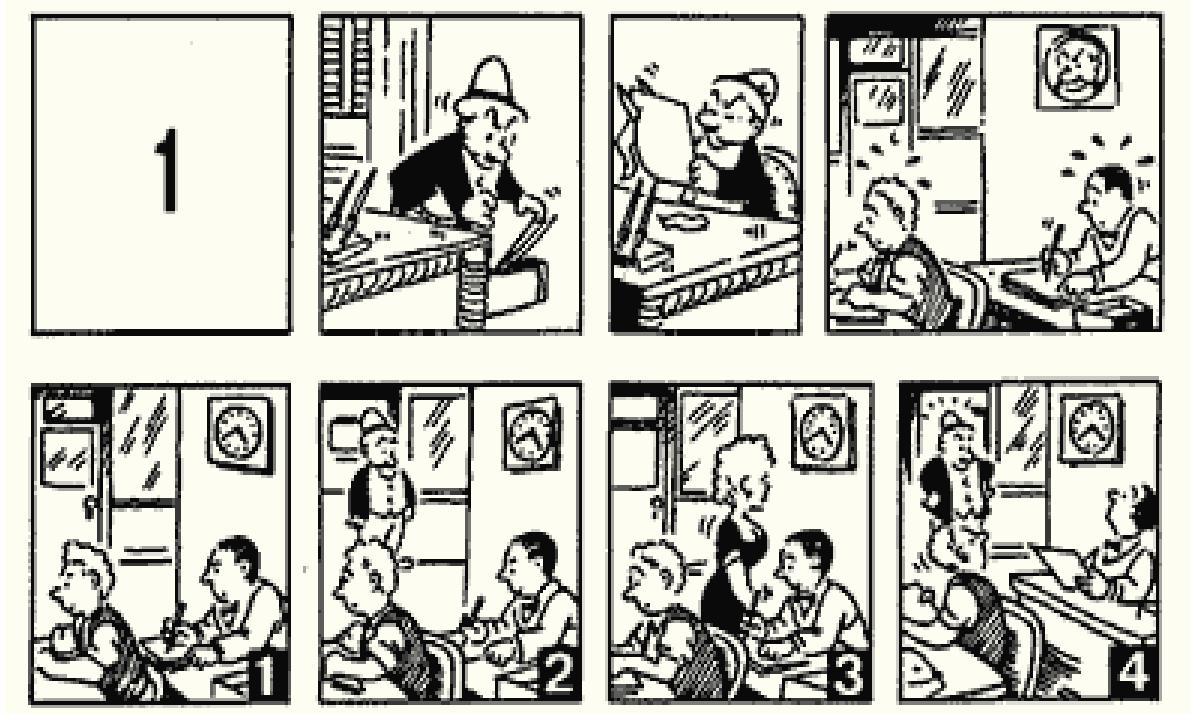
Ҳар бир тест билан ишлашингиз учун Сизларга 10 дақиқа вақт берилади. Регламент тугашига бир дақиқа қолганда Сизларни

оғоҳлантирамиз. Топшириқни имкон қадар тез бажаришга ҳаракат қилинг. Бир топшириқ учун күп вакт ажратманг. Гарчи жавобни нотүгри деб хисобласангиз-да, уни баён этинг!

1-вариант

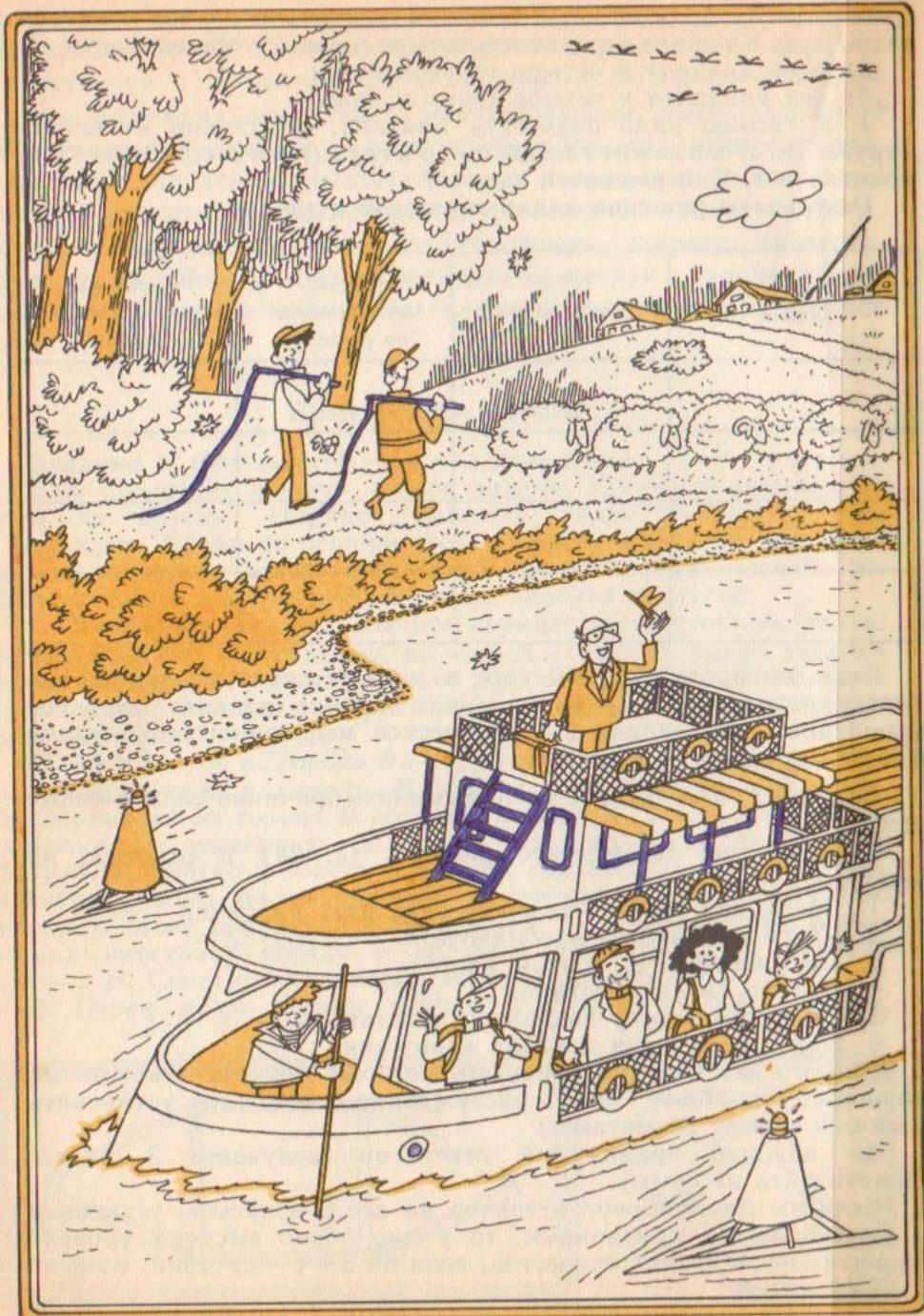

2-вариант

2. “Кишлоқда бир кун” тести бўйича тингловчиларнинг тасаввур даражасини ўрганиш.

Сурат билан танишиб чиқинг ва бериладиган саволларга жавоб қайтаринг.

1. Пароход дараёда оқимга қараб ҳаракатланяптими ёки оқимга тескари томонгами?
2. Суратда йилнинг қайси фасли тасвириланган?
3. Бу ерда дарёнинг үзани чукурми ёки саёз?
4. Параходлар тўхташ жойи бу ердан узокми, яқинми?
5. Параходлар тўхташ жойи соҳилнинг қайси томонида жойлашган?
6. Рассом суратда куннинг қайси вақтини тасвирилаган?

Суратни дикқат билан кўздан кечириб берилган саволларга тўғри жавоб қайтариш мумкин бўлган белгиларни топинг. Барча обьектлар ўртасида ўзаро боғлиқ бўлган 9 та белги (алоқа)ни топинг. Ўз мулоҳазаларингизни дафтарга ёзинг.

Тингловчилар ҳар бир тўғри жавоб учун 2 баллни қўлга киритади. Суҳбат якунида барча баллар жамланади.

Агар Сиз 6 та саволнинг барчасига тўғри жавоб қайтариб, обьектлар ўртасидаги ўзаро алоқадор 9 та белги (алоқа)ни топган бўлгангиз, у ҳолда Сизнинг тасаввур даражангиз юқори, агарда 3-4 белги (алоқа)ни топган бўлсангиз, тасаввур даражангиз ўртача, борди-ю, 1-2 та белги (алоқа)ни топган бўлсангиз, демак, Сизнинг тасаввур даражангиз паст.

3. Педагогик креативликни ривожлантиришга доир топшириқларни бажариш.

1. Объектни шакллантиришга оид топшириқ

Касбий фаолиятингизга тааллуқли, бироқ, бир-бири билан мутлақо боғлиқ бўлмаган ихтиёрий 3-4 та предметни олинг. Улар асосида имкон қадар кўпроқ “ходиса”лар ҳақида ҳикоя (хабар) қилинг. Ҳикоя (хабар)ингиз имкон қадар бадиийлик касб этсин!

Мисол учун: девор, велосипед, осмон.

Ходиса: “Бола уй йўлагининг деворига суюб қўйилган велосипедни етаклаб, дераза олдига келди ва осмонга қаради” (жумлада ифоа этилган ходиса шунчаки хабар. Ҳодисанинг моҳияти ижодий характер касб этиши учун бадиий ибора ва ўхшатишлардан фойдаланиш зарур.

2. Объектларнинг умумий белгиларини топишга оид топшириқ

Касбий фаолиятингизга тааллуқли, бироқ, бир-бири билан мутлақо кам боғланган ёки мутлақо боғланмаган 2 та обьектни олинг. Қуйидаги жадвал асосида уларга тааллуқли ўзаро ўхшаш жиҳат (белги)ларни топишга ҳаракат қилинг. Ўхшаш жиҳат (белги)ларни от ёрдамида ифодаланг. Ўзаро ўхшаш ўхшаш жиҳат (белги)ларнинг имкон қадар кўпроқ бўлишига ҳаракат қилинг.

Намуна

Бир-бири билан мутлақо кам боғланган ёки мутлақо боғланмаган объектлар	
Тарбиявий тадбир	Саёхат

3. Объектнинг муқобиллари ёки унга зид бўлган объектларни топишга оид топшириқ

Касбий фаолиятингизга тааллукли бир объектни олинг. Икки устунли жадвални шакллантиринг. Биринчи устунга муқобили, иккинчи устунга эса доир зиди бўлган объектни қайд этинг. Уларнинг хусусиятларини тизимлаштиринг.

Намуна

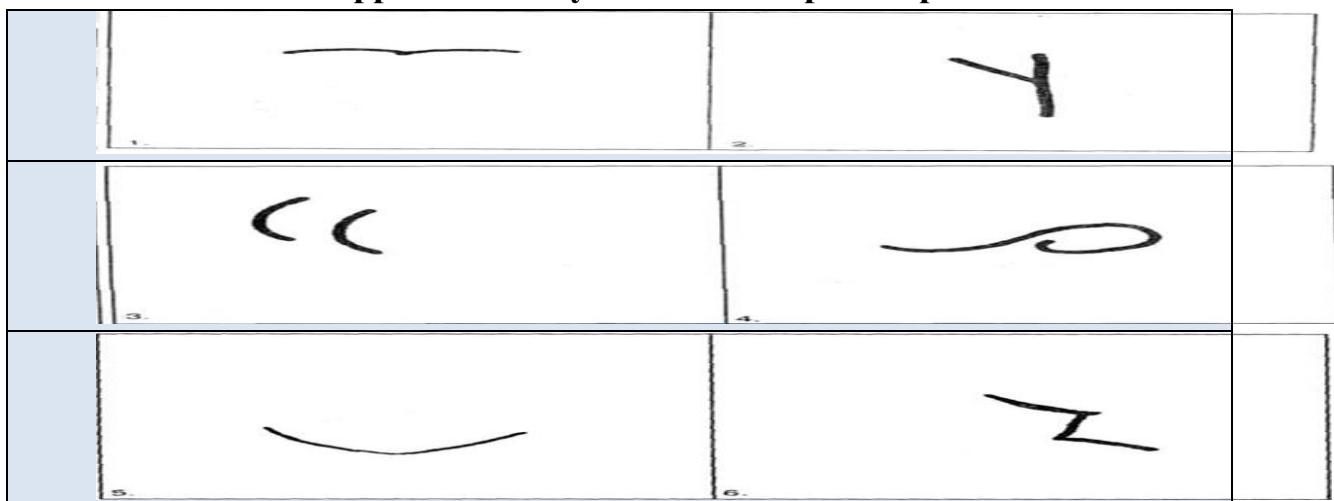
Вертолёт	Олов
Самолёт	

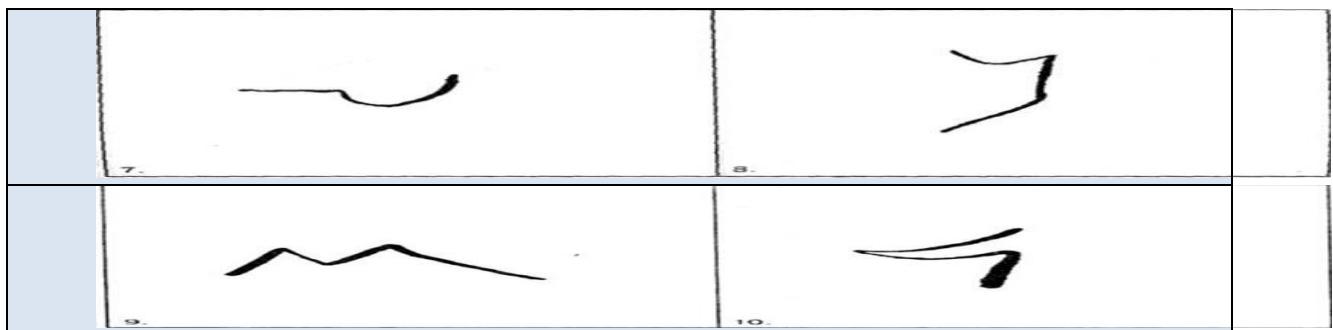
3. Э.П.Торренснинг “Тугалланмаган расмлар” тести бўйича ишлаш.

Америкалик психолог Э.П.Торренс томонидан асосланган “Тугалланмаган расмлар” тести юзасидан ишлашга оид топшириқ.

Тингловчиларнинг эътиборларига Э.П.Торренснинг “Тугалланмаган расмлар” тести ҳавола этилади ва берилган штрихларга таянган ҳолда тўлақонли расм (сурат)ни ишлаш топшириғи берилади.

Э.П.Торренснинг “Тугалланмаган расмлар” тести

4. Девид Льюиснинг болаларда креативликни ривожлантиришга оид кўрсатмалари билан танишиш ва у юзасидан муҳокама ташкил этиш.

Тингловчиларнинг эътиборларига Девид Льюиснинг болаларда креативликни ривожлантиришга оид кўрсатмалари ҳавола этилади ва у билан батафсил танишиб чиқиш тавсия этилади. Кўрсатмалар билан танишибгач, жамоада муҳокама ташкил этилади.

Муҳокама учун саволлар:

1. Девид Льюис кўрсатмаларининг аҳамиятини Сиз қандай баҳолайсиз?
2. Шахсий ҳаётингизда кўрсатмалардан қайсиларига риоя этасиз?
3. Шахсий ҳаётингизда кўрсатмалардан қайсиларига эътибор қаратмагансиз?
4. Кўрсатмалар билан танишиш асосида шахсан Сиз қандай хулосаларга келдингиз.
5. Сизнингча, кўрсатмалардан энг аҳамиятлиси қайси?

Девид Льюиснинг болаларда креативликни ривожлантиришга оид кўрсатмалари

1. Болаларнинг саволларига чидам билан тўғри жавоб беринг.
2. Уларнинг саволлари ва фикрларини жиддий қабул қилинг.
3. Болаларга ўз ишлари билан шуғулланишлари учун алоҳида хона ёки бурчак ажратинг.
4. Агарда ижодий жараён билан боғлиқ бўлса, у ҳолда болани хонадаги тартибсизлик учун койиманг.
5. Вақти-вақти билан болаларга уларни яхши кўришингизни ва уларни қандай бўлсалар, шундай қабул қилишларини намоён этинг.
6. Болаларга имкониятларига мос юмушларни буюоринг.
7. Уларга шахсий режаларини ишлаб чиқиш ва қарорлар қабул қилишга кўмаклашинг.
8. Болаларга фаолиятларда юкори натижаларга эришишларига ёрдам беринг.

9. Камчиликларини кўрсатган ҳолда болани бошқалар билан солишишиманг.
10. Болани камситманг ва ўзини ёмон, ожиз деб ҳисоблашишига йўл қўйманг.
11. Уни мустақил фикрлашга ўргатинг.
12. Болани севимли машғулотини ташкил этиши учун зарур буюмлар билан қуроллантиринг.
13. Уни турли воқеаларни ўйлаб топишга, фантазия қилишга мажбурланг, бу жараёнда унга ёрдамлашинг.
14. Болани ёшлиқдан ўқиб-ўрганишга одатлантиринг.
15. Доимо боланинг эҳтиёжларига эътибор қаратинг.
16. Ҳар қуни бола билан юзма-юз сухбатлашиш учун вақт топинг.
17. Оиласа оид масалаларнинг муҳокамасига болаларни ҳам жалб қилинг.
18. Хатолари учун болани масхара қилманг.
19. Болани ҳар бир ютуғи учун мақтанг.
20. Унинг ютуқларини мақташда самимий бўлинг.
21. Болани турли ёшдаги кишилар билан мулоқот қилишга ўргатиб боринг.
22. Унинг борликни англашига ёрдам берадиган амалий тажрибаларни ўйлаб топинг.
23. Болага турли латта-путталар билан ўйнашни тақиқламанг – бу унинг тасаввурини бойитади.
24. Уни муаммони топиш ва уни ҳал қилишга рафбатлантиринг.
25. Болага нисбатан ўз муносабатингизни баҳолашда одил бўлинг.
26. У билан муҳокама қилинадиган мавзуларни чекламанг.
27. Болага қарорларни мустақил қабул қилиш ва унинг учун жавобгар бўлиш имконини беринг.
28. Болага унинг шахс бўлиб шаклланиши учун ёрдам беринг.
29. Болага унинг учун фойдали бўлган телекўрсатувларни томоша қилиши ва радио эшиттиришларни тинглаши учун кўмаклашинг.
30. Уни ўз қобилиятларини ижобий қабул қилишга одатлантириб боринг.
31. Болани катталардан мустақил бўлишга ўргатиб боринг.
32. Боланинг ўзига ва унинг соғлом фикрга эгалигига ишонинг.
33. Болага “Мен ҳам буни билмайман” деб, уни муваффақиятсизликларга беътибор бўлишга ўргатманг.
34. Болага, гарчи у ишнинг ижобий натижага эга бўлишига ишонмаса-да, бошланган ишни охирига етказиши учун имконият яратинг.

35. Кундалик дафтар юритинг ва унга болада креатив қобилият шаклланишини қайд этиб боринг.

Машғулотнинг якуни

Тингловчиларнинг фаолияти умумий тарзда таҳлил қилинади. Имкон қадар ҳар бирининг фаолиятига баҳо берилади. Машғулот якунланади.

Фойдалнилган адабиётлар

1. Долгоруков А. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения: http://www.vshu.ru/lections.php?tab_id=3&a=info&id=2600.

2. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.

3. Инновацион таълим технологиялари / Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. – Т.: “Сано стандарт” нашриёти, 2015. – 81-б.

2-Амалий машғулот:

Креатив ёндашув асосида дидактик таъминотни яратиш.

Таянч тушунчалар: ўқув топшириқлари, иш қоғозлари, кейслар, даражали тестлар, аудиторияни жиҳозлаш, маънавий-маърифий тадбирни ташкил этиш учун хона (жой, айдитория)ни жиҳозлаш.

1. Муайян мавзу бўйича назарий ёки амалий машғулот учун ўқув топшириқларини шакллантириш ва улар учун иш қоғозларини тайёрлаш.

Ўзингиз учун яхши таниш бўлган мавзуда назарий ёки амалий машғулот учун камида 3 та ўқув топширигни шакллантиринг ва уларнинг барчаси учун иш қоғозларини тайёрланг.

Намуналар

“Кейс-стади” технологияси билан ишлаш учун иш қоғозлари.

1-жадвал. Кейс ечиш учун модулли йўриқнома

Муаммонинг долзарблигини асословчи далиллар	Муаммони сабаблари	Муаммонинг ижобий ечимини таъминловчи шартшароит (омил, метод, восита)

2-жадвал. Кейс муаммосини таҳлил қилиш ва ечиш жадвали

Муаммони тасдиқловчи далиллари	Муаммони келиб чиқиш сабаблари	Гурух томонидан таклиф қилинган ечим	Гурух ечими

3. “Концептуал жадвал” ГО билан ишлаш учун иш қофози.

Ўрганилаётган мавзу моҳиятини ёритувчи муҳим жиҳатлар	Муҳим белги (ёки тавсиф)лар		
	1-белги (тавсиф)	2-белги (тавсиф)	3-белги (тавсиф)
1-жиҳат			
2-жиҳат			
3-жиҳат			
4-жиҳат			
5-жиҳат			
6-жиҳат			
...			

2. Муайян мавзу бўйича маъруза ва амалий машғулот, шунингдек, рейтинг назорати учун кейслар тўпламини шакллантириш.

Ўзингиз учун яхши таниш бўлган мавзуда маъруза ва амалий машғулот, шунингдек, рейтинг назорати учун кейслар тўплами (камida 4 та кейс)ни шакллантиринг.

Намуна

Кейс баёни. Узоқ йиллик иш тажрибасига ҳамда талабалар ўртасида алоҳида ҳурматга эга тарих фани ўқитувчи аудиторияга кириб, доскада ўзининг карикатура жанрида ишланган расмини кўради. Карикатура ёрқин ишланган, ҳар бир штрих аниқ ишланган, қолаверса, расм жуда кулгили чиққан. Бутун гурух ўқитувчининг карикатурагая, унинг ижодкорига нисбатан муносабатини кутяпти. Бирок, ўқитувчи шошилмасдан, катта қизиқиши билан карикатурани томоша қиласди ва шундай деди: “Карикатура шунчалик яхши чиқибдики, уни ҳатто ўчиргим келмаяпти. Расм ижодкори

– ёш рассом уни қоғозга кўчириб олиши керак. Мен карикатурист (рассом)ни муносиб баҳолайман!”.

Кейс саволлари: 1. Ўқитувчининг мавжуд вазиятдаги ҳолатини шахсан Сиз қандай баҳолайсиз?

2. Бу вазиятда ўқитувчи қандай тарбия методини қўллади?

Кейс ечими. Бу вазиятда ўқитувчи ўзининг таржибали ва педагогик назокатга эгалигини намоён эта олди. У карикатурани ўзининг устидан кулиш воситаси деб эмас, аксинча, санъат асари сифатида қабул қилди. Натижада ўқитувчи айбор талабани қидириб, унга танбеҳ беришни истамади. Бунинг ўрнига ўзининг санъатга бўлган муҳаббатини кўрсатди. Бундай ёндашув талабаларга ўқитувчининг иродали, ўзига хурмат билан муносабатда бўлиши, ҳиссиётларини жиловлай олиш, ўз-ўзини бошқара билиш қобилиятига эгалигини кўрсатди. Оқибатда талабалар ўқитувчининг рухан барқарор эканликларини англали. Шу сабабли кейинги сафар улар ўқитувчини камситиш ёки устидан кулишни исташмайди.

Баён этилган вазиятда ўқитувчи 1) изоҳлаш (ўзида муайян гуруҳ ёки алоҳида шахсга йўналтирилганликниifoаловчи ҳиссий-оғзаки таъсир этиш усули); 2) хулқ ва фаолиятни рағбатлантириш методларидан бири бўлган – **қўллаб-қувватлаш методидан** фойдаланди.

3. Муайян мавзу бўйича маъруза ва амалий машғулот, шунингдек, рейтинг назорати учун даражали тестлар тўпламини шакллантириш.

Ўзингиз ўқитадиган фан бўйича Б.Блум таксономиясига кўра ўкув мақсадларини белгилашнинг 6 та категорияси бўйича, ҳар бири учун 2 тадан жами 12 та даражали тест тузинг.

Намуна

I. Билишга оид тестлар

1. Касбий фаолият мазмунининг асосини нималар ташкил этади?

a) малака талаблари, ўлчовлар, мезонлар;

b) ишлаб чиқариш таълими, мақсади, вазифалари;

c) касбий билимлар, кўникмалар, малакалар;

d) илмий билимлар, жодий кўникмалар, компетентлик.

2. Касбий таълим педагогикаси фаннинг илмий-тадқиқот методларини асосийлари қайси гурухларда ифодаланган?

a) сұхбат, маъруза, баҳс-мунозара, намуна;

b) қузатиш, сұхбат, эксперимент, мактаб ҳужжатларини ўрганиш, анкета, савол-жавоб, болалар ижодини ўрганиш, тест;

с) ижтимоий онгни шакллантириш, фаолиятни ташкил этиш ва ижтимоий хулқ-автор нормаларини шакллантириш, рағбатлантириш, ўз-ўзини тарбиялаш;

д) сұхбат, кузатиш, савол-жавоб, алгоритм, анализ, синтез.

II. Англашга оид тестлар

3. ЎМКХТ сифатини назорат қилиш қуйидаги усулларда олиб борилади?

- а) якуний, ташқи, давлат жамоат назоратлари;
- б) якуний давлат аттестацияси, ички, оралиқ назоратлари;
- с) ички назорат, жорий, оралиқ, якуний, ташқи, давлат, жамоат, якуний давлат аттестацияси назоратлари;**
- д) ички, оралиқ, якуний, жорий назоратлар.

4. Касб-хунар таълимнинг ўзаро боғланган қисмлари қайсилар?

- A) пазандачилик ва тикувчилик;
- B) назарий билим ва ишлаб чиқариш таълими;**
- C) газламашунослик ва газлама билан ишлаш;
- D) миллий хунрмандчилик ва дурадгорлик;

III. Таҳлилга оид тестлар.

5. Касб-хунар педагогикасининг умумий ва хусусий тамойилларини ажратиб кўрсатинг: 1) таълимнинг тарбиявий характеристи; 2) илмийлик; 3) тизимлилик; 4) касбий йўналганлик; 5) политехнизм; 6) узвийлик; 7) кўрсатмалик; 8) ўқув-тарбия мақсадига бўйсундирилган унумли меҳнат; 9) муаммолилик; 10) предметлараро мажмуавий алоқадорлик; 11) онглилик ва фаоллик; 12) назария билан амалиёт бирлиги.

Умумий ва хусусий тамойиллар	Тартиб рақами
Умумий тамойиллар	
Хусусий тамойиллар	

Жавоб:

Умумий ва хусусий тамойиллар	Тартиб рақами
Умумий тамойиллар	1, 2, 3, 11
Хусусий тамойиллар	4, 5, 6, 8, 9, 12

6. Касб таълимнинг ташкилий шаклларини қуйидаги тартибда жойлаштиринг: 1) бригада; 2) гурӯхли; 3) фронтал; 4) индивидуал.

Барча ўқувчилар бир хил, иш бажаради ва материални бир вақтда ўрганишади	Ишлаб чиқариладиган махсулотлари, ўзаро боғлиқ ҳолда ифодаланади ва жамоавий жавобгар ҳисси шаклланади	Ўқитиш гурухнинг ҳамма аъзоларини ишлаб чиқариш таълими мавзусини ўрганишади ва уларда бир хил малака ва кўникмалар, ўқитиш воситалари ёрдамида амалга оширилади	Лаборатория шароитида ишчилар жамоасидаг и ишлаб чиқаришда ва бўлажак шахсий иш жойларидағи амалиёт даврида қўллаш мумкин

Жавоб:

3	1	2	4
---	---	---	---

IV. Амалда қўллашга оид тестлар:

7. Таълимнинг қайси турлари учун Давлат таълим стандартлари ҳамда ваколатли органлар томонидан давлат талаблари қабул қилинади? Жавобларни жадвалнинг ўнг томонида қайд этинг: 1) мактабгача таълим; 2) умумий ўрта таълим; 3) ўрта махсус, касб-хунар таълими; 4) олий таълим; 5) олий ўқув юртидан кейинги таълим; 6) кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш; 7) мактабдан ташқари таълим.

ДТС ва Давлат талаблари	Жавоб рақамлари
Давлат таълим стандартлари	
Давлат талаблари	

Жавоб:

ДТС ва Давлат талаблари	Жавоб рақамлари
Давлат таълим стандартлари	2, 3, 4
Давлат талаблари	1, 5, 6, 7

8. Қуйида берилган тушунчаларнинг қайсилари ўқув, меҳнат ва касбкорлик тушунчалари, қайсилари ишлаб чиқариш жараёнига оид тушунчалари эканлигини аниқлаб маълумотларни жадвални ўнг томонига ёзинг: 1) билим; 2) технологик жараён; 3) технологик операция; 4)

кўникма; 5) иш усули; 6) малака; 7) меҳнат ҳаракати; 8) иш ҳаракати; 9) касб; 10) ихтисослик; 11) меҳнат операцияси; 12) меҳнат жараёни.

Тушунчалар	Жавоб рақамлари
Ўқув, меҳнат ва касб-корга оид	
Ишлаб чиқариш жараёнига оид	

Жавоб:

Тушунчалар	Жавоб рақамлари
Ўқув, меҳнат ва касб-корга оид	1, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 12
Ишлаб чиқариш жараёнига оид	2, 3, 5, 8

V. Синтезлашга оид тестлар:

9. Нуқта ўрнига тегишли сўзларни ёзинг.

_____ таълим оловчи билими ва касбий тайёргарлик мазмунининг этарли ва зарур даражасини таъминлайдиган ўқув жараёни ва оўқув юкламаларини ҳажми, муддатлари ва тайёрланаётган мутахассис сифатини, назорати шаклларини белгилаб берувчи хуқуқий-меъёрий хужжатдир.

Жавоб:

Ўқув режа таълим оловчи билими ва касбий тайёргарлик мазмунининг етарли ва зарур даражасини таъминлайдиган ўқув жараёни ва ўқув юкламаларини ҳажми, муддатлари ва тайёрланаётган мутахассис сифатини, назорати шаклларини белгилаб берувчи хуқуқий-меъёрий хужжатдир.

10. Асарларни уларнинг муаллифлари билан жуфтланг.

Асарларнинг номлари	Муаллифлар
Буюк дидактика	Франциялик фан арбоби К.А.Карбон Асарда устоз-шогирд тизими таҳлил қилинган
Эмел ёки тарбия ҳақида	Инглиз файласуфи ва педагоги Дж.Беллерс Асарда тарбия тизими хусусида сўз юритилиб, болаларни ёшлиқдан касб-хунарга ўргатиш зарурлигига эътибор қаратилган

	Жентельмен		Буюк чех педагоги Я.А.Коменский Асарда ўқитиши тизимининг умумий асослари илмий жиҳатдан асослаб берилган
	Касб-хунар таълими ҳақида		Буюк француз файласуфи Ж.Ж.Руссо Асарда “эркин тарбия ғояси” илгари сурилган

Жавоб:	1-	2-	3-	4-
Жавоб:	1-C	2-D	3-B	4-A

IV. Хулосалашга оид тестлар

11. Таълим мазмунини белгиловчи меъёрий ҳужжатларни зарур изчилликда ифодаланг.

1. Дарслик.
2. Ўқув қўлланма.
3. Ўқув дастури.
4. Ўқув режа.
5. Таснифлагич.
6. Давлат таълим стандарти.
7. Ўқув услубий кўрсатма.

Жавоб: 6, 4, 3.

12. Давлат давлат стандартларининг мазмунини ишлаб чиқиша асос бўладиган ҳужжатлар кетма-кетлигини аниқланг.

1. Мавжуд таърификация ва аттестация тузилмалари.
2. Илмий техник тараққиёт ва бозор муносабатларининг ривожланиши таъсирида ушбу соҳадаги меҳнат анъаналарининг ривожланиши.
3. Давлат ва соҳа меъёрий, техник ва технологик ҳужжатларни таҳлил этиш.

4. Меҳнат бозори талаблари.
5. Чет эл касбий таълим стандартларни ўрганиш, таҳлил этиш.
6. Мутахассис меҳнат фаолияти мазмуни ва характеристи.

Жавоб: 3, 4, 6, 2, 1, 5.

4. Креатив ёндашув асосида муайян мавзуда ўқув машғулотини ташкил этиш учун аудиторияни жиҳозлаш.

Ўзингиз ўқитадиган фан бўйича ихтиёрий мавзуда 2 соатлик ўқув машғулотини ташкил этиш учун аудиторияни жиҳозланг (жиҳозлар рўйхатини шакллантиринг). Сиз яратадиган жиҳозлар рўйхатидан плакатлар, мулажлар, гербариylар, хариталар, бадиий адабиётлар, олимлар, рассомлар, ёзувчилар, саркардалар ҳамда давлат арбобларининг

портретлари, иш жиҳозлари, ёзишмалари, адабиётлари, бадий асарлари ва б. ўрин олиши мумкин). Нима учун шундай жиҳозларни танлаганингизни шарҳланг.

5. Креатив ёндашув асосида муайян мавзуда маънавий-маърифий тадбирни ташкил этиш учун аудиторияни жиҳозлаш.

Сиз раҳбарлик қилаётган гуруҳ талабалари билан маънавий-маърифий ишлар режасидан ўрин олган ихтиёрий мавзуда тадбир ташкил этиладиган хона (аудитория, жой)ни жиҳозланг (жиҳозлар рўйхатини шакллантиринг). Сиз яратадиган жиҳозлар рўйхатидан плакатлар, мулажлар, гербариylар, хариталар, бадий адабиётлар, олимлар, рассомлар, ёзувчилар, саркардалар ҳамда давлат арбобларининг портретлари, иш жиҳозлари, ёзишмалари, адабиётлари, бадий асарлари ва б. ўрин олиши мумкин). Нима учун шундай жиҳозларни танлаганингизни шарҳланг.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Долгоруков А. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения: http://www.vshu.ru/lections.php?tab_id=3&a=info&id=2600.
2. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
3. Инновацион таълим технологиялари / Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. – Т.: “Сано стандарт” нашриёти, 2015. – 81-б.

V. КЕЙСЛАР БАНКИ

1-кейс. XXI аср бошида Россия аҳолисининг 3/2 қисми қашшоқликда яшаган. Шуниси қизиқки, БМТ олиб борган тадқиқотлар натижаларига кўра дунё бойликларининг 50 % Россияда жойлашган. Қолаверса, Россия – зиёлилар юрти бўлиб, бутун жаҳонда олий ва ўрта техник маълумотли мутахассислар бўйича олдинги ўринлардан бирини эгаллаган (Г. “Аргументы и факты”).

Саволлар:

1. Муаммо нимадан иборат?
2. Мазкур муаммони ечишда хукумат қандай ишлар олиб бормоқда?
3. Сиз бу муаммога қандай ечимлар таклиф қиласиз?

Манба: шахс имкониятлари ва улардан тўғри фойдаланишга доир адабиётлар.

Тингловчилар учун кўрсатмалар:

1. Кейс моҳиятини етарлича англаб олинг.
2. Муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниқланг.
3. Аниқланган омиллар орасидан муаммога барчасидан кўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратинг.
4. Ана шу омиллар асосида ечимни асослашга уринг.
5. Ечимни баён этинг.

Кейсни ечиш жараёни:

1. Талабалар кейс моҳиятини у билан икки-уч марта танишиш орқали, шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан мухокама қилган ҳолда етарлича англаб олади.
2. Талаба шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан мухокама қилган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниқлайди.
3. Талаба (жуфтлик, кичик гурух, жамоа) аниқланган омиллар орасидан муаммога барчасидан кўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратиб олади.
4. Талаба (жуфтлик, кичик гурух, жамоа) ечимни ажратиб олинган омил (иккита омил) асосида баён этади.
5. Ечим индивидуал, кичик гуруҳлар ёки жамоа иштироқида мухокама қилинади.

Ўқитувчининг ечими

1-омил: Россия аҳолисининг аксарияти ўз ички имкониятларини тўғри йўналтира олмаган.

2-омил: жамият тараққиёти моддий бойликларнинг кўплиги эмас, балки улардан оқилона фойдалана олишга имкон берадиган инсон салоҳияти, қобилияти ва унинг ижтимоий фаоллиги асосида таъминланади.

Муаммо мавжудлигининг сабаби ҳар бир шахс ҳам ўзи эга бўлган назарий билимларни амалиётга самарали татбиқ эта олмайди. Ёки ўз билимларини амалда қўллаш борасида етарли даражада фаоллик кўрсата олмайди. Бу эса таълим жараёнида ўқувчи ва талабаларда назарий билимларни амалиётда қўллай олиш кўникма, малакаларини шакллантиришга эътибор қаратишни тақозо этади.

2-кейс. Собир ўрта мактабнинг 9-синфини тамомлади. Шаҳодатномасида “уч” баҳолар кўп бўлганлиги, салбий хулқقا эгалиги сабабли, Собир ҳеч бир касб-хунар коллежига қабул қилинмади. Ҳар бир коллежнинг раҳбари Собирни бошқа академик лицей ва касб-хунар коллежига киришини тавсия этди. Бироқ, Собирнинг ота-онаси ҳар гал ўғилларини ўзлари яшайдиган тумандаги касб-хунар коллежида таълим олишини, шундагина уни назорат қилиб туришлари мумкинлиги айтишарди.

Саволлар:

3. Айтинг-чи, касб-хунар коллежларининг раҳбарлари Собирни ўқишига қабул қиласликка ҳақлимилар?
4. Собирнининг ота-оналари-чи?
5. Айни вазиятда Собирнинг қандай ҳуқуqlари бузилияпти?

Тингловчиларга тавсия этиладиган манбалар:

“Инсон ҳуқулари декларацияси”, “Бола ҳуқуқлари ҳақида”ги Конвенция, Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва “Таълим тўғрисида”ги Қонуни.

Тингловчилар учун кўрсатмалар:

1. Кейс моҳиятини етарлича англаб олинг.
2. Берилган манбаларга таянган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниқланг.
3. Аниқланган омиллар орасидан муаммога барчасидан кўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратинг.
4. Ана шу омиллар асосида ечимни асослашга уринг.
5. Ечимни баён этинг.

Кейсни ечиш жараёни:

1. Талабалар кейс моҳиятини у билан икки-уч марта танишиш орқали, шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда етарлича англаб олади.
2. Талаба шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниқлайди.
3. Талаба (жуфтлик, кичик гурух, жамоа) аниқланган омиллар орасидан муаммога барчасидан қўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратиб олади.
4. Талаба (жуфтлик, кичик гурух, жамоа) ечимни ажратиб олинган омил (иккита омил) асосида баён этади.
5. Ечим индивидуал, кичик гуруҳлар ёки жамоа иштирокида муҳокама қилинади.

Ўқитувчининг ечими

Касб-хунар коллежи раҳбарлари ижтимоий хавф бўймаган ҳолда “уч” баҳога ўқиганлиги ва хулқида салбий ҳолатлар кўзга ташланиши учунгина Собирни ўқитишига қабул қиласликка ҳақли эмаслар. Улар шахснинг билим олишга бўлган ҳуқуқини поймол етишган. Қолаверса, касб-хунар коллежларида таълим олиш мажбурий-ихтиёрий характерга эга. Шу сабабли Собир ва унинг ота-онаси касб-хунар коллежини ўзлари танлай олади.

Борди-ю, коллежга қабул қилиш синов, имтиҳонлар асосида олиб борилса ва Собирнинг ўзи уларга пухта тайёрланмаганлиги сабабли синовдан ўта олмаса, у ҳолда ана шу касб-хунар коллежига қабул қилинмайди.

Бу вазиятда Собирнинг билим олиш ҳуқуқи (Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги Қонунининг 4-моддаси) поймол этганликлари сабабли касб-хунар коллежларининг раҳбарлари маъмурий жавобгарликка тортилади.

З-кейс. Педагогик кенгаш йиғилишида мактаб директори ўқитувчиларнинг эътиборларига қўйидаги маълумотни айтиб ўтди: 6 нафар ота-она томонидан фарзандини инглиз тили чукурлаштирилиб ўтиладиган 5-синфга қабул қилиниши сўралган ариза берилди. Синфга фақатгина бир нафар ўқувчини қабул қилиш имконияти бор. Сизлар қандай фикрдасизлар, кимни қабул қиласиз?

Ариза берган ўқувчиларнинг ижтимоий аҳволи ва табақалаштирилган синфга қабул қилинишни асословчи ҳолатлари:

1-ўқувчи: бошқа туманда истиқомат қиласди, мактаб ёнида унинг бувиси яшайди, қолаверса, у табиий фанлардан аъло баҳоларга ўқииди.

2-ўқувчи: мактаб жойлашган ҳудудда истиқомат қиласди, унинг маҳалладаги барча дўстлари ана шу синфда таълим олишганлиги сабабли шу мактабга ўтишга қарор қилган.

3-ўқувчи: бошқа шаҳардан келган, унинг ота-онаси дипломат, шу сабабли ўқувчи инглиз тилини мукаммал билади, қолаверса, 3 ойдан сўнг улар бошқа давлатга кўчиб кетади.

4-ўқувчи: иккинчи йилга қолган, 4 фанни “қоникарсиз” баҳога ўзлаштиради, қолаверса, ички ишлар бўлимда рўйхатда туради, бироқ, мактаб жойлашган ҳудудда истиқомат қиласди.

5-ўқувчи: қишлоқдан кўчиб келган, у ердага мактабда эса инглиз тили ўқитилмаган, мактаб жойлашган ҳудудда истиқомат қиласди, кўп вақтини бекор ўтказади.

6-ўқувчи: болалиқдан 2-гуруҳ ногирони, болалар целебрал параличи (БЦП) ташхисига эга, фанларни “4” ва “5” баҳоларга ўзлаштиради, ёлғиз онанинг қўлида тарбияланади, шу билан бирга мактаб жойлашган ҳудудда истиқомат қиласди.

Сизнингча, инглиз тилига ихтисослаштирилган синфга қайси ўқувчи қабул қилинади?

Тингловчиларга тавсия этиладиган манбалар:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларни ижтимоий муҳофазалаш тўғрисида”ги Қонуни.
3. Таълим муассасаларининг “Табақалаштирилган таълимни ташкил этиш тўғрисида”ги Низоми.

Тингловчилар учун кўрсатмалар:

1. Кейс моҳиятини етарлича англаб олинг.
2. Берилган манбаларга таянган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниқланг.
3. Аниқланган омиллар орасидан муаммога барчасидан кўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратинг.
4. Ана шу омиллар асосида ечимни асослашга уринг.
5. Ечимни баён этинг.

Кейсни ечиш жараёни:

1. Талабалар кейс моҳиятини у билан икки-уч марта танишиш орқали, шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда етарлича англаб олади.
2. Талаба шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниқлайди.
3. Талаба (жуфтлик, кичик гурух, жамоа) аниқланган омиллар орасидан муаммога барчасидан қўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратиб олади.
4. Талаба (жуфтлик, кичик гурух, жамоа) ечимни ажратиб олинган омил (иккита омил) асосида баён этади.
5. Ечим индивидуал, кичик гуруҳлар ёки жамоа иштирокида муҳокама қилинади.

Ўқитувчининг ечими

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги ва “Фуқароларни ижтимоий муҳофазалаш тўғрисида”ги Қонунларида баён этилган меъёрий талабларга мувофиқ инглиз тилига ихтисослаштирилган синфга болаликдан иккинчи гуруҳ ногирони бўлган ўқувчи қабул қилинади.

4-кейс. Бир куни алгебра дарсида, - деб ўқувчи қиз ҳикоя қиласди, - мен дарсга қулоқ солмай, ҳеч нарсага эътибор қилмай, китоб ўқиб ўтирган эдим. Бирдан ўқитувчи мени досканинг олдига чақирди. Мен буни эшитмадим, аммо орқа партада ўтирган синфдошларим менинг елкамга ниқтай бошлишди. Аввал бундан жаҳлим чиқдим ва ҳеч нарсага тушунмай атрофга аланглаб қарай бошлидим. Бутун синф ўқувчилари менинг устимдан кулишди. Ўқитувчи: “Нима бўлди?”, деб сўради. Мен хотиржам ҳолда “Билмадим” дедим ва досканинг олдига чиқдим. Ўқитувчининг саволари жуда яхши жавоб бердим ва жойимга ўтиредим. Ўқитувчи эса мен у тўғрисида синфдошларимга нимадир деганлигим учун улар кулишди, деб ўйлаган бўлса керак, ўша кундан бошлаб менга ғалати қарайдиган бўлди. Мен ҳам болалар нима учун кулишганлигини ўқитувчига очиқ айта олмадим ва ўқитувчидан қочиб юрадиган бўлдим. Бу ҳолат деярли бир йил давом этди. Мен алгебра фани асосларини пухта ўзлаштиредим, бироқ, бу фандан бўладиган дарсларга бориш мен учун азоб бўлди”.

Саволлар:

1. Ўқитувчининг педагогик хатоси нимада эди?
2. Бу вазиятда ўқитувчи қандай йўл тутиши зарур?

Тингловчиларга тавсия этиладиган манбалар:

Педагогик фаолият, таълимни ташкил этиш ва ёш хусусиятларига оид манбалар.

Тингловчилар учун кўрсатмалар:

1. Кейс моҳиятини етарлича англаб олинг.
2. Берилган манбаларга таянган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниқланг.
3. Аниқланган омиллар орасидан муаммога барчасидан кўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратинг.
4. Ана шу омиллар асосида ечимни асослашга уринг.
5. Ечимни баён этинг.

Кейсни ечиш жараёни:

1. Талабалар кейс моҳиятини у билан икки-уч марта танишиш орқали, шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда етарлича англаб олади.
2. Талаба шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниқлайди.
3. Талаба (жуфтлик, кичик гуруҳ, жамоа) аниқланган омиллар орасидан муаммога барчасидан кўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратиб олади.
4. Талаба (жуфтлик, кичик гуруҳ, жамоа) ечимни ажратиб олинган омил (иккита омил) асосида баён этади.
5. Ечим индивидуал, кичик гуруҳлар ёки жамоа иштирокида муҳокама қилинади.

Ўқитувчининг ечими

1. Ўқитувчининг педагогик хатоси вазиятни тўғри баҳолай олмаганлигида. Аввало, юмор ёрдамида вазиятни аниқлаштириб олиши зарур эди.
2. Бу вазиятда ўқитувчи ўқувчиларнинг кулгусини бартараф этиш учун инсоннинг диққати бир обьектдан иккинчи обьектга тез кўчишини, фикрлаш тезлиги эса оптик тезликка нисбатан суст эканлигини, шу сабабли мия томонидан ахборотларни қабул қилишда баъзан ноқулай ҳолатлар рўй бериши мумкинлигини тушунтириб ўтиши, нима учун кулгу

кўтарилиганинг сабабини эса танаффусда ўқувчи билан мулокотни ташкил этган ҳолда аниқлаб олиши мумкин эди.

5-кейс. Педагогика бўйича яратилган адабиётларни ўрганиш шуни кўрсатдики, уларда “таълим жараёни” тушунчасининг моҳияти турлича ёритилган.

Таълим жараёни – бу:

1. Ўқувчиларга билимларни бериб, уларда кўникма, малакаларни бериш орқали у ёки бу даражада уларнинг ўзлаштирилишини таъминлаш (ўқитиш)га қаратилган фаолият.

2. Ўқувчилар томонидан БКМнинг ўзлаштирилиши (ўқиши)ни таъминловчи жараёнини бошқаришга йўналтирилган ўқитувчи ва ўқувчиларнинг биргалиқдаги фаолияти (чунки ўқитиш ва ўқитиш – таълимнинг ўзаро алоқадор ва ўзаро шартланган томонларидир).

3. Ўқитувчининг ўқувчилар томонидан БКМни онгли ва пухта ўзлаштирилишига йўналтирилиб, бу жараёнда билимларнинг мустаҳкамланиши, ақлий ва жисмоний меҳнат маданияти элементларини ўзлаштириш, дунёқарашни бойитиш ва ўқувчилар хулқ-авторининг шаклланишини таъминловчи раҳбарлиги ва харакатларининг изчиллиги.

4. Ўқувчиларнинг ўқитувчи раҳбарлигига БКМни ўзлаштириш, қобилиятларини ривожлантириш ва дунёқарашларини шакллантиришга қаратилган фаол билиш фаолияти.

Саволлар:

1. Улардан қайси бири таълим жараёнининг моҳиятини тўла ёритади?
2. Фикрингизни қандай асослайсиз?

Тингловчиларга тавсия этиладиган манбалар:

“Педагогика” фанига оид бир неча манбалар.

Тингловчилар учун кўрсатмалар:

1. Кейс моҳиятини етарлича англаб олинг.
2. Берилган манбаларга таянган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниқланг.
3. Аниқланган омиллар орасидан муаммога барчасидан кўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратинг.
4. Ана шу омиллар асосида ечимни асослашга уринг.
5. Ечимни баён этинг.

Кейсни ечиш жараёни:

1. Талабалар кейс моҳиятини у билан икки-уч марта танишиш орқали, шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гурухларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда етарлича англаб олади.

2. Талаба шериги (жуфтликда), гурухдошлари (кичик гурухларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан мухокама қилган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниқлайди.

3. Талаба (жуфтлик, кичик гурух, жамоа) аниқланган омиллар орасидан муаммога барчасидан кўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратиб олади.

4. Талаба (жуфтлик, кичик гурух, жамоа) ечимни ажратиб олинган омил (иккита омил) асосида баён этади.

5. Ечим индивидуал, кичик гурухлар ёки жамоа иштироқида мухокама қилинади.

Ўқитувчининг ечими

1. Мазмунига кўра барча таърифлар ҳам таълим жараёнининг моҳиятини ёритишга хизмат қиласди. Бироқ, муайян фан ҳар бир категория бўйича ўзининг аниқ терминологиясига эга бўлиши, тушунчалар воқеа, ҳодиса ёки жараённинг умумий тавсифини, объект ва предметларга хос мухим белгиларни ёритишга хизмат қилиши зарур.

2. Келтирилган таърифлар асосида тегишли жараёнга хос умумий тавсифлар негизида тушунчани қуидагиша шарҳлаш мақсадга мувофиқ: таълим жараёни – ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасида ташкил этилган ҳолда илмий билим, уларни амалиётда қўллаш кўникма, малакаларини ўзлаштиришга йўналтирилган педагогик жараён.

6-кейс. Нодир ўзини ўртоқлари кутишаётганлиги сабабли, кўчага чиқмоқчи. Дадаси бўлса, бунга рухсат бермаяпти. Нодир эса дарсларини тайёрлаб бўлганлигини айтиб рухсат сўрайапти. Бироқ, дадаси кутилмагандан, “Бундай дайди ва бебошлар билан кўчада тентираб юргандан кўра уйда ўтириб, китоб ўқи!” – деди.

Саволлар:

1. Бу вазиятда ким ҳақ?
2. Дадаси қандай педагогик хатога йўл қўйди?
3. Сизнингча, Нодирнинг кейинги ҳаракатлари қандай бўлади?

Тингловчиларга тавсия этиладиган манбалар:

“Педагогика” ва “Психология”га оид адабиётлар.

Тингловчилар учун кўрсатмалар:

1. Кейс моҳиятини етарлича англаб олинг.
2. Берилган манбаларга таянган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниқланг.
3. Аниқланган омиллар орасидан муаммога барчасидан кўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратинг.
4. Ана шу омиллар асосида ечимни асослашга уринг.

Кейсни ечиш жараёни:

1. Талабалар кейс моҳиятини у билан икки-уч марта танишиш орқали, шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда етарлича англаб олади.
2. Талаба шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниқлайди.
3. Талаба (жуфтлик, кичик гурух, жамоа) аниқланган омиллар орасидан муаммога барчасидан қўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратиб олади.
4. Талаба (жуфтлик, кичик гурух, жамоа) ечимни ажратиб олинган омил (иккита омил) асосида баён этади.
5. Ечим индивидуал, кичик гуруҳлар ёки жамоа иштирокида муҳокама қилинади.

Ўқитувчининг ечими

Ҳар бир шахс ижтимоий, хусусан, микромухитда шаклланади ва ривожланади. Болалар ўз тенгдошлари билан мулокот қилиш, ўқиши, ўйнаш, беллашиш, баҳслашиш эҳтиёжига эга. Улар тенгдошлари билан бўладиган муносабатларда ўзидаги камчилик ва нуқсонларни сезади, уларни бартараф этиш ҳақида ўйлаб кўради. Тенгдошларининг таъсири билан меҳнатга муносабатлари шаклланади. Ўсмирлар эса деярли барча ҳаётий вазиятларда тенгдошларидан намуна олишга интилишади. Ўзлари мансуб бўлган мухитда лидер бўлишга ҳаракат қиласи.

Дадаси Нодирни китоб ўқишига ўртоқларини ҳақорат қилмаган ҳолда ундаши зарур эди. Қолаверса, дадаси ўғлиниң ўртоқлари кимлар эканлигини билишга интилмагани ҳолда улар ҳақида нотўғри хулоса чиқарди.

Энг тўғри йўл Нодирга қўчага чиқиши учун рухсат бериш, бироқ, узоқ қолиб кетмаслигини эслатиб қўйиши, у қайтиб келганидан кейин эса ўртоқлари кимлар эканлигини, вақтини тенгдошлари билан бўладиган муносабатларга ҳам сарфлаши мумкинлигини, аммо, қўпроқ вақтини тежашга эътибор қаратиши зарурлигини тушунтириши лозим.

7-кейс. Биринчи синфда ўқиётган Дилшод шеърни ифодали ўқиб бергани учун “беш” баҳо олди. Ўқитувчи уни бунинг учун мактади. Дилшод уйга қайтгач, шошганича, бу хабарни ойисига айтди. У, ҳатто, ўзи ёд олган шеърни ойисига ҳам ўқиб бермоқчи бўлди. Аммо, ойиси

Дилшоднинг хабарини совуққонлик билан тинглади ва ўғлига қайрилаб ҳам қарамасдан деди:

- Беш олдингми? Жуда соз, баракалла, - энди овқат тайёрлашимга халақит бермагин-да, ўйнаб кел!

Дилшод тушлик ҳам қилмай қўчага чиқиб кетди.

Саволлар:

1. Вазиятни қандай баҳолайсиз?
2. Дилшоднинг онаси тарбиянинг қайси тамойилларига зид иш қилди?
3. Шу каби вазиятлар Дилшоднинг тарбиясига қандай таъсир ўтказади.

Тингловчиларга тавсия этиладиган манбалар:

“Педагогика” ва “Психология”га оид адабиётлар.

Тингловчилар учун кўрсатмалар:

1. Кейс моҳиятини етарлича англаб олинг.
2. Берилган манбаларга таянган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи тарбия тамойилларини аниқланг.
3. Аниқланган тарбия тамойиллари орасидан муаммога барчасидан кўпроқ даҳлдор бўлган, энг муҳим тамойил (ёки иккита тамойил)ни ажратинг.
4. Ана шу тамойил (тамойиллар) асосида ечимни асослашга уринг.
5. Ечимни баён этинг.

Кейсни ечиш жараёни:

1. Талабалар кейс моҳиятини у билан икки-уч марта танишиш орқали, шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда етарлича англаб олади.
2. Талаба шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи тарбия тамойилларини аниқлайди.
3. Талаба (жуфтлик, кичик гурух, жамоа) аниқланган тарбия тамойиллари орасидан муаммога барчасидан энг муҳим тамойил (ёки иккита тамойил)ни ажратиб олади.
4. Талаба (жуфтлик, кичик гурух, жамоа) ечимни ажратиб олинган тарбия тамойили (иккита тамойил) асосида баён этади.
5. Ечим индивидуал, кичик гуруҳлар ёки жамоа иштироқида муҳокама қилинади.

Ўқитувчининг ечими

1. Ниҳоятда ёқимсиз вазият. Онаси Дилшоднинг мактабга қандай бориб келганлиги билан ҳам қизиқмади.

2. Дилшоднинг онаси тарбияда боланинг ёш ва психологик хусусиятларини инобатга олиш, тарбия жараёнида рағбатлантириш тамойилларига зид иш қилди.

3. Шу каби вазиятлар Дилшоднинг тарбиясига салбий таъсир ўтказади, аста-секин унда қўрслик, бефарқлик, ўз-ўзини паст баҳолаш, ўзига ва атрофдагиларга ишонмаслик каби хислатлар шаклланади.

8-кейс. Рус тили дарсида ўқитувчи ўқувчиларга: “Ўртоғингдан кўчирма！”, “Ўзинг ёз, бировларнинг дафтарига қарама！”, “Оббо, кўчирадиган одамингни ҳам топибсанми-а！ Унинг ўзи хатто кўчириб олишни ҳам қойиллата олмайди-ю！” сингари заҳарханда сўзлар билан бир неча бор қаттиқ танбех берди.

Бошқа синфда эса ўқитувчи дарсида йўл-йўлакай, албатта, аммо таъсири қилиб: “Болалар бир-бирингиздан беркитманглар, бу яхши эмас, ҳеч ким сизлардан кўчираётгани йўқ！”, - деди.

Саволлар:

Таълим жараёнида индивидуал назорат топшириқларини ҳар бир ўқувчи мустақил бажариши лозим.

1. Биринчи ўқитувчининг ўқувчиларга бу борадаги ёндашуви тўғрими? Педагогик талабни шундай тарзда қўйиш қанчалик тўғри?

2. Иккинчи ўқитувчи томонидан педагогик талаб бузилмоқда. Ўқитувчининг хатти-харакатини оқлаш мумкинми?

Тингловчиларга тавсия этиладиган материал:

“Педагогик талаб” ва унинг моҳиятини ёритишга оид материаллар.

Тингловчилар учун кўрсатмалар:

1. Кейс моҳиятини етарлича англаб олинг.
2. Берилган манбаларга таянган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниқланг.
3. Аниқланган омиллар орасидан муаммога барчасидан кўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратинг.
4. Ана шу омиллар асосида ечимни асослашга уринг.
5. Ечимни баён этинг.

Кейсни ечиш жараёни:

1. Талабалар кейс моҳиятини у билан икки-уч марта танишиш орқали, шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда етарлича англаб олади.

2. Талаба шериги (жуфтликда), гурухдошлари (кичик гурухларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан мухокама қилган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниқлайди.

3. Талаба (жуфтлик, кичик гурух, жамоа) аниқланган омиллар орасидан муаммога барчасидан кўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратиб олади.

4. Талаба (жуфтлик, кичик гурух, жамоа) ечимни ажратиб олинган омил (иккита омил) асосида баён этади.

5. Ечим индивидуал, кичик гурухлар ёки жамоа иштироқида мухокама қилинади.

Ўқитувчининг ечими

1. Биринчи ўқитувчи томонидан гарчи педагогик талаб қўйилаётган бўлса-да, бироқ, бу талабнинг юқоридаги каби ифодалаш мумкин эмас. Аслида ўқитувчининг ёндашуви педагогик талабни ифодалashi лозим. Аммо қўполлиқ, қўрслик билан қўйилган педагогик талаб ҳеч қандай тарбиявий аҳамият касб этмайди, аксинча, таъсир кўрсатади. Қолаверса, ўқитувчининг ёндашуви билан ўқувчиларда бир-бирларига нисбатан ишончсизлик, бир-бирини ҳурмат қилмаслик каби сифатлар қарор топишига замин яратиб беради.

2. Бир қараганда иккинчи ўқитувчи томонидан педагогик талаб бузилмоқда. Аммо, ўқувчиларга нисбатан хайриҳоҳлик, самимийлик ўқувчиларга аксинча таъсир кўрсатади. Ўқитувчининг ўзларига нисбатан хайриҳоҳлигини ҳис этган ўқувчилар педагогик талабга зид иш қилмасликка ҳаракат қилишади.

9-кейс. 1. Оиланинг тарбиявий имкониятлари асосида талabalар маънавиятини юксалтиришда самарали бўлган шаклларни аниқлаш.

2. Оиланинг тарбиявий имкониятлари асосида талabalар маънавиятини юксалтиришда самарали методларни танлаш.

3. Оиланинг тарбиявий имкониятлари асосида талabalар маънавиятини юксалтиришга хизмат қилувчи тарбия воситалари белгилаш.

Тингловчилар учун методик кўрсатмалар

1. Тегишли адабиётлардан шакл, метод ва восита тушунчалари қандай маъно англатишини ёдга олинг.

2. Оиланинг тарбиявий имкониятлари ва шахс маънавиятини шакллантириш жараёнларининг моҳиятини чуқур ўрганинг.

3. Оиланинг тарбиявий имкониятлари асосида талabalар маънавиятини юксалтиришда самарали бўлган шакл, метод ва воситалар аниқланг.

4. Оиланинг тарбиявий имкониятлари асосида талабалар маънавиятини юксалтиришда самарали бўлган шакл, метод ва воситаларини тизимлаштиринг.

5. “Кўзгазма” методи ёрдамида оила тарбиясининг талабалар маънавиятини юксалтиришдаги самарали шакл, метод ва воситалари асосида плакат ишланг.

Кейсни ечиш жараёни:

1. Талабалар кейс моҳиятини у билан икки-уч марта танишиш орқали, шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда етарлича англаб олади.

2. Талаба шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниклайди.

3. Талаба (жуфтлик, кичик гурух, жамоа) аникланган омиллар орасидан муаммога барчасидан қўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратиб олади.

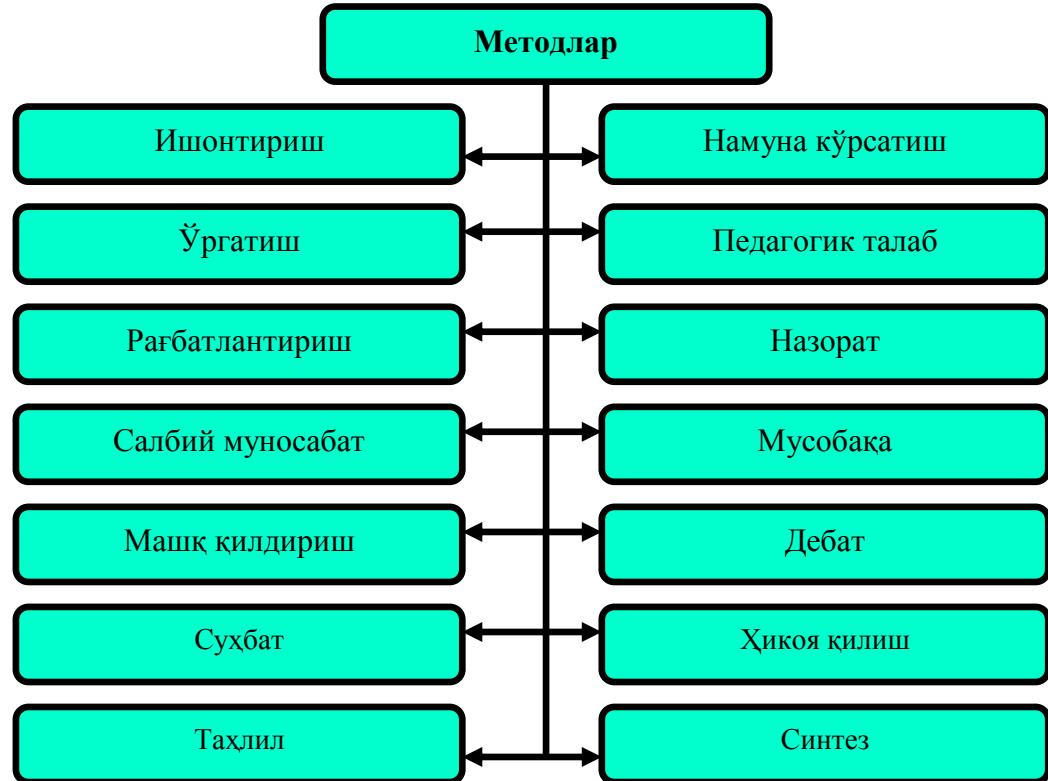
4. Талаба (жуфтлик, кичик гурух, жамоа) ечимни ажратиб олинган омил (иккита омил) асосида баён этади.

5. Ечим индивидуал, кичик гуруҳлар ёки жамоа иштироқида муҳокама қилинади.

Ўқитувчининг ечими 1-топшириқ бўйича

2-топшириқ бүйича

3-топшириқ бүйича

10-кейс. 1. Қуида берилган таърифлар қандай тушунчалар моҳиятини ёритишини топинг.

2. Таърифлар ва уларнинг моҳиятини ёритувчи тушунчалар асосида жадвал шакллантиринг.

Таърифлар:

1. Шахсни назарий билим, амалий қўникма ва малакалар билан куроллантириш, унинг билиш қобилиятларини ўстириш ва дунёқараашларини шакллантиришга йўналтирилган жараён.

2. Шахснинг табиатга, жамиятга ва ўзининг ижтимоий муҳитдаги ўрнига, ўз-ўзига, турли воқеликларга муносабатини белгилаб берадиган қараашлари, эътиқоди, ҳаётӣ тажрибаси ва фаолият тамойилларининг тизими.

3. Муайян, аниқ мақсад ва ижтимоий тажриба асосида ёш авлодни ҳар томонлама ўстириш, унинг онги, хулқ-атвори ва дунёқарашини таркиб топтириш жараёни.

Тингловчиларга тавсия этиладиган манбалар:

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Конуни, “Дидактика” ва “Таълим менежменти”га оид материаллар.

Тингловчилар учун кўрсатмалар:

1. Кейс моҳиятини етарлича англаб олинг.
2. Берилган манбаларга таянган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниқланг.
3. Аниқланган омиллар орасидан муаммога барчасидан кўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратинг.
4. Ана шу омиллар асосида ечимни асослашга уринг.
5. Ечимни баён этинг.

Кейсни ечиш жараёни:

1. Тингловчилар кейс моҳиятини у билан икки-уч марта танишиш орқали, шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда етарлича англаб олади.

2. Тингловчилар шериги (жуфтликда), гуруҳдошлари (кичик гуруҳларда) ёки жамоадошлари (жамоада) билан муҳокама қилган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниқлайди.

3. Тингловчилар (жуфтлик, кичик гуруҳ, жамоа) аниқланган омиллар орасидан муаммога барчасидан кўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратиб олади.

4. Тингловчилар (жуфтлик, кичик гурух, жамоа) ечимни ажратиб олинган омил (иккита омил) асосида баён этади.

5. Ечим индивидуал, кичик гурухлар ёки жамоа иштироқида мухокама қилинади.

Ўқитувчининг ечими

Муайян, аниқ мақсад ва ижтимоий тажриба асосида ёш авлодни ҳар томонлама ўстириш, унинг онги, хулқ-атвори ва дунёқарашини таркиб топтириш жараёни	Шахсни назарий билим, амалий кўникма ва малакалар билан қуроллантириш, унинг билиш қобилияtlарини ўстириш ва дунёқарашларини шакллантиришга йўналтирилган жараён	Шахснинг табиатга, жамиятга ва ўзининг ижтимоий мухитдаги ўрнига, ўз-ўзига, турли воқеликларга муносабатини белгилаб берадиган қарашлари, эътиқоди, ҳаётий тажрибаси ва фаолият тамойилларининг тизими
Тарбия	Таълим	Дунёқараш

VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

Мустақил ишни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

ОТМ педагогларида креативлик сифатлари ва ижодий тафаккурни ривожлантирувчи методларни ўрганиш. ОТМ педагогларида креативлик сифатлари ва ижодий тафаккурни ривожлантиришга хизмат қиласиган воситалар билан танишиш. ОТМ педагогларида креативлик сифатлари ва ижодий тафаккурни ривожлантиришда самарадор бўлган технологияларни аниқлаш ва уларни ўзлаштириш.

Тингловчи мустақил ишни тайёрлаши учун қуидагича йўл тувиш тавсия этилади: ОТМ педагогларида креативлик сифатлари ва ижодий тафаккурни ривожлантирувчи метод, восита ва технологияларга оид ўқув ва илмий адабиётлар, шунингдек, Интернет материаллари билан танишиш; ОТМ педагогларида креативлик сифатлари ва ижодий тафаккурни ривожлантирувчи метод, восита ва технологиялар борасидаги билимларни ўзлаштириш; шахсада креативлик сифатларини шакллантириш ва ривожлантирувчи маҳсус тестлар билан ишлаш; маҳсус адабиётлар асосида мавзу устида ишлаш.

Мустақил таълим саволлари

1. Креатив шахсни шакллантириш ва ривожлантиришда қўлланиладиган илмий-тадқиқот методларини изоҳланг.
2. Педагогик креативликка қандай сифатлар хос?
3. Педагогларда қандай ижодий-педагогик фаолият малакалари мавжуд бўлиши зарур?
4. Шахсада креативлик сифатларини ривожлантиришнинг қандай йўллари мавжуд?
5. Педагогларнинг креативлигини ифодаловчи белгилар нималарда акс этади?
6. Шахс креативлигини ривожлантиришнинг устувор тамойиллари қайсилар?
7. Педагогларнинг креативлик имкониятлари нималарда акс этади?
8. Педагоглар креативлик имкониятларининг таркибий асослари нималардан иборат?

VI. ГЛОССАРИЙ

Термин	Ўзбек тилидаги шарҳи	Инглиз тилидаги шарҳи
Бунёдкор шахс Creative personality	хам жараён, хам натижা сифатида объектив ижодкорликни амалга оширадиган ва талаблар даражасида ижодий маҳсулотларини яратадиган шахс.	an individual who carries out objective creativity as a process and as a result and produces high quality creative products
Даврлаштириш Periodization	(юонон. “peridos” – “доира бўйлаб айланиш”) – муайян ҳодисани ўзида қандайдир якунланган жараённи қамраб олган маълум вакт бирликларига ажратилиши.	(from Greek l. “peridos” – gyre, helix,) – division of a certain phenomenon into units of time that comprise a completed process
Касбий-ижодий имконият Professional and creative ability	1) касбий компетенция, малакага эгалик; 2) касбий ижод методологияси асосларини ўзлаштирганлик; 3) ижодий тафаккурнинг шаклланганлик даражаси; 4) касбий-ижодий лаёқат ва шахсий сифатларнинг ривожланганлиги.	1) possessing professional competence and skills; 2) mastering basics of professional creativity methodology; 3) level of development of creative thinking; 4) development of professional and creative tendency and personal qualities.
Касбий-ижодий фаолият Professional and creative activity	мутахассиснинг касбий масалаларни ижодий ҳал қилиш муваффақиятини тавсифловчи фаолияти, инновацион хатти-харакати.	an innovative behavior or an activity of a specialist characterizing his success in solving professional issues in a creative way.
Касбий ижодкорлик методологияси	ижодкорликнинг жараён ва натижা сифатида объектлар ҳамда муайян касбий фаолият турларига муносабат	a doctrine about logical organization and composition of a creativity as an object of a

Methodology of professional creativity	қўринишидаги тузилиши, мантикий ташкил этилиши, метод ва воситалари ҳақидаги таълимот.	process and result in the form of attitude toward the distinct types of professional activity, methods and means.
“Кейс-стади” технологияси Case study technique	(ингл. “case” – чемодан, метод, “study” – муаммоли вазият; вазиятли таҳлил ёки муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш) – талабаларда аник, реал ёки сунъий яратилган муаммоли вазиятни таҳлил қилиш орқали энг мақбул варианatlарини топиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат киладиган технология	a technique that allows students to develop skills of identifying the best solution to the context by analyzing certain, real or non-authentic problem-based situations.
Креативлик Creativity	(лот., инг. “create ” – яратиш, “creative” – яратувчи, ижодкор) – индивиднинг янги ғояларни ишлаб чиқаришга тайёрликни тавсифловчи ва мустақил омил сифатида иқтидорлиликнинг таркибига кирувчи ижодий қобилияти.	an ability of an individual characterizing readiness for producing new ideas and an independent factor comprising creative skills
Креативликнинг ривожланиш босқичи Stage of development of creative	муайян креативлик сифатларининг ривожланганлик дарајаси.	a level of development of certain creative skills
Креативликнинг ривожланиш даври Period of development of creativity	маълум креативлик сифатларининг ривожланиши якунига етган қандайдир вақт бирлиги	a time unit of complete of certain creativity skills development

Креатив педагогика Creative pedagogy	1) педагогда таълим ва тарбия жараёнини ташкил этишга нисбатан ижодий, креатив ёндашиш, мавжуд педагогик муаммоларни ижобий ҳал қилишга бўлган қобилият ва малакаларини ривожлантириш; 2) талабаларда ўкув материалларини ўзлаштиришга ижобий, мустақил ёндашиш, ўкув топширикларини бажаришда янги, ижодий ва креатив ғояларни илгари суриш қобилияти кўникмаларини шакллантириш ҳамда босқичма-босқич ривожлантириш асосида касбий тайёрлаш асосларини ёритадиган, шахс креативлигининг турли ёш босқичлари хусусиятларига мувофиқ ривожланиши масалаларини ўрганувчи фан	1) developing teacher's creative approach toward organizing educational process and skills of positive solving of existing pedagogical problems; 2) a science about developing students' positive and independent attitude toward mastering the learning materials, promotion of new ideas when fulfilling assignments; covering professional training basics based on the step by step development, studying issues of development individual's creativity in accordance with peculiarities of different age stages.
Креатив шахс Creative personality	жараён ёки натижа сифатида ижодкорликни намоён этувчи, масалаларни ечишга ностандарт усуллар билан ёндаша олишга мойил, ўзига хос ҳаракатларни ташкил этиш, янгиликларни илгари суришга, ижодий маҳсулотларни яратишга лаёқатли ва тайёр шахс.	an individual who is ready to express creativity as a result or within a process, who tends to come up with nontraditional solutions to the problems, to promote novelties and to bring creative outcome.
Креатив шахсни тайёрлаш Training a creative	ижодкорликка ўргатиш ва ўзини ўзи ижодий намоён этиш жараёнида шахсда барқарор креатив	teaching to be creative as well as essence of development of individual's creative

individual	сифатларни шакллантириш ва ривожлантириш мазмуни	skills during a process of creative expressing of himself.
Креатив қобилият Creative skills	шахснинг ижодий фаолиятни ташкил этиш ва унинг натижаланганлигига эришишни таъминлаш имкониятини белгиловчи индивидуал хусусияти	an individual peculiarity of a person that identifies a possibility of organizing creative activity and providing its effectiveness.
Ижод Creative work	ижтимоий субъектнинг янгилиги, аҳамияти ва фойдалилиги жамият ёки муайян гурӯҳ томонидан тан олинган фаолияти ёки фаолияти натижаси.	a results of a work acknowledged by a society or a certain group of people on subject's novelty, significance and usefulness.
Ижодий тафаккур Creative thinking	тафаккурнинг ижод жараёнини ташкил этиш ва ижод натижалари (маҳсуллари)ни башоратлашни ифодаловчи тури.	a type of thinking that expresses the organization of creative work and predicts its results.
Ижодий топшириқлар Creative assignments	муаммоли вазиятларни тизимли таҳлил асосида ҳал қилишга йўналтирилган масалалар тизими.	a system of issues intended to solve based on the systematic analysis of problem-based cases.
одкорлик Creativeness	муайян янгиликнинг аҳамияти ва фойдали эканлигини белгиловчи шахс фаолияти ва унинг натижаси.	an individual's activity and its result that identify significance and usefulness of novelties.
Ижодкор шахс Creative personality	ижодий жараённи муваффақиятли амалга ошира оладиган ҳамда аниқ ижодий натижа (маҳсулот)ларга эга шахс.	an individual who successfully carries out a creative process and possesses certain creative result.

Ижодкор шахсни шаклантириш	касбий-ижодий фаолият тажрибаларини қарор топтириш ва бойитиш асосида ижодий ғоя, уларни амалга ошириш кўникма ва малакаларига эга шахсни шаклантириш ҳамда ривожлантириш	formation and development of an individual's skills on producing creative ideas based on the experience of professional and creative activity.
Ижодий қобилият	ижодий фаолиятни муваффақиятли амалга ошириш ва унинг натижаланганлигини баҳолашда намоён бўладиган индивидуал хусусияти	an individual peculiarity demonstrated in assessing creative activity and its effectiveness.
Табакалаштириш	(лот. “diferentia” – “фарқланиш”, “даражаланиш”) – бутуннинг турли босқич ёки даражаларга ажратилиши.	separation of a whole into various levels or stages.
Ўзини ўзи ижодий фаоллаштириш	шахснинг ижодий фаолиятда ўз имкониятларини тўлақонли намоён қилиши ва ривожлантириши	development and absolute demonstration of abilities in individual's creative activity

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Махсус адабиётлар:

1. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
2. Инновацион таълим технологиялари /Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. – Т.: “Сано стандарт” нашриёти, 2015. – 81-б.
3. Муслимов Н.А. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини касбий шакллантириш /Монография. – Т.: Фан, 2004.
4. Муслимов Н.А., ва бошқалар. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси/ Монография. – Т.: “Фан ва технология” нашриёти, 2013.
5. Педагогика назарияси / ОТМ учун дарслер. Муал.: М.Х. Тоҳтаходжаева ва б. Проф. М.Х. Тоҳтаходжаеванинг умумий таҳрири остида. – Т.: “Iqtisod-mo‘iya”, 2010. – 136-140-б.
6. Педагогика: 1000 та саволга 1000 та жавоб / Методик қўлланма. У.И.Иноятов, Н.А.Муслимов, М.Усмонбоева, Д.Иноғомова. – Т.: Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, 2012. – 193 б.
7. Рўзиева Д., Усмонбоева М., Ҳолиқова З. Интерфаол методлар: моҳияти ва қўлланилиши / Мет.қўлл. – Т.: Низомий номли ДТПУ, 2013. – 115 б.
8. Сайидаҳмедов Н. Педагогик маҳорат ва педагогик технология. – Т.: Олий педагогика институти, 2003.
9. Султонова Г.А. Педагогик маҳорат. – Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2005.
10. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари. – Т.: Фан, 2006.
11. Толипов Ў.Қ., Усмонбоева М. Педагогик технология: назария ва амалиёт. – Т.: “Фан”, 2005.
12. Турдиева М. Олий таълим муассасалари талабаларида педагогик тафаккурни шакллантириш. – Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2008. – 38-42-б.
13. Файзуллаева Н. Педагогик билимлар – ўқитувчи касбий маҳоратининг назарий асоси //Uzluksiz ta’lim ж. – Т.: 2006. 6-сон. – 102-б.

Интернет маълумотлари:

1. www.press-service.uz
2. www.gov.uz
3. www.infocom.uz
4. [http://www.bank.uz/uz/publisIVdoc.](http://www.bank.uz/uz/publisIVdoc)
5. www.press-uz.info
6. www.ziyonet.uz
7. www.edu.uz
8. www.pedagog.uz
9. www.tdpu.uz